

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav českých dějin

Diplomová práce

Jiří Neminář

**Přijímání vojáků Wehrmachtu do
československé zahraniční armády na Západě
během 2. světové války**

**The Admission of German Soldiers into the Czechoslovakian
Foreign Army in the West during the Second World War**

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne...

podpis

Vzhledem k okolnosti, že má diplomová práce vznikala několik let, není v mých silách se rozpomenout na všechny, kteří přispěli drobnou radou či zajímavým podnětem. Alespoň touto cestou bych jim chtěl vyjádřit vděk. Jmenovitě bych chtěl poděkovat pracovnícím badatelny Vojenského historického archivu prom. hist. Aleně Jiráskové a Mgr. Zuzaně Pivcové za ochotu a vstřícnost při mých četných návštěvách. Velký dík náleží kolegům ze seminářů doc. Čechurové a dr. Randáka, především Michalu Kurzovi, Mgr. Janu Tesařovi, Mgr. Marku Fapšo a Petru Kuželovi. Cenné rady mi poskytli Mgr. et Mgr. Zdenko Maršálek, PhD. a PhDr. Jan Randák, PhD., za což jim srdečně děkuji. Velký dík za trpělivost, podporu a důvěru pak náleží vedoucí práce doc. PhDr. Janě Čechurové, PhD. Závěrem bych chtěl poděkovat svým rodičům za neutuchající podporu a tvůrčí prostředí.

Abstrakt

Práce se zabývá přijímáním německých zajatců, bývalých vojáků Wehrmachtu, do československé zahraniční armády na Západě. Na základě studia široké škály pramenů především vojenské proveniencí ukazuje průběh náboru se všemi jeho proměnami a specifiky typickými pro lokality, kde se odehrával. Práce zároveň hledá odpovědi na otázky stran prověřovací praxe německých zajatců. Do jaké míry se odrazil normativ směrnic do reality náboru, jaké stylizační prostředky zajatci používali a jak byli hodnoceni oficiálními československými místy i prostými důstojníky. Výsledná mozaika by pak měla ukázat, že nábor bývalých německých vojáků byl nevyhnutelnou záležitostí nutnou pro doplňování československé branné moci. Samotné prověřování pak představovalo velmi pečlivý a přísný proces, jehož snahou bylo zamezit vstupu jakýchkoliv potenciálně nebezpečných či nespolehlivých osob, což se až na několik výjimek dařilo.

Klíčová slova

zajatci, Wehrmacht, nábor, československá zahraniční armáda, zahraniční odboj, výsledky

Abstract

The thesis examines the process of recruitment of German prisoners of war (the former Wehrmacht soldiers) to the Czechoslovak foreign army in the West. Based on a wide variety of sources mainly of military origin, the thesis investigates the process of enlistment with all its specific regional features (the recruitment differed slightly based on the country where it took place). More specifically, the thesis also deals with questions concerning the German captives' security clearance, e. g. to which extent the actual recruitment followed the official instructions and guidelines, in which ways the captives presented themselves and what image they tried to create, how they were appraised and perceived by the Czechoslovak authorities and by officers, etc.

The final mosaic should demonstrate that recruitment of the former Wehrmacht soldiers was not only inevitable, but also vital and necessary for completion of Czechoslovak armed forces. The vetting itself was a very strict and thorough process aimed on preventing potentially dangerous, unreliable individuals who might have posed a security risk from joining the Czechoslovak army.

Key words

prisoners of war, Wehrmacht, the admission, the Czechoslovak foreign army, the foreign resistance, interrogations

Obsah

Úvod.....	8
Rozbor pramenů a literatury	10
Češi ve Wehrmachtu?	14
Situace v Protektorátu	15
Situace na odstoupeném území.....	15
Situace na Těšínsku.....	18
Situace na Hlučínsku.....	21
Shrnutí.....	23
Nejen Češi.....	25
Nástin personálního vývoje československé zahraniční armády na Západě	27
Průběh nábory německých válečných zajatců	30
Nelehké začátky a první zajatci	30
Přípravy plošného nábory německých zajatců.....	37
Dějiště: Skotsko	39
Dějiště: Francie	47
Dějiště: Itálie	57
Dějiště: USA	61
Shrnutí přínosu zajatců pro výstavbu pozemních jednotek	64
Směrnice a jejich uplatňování	67
Výsledky	75
Prostředí zajateckých táborů	75
Aktéři	81
Zajatci	81
Důstojníci	83
Obsah výsledku	87
Možnosti sebeinterpretací zajatců.....	89
Posuzování zajatců.....	99
Názorové odlišnosti mezi důstojníky.....	101
Posuzování národnosti aneb přidělování identity	108
Vojenské kvality	113
Zajatci a otázka jejich členství v nacistických organizací	117
Shrnutí.....	123
Paradoxy, kauzy, konflikty	125
Politická reflexe nábory válečných zajatců.....	125
Spor o zajatce z Těšínska.....	133
Kauza s příslušníky Waffen-SS	142
Přijetí bývalých německých vojáků v československých jednotkách.....	151
Závěr	154
Seznam zkratk	157
Seznam pramenů a literatury	159
Archivní prameny	159
Periodika	160
Edice pramenů	160
Literatura.....	160
Elektronické zdroje	165
Přílohy.....	166

„Uvážíme-li, co zabrané kraje a naši lidé v nich prožili – tu myslím, že musíme s velikou opatrností postupovati proti českým zajatcům s německé armády. Prostě nemůžeme je jen tak beze všeho odsoudit a odmítnout, když se hlásí do naší československé armády. Já, znaje poměry v zabraném území, neodvážil bych se odmítnout ty mladé české hochy, kteří byli v německé armádě a hlásí se nyní do naší armády. Prosím, aby vojenská správa vše to uvážila a není-li proti hlásivším se dokladů o jejich protičeském chování, tu ať jsou do armády přijaty.“

Z projevu poslance Státní rady Joži Davida na 3. schůzi branného výboru ve druhém zasedání čtvrtého období, konaném dne 13. 11. 1944.

Úvod

Od ukončení 2. světové války byl historiografií, médií i samotnými účastníky odboje vytvářen určitý obraz příslušníka zahraničního odboje. V povědomí širší české veřejnosti postupně zakotvila představa neohroženého vlastence české národnosti, jenž se nehodlal smířit s rozpadem a následnou okupací Československa a odešel do zahraničí, aby svobodu tohoto státu vybojoval nazpět. Ne, že by takto motivovaní jedinci neexistovali, právě oni tvořili ono pověstné „zdravé jádro“ zahraniční armády. Kromě nich ale u československého vojska sloužila pestrá směsice mužů různého původu, náboženství, mateřské řeči, ale i nejednoznačných motivací a dobrovolnosti. Nebyli to totiž pouze ryzí Češi, ale také sudetští Němci komunistického nebo sociálně demokratického založení, v nemalém měřítku pak českoslovenští Židé, kteří v Británii našli azyl.

S postupujícím průběhem války pak přibyla další vrstva účastníků odboje, která se hned v několika směrech jeví pozoruhodnou. Jak poukázal Zdenko Maršálek, ze statistického hlediska tito vojáci opět zajistili dominanci české národnosti, respektive mateřské řeči, především ale zapříčinili prudký nárůst početního stavu zahraničního vojska, takže v den ukončení války čítaly československé síly na Západě přes 10 000 mužů. Celé to bylo možné jen díky tomu, že do československé zahraniční armády byli přijímáni němečtí zajatci, dřívější příslušníci Wehrmachtu. Jednalo se zpravidla o obyvatele odtrženého pohraničí; o muže, jež měli za manželky Němky, zčásti také o etnické Němce, popřípadě jedince, kteří byli pod tlakem různých okolností přinuceni přihlásit se k německé národnosti. Drtivou většinu těchto osob představovali obyvatelé Slezska, především Těšínska a Hlučínska. Další skupinu představovali muži s německými předky a vídeňští Češi, jimž byla německá národnost úředně přidělena.

Součástí zahraniční armády se tito lidé stali až na konci války. Nelze jim však upřít, že to byli právě oni, kdo umožnil rozšíření pozemních jednotek na plné stavy. Zní to až neuvěřitelně, ale řadami Wehrmachtu prošel každý třetí československý voják.¹ Proto je až zarážející, že se této problematice doposud věnovalo minimum badatelů a nikdo se ji nepokusil širěji analyzovat. Práce si tudíž klade za cíl nastínit podoby náboru německých zajatců a úskalí s ním spojené, především pak podrobit analýze samotné prověřování zajatců.

¹ Zdenko Maršálek: „Česká“ nebo „Československá“ armáda? Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945. Disertační práce na ÚČD FF UK, Praha 2014, s. 295.

Skutečnost, že bývalí němečtí vojáci byli v zahraničním vojsku rozsáhle zastoupeni, s sebou přirozeně nese spoustu otázek. Bylo nutné rekrutovat vojáky z nepřátelského tábora? Jednala zahraniční armáda pouze v zájmu rozšířit za každých okolností svůj personální stav a zajistit si dostačující počet záloh? Přizpůsobila této intenci i mechanismus výběru mezi německými zajatci, nebo naopak volila pečlivou selekci těch nejloajálnějších osob? Zodpovědět na všechny tyto otázky nebude snadné, neboť celou náborovou akci lze považovat za poměrně dynamický mechanismus, jehož výsledky závisely na několika proměnných: aktérech, časovém úseku a lokalitě. S vědomím, že celkovou dynamiku náboru nebude možno postihnout, neboť slova a psací látka jsou prostředky značně limitovanými, jsem se přiklonil k následující struktuře: Základnu obsaženou v pomyslné první části diplomové práce bude tvořit popis průběhu náboru německých zajatců. Domnívám se totiž, že k analýze nelze přikročit dříve, dokud není vytvořena představa o podobě, zvláštěnostech a proměnách problému. Zjištěná fakta a okolnosti pak částečně poslouží coby východiska, ale především jako dějové pozadí pro následující analýzu.

V analytické části budu kromě porovnávání normativu směrnic a prověřovací praxe hledat odpovědi na řadu otázek. Především mne bude zajímat, jakými způsoby se zajatci prezentovali, tedy do jaké podoby vykreslili svůj vlastní obraz, a jaké mínění si pak o nich vytvářeli vyslychající důstojníci. Předpokládám, že představy a stereotypy se odrazily do samotného posuzování zajatců.

Pomyslná třetí část pak završí představu o náboru nastíněním několika synchronních linek představujících konflikty, kauzy a diskuse, které běžely na pozadí, nebo se místy prodíraly do popředí a svou rezonancí ve veřejném prostoru ovlivňovaly průběh náboru.

Rozbor pramenů a literatury

Když se po druhé světové válce formoval obraz zahraničního odboje, zůstala ta část jeho účastníků, kteří prošli řadami Wehrmachtu, mimo oficiální rámec. Vzhledem k tomu, že se jednalo o osoby pocházející téměř výlučně z několika regionů, dostala se obecná představa zahraničního odboje do příkrého kontrastu s osobní zkušeností obyvatel příslušných pohraničních oblastí. Povědomí o zapojení místních mužů do zahraničního odboje zde přežívalo v kolektivní paměti, otevřená reflexe ale mohla nastat teprve po změně režimu v listopadu 1989. Zejména na Těšínsku a Hlučínsku k tomu docházelo společně s připomínáním památky padlých vojáků Wehrmachtu.

Na celostátní úrovni poprvé upozornili na službu vojáků Wehrmachtu v čs. zahraniční armádě Toman Brod s Eduardem Čejkou v publikaci *Na západní frontě, historie čs. vojenských jednotek na Západě v letech druhé světové války*.² Odmyslíme-li si dobový slovník, pak autoři vcelku vystihli komplikovanou situaci v oblasti doplňování zahraničního vojska na Západě. Ve snaze vykreslit *buržoasní velení* v temných barvách se ale dopustili nejedné účelové interpretace tvrdíce, že ve snaze získat co největší počet již vycvičených přírůstků, docházelo na základě letmé kontroly k přijímání většiny zajatců, která se zdála být vyhovující. Nepřípustnost této praxe pak dokumentují ojedinělým excesem, kdy byli do zahraniční armády přijati tři příslušníci Waffen-SS. V diplomové práci se budu snažit ukázat, že se Brod s Čejkou zmýlili hned v několika faktorech. Potřeba po vycvičených zdrojích nebyla až tak horentně akutní, aby docházelo k nerespektování bezpečnostních rizik vyplývajících z přijímání německých zajatců. O jejich údajné letmé kontrole se na tomto místě snad ani není třeba zmiňovat. Je pochopitelné, že při tak masové záležitosti, jako byl nábor vojáků Wehrmachtu, nutně muselo dojít k řadě přehmatů a tudíž, že se do československé armády dostaly i osoby nežádoucí. Tyto případy ale nikdy nepřerostly hranici marginality. V publikaci *Na západní frontě* je však věnována mimořádná pozornost právě negativním dopadům náboru. Celé západní vojenské velení v čele s generálem Ingrem je pak vykresleno způsobem, „že se snažilo tato křiklavá fakta utajit.“³ Autoři knihy pracovali se skutečně relevantními informacemi, zůstali ale poplatní své době a nechali je vyznít pohříchu černobíle. Vycházejíc ze stejných pramenů, pokusím se na následujících stránkách zasadit československý postup vůči německým zajatcům do širších souvislostí.

² A v její slovenské mutaci *Na západnom fronte, história československých vojenských jednotek v rokoch druhej svetovej vojny*, Obzor, Bratislava 1965, s. 431-433.

³ Toman Brod, Eduard Čejka: *Na západní frontě*, s. 373.

V následujících letech pak jakékoliv zmínky o vojácích Wehrmachtu v zahraničním odboji ustaly, a ani v Čejkově porevolučním revidovaném vydání „*Západní fronty*“, pod novým názvem *Československý odboj na západě*, se již inkriminovaná kapitola nevyskytuje.⁴ Mezi širší veřejností zpopularizoval tematiku teprve František Emmert, když do své knihy *Češi ve Wehrmachtu*⁵ zahrnul příběh německého a posléze československého vojáka plk. Otmara Malíře. V úvodu publikace navíc překvapivě přesně odhaduje podíl dřívějších německých vojáků v zahraniční armádě na Západě na 20%.⁶ Jinak se ale jedná o popularizační dílo, které má se zásadami historické vědy pramálo společného. Není účelem na tomto místě analyzovat všechny omyly, nepřesnosti a klišé, kterých se František Emmert ve své úspěšné publikaci dopustil. Jejich zhodnocení by vydalo na samostatnou studii. Naproti tomu ostatní publikace literatury faktu (např. z pera Jindřicha Marka), pokud se zmiňují o doplňování branné moci v zahraničí, pak tento problém redukuje na příslušníky Vládního vojska, nebo jej naprosto opomíjejí.

Teprve v poslední době se k tématu začínají objevovat obecné zmínky, ale i dílčí studie.⁷ Zdařilé články k této problematice pocházejí z pera Zuzany Pivcové⁸ a Zdenko Maršálka.⁹ Maršálek se aspektů náboru dotkl i ve své disertační práci,¹⁰ kde publikoval řadu

⁴ Eduard Čejka: *Československý odboj na západě*, Mladá fronta, Praha 1997.

⁵ František Emmert: *Češi ve Wehrmachtu*, Vyšehrad, Praha 2005.

⁶ Tamtéž, s. 15.

⁷ Nejnověji se o účasti vojáků Wehrmachtu a především Těšíňanů zmiňují hned tři publikace z roku 2011. Jedná se o publikaci Jiřího Plachého: *Kříže a hvězdy od Dunkerque*, dále Stanislava Kokošky a kol: *Nultá hodina? Československo na jaře 1945 ve strategických souvislostech*, Euroslavica - Slovanský ústav AV ČR, Praha 2011, s. 60, 63-64, 73, 83 a konečně o Petra Hofmana, Zdenko Maršálka: *Dunkerque 1944-1945*, NLN, Praha 2011. V této knize jsou navíc věnován prostor vojákům ze slezských okresů, kteří v převážné míře pocházeli právě z německé armády. Zajímavé jsou především údaje o statistickém zastoupení. O Slezanech z Wehrmachtu se kratičce zmínil i Ivan Procházka v publikaci *Dunkerque, válečný deník Československé samostatné obrněné brigády (1944-1945)*, Avis, Praha 2006 s. 75. Gustav Svoboda ve své studii o Československé obrněné brigádě tuto problematiku opomíjí. Viz Gustav Svoboda: *Československá samostatná obrněná brigáda ve Velké Británii*, in: *Historie a Vojenství* 6/1994, s. 74-105.

⁸ Zuzana Pivcová: *Přijímání zajatců z německé armády do čs. západní armády*, in: *Válečný rok 1944, příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19. - 20. října 1999 v Praze*, Avis, Praha 2001, s. 267-270.

⁹ Zdenko Maršálek: *On the right side again*, v tisku.

dosud neznámých faktů a především fruktifikoval výsledky dlouhodobé práce na databázi vojenských osob v zahraničním odboji. K nezajímavějším poznatkům Zdenko Maršálka patří především fakt, že právě bývalí vojáci Wehrmachtu významně napomohli opětné „čechizaci“ jednotek: „*V den ukončení války, 8. května 1945, čítala Čs. samostatná obrněná brigáda 6164 vojáků, u Náhradního tělesa v Británii se nacházelo dalších přibližně 2500 vojáků. I poté sice ještě trval nábor nových doplňků, nicméně je možné konstatovat, že z přibližně devíti tisíc vojáků činil podíl vojáků ze Slezska asi 27 % (!) – na konci války tak každý čtvrtý voják pozemních jednotek na Západě pocházel z malého území pouhých sedmi slezských okresů. Většinu z nich přitom představovali bývalí zajatci z wehrmachtu. Jak již bylo řečeno, naprostá většina z bývalých zajatců udala jako svoji mateřštinu češtinu – a nezbyvá než konstatovat paradox, že k „čechizaci“ západních pozemních jednotek, kterou si v předešlých letech tolik přáli mnozí příslušníci „tvrdého jádra“, velitelé i političtí představitelé exilového vedení, nejvydatněji přispěli muži, kteří ještě donedávna oblékali nepřátelský stejnokroj.“¹¹*

K tematice účasti Těšíňanů v zahraničním odboji se po revoluci objevily hned dva články.¹² Specifickou otázkou jejich náboru a záležitostmi sporů mezi československou a polskou zahraniční armádou se pak zabýval ve svých pracích Jiří Friedl.¹³ Účast Hlučíňanů v zahraničním odboji na Západě zpracoval autor ve své bakalářské práci.¹⁴ Zatímco rozsáhlejší elaborát, jenž by podrobně a komplexně analyzoval nábor německých zajatců, v tuzemsku bohužel chybí, v zahraničních státech, jež zaznamenaly podobnou zkušenost, vyšla k tematice již řada publikací zabývajících se tématem na různé úrovni. Snad nejdál došla polská historiografie, kde teprve nedávno vyšla obsáhlá monografie o účasti Poláků

¹⁰ Zdenko Maršálek: „Česká“ nebo „Československá“ armáda? *Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945*. Disertační práce na ÚČD FF UK, Praha 2014.

¹¹ Zdenko Maršálek: „Česká“ nebo „Československá“ armáda?, s. 297.

¹² Otmar Malíř: *Občané z Těšínska u Dunkerque*, in: Těšínsko 4/2001, či Jaroslav Šafarčík: *Občané z Těšínska u Dunkerque*, in: Těšínsko 1/1990.

¹³ Jiří Friedl: „*Slezané, bratři od Ostravice a Olzy!*“ *Spory o zajatce z Těšínska mezi ČSR a Polskem 1943–1945*, in: Slezský sborník 2/2003, s. 94–127. Dále pak: Jiří Friedl: *Němečtí zajatci pocházející z Těšínska jako předmět sporu mezi polskou a československou exilovou vládou v Londýně – nástin problematiky*. In: Zlatica Zudová-Lešková (edd.): *Válečný rok 1944. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19. až 20. října 1999*, Praha 2001, s. 214 – 218. Dílčí články jiných autorů pak vyšly v časopise Těšínsko. Např. Otmar Malíř: *Občané z Těšínska u Dunkerque*, in: Těšínsko 4/2001, či Jaroslav Šafarčík: *Občané z Těšínska u Dunkerque*, in: Těšínsko 1/1990.

¹⁴ Jiří Neminář: *Obyvatelé Hlučínska v československé zahraniční armádě na západě* [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2012. Vedoucí práce Jana Čechurová.

v německém Wehrmachtu, jejímž autorem je profesor univerzity v Katovicích Ryszard Kaczmarek.¹⁵ Kromě této obsáhlé publikace ovšem stojí za zmínku ještě několik dalších knih.¹⁶ V Německu se historická obec věnovala problematice dezercí, v jejímž rámci částečně tematizovala vojenskou službu Alsasanů a Lotriňanů.¹⁷

Diplomová práce je téměř výlučně postavena na studiu primárních pramenů. Popisná část se opírá o komparaci pramenů úřední povahy a to z vojenského i politického prostředí. Nezastupitelnou úlohu sehrály spisy londýnského Ministerstva národní obrany, zpravodajské služby, vojenské kanceláře prezidenta republiky a vojenských misí u příslušných spojeneckých států popřípadě velitelství, to vše uložené ve Vojenském ústředním archivu–Vojenském historickém archivu (dále jen VÚA–VHA) v Praze. Podkladem pro analytickou část byly především výslechové protokoly uložené ve fondu londýnského Ministerstva vnitra z Národního archivu (dále jen NA). Ostatní dokumenty pochází z bývalých fondů studijního ústavu Ministerstva vnitra: Sběrka 20, Sběrka 37 (zpravodajská služba) a personální fond Sběrka 24. Z Národního archivu byly využity ještě materiály Státní rady. V Archivu Ministerstva zahraničních věcí (dále jen AMZV) se pak informace o přijímání německých zajatců nachází ve fondu Londýnský archiv.

¹⁵ Ryszard Kaczmarek: *Polacy w Wehrmachcie*, Krakov 2010.

¹⁶ Józef Smoliński: *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie : 1939-1945*. Warszawa: "Egros", 1997, Leszek Olejnik: *Zdraycy Narodu? Losy volksdeutschów w Polsce po II wojnie światowej*, Warszawa 2006.

¹⁷ Norbert Haase: *Von „Ons Jongen“, „Malgre-nous“ und anderen. Das Schicksal der ausländischen Zwangsrekrutierten im Zweiten Weltkrieg*, in: Norbert Haase a Gerhard Paul: *Die anderen Soldaten. Wehrkraftzersetzung, Gehorsamsverweigerung und Fahnenflucht im zweiten Weltkrieg*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1995, s. 157–174.

Češi ve Wehrmachtu?

Během 2. světové války oblékl německou uniformu poměrně značný počet obyvatel bývalého Československa. Na tomto místě ponecháme stranou sudetské a karpatské Němce, kteří tvořili podstatnou část této pomyslné skupiny, a zaměříme se na osoby, o nichž se hovoří jako o Češích. Jejich problematika byla v poslední době probírána i ve veřejném prostoru. Česká televize jim věnovala jeden díl pořadu *Historie.cs*¹⁸ a na pultech knihkupectví se objevilo několik popularizačních knih.¹⁹ Tematicke se věnoval i český rozhlas nebo dokumentární tvorba.²⁰ Ve většině případů je problém prezentován způsobem, že se těmto osobám přisuzuje česká národní identita. František Emmert například píše: „*Nejednalo se přitom o sudetské Němce ani o členy smíšených rodin ani o poněmčené kolaboranty, ale přímo o rodilé Čechy.*“²¹ Takto normativní vymezení je ovšem povážlivě zjednodušující. Neklade si totiž základní otázku: Pokládaly se dotyčné osoby výlučně za Čechy? Když vezmeme v potaz, že se celá skupina, o níž se jako o Češích hovoří, vyznačovala značnou diverzitou, pak dojdeme k závěru, že takto jednoznačné stanovisko nebude ve všech případech funkční. Vymezení okruhu takových osob zkrátka komplikuje řada faktorů. Příslušníci skupiny pocházeli veskrze z pohraničních oblastí, identicky nevyhraněných poměrů a nezdědka z dvojjazyčného prostředí. Mohli, ale nemuseli mít příbuzenskou vazbu na etnické Němce a zastávali rozdílnou míru identifikace s národním, regionálním, nebo lokálně patriotickým typem identity.²² Proto považuji za účelné stručně nastínit, jaké

¹⁸ Pořad byl odvysílán 2. 11. 2013 a je dostupný online: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/exkluzivne-na-ct24/historie-cs/261452-cesi-ve-wehrmachtu/>, [online], c1996–2015, [cit. 12. 3. 2015].

¹⁹ František Emmert: *Češi ve Wehrmachtu*, Vyšehrad, Praha 2005 a 2. vydání z roku 2012, dále Petr Gruber: *Voják Říše a svědomí*, Machart, Beroun 2013, Ivo Pejčoch, Jiří Rajlich: *Dva Walterové. Osudy dvou československých občanů sloužících jako piloti Luftwaffe*, Svět křídel, Cheb 2012.

²⁰ Reportáž ČRO Pamětník vzpomíná: Když Čech bojuje za Wehrmacht, dostupné online: <http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/reportaze/zprava/pametnik-vzpomina-kdyz-cech-bojuje-za-wehrmacht--1120141> [online], c1997–2015, [cit. 12. 3. 2015].

Aleš Koudela, Lenka Poláková: *Sloužil jsem ve Wehrmachtu*, televizní dokument, Ostrava 2008.

²¹ František Emmert: *Češi ve Wehrmachtu*, s. 7.

²² Na tomto místě je dobré vzít na zřetel, že tyto aspekty sehrály podstatnou úlohu v rámci pozdějšího přijímání zajatců z německé armády do československého zahraničního vojska.

kategorie osob souhrnně označovaných pojmem Češi, se vyskytly v řadách německého Wehrmachtu a zároveň, jaké důvody k tomu mohly vést.²³

Situace v Protektorátu

Jak je všeobecně známo, čeští příslušníci Protektorátu Čechy a Morava do německé armády nerukovali. Přesto jsou známy případy, kdy lidé hlásící se ještě za první republiky ke svému češství konali službu v německých ozbrojených silách. Nejednalo se o masový jev, nýbrž o konkrétní situace, kdy se kolaborující jedinci dobrovolně hlásili k německému. Znamenalo to dohledat a prokázat německé předky, nebo se nacházet ve svazku smíšeného manželství. Teprve pak mohl dotyčný jedinec pozbyt protektorátního občanství a obdržet říšskoněmeckou příslušnost. Tím se splnil legislativní předpoklad pro službu u německých ozbrojených sil. Asi nejznámějšími reprezentanty podobných případů jsou synové ministra protektorátní vlády Emanuela Moravce, kteří sloužili ve Wehrmachtu a Waffen-SS.²⁴ Osudy zbylých částí českých zemí se odvíjely jinými cestami. V závislosti na správním zařazení daných oblastí a právním statutu tamního obyvatelstva se pak odvíjela i případná vojenská služba.

Situace na odstoupeném území

Po odstoupení téměř kompletního českého pohraničí Německu v říjnu 1938 se ocitlo zhruba 726 000 Čechů v nacistickém státě.²⁵ Jejich občanské postavení bylo řešeno smlouvou o opci mezi Česko-Slovenskou republikou a Německou říší. Na jejím základě všichni občané, kteří měli 10. října 1938 své bydliště v některé obci připojené k Německé říši, nabyli s účinkem od 10. října 1938 německou státní příslušnost. Zároveň museli splňovat podmínku, že se narodili před 1. lednem 1910 na území připojeném k Německu, pozbyli německé státní příslušnosti dnem 10. ledna 1920, nebo byli manželem/manželkou, dětmi, či vnuky osoby, jež splňovala

²³ Stranou ponechávám pouze problematiku vídeňských Čechů, k nimž nejsou dostupné žádné relevantnější informace. Většina jich ve Wehrmachtu sloužila, avšak vyskytovaly se výjimky, jejichž důvod pro osvobození od vojenské služby nedokážu objasnit.

²⁴ Více k jejich osudům viz Ivo Pejčoch, Jiří Plachý: *Synové Emanuela Moravce*, in: *Historie a vojenství* 1/2009, s. 78–89.

²⁵ Číslo vychází ze sčítání lidu 1930 a nereflktuje obyvatelstvo Těšínska, které tehdy připadlo Polsku. Více viz Volker Zimmermann: *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálady obyvatelstva v Říšské župě Sudety*, Praha 2006, s. 241. Srovnej s: Josef Bartoš: *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938–1945*, Praha 1985 s 21, s. 62 a dále.

výše uvedená kritéria. Na základě smlouvy mohli všichni takto postižení občané optovat pro československé stání občanství, z čehož ale vyplývalo, že museli přeložit své bydliště do Česko-Slovenska.²⁶ Vzhledem ke složitým okolnostem pohnutého podzimu 1938 bylo české obyvatelstvo v pohraničí vyzýváno, aby práva opce nevyužilo. Do okleštěné vlasti totiž proudily tisíce rodin úředníků, které se v pohraničí usídlily až po I. světové válce a na základě dohody je nyní musely opustit. Zvládnout logisticky takový nápor nebylo jednoduché, a tak není divu, že si česko-slovenská vláda nepřála situaci komplikovat dalšími uprchlíky. Musela by pro ně vytvořit domovy i pracovní místa. Podle odhadů optovalo okolo 40% českých obyvatel pohraničí, velká část z nich ovšem s přestěhováním vyčkala do dalšího roku, čímž po vzniku Protektorátu přestalo mít formální naplňování opce další smysl.²⁷

Když porovnáme počty Čechů žijící v pohraničí v roce 1930 se stavem v průběhu okupace, zjistíme, že došlo k určité diskrepanci. Počet Čechů v oficiálních německých statistikách totiž značně poklesl, přičemž tento výsledek nelze připisovat následkům opce a vystěhování. V sudetské župě statistiky udávají 291 000 Čechů, přičemž v roce 1930 měla mít oblast asi 578 000 osob české národnosti. Území připojené k německým župám Dolní Podunají, Horní Podunají a Bavorské východní marce mělo obývat pouhých 28 000 Čechů, oproti dřívějším 99 500.²⁸ Pokud sečteme výše uvedené údaje z předválečného československého sčítání a nezapočteme příslušníky Hlučínska a Těšínska, pak se na území připojených k Německu mělo nacházet zhruba 678 000 Čechů.²⁹ Naproti tomu ministerská rada kalkulovala v říjnu 1938, že na odstoupeném území vyjma Hlučínska s Těšínskem se po odečtení 140 000 příslušníků českých úřednických rodin bude nacházet 325 000 Čechů.³⁰ Jednalo se sice o pouhý odhad, je však více než zajímavé, že se nápadně přibližoval výsledkům pozdějších německých statistik.

Pokud budeme považovat za relevantní výsledky sčítání lidu z roku 1930 a opomineme-li přirozený přírůstek, jenž se tehdy pohyboval okolo 5 %, bude nám do stavu

²⁶ Sborník zákonů 1938, (č. 300/1938 Sb.) Smlouva mezi republikou Česko-Slovenskou a Německou říší o otázkách státního občanství a opce.

²⁷ Jan Benda: „Do vlasti z vlasti emigrují a zpátky zase...“ *Migrace obyvatelstva z okupovaného pohraničí ve druhé republice*, rigorózní práce, rukopis uložen v historickém kabinetu FF UK, Praha 2011, s. 46. V rozšířené podobě vyšlo pod názvem: *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938 – 1939*, Karolinum, Praha 2013.

²⁸ Josef Bartoš: *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938–1945*, Praha 1985, s. 63.

²⁹ Jan Benda: *Migrace obyvatelstva*, s. 48.

³⁰ NA Praha, f. PMR, karton 4142, Protokoly z jednání ministerské rady z 6. října 1938, s. 37.

z roku 1930 nadále chybět 200 000 duší a to i po započtení Čechů, kteří se prokazatelně hlásili k německé národnosti.³¹ Je jasné, že na dotyčných 200 000 lidí se musel vztahovat nějaký občansko-právní status. Že by se ale všichni přihlásili k německé národnosti například Josef Bartoš, historik zabývající se problematikou českého obyvatelstva v obsazeném pohraničí, odmítá. O určitých počtech lidí s českou mateřskou řečí, kteří se přihlásili k německé národnosti, máme přesné podklady v německých statistikách, jež udávají, že se v sudetské župě přihlásilo k německé národnosti 15 000 občanů s českou mateřskou řečí a dalších 13 000 obyvatel s českou i německou mateřštinou.³² Přesto se zdá, a napovídá tomu i vysoký počet vojáků Wehrmachtu z daného území, kteří by podle předpokladů v německém vojsku neměli co dělat, že počet Čechů v pohraničí, jež nějakým způsobem nabyli německé národnosti, byl vyšší, než udávají zmiňované německé statistiky k roku 1939. Započtení části z oněch tajemných 200 000 neobjasněných obyvatel k osobám přihlásivším se k německému by mohlo poskytnout alespoň částečné řešení.³³

Prozatím zůstane neobjasněno, který faktor převážil, když Češi ze Sudet rukovali do Wehrmachtu. Na základě uplatnění smlouvy o opci, uzavřené po Mnichovu mezi Německem a Česko-Slovenskem, obdrželi všichni obyvatelé splňující dané podmínky německou státní příslušnost. Byli tedy občany Říše, museli se podrobit odvodům, avšak pokud se projevovali dostatečně pročesky, například při nebo po odvodu otevřeně deklarovali českou národnost, nebyli odvedeni.³⁴ Mohly ovšem zapůsobit okolnosti (jako německá manželka či někdo z rodičů), které mohly zapříčinit přiřčení národnosti z moci úřední. Částečně ovšem šlo o jedince z jazykově českých ostrovů, kde můžeme analogicky vyloučit nátlak ze strany představitelů německých politických organizací. V takových případech se mohlo jednat o oportunistické jednání, nebo důsledek úřednické svévole. Ve výsledkových protokolech z období jejich zajetí na tyto otázky bohužel nenalezneme snadnou odpověď, neboť dotyční mohli nepříznivé okolnosti zamlčet.

³¹ Josef Bartoš: *Okupované pohraničí*. s. 65

³² Tamtéž, s. 64.

³³ V roce 1943 odhadoval nacistický funkcionář pro národnostní otázky v Sudetské župě Ernst Müller, že se k německé národnosti přihlásilo 100 000 Čechů. Údaj nelze verifikovat z jiných zdrojů, vyskytuje se zde oprávněné podezření, že Müller číslo záměrně nadnesl, nicméně informace může napomoci pro vytvoření alespoň dílčí představy. Volker Zimmermann: *Sudetští Němci v nacistickém státě 1938 – 1945, Politika a nálady obyvatel v Říšské župě Sudety*, Praha 2001 s. 241.

³⁴ Tomáš Staněk: *Němečtí váleční zajatci v českých zemích 1945 – 1950*, Opava 2011, s. 31. Srovnej s: VÚA-VHA Praha, fond ČSVM v SSSR, karton 3, sign 26-1-3, Spisy bez čj. 3e. List 158, Hlášení.

Situace na Těšínsku

Nejpočetněji zastoupenou skupinu „českých“ vojáků Wehrmachtu tvořili muži z Těšínska, dřívějšího knížectví v Rakouském Slezsku, které si po I. světové válce mezi sebou rozdělilo Československo a Polsko.³⁵ Hranici československé části Těšínska pak vytvořily řeky Ostravice, Odra a Olza,³⁶ na jihu pak Slovensko. Strategické zájmy jako černouhelná ložiska a páteřní železniční koridor spojující české země se Slovenskem sehrály při delimitaci klíčovou roli, a tak ani v tomto případě nerespektovala státní hranice hranici etnickou. Výsledkem bylo, že se součástí republiky stala početná polská menšina. V následujících letech, a to ještě i po ukončení II. světové války, se pak Těšínsko stávalo předmětem sporů mezi Československem a Polskem, jež nejednou eskalovaly v ozbrojený střet.

Nepřekvapí tedy, že dějiny Těšínska jsou obzvláště pohnuté. Již od středověku leželo knížectví na hranici sfér českého a polského vlivu, což se také podepsalo na mentalitě a identitě zdejšího obyvatelstva. Nelze opomenout, že při formování národních hnutí se na Těšínsku silněji prosazovali polští buditelé z nedalekého Krakova, přičemž polskou přítomnost posílili i četní přistěhovalci z Haliče a Malopolska, jež přišli na Ostravsko hledat práci. Po skončení I. světové války se zde během delimitace regionu odehrála lokální válka mezi čerstvě utvořenými nástupnickými státy Československem a Polskem. Výsledky této války další vztahy mezi oběma republikami silně poznamenaly, přičemž soužití majoritních Čechů s minoritními Poláky se zejména po propuknutí hospodářské krize nevyvíjelo zrovna příznivě.³⁷ Po Mnichovu připadlo území Polsku a s tím také souvisí skutečnost, že spousta místních mužů narukovala v září 1939 do polské armády. Záložní důstojníky čekal osud

³⁵ Historie tohoto zajímavého regionu je pěkně zpracována v řadě publikací. K zásadním patří: Dan Gawrecki a kol: *Dějiny českého Slezska I, II*, Opava 2003, Kolektiv autorů: *Nástin dějin Těšínska*, Ostrava 1992, Jaroslav Valenta: *Česko-polské vztahy 1918 – 1920 a Těšínské Slezsko*, Ostrava 1961.

³⁶ V současnosti používaný název Olše je smutným úkazem ignorantského poválečného přístupu ve věci počesťování toponym. Lingvisticky správná verze je totiž Olza. Více viz práci předního českého onomastika profesora Rudolfa Šrámka: *Vyjádření stanoviska ke jménu řeky Olše (Olzy)*, in: Zpravodaj městského úřadu v Českém Těšíně, červen 2001, s. 28.

³⁷ K problematice např. Marie Gawrecká: *Československé Slezsko mezi světovými válkami 1918–1938*, Opava 2004.

jejich polských souputníků. Skončili v hromadných hrobech u Katyně, Ostaškova a Starobilsku.³⁸

Po dobytí Polska německými silami byl na území bývalého těšínského knížectví vytvořen okres Teschen, jenž se stal jedním z vůbec největších okresů německé říše. Protože měli podle nacistických představ obývat přičleněná území k Říši pouze Němci, a vysídlení veškerého původního obyvatelstva z průmyslového Horního Slezska nepředstavovalo z ekonomického hlediska optimální řešení,³⁹ byly v tomto ohledu podniknuty patřičné kroky. Díky okolnosti, že značná část tamních obyvatel (ale také obyvatel Mazurska a Pomořanska) jevila známky nacionální nevyhraněnosti, kdy nad národnostním vědomím převažovalo vědomí lokální, a že do značné míry odpovídala rasovým kritériím, měla být formálně i reálně germanizována. Dobové argumentaci pomáhal i fakt, že slovanské obyvatelstvo, ať ve Slezsku či v Pomoří, bylo po staletí vystaveno působení německé kultury a je tedy schopno germanizace. První krok představoval, že obyvatelé dostali možnost, hlásit se při policejní registraci ke slezské národnosti. Jednalo se o prozíravý propagandistický tah, protože se obyvatelstvo nemuselo vystavit nebezpečí postihu kvůli přihlášení se k národnosti české nebo polské a zároveň se nekompromitovalo přijetím národnosti německé.⁴⁰ Participace na slezské národnosti se stala výchozím bodem pro realizaci germanizačního programu. Nástrojem poněmčení se stala Deutsche Volksliste (DVL), tedy seznam občanů německé národnosti z přičleněných území na východě.⁴¹ Všichni, kteří se dříve prohlásili za Slezany, byli od prosince 1941 nuceni zapsat se do DVL, což znamenalo přijmout německou

³⁸ Podrobně se problematikou rodáků z Těšínska popravených v rámci „katyňského masakru“ zabýval Mečislav Borák v následujících studiích: *Ofiary zbrodni katyńskich w Republice Czeskiej w świetle nowych ustaleń. Łambinowicki Rocznik Muzealny*, t. 30, Opole 2007, s. 63-84. Dále: *Oběti katyňského zločinu z Bystřice. Bystřický případ*. In: GAURA, Karel: Bystřice nad Olší. Bystrzyca nad Olzą. Od minulosti k přítomnosti jedné z největších obcí na Těšínsku. Bystřice, Anna Konderlová 2007, s. 236-249. Týž: *Záhada katyňských lebek*. Acta Historica Universitatis Silesianae Opaviensis 1, 2008, Confinia Silesiae (K životnímu jubileu Rudolfa Žáčka). Opava 2008, s. 511-532.

³⁹ Těšínský region se jevil v mnoha ohledech strategickým. Vyjma důležité polohy na klíčové železniční spojnici se zde nacházely četné surovinové zdroje a rozvinutý hutnický, strojírenský a chemický průmysl. Kvalifikovanou sílu místních obyvatel by nešlo snadno nahradit, čehož si byla německá správa dobře vědoma.

⁴⁰ Mečislav Borák: *Fenomén německé volkslisty*, in: Pejčoch Ivo: Okupace, kolaborace, retribuice, Praha 2010, s. 113.

⁴¹ DVL se stala nejrozsáhlejší germanizační akcí v okupované Evropě. Týkala se více jak 3 milionů převážně polských obyvatel (Šlonzáků, Kašubů, Mazurů). Argumentovalo se německými kořeny těchto obyvatel. Obsáhleji k tématu viz příspěvek Mečislava Boráka: *Fenomén německé volkslisty...*

národnost a dosvědčit německý původ a politické smýšlení. Pokud by se nátlaku (a v některých případech vyloženě teroru) odmítli podrobit, hrozilo jim vysídlení, věznění, ale i deportace do koncentračního tábora. Volksliste se dělila na čtyři kategorie, přičemž většiny Těšíňanů se týkala ta třetí, jež zahrnovala:

- osoby německého původu, ovlivněné stykem s Poláky, schopné stát se opět „plnohodnotnými“ příslušníky německého národa;
- osoby neněmeckého původu, které žily ve smíšeném manželství s osobou německé národnosti, přičemž tato osoba měli mít v manželství prokazatelně rozhodující vliv;
- osoby z národnostního hlediska nevyhraněné, většinou nemluvící německy, ale příklánějící se k německé kultuře a místním rodovým původem. Sem patřili všichni ti, kteří uvedli při policejní registraci slezskou národnost. Pokud se někteří z nich před okupací přihlásili k německé národnosti, mohli být zapsáni do první nebo druhé skupiny Volkslisty. Pokud se projeví protiněmecky, byli ze zápisu vyloučeni.⁴²

Německá státní příslušnost byla *volkslistářům* udělena na zkušební dobu 10 let a mohla jim být kdykoliv odebrána. Jen z okresu Teschen bylo k 1. říjnu 1943 do DVL přijato 205 300 osob, což činilo 69% z celkového počtu 297 400 obyvatel okresu. Ke třetí kategorii náleželo 180 000 osob.⁴³ Na české straně těšínského okresu se odhaduje okolo 100 000 osob této skupiny.⁴⁴ Z přináležitosti k DVL vyplývaly určité výhody. Zapsaná osoba opět požívala vlastnická práva a dostávala vyšší potravinové přiděly oproti Čechům nebo Polákům. Zároveň ale vyvstávala neoblíbená povinnost vojenské služby. Poptávka německého Wehrmachtu po rekručních zdrojích přitom byla tak velká, že některé ročníky mladých obyvatel Těšínska byly povolány ještě před realizací DVL pouze na základě udání slezské národnosti. Další masové odvody začaly v roce 1942 a trvaly až do konce války. Podle propočtů Viléma Plačka jich jen z dřívějšího okresu Český Těšín sloužilo v německém vojsku 9 581 (z toho 197 osob, které se pokládaly za Němce), přičemž pro okres Fryštát Plaček odhaduje 13 000 osob.⁴⁵ O počtu vojáků z části předválečného okresu Frýdek, jež

⁴² Citováno dle: Mečislav Borák: *Fenomén...* s. 114.

⁴³ Mečislav Borák: *Těšínské Slezsko v rámci okupovaného pohraničí v letech 1938–1945*, in: Radvanovský Zdeněk: *Historie Okupovaného pohraničí 1938–1945*, svazek 11, Ústí nad Labem 2006, s. 101.

⁴⁴ Mečislav Borák: *Fenomén německé volkslisty*, s. 118.

⁴⁵ Vilém Plaček: *Ostravská průmyslová oblast v letech 1938–1945*, in: *Průmyslové oblasti 3*, Opava 1971, s. 23–24.

byla tehdy rovněž součástí Těšínska, bohužel nejsou k dispozici žádné informace. Vysoké zastoupení těšínských Slezanů ve Wehrmachtu se také odrazilo na jejich vstupování do zahraniční armády, kde posléze utvořili nejpočetnější skupinu bývalých německých zajatců.

Situace na Hlučínsku

Poslední a z hlediska identit nesmírně zajímavou skupinu obyvatel, jež byla postižena masovými odvody do Wehrmachtu, tvořili příslušníci Hlučínska. V rámci českých zemí tento nevelký region představuje naprostý unikát, neboť jeho obyvatelé zaujímali během války přímo statut říšských Němců. Válečná zkušenost Hlučíňanů tak byla oproti ostatním obyvatelům českých zemí specifická, protože se značně podobala zkušenosti zažívané na území Německa.

Hlučínsko představuje jedinou část v 18. století ztraceného Slezska, která se opět stala součástí českých zemí. Jedná se o nevelkou oblast, již v současnosti na jihu vymezují řeky Opava a Odra a na severu polská hranice. Vzniklo v roce 1920, poté co Versailleská smlouva přiřkla Československé republice jižní části německého okresu Ratiboř. Důvody tohoto územního zisku spočívaly ve faktech, že na inkriminovaném území žilo obyvatelstvo hovořící dialektem češtiny. Mimo to panoval požadavek vybudovat strategické předpolí Ostravy, která jinak ležela bezprostředně na německé hranici. Delimitace proběhla ovšem tak nešťastně, že mimo území republiky ponechala několik vesnic, jež si posléze vymohly vyučování češtiny na svých školách, zatímco do hranic nového okresu začlenila dvě obce čistě německé.⁴⁶ Vznikl tak umělý region, který se po celou dobu první republiky nepodařilo plně integrovat.

Obyvatelstvo Hlučínska není snadné stručně definovat. Jedná se o původní moravské obyvatele tohoto území, o čemž svědčí např. česky znějící jména a český dialekt. Samo sebe obyvatelstvo označovalo pojmem *Moravci*. Ti ale od dob připojení Slezska k Prusku podléhali stále silnější germanizaci, jež vrcholila na přelomu 19. a 20. století. Třebaže si uchovali svou původní katolickou víru, zvyky i kulturu a byli si vědomi, že nemají stejný původ jako Němci, ztotožňovali se naplno s německým státem a považovali se přinejmenším za německé patrioty. Když se sami vymezovali, tak výhradně vůči Čechům obývajícím druhý břeh řeky Opavy. Zatím zůstává otázkou, je-li vhodné považovat je za *eigensprachige*

⁴⁶ Více viz Tomáš Grim: *Stanovení hranic Hlučínska po první světové válce*. In: Sborník z konference při příležitosti 90. připojení Hlučínska k Československu (4. února 1920), Hlučín 2010., Vilém Plaček: *Prajzáci I*, s. 53.

Kulturdeutsche, neboť na tomto poli neexistují relevantní studie.⁴⁷ Jak ale na základě svých výzkumů poukázala Nina Pavelčíková, šlo o obyvatele nacionálně nevyhraněné.⁴⁸ Československý stát je však dle jazykového kritéria považoval za Čechy.⁴⁹

Jak již bylo nastíněno, oba státy, na jejichž pomezí Hlučínsko leželo, považovaly toto území za historicky své. Když se tedy v říjnu 1938 stal region opět součástí německé říše, byl připojen k dřívějšímu německému okresu a autochtonní obyvatelstvo nabylo statut říšských Němců. Paradoxně tak na žebříčku němectví stoupli etnicky čeští Hlučíňané výše, než například sudetští Němci. Nutno podotknout, že obyvatelstvo připojení k Německu s radostí přivítalo. Rapidně se zlepšila zdejší ekonomická situace, přičemž byly konečně uspokojeny i státoprávní požadavky části místních, jež svou budoucnost spojili právě s nacionálním socialismem.

Odvody na Hlučínsku kopírují procentuálním podílem na populaci německý průměr. Z padesátitisícového regionu narukovalo přibližně 12 000 mužů a několik desítek žen.⁵⁰ Oficiálně jim nebyly kladeny překážky pro služby u různých druhů zbraní, takže nepřekvapí, že z Hlučínska sloužilo oproti jiným částem českých zemí daleko více osob u letectva, námořnictva, Waffen-SS, či v důstojnickém sboru. V praxi se sice i příslušníci Hlučínska někdy potkávali s posměšky a diskriminací ze strany spolubojovníků, zpravidla je ale můžeme postavit naroveň jiným německým vojákům. Ztráty hlučínských vojáků poněkud

⁴⁷ Profesor Dan Gawrecki vhodnost tohoto označení víceméně relativizuje: „*Zkoumáme-li aktivitu národně cítících Němců, musíme si všimnout i té části obyvatelstva, která německy nemluvila, ale hlásila se, někdy i uvědoměle k německému kulturnímu okruhu.*“ V 19. století mělo jít do značné míry i o Moravce na Hlučínsku. Podle Gawreckého bychom je neměli s Němci přímo identifikovat, ale stěžejí je můžeme považovat za úplně Čechy. „*Zřejmě se pro ně nehodí, ani německý termín eigensprachige Kulturdeutsche, nejen proto, že je do češtiny přece jen obtížně přeložitelný, ale i proto, že si uvědomujeme, pod jakými vnějšími tlaky se zejména na konci třicátých let tohoto století (20. století, pozn. JN) tyto skupiny dotvářely.*“ Viz Dan Gawrecki: *Dějiny Slezska I.*, Opava 2003, s. 225.

⁴⁸ Nina Pavelčíková: *Fenomén Hlučínska jako příhraniční oblasti z historického hlediska*. In: *Hranice a pohraničí jako geopolitický, ekonomický, historický, sociokulturní a filosofický fenomén*, Ostravská univerzita, Ostrava 1999, s. 57.

⁴⁹ Pavel Kladiwa: *Smýšlením Němci, statisticky Češi. Národnostní klasifikace na meziválečném Hlučínsku*. In. ČSZM-B, v tisku.

⁵⁰ Je málo známou skutečností, že v německé armádě sloužilo také cca půl milionu žen. Zpravidla jako telefonistky, stenotypistky, zdravotnice, ale také u protiletadlové obrany jako obsluha světlometů či protiletadlových zbraní. Díky specifickému charakteru Hlučínska postihl takový osud i přesně neznámý počet místních žen, kterých mohlo být dle odhadů autora až několik desítek.

přesáhly německý průměr. Život ve válce ztratilo na 3600 mužů, což představuje 30% původního stavu.⁵¹

Nelze ale pominout 18 let, kdy se Hlučínsko nacházelo pod československým vlivem. Byť stát Hlučíňanům nenabídl příliš možností, jak je začlenit do společnosti a svými neobratnými opatřeními je české národní myšlenky spíše vzdaloval,⁵² přece se zde našla skupina lidí, jež se s Československem začínala ztotožňovat. Kromě toho se vlivem školní indoktrinace podařilo v československém duchu vychovat generaci dětí. Není radno ovšem podceňovat rodinný element, jenž zde silně působil a který často ani školní výchova a osvěta nedokázala překonat. Nabízí se tedy otázka, do jaké míry byla původně československého smýšlení ta část Hlučíňanů, která posléze vstoupila do zahraniční armády a jestli názorové zařazení hrálo při rozhodování o vstupu do československé armády zásadnější roli.

Shrnutí

Jak jsme mohli vypořádat, podstatným prvkem pro vojenskou službu výše zkoumaných osob bylo, že je německý stát z různých důvodů považoval za Němce. Česká strana je oproti tomu pokládala za Čechy a stejně se k problému stavěla i poválečná historiografie. I když jsem si vědom, že toto pojetí a z něj vyplývající označení není úplně odpovídající, přikloním se k zavedenému úzu. Pod pojmem Češi, případně osoby českého původu, budu v souvislosti s německou brannou mocí v následujících kapitolách rozumět skupiny osob vymezené výše.

Pokud se pokusíme dotyčné vojáky alespoň rámcově statisticky podchytit, opět narazíme na stejný problém nejednoznačnosti a rozmělněnosti kategorií. Odhaduje se, že do Wehrmachtu narukovalo na půl milionu československých Němců. Jaký podíl mezi německými vojáky ovšem tvořili Češi, nevíme. Počty dřívějších československých příslušníků sloužících ve Wehrmachtu nejsou z pochopitelných důvodů evidenčně podchyceny a musíme si proto pomoci využitím sekundárních zdrojů. Zajímavý pramen alespoň pro oblast východní fronty představují sovětské statistiky válečných zajatců

⁵¹ Údaje vycházejí z dosavadních výsledků výzkumu Projektu Hultschiner Soldaten, provádějícího mapování vojáků Wehrmachtu z Hlučínska (www.hultschiner-soldaten.de) a také ze sběru pamětnických výpovědí provedených autorem pro Muzeum Hlučínska v letech 2011–2013.

⁵² Např. úřad Zplnomocněného komisaře pro jižní Ratibořsko dohlížející na okresní hejtmánství v prvních sedmi letech jeho existence disponoval rozsáhlými represivními opatřeními, které neváhal využívat. Zakazoval zakládání menšinových německých škol a tvrdě postihoval rodiče posílající děti na německé školy do Opavy. Při sčítání lidu nechal přerazít udávanou německou národnost všem, kteří neobstáli u jazykové zkoušky. Srovnej s Vilém Plaček: *Prajzáci, aneb k osudům Hlučínska 1742–1960*, Hlučín–Kravaře 2000.

vytvárené v průběhu války. Byly zpracovávány s podivuhodnou pečlivostí, avšak skýtají řadu úskalí. Třebaže na konci války čítal osobní spis zajatce již přes 40 rubrik, podepsaly se na jejich vyznění požadavky komunistického režimu. Většina políček byla orientována na třídní, sociální a politické otázky, zatímco na národnost a státní občanství, natožpak důsledné rozlišování mezi těmito prvky, nebyl kladen přílišný důraz.⁵³ Nemluvě o tom, bylo-li vůbec reálné podchytit pravdivé informace o zajatcích, kteří ve snaze ovlivnit své posuzování mohli svou předválečnou příslušnost i národnost patřičně *upravit*. Především *Volksdeutsche* ovládající jazyky svých mateřských zemí se nyní mohli hlásit k patřičným národnostem, aniž by skutečnost mohl kdokoliv ověřit. Jednotné instrukce pro posuzování těchto údajů neexistovaly a sovětští úředníci si s nimi častokrát nevěděli rady. Přiřazení zajatce do jedné z kategorií pak mohlo podstatně ovlivnit výsledek statistik. Jako ukázkový příklad uvádí Mečislav Borák německého vojáka udávajícího polskou národnost a československé občanství, tedy s největší pravděpodobností obyvatele těšínského regionu. Takto komplikovaná *anamnéza* mohla sovětského úředníka vskutku zmást, a proto není divu, že byl záznam o národnosti často měněn.⁵⁴ Podle takto nejasně a proměnlivě definovaného národnostního kritéria bylo na území SSSR v letech 1941–1945 zajato a zaevidováno 69 977 Čechoslováků, z toho 2 generálové (sic!), 159 důstojníků a 69 816 vojáků.⁵⁵ Z údajů ovšem není zřetelná zásadní informace, jestli se jednalo výlučně o zajatce z německých ozbrojených složek, nebo i příslušníky slovenské a maďarské armády. Právě údaj o dvou generálech vzbuzuje oprávněnou domněnku, že by mohlo jít také o slovenské vojáky. Jak již bylo naznačeno, ne vždy se překrývala kategorie národnosti s předválečnou státní příslušností. Jen pro ilustraci namátkou vybraná svodka k 1. dubnu 1947: Pod československou národností je v ní uvedeno 1408 zajatců, z nichž však československou státní příslušnost deklarovalo 1135 osob. Oproti tomu bylo evidováno 17 736 zajatců v kategorii československých příslušníků. Většinu z nich představovali Němci a Maďaři.⁵⁶ Sovětské statistiky tedy spíše názorně demonstrují problematičnost takové kategorizace, než aby výrazněji osvětlily českou účast na německé straně.

Pro oblast Západu existují určité odhady a podklady československých vojenských míst. Ještě před koncem války totiž začala být připravována repatriace českých příslušníků

⁵³ Mečislav Borák: *Perzekuce občanů z území dnešní České republiky v SSSR*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2003, s. 117.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ Tamtéž, s. 119.

⁵⁶ Tamtéž, s. 120.

Wehrmachtu. V Norsku tak bylo lokalizováno 13 500 osob udávajících československou příslušnost a v britském sektoru dalších 30 000. Pro americký sektor čísla nebyla v době vyhotovení dokumentu k dispozici. Předpokládalo se ale, že 8 až 12 % budou tvořit Češi a Slováci.⁵⁷ Stanovit alespoň minimální počty osob českého původu ve Wehrmachtu umožňují přinejmenším obyvatelé slezských regionů, o nichž existují sice orientační, ale relativně reprezentativní údaje. Když sečteme odhady počtu obyvatel Těšínska a Hlučínska u německých ozbrojených sil, dostaneme se k číslu 35 000. Skutečný stav však byl mnohem vyšší. Jak jsme si ale ukázali, dopátrat se jasnějších čísel se zatím nejeví reálným.

Nejen Češi...

Představa o vynucené službě vojáků českého původu v německé armádě by nebyla úplná, pokud bychom alespoň letmo nenastínili evropský kontext. K území Velkoněmecké říše byla v průběhu války připojena řada oblastí, jejichž obyvatelé nabývali různými způsoby a za různých okolností německé národnosti a německého občanství. Z toho vyplývala i jejich následná branná povinnost. Právní zakotvení této skutečnosti bylo odlišné v závislosti na konkrétní lokalitě. Podobná situace jako na Hlučínsku panovala v jižním Šlesvicku a v belgickém regionu Eupen-Malmédy, kde místní muži rukovali prakticky coby říšští Němci. Zbylé skupiny vojáků neněmeckého původu pak zpravidla nesly statut *Volksdeutsche*.⁵⁸ V nejvyšší míře, jak již bylo krátce zmíněno, se jednalo o obyvatele z připojených území na východě zapsané v DVL, které na tomto místě i přes jistou nepřesnost označíme jako Poláky. Odhaduje se, že jich v německých ozbrojených silách sloužilo až půl milionu.

Nejzvláštnější situace nastala v obsazeném Alsasku-Lotrinsku, kde byli mladí muži povolováni bez jakéhokoliv legislativního podkladu. Na základě svého povolání k Wehrmachtu dostávali říšskou příslušnost, což zpětně legitimizovalo jejich vojenskou službu. Na podobném principu docházelo k odvodům i v Lucembursku, kde však zapůsobilo více faktorů, podobných jako v československém pohraničí. Po vojenské porážce Jugoslávie byly připojeny slovinské části Kraňska, Korutan a jižního Štýrska přímo k Říši. Obyvatelstvo, které nebylo vysídleno, čelilo i v tomto případě germanizaci a když selhaly pokusy vyvolat dobrovolné vstupy k armádě, došlo na vynucené odvody. Také zde lze

⁵⁷ VÚA-VHA Praha, Československá vojenská mise u SHAEF, karton 3, Spisy 1945, Češi a Slováci z Wehrmachtu, zřízení sběrného střediska.

⁵⁸ K problematice viz např. sborník: Norbert Haase a Gerhard Paul: *Die anderen Soldaten. Wehrkraftzersetzung, Gehorsamsverweigerung und Fahnenflucht im zweiten Weltkrieg*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1995.

pozorovat signifikantní odmítání vojenské služby a vysokou míru dezercí. Díky příznivým geografickým podmínkám představovali bývalí slovinští vojáci Wehrmachtu významnou posilu pro oddíly partyzánů.

Následující tabulka podává orientační přehled vojáků neněmeckých národností u Wehrmachtu a srovnává jejich počet s množstvím dezercí a účastí na zahraničním odboji.⁵⁹

	ve Wehrmachtu	dezertérů	v zahraničním odboji
Češi	min. 35 000	?	cca 3500 ⁶⁰
Poláci	až 500 000	?	90 000
Alsasané-Lotriňané	130 000	15 600	?
Lucemburčané	10 200	2 800	?

Všechny z výše uvedených skupin osob sloužících u Wehrmachtu se vyznačovaly vysokým stupněm nespolehlivosti, nadměrným výskytem odmítání vojenské služby a četnými dezercemi. Po opuštění německých řad se tyto zběhové zapojovali do partyzánských hnutí, nebo hromadně vstupovali do zahraničních armád patřících států. Enormně vysokému zastoupení těchto lidí u zahraničních vojsk na Západě paradoxně dopomohla opatření německého vrchního velitelství armády (OKH)⁶¹ za účelem zamezení dezercím, což se po otevření druhé fronty projevilo kontraproduktivně. Zejména vojenské nasazení Poláků na východní frontě nebylo z mnoha důvodů efektivní. Především kvůli tomu, že šlo do roku 1944, pomineme-li nyní Afriku a následně Itálii, o jediné bojiště, kde docházelo k masovému nasazení německého vojska. Aby zabránilo dalším dezercím, nařídilo OKH nasazovat Poláky na Balkáně a ve Francii, kde doposud neprobíhaly regulérní boje.⁶² Tím se dostaly četné jednotky složené z mužů pocházejících z Horního Slezska na Západ. Po otevření druhé fronty pak z donucení sloužící příslušníci Wehrmachtu masivně využívali příležitosti a přebíhali ke spojencům, nebo se v zajetí hlásili k patřičné státní příslušnosti.

⁵⁹ Tabulka je vypracována na základě údajů z publikace Ryszarda Kaczmarka: *Polacy w Wehrmachcie*, Krakov 2010 a z textu Norberta Haase: *Von „Ons Jongen“, „Malgre-nous“ und anderen. Das Schicksal der ausländischen Zwangsrekrutierten im Zweiten Weltkrieg*. Vortrag an der Universität Strassburg 27. 8. 2011.

⁶⁰ Neznáme přesný počet německých vojáků účastných v zahraničním odboji na Východě. Rozhodně jejich počet nepřekročil několik set osob.

⁶¹ Oberkommando des Heeres, velitelství armády ve smyslu veškerých pozemních sil.

⁶² Norbert Haase: *Von „Ons Jongen“, „Malgre-nous“ und anderen. Das Schicksal der ausländischen Zwangsrekrutierten im Zweiten Weltkrieg*. Vortrag an der Universität Strassburg 27. 8. 2011, přepis v držení autora, s. 4.

Nástin personálního vývoje československé zahraniční armády na Západě

Československá zahraniční armáda se vyznačovala několika charakteristickými prvky. Snad nejmarkantnějším se stal nedostatek lidské síly. Vojsko pozvolna vznikalo za hranicemi republiky, takže lze považovat za úspěch, že se rozrostlo na několik tisícovek mužů. Pro zacelování případných bojových ztrát, natožpak masivní rozšíření početního stavu prakticky neexistoval zdroj přirozených záloh. Jádrem armády tvořili dobrovolníci, kteří po březnové okupaci českých zemí opustili vlast. Útočiště nacházeli zpočátku zejména v Polsku, kde někteří vytvořili první československou jednotku, zatímco jiní odtud putovali do Francie. Zde se zejména díky existenci početné slovenské menšiny podařilo tuto sílu zmobilizovat a postavit tak vojsko o velikosti necelé divize. Francie ale záhy utrpěla vojenskou porážku, načež museli být ve Francii žijící příslušníci československé armády demobilizováni a do Velké Británie tak bylo evakuováno opět jen jádro dobrovolníků. V Británii tehdy žila vrstva politické emigrace (zde mám na mysli především občany židovského původu, německé antinacisty, československé komunisty), z jejichž řad se podařilo získat nové přírůstky, jejichž politická hodnota ovšem byla problematická. Loajalita místních nečeských a nedemokratických exulantů se mohla jevit spornou, stejně jako když německy hovořící Židé či Němci vyvolávali mezi českými vojáky negativní odezvu, antisemitské projevy nevyjímaje. Ideálním zdrojem proto podle představ vojenské i politické reprezentace měl být dobrovolník české či slovenské národnosti, vlastenec, kterých ovšem z Protektorátu přicházelo stále méně v přímé úměře vůči rostoucí německé expanzi. Když se po porážce Jugoslávie uzavřela i takzvaná Balkánská cesta, zastavil se přísun takových dobrovolníků úplně.

Armádní velení logicky přišlo se snahou maximálně podchytit krajany žijící v zahraničí, aby se hlásili do služby. Tento projekt sice přinesl československé armádě určité přírůstky, narazil však na několik přirozených překážek. Předně nebylo vůbec snadné najít a evidovat po světě žijící Čechy a Slováky, o logistické svízeli dopravit tyto dobrovolníky v řádu jednotlivců například ze zámoří do Británie nemluvě. Co se týkalo Čechů a Slováků žijících v Commonwealthu, dávali tito přednost službě v armádě svého domovského státu, kde se jim dostávalo lepšího sociálního zabezpečení. Ani českoslovenští krajané tedy nestačili pokrýt potřeby nově se formujících čs. jednotek ve Velké Británii, které byly ke vši smůle postiženy ještě v roce 1940 vzpourou komunistických a některých levicově smýšlejících vojáků. Po propuštění této části mužstva ve prospěch britského Pioneer Corpsu

zůstalo u pozemních sil pouhých 3276 vojáků⁶³ a na sklonku téhož roku dosáhl jejich početní stav dokonce nejnižšího čísla: 3010 mužů.⁶⁴ V následujících letech počet vojáků opět nepatrně vzrostl a to díky návratu vzbouřenců a vstupům levicově smýšlejících exulantů, jimiž pohnulo napadení SSSR. Zároveň ale docházelo k přirozenému úbytku mužstva cestou úmrtí a superarbitrací (veskrze ze zdravotních důvodů), ale také doplňováním stavu letectva.

V rámci zahraniční armády působící na Západě byla zformována československá jednotka i v severní Africe. Ta se postupně rozrostla z pěšího praporu až na protiletadlový pluk. Když pak v roce 1943 boje na severoafrickém bojišti ustaly, přesunula se jednotka na britské ostrovy, kde došlo ke sloučení s místní smíšenou brigádou. Velení tak dosáhlo alespoň určitého „kosmetického“ navýšení počtu příslušníků jednotky ve Velké Británii. Zároveň mohlo dojít k reorganizaci z vševojskového svazku na obrněnou brigádu, tedy úzce specializovaný útvar vyzbrojený co největším množstvím tanků. Na sklonku roku 1943 tak československá obrněná brigáda (ČSOB) čítala 4110 mužů.⁶⁵

V roce 1944 se v souladu s postupujícím osvobozením obsazených území počítalo s náborem internovaných Čechoslováků, příslušníků Cizinecké legie, ale i s přeběhlíky z řad v Itálii působícího Vládního vojska, slovenské technické divize a německého Wehrmachtu. Využití těchto zdrojů bylo více než nutné, protože z dostupných lidských sil ve velké Británii zbývali už jen synové exulantů dorostlí mezitím do odvodního věku. Po úspěšném spojeneckém vyloštění ve Francii čekalo operační nasazení i československou brigádu. Té však do předepsaného počtu 4677 vojáků scházelo několik set mužů.⁶⁶ Třebaže ČSOB před svým odplutím do Francie absorbovala 490 nováčků, z nichž celých 250 tvořili bývalí zajatci z Wehrmachtu,⁶⁷ pohybovala se stále na sníženém stavu, nyní 4259 mužů.⁶⁸ Celkově bychom

⁶³ Jiří Plachý a kol.: *Jmenný seznam příslušníků československé zahraniční armády na Západě*, s. 10.

⁶⁴ Petr Hofman, Zdenko Maršálek: *Dunkerque 1944–1945*, s. 16.

⁶⁵ Jiří Plachý a kol.: *Jmenný seznam příslušníků československé zahraniční armády na Západě*, s. 17.

⁶⁶ A to se stále jednalo o redukováný stav vynucený okolnostmi. Podle britských předpisů měla mít brigáda přes 6000 mužů. Gustav Svoboda: *Československá obrněná brigáda ve Velké Británii*, in: *Historie a vojenství* 6/1994, s. 99.

⁶⁷ Zdenko Maršálek: „Česká“ nebo „československá“ armáda? *Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945*. Disertační práce, Praha 2014, s. 285.

⁶⁸ Jiří Plachý: *Hvězdy a kříže od Dunkerque*, s. 49.

tehdy u brigády napočítali zhruba 420 bývalých příslušníků německých ozbrojených sil, což představovalo plnou desetinu početního stavu.⁶⁹

Druhým nejpočetnějším zdrojem po německých vojácích byli přeběhlíci protektorátního Vládního vojska, které bylo téměř v celé své síle nasazeno coby zajišťovací jednotka v Itálii.⁷⁰ Spousta vládních vojáků nehdolala podporovat válečné úsilí Německa a přecházela na stranu partyzánů, s nimiž se pak účastnila bojů i diverzních akcí. Kvůli hromadným dezercím nakonec bylo Vládní vojsko odzbrojeno a použito jako pracovní jednotka. Tím se také ztížily podmínky pro další přebíhání k partyzánům. V té době ale na povstalecké straně bojoval již značný počet „vladařů“, přičemž několika organizovaným skupinám se podařilo dosáhnout přes Švýcarsko na francouzské území. Vojáci byli urychleně přepraveni k bojující ČSOB, kde jich nakonec stanulo téměř 600 včetně několika důstojníků.

Mezitím docházelo k náboru dobrovolníků z řad dříve internovaných československých příslušníků, ale také Čechů a Slováků žijících na postupně osvobozovaném území. Počty přírůstků avšak zdaleka nenaplnovaly představy nejvyšších vojenských míst. Hlavní zdroj i nadále představovali němečtí zajatci. Jejich přijímání probíhalo i po ukončení války v Evropě, dokud nebylo dne 24. 7. 1945 ukončeno.⁷¹ K prověřování československých příslušníků v zajateckých táborech docházelo i nadále, tentokrát ovšem za účelem jejich případné repatriace.

⁶⁹ Ne všichni ale sloužili přímo u brigády. Pár jednotlivců se nacházelo u Náhradního tělesa a letectva. Zdenko Mařálek: „Česká“ nebo „československá“ armáda? *Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945*. Disertační práce, s. 286.

⁷⁰ Pouze 1. prapor zůstal v Protektorátu, poněvadž plnil úkoly „Hradní stráž“. Zbylých 11 praporů bylo rozmístěno v severní Itálii.

⁷¹ VÚA-VHA Praha, Československá vojenská mise u SHAEF, karton 3, Spisy 1945, Nábor do armády a repatriace – pokyny.

Průběh nábory německých válečných zajatců

Nelehké začátky a první zajatci

Válečný rok 1943 se nesl ve znamení mnoha zvratů a zejména pro nacistické Německo představoval sérii porážek a neúspěchů. V únoru kapitulovala německá 6. armáda u Stalingradu a v květnu zbytky německých a italských sil v severní Africe. Do spojeneckého zajetí upadly statisíce německých vojáků...

Na severoafrickém bojišti se mezi zajatci začali objevovat i takoví, co se hlásili k české národnosti a přáli si vstoupit do československé zahraniční armády.⁷² První případ, kdy v Africe vstoupil do zahraniční armády německý voják, nastal ještě před tamní německou kapitulací, a to v roce 1942. Hned napoprvé šlo o ojedinělou záležitost, která se ve všech směrech vymykala budoucí praxi. Dotyčná osoba totiž dezertovala z Wehrmachtu už v roce 1939, dokonce ještě před vypuknutím války. Jednalo se o jedince pocházejícího z Broumova, který byl již v únoru 1939 povolán k Wehrmachtu. V květnu se mu podařilo dezertovat a utéct do Polska, kde se pak přidal ke skupině Čechoslováků, s níž se po různých peripetích dostal na Střední východ. Zde 2. 6. 1942 konečně oficiálně vstoupil do zahraniční armády.⁷³ V témže roce došlo k přijetí ještě jednoho německého vojáka.⁷⁴ Další se vzhledem k vývoji válečné situace začali objevovat až v následujícím roce.

Československé vojenské velení zaregistrovalo, že se v zajateckých táborech vyskytuje vyšší počet *neněmecky* se projevujících vojáků a počátkem roku 1943 pověřilo styčného důstojníka v Káhiře, pplk. Rudolfa Bulandra, aby vyhledával a prověřoval německé zajatce, bývalé československé občany.⁷⁵ Protože ale tento jediný důstojník měl kromě objíždění zajateckých táborů na starosti i svou obvyklou práci při velitelství spojeneckých jednotek na

⁷² Ve stejné době se podobné případy začaly vyskytovat i v SSSR.

⁷³ Jmenoval se Josef Purman (krycí jméno Plánička) a narodil se roku 1915 ve Velké vsi v okrese Broumov. Po obsazení Polska byl internován s celou skupinou Čechoslováků v Sovětském svazu, odkud byl v květnu 1941 transportován na Střední východ. Následující rok ale coby německý voják zůstal v britské internaci, než mu bylo povoleno vstoupit do zahraniční armády. O případu se zmiňuje Zdenko Maršálek ve studii: „*On the right side again*“: *Wehrmacht POWs in exile military unit sof the occupied countries – the case of Cztechoslovakia and Poland*. V tisku.

Osobní záznam dostupný na: <http://www.vuapraha.cz/soldier/1746140> [online], c2009-2010, [cit. 19. 1. 2015].

⁷⁴ Josef Benátský, krycí jméno Benda. Kromě něj byla přijata ještě civilní osoba sloužící jako číšník v důstojnickém kasinu německé tankové divize. Viz Zdenko Maršálek: „*Česká*“ nebo „*Československá*“ armáda? s. 294.

⁷⁵ NA Praha: fond MV-L, karton 92, Němečtí zajatci, býv. čs. příslušníci - informace.

Středním východě,⁷⁶ nemohl pochopitelně prověřit všechny zajatce německého *Afrikakorpsu*. Z kusých údajů se zdá, že Bulandr působil coby náborový důstojník pouze nárazově a nejspíše jen v zajateckých táborech zřízených britskou armádou. Podle dochovaných pramenů zaznamenal jediný úspěch, když na počátku roku 1943 mezi 9000 zajatci objevil 23 osob, které při výslechu potvrdily předválečnou československou státní příslušnost. Pro československou armádu uznal vhodnými pouhé dva zajatce.⁷⁷ Zbylé osoby nepřipadaly pro svou neochotu a německou národnost v úvahu.

Druhý a v počáteční fázi náboru rozšířenější způsob, jak vstoupit do zahraniční armády, představovala dezerce vykonaná za tímto účelem.⁷⁸ V takových případech se voják někdy ani nedostal do zajateckého tábora, poněvadž byl rovnou směřován na příslušná místa. Těchto osob se ani netýkalo složité podchycování, protože na sebe upozornily samy. Někteří z těchto dřívějších německých vojáků ostatně uváděli, že se k *Afrikakorpsu* hlásili dobrovolně, neboť zde tušili ideální možnost k přeběhnutí.⁷⁹ To se může zdát jako nevěrohodný, protože vykonstruovaný argument za účelem přesvědčení o vlasteneckém smýšlení, z druhé strany ale vzato, proč těmto lidem, kteří v německé uniformě sloužili nedobrovolně, nevěřit? Konec konců právě prvním přijatým zajatcům je nutné přiznat podstatnou dávku vlastní iniciativy, trpělivosti a neústupnosti, když před spojeneckými důstojníky žádali o spojení s československými zástupci. Pokud nebyli vytríděni do tábora, respektive speciální sekce určené zajatcům neněmecké národnosti, vystavovali se v nepřátelském prostředí fanatických nacistů riziku napadení,⁸⁰ někdy končícímu smrtí.⁸¹

⁷⁶ Allied Force Headquarters Middle East Cairo.

⁷⁷ NA Praha: fond MV-L, karton 92, Němečtí zajatci, býv. čs. příslušníci - informace.

⁷⁸ Na tomto místě nutno upozornit na problém samotné definice dezerce. Zběhnutí mívalo nesčetně podob a samotná hranice mezi aktivitou a pasivitou se nezdá smývala. Pro její ryze aktivní formu, tedy podstoupit značné osobní nebezpečí a přejít německou linii v úmyslu nechat se zajmout, ne vždy existovaly vhodné podmínky. V tomto kontextu nelze odsuzovat vojáky, kteří se „pouze“ ukryli při ústupu své jednotky. Druhá kategorie má pochopitelně silnější zastoupení, přičemž svádí k úsudkům prospěchářských pohnutek (pro relativně nízké nebezpečí) inkriminovaných desertérů. Nutno však konstatovat, že se jednalo o nejjistější způsob zběhnutí. Nebylo by tudíž korektní ubírat na hodnocení mužům, kteří takto zběhli. Mohlo jim ostatně jít hlavou, že aby byli v budoucnu použitelní pro československou armádu, tak musí svou deserici vůbec přežít.

⁷⁹ VÚA-VHA Praha, fond 37, karton 100, sign. 37-90-27, Zpráva II. odboru sestavená na základě výsledků německých vojáků čs. národnosti, strana 12.

⁸⁰ V zajetí, jakmile se zajatci hlásili k Čechům, byli několikrát zmláceni od Němců. Viz VÚA-VHA Praha, Sbírnka 37, karton 100, list 253, Hlášení o výslechu zajatců 3. 9. 1943.

⁸¹ František Emmert: *Češi ve Wehrmachtu*, Praha 2006, s. 24.

Že přijetí prvních německých vojáků do československé armády proběhlo bez centrálního naplánování celé záležitosti, dosvědčuje několik okolností. Jak již bylo naznačeno, nebyl stanoven pověřenec, jehož výhradním úkolem by bylo vyhledávání a prověřování zajatců, ale naopak tuto funkci nad rámec svých prvořadých povinností vykonával nyní již vojenský atašé v Alžíru, pplk. Bulandr. Když pak byli v průběhu roku 1943 pověřeni další důstojníci působením v zajateckých táborech, nestalo se tak v dostatečném počtu, což mj. zapříčinilo konflikt s náborem pro polskou armádu. Dále tito zajatci nebyli dopraveni na britské ostrovy, kde by došlo k jejich zevrubnému prověřování, nýbrž byli přijati do svazku československé zahraniční armády ještě na Středním východě. Stalo se tak na půdě různých československých institucí v Tunisku, Káhiře a u československé vojenské mise v Jeruzalémě. Na pár měsíců se tito bývalí němečtí vojáci stali příslušníky 200. lehkého protiletadlového pluku *Východního*, s nímž pak v srpnu 1943 připluli do Británie. Posledním markantním znakem zajatců ze Středního východu bylo, že pro absenci jakýchkoliv nařízeních o přijímání zajatců, se do zahraničního vojska dostaly osoby, jež by po vydání oficiálních směrnic před náborovými důstojníky rozhodně neobstály.⁸²

Celkem bylo v první půli roku 1943 přijato na Středním východě 11 německých vojáků. Z důvodu obav o osudy rodinných příslušníků vystavených případné perzekuci přijali všichni tito vojáci krycí jméno, které pak používali až do konce války. Skupina prvních přijatých zajatců je zajímavá hned v několika směrech. Překvapivě se zde ještě neprojevuje pro pozdější období symptomatické převládající zastoupení Těšíňanů, ale naopak dominují příslušníci Německé říše a Protektorátu. Tři osoby se narodily na území pozdější Sudetské župy, po dvou lidech připadá místo narození na území pozdějšího protektorátu, na Vídeň a region Těšínska. Jedna osoba pocházela z Hlučínska a jedna se narodila na jižní Moravě připojené k Rakousům. Vesměš šlo o muže ročníků 1919–1922, kteří v německé armádě sloužili zpravidla dva tři roky.

⁸² Mezi vůbec prvními přijatými německými zajatci byl vídeňský rodák Walter Bláha, který pozdější direktivu nesplňoval hned v několika bodech. Do německé armády narukoval dobrovolně coby protektorátní příslušník v roce 1939 a stal se pilotem. Snad díky obzvláštnímu individuálnímu přístupu k jeho problému s přihlédnutím k jeho bizarnímu úletu s Heinklem He 111 s nic netušící posádkou do Turecka, byl přijat. Pochopitelně vzbuzoval obavy, aby se nejednalo o německého agenta, proto byl zařazen pouze k pozemním jednotkám a nacházel se pod bedlivým dohledem. Kdyby uletěl o rok později, do československé armády by již přijat nebyl. Viz studii Ivo Pejčocha, Jiřího Rajlichy: *Vojín Walter Bláha, alias Valtr Blažek – dva úlety z totality*, in: *Historie a vojenství* 3/2011, s. 82-107.

Jméno	Krycí jméno	Datum narození	Místo narození	Vstup do armády
Purman, Josef	Plánička	9. 9. 1915	Velká Ves, okres Broumov	2. 6. 1942
Benátský, Josef	Benda	29. 6. 1920	Rychnov, okres Vysoké Mýto	26. 8. 1942
Kasper, Bedřich	Nováček	29. 7. 1919	Svitavy	19. 1. 1943
Uhlíř, Václav	Zelený	22. 9. 1919	Pohořelice, ⁸³ okres Mikulov	19. 1. 1943
Činčala, Rudolf	Černý	14. 9. 1912	Lyžbice, okres Český Těšín	26. 5. 1943
Guřan, Josef	Gajdošík	4. 3. 1921	Kozmice, okres Hlučín	26. 5. 1943
Světlík, Leopold	Svět	30. 10. 1922	Brno	26. 5. 1943
Bláha, Valtr	Blažek	25. 2. 1922	Vídeň	26. 5. 1943
Kocián, Ladislav	Kalina	24. 6. 1913	Střítež, okres Český Těšín	26. 5. 1943
John, Jaroslav	Janoušek	15. 11. 1919	Olomouc	12. 6. 1943
Gassler, Josef	Galik	18. 4. 1921	Vídeň	12. 6. 1943

U bývalých německých vojáků zařazených k středovýchodní jednotce můžeme pozorovat i náležitá bezpečnostní opatření: „*Trebaze jsem presvedcen, ze jeho umysl je poctivy, doporucuji, aby po nejakou dobu byl nenapadne pozorovan.*“⁸⁴ konstatoval náčelník štábu čs. vojenské mise v Jeruzalémě, plk. Prokop Kumpošt, ve věci Václava Benátského. Ten se již záhy osvědčil, neboť začal působit jako instruktor nováčků, načež byl povýšen na svobodníka. Proti povýšení nepadly z vyšších míst žádné námitky. Zarážející je, že v době, kdy v armádě sloužili teprve dva němečtí vojáci, počítal velitel výcvikového střediska na Středním východě s jejich budoucím nábořem: „*Návrh na povýšení jmenovaného považuji za*

⁸³ Podle jiných pramenů se měl narodit ve Zlíně. Srovnej: Plachý Jiří (Edd.): *Jmenný seznam příslušníků československé zahraniční armády na západě II*, OKP MO, Praha 2011, s. 506.

⁸⁴ VÚA-VHA Praha, Sbírnka 24, Václav Benátský.

*správný z důvodů prestižních pro vojáky toho druhu, kteří k nám přeběhli a kteří jsou nebo později budou nám přidělováni.*⁸⁵

Když dne 11. srpna 1943 přistál v Liverpoolu parník *Mauretania* s 1322 vojáky jednotky ze Středního východu na palubě,⁸⁶ nacházelo se mezi nimi i 11 zmíněných bývalých německých vojáků. Mezitím se ale na Britských ostrovech nacházeli další zajatci, na jejichž přijímání se československá strana pomalu začínala připravovat. V závěru léta postupně docházelo k jejich zpravodajskému prověřování, aby mohlo na podzim započít samotné přijímání.⁸⁷ Stejně jako v Africe mělo první přijetí německého vojáka poněkud kuriózní pozadí, bylo tomu podobně i ve Velké Británii, kde první němečtí vojáci přišli nikoliv coby zajatci, ale jako dezertéři-dobrovolníci,⁸⁸ respektive vojáci z polské zahraniční armády.⁸⁹ Zajatci pocházející z obsazených území se v Africe během třídění mohli přihlásit k některé z dotčených národností. Protože zde ale českoslovenští zástupci působili jen v omezené míře, bývali zajatci českého původu získáváni pro polskou zahraniční armádu. Díky nekorektnímu jednání se Polákům dařilo nabírat především muže z Těšínska, neboť je v považovali za vlastní státní příslušníky. K jejich získání používali i neférové prostředky typu, že československá zahraniční armáda neexistuje, že Těšínsko případně po válce Polsku a zejména pohružku, že v případě odmítnutí vstupu by zajatce čekal návrat do zajateckého tábora mezi Němce.⁹⁰ O tom ale v samostatné kapitole.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ Zdenko Maršálek: *Česká“ nebo „československá“ armáda?...*, s. 268.

⁸⁷ Ve dnech 31. 8. až 2. 9. 1943 bylo perlustrováno 20 osob, z nichž bylo 15 přijato. K nástupu služby došlo o necelý měsíc později ve dnech 29. 9. až 12. 10. 1943. Tři opozdilci byli z neznámého důvodu prezentováni až 10. 11. 1943. NA Praha, fond MV-L, sign. 2-90-21572. VÚA-VHA Praha, Odvodní protokol řady T.

⁸⁸ Zde se opět jedná o případy takové dezerce, kdy jedinec ani nedospěje do zajateckého tábora. První se do Británie dostal přes Španělsko, druhý přeběhl k britským jednotkám v Tunisku. Zdenko Maršálek: *Česká“ nebo „československá“ armáda?...*, s. 273.

⁸⁹ Pavel Lamacz, *24. 9. 1916 v Oldřichovicích, okres Český Těšín. Jelikož se obával, že bude po ukončení třídění vrácen do zajateckého tábora, hlásil se raději do polské zahraniční armády, která měla ve sběrném táboře svého zástupce. Protože se i zde tvrdošjně hlásil k českému původu, bylo mu zpočátku pohroženo návratem mezi zajatce. Jelikož ve svém úsilí setrval, byl nakonec předán československým orgánům a 22. 9. 1943 prezentován u čs. vojska.

Viz AMZV, fond LA-D, karton 219, Lamacz Pavel, převzetí do čs. armády.

⁹⁰ Více viz Jiří Friedl: *„Slezané, bratři od Ostravice a Olzy!“ – spory o zajatce z Těšínska mezi ČSR a Polskem 1943-1945*, in: Slezský sborník 2/2003, s. 94-127. Týž: *Na jedné frontě. Vztahy československé a polské armády za druhé světové války*, Praha 2005. Srovnej: VÚA-VHA Praha, MNO Londýn, karton 105, Zajatci čs. původu v Happendon Camp, přihlášky do čs. armády v Anglii, 31. 12. 1944.

První skupina bývalých vojáků Afrikakorpsu se v Británii nacházela již od 24. 6. 1943, avšak k samotnému přijetí jejich členů došlo až 29. 9. téhož roku.⁹¹ Mimo tuto skupinu desíti zajatců byl přijat i bývalý voják Wehrmachtu, který status zajatce vůbec nenesl. Během své služby ve Francii totiž dezertoval, přešel hranice do Španělska a odtud přes Gibraltar dorazil do Británie.⁹² Všechny zajatce, kteří se dostali na ostrovy, spojoval jeden společný jmenovatel. Byli zajati britskou armádou, ještě v Africe proběhla jejich separace od Němců a společně se Poláky, Belgičany a ostatními podobnými národnostmi byli odsunuti do Británie.⁹³ Jejich souputníci, kteří upadli do amerického zajetí, měli zpravidla smůlu. Obvykle nenalezli slyšení, protože československé velení nevešlo v užší styk s představiteli amerických zajateckých táborů v Africe.⁹⁴ Zajatci se tak buď vůbec nedozvěděli o existenci československé zahraniční armády, anebo i přes veškerou snahu dosáhli svého uvolnění v její prospěch teprve v roce 1945, tedy po dvou letech ve spojeneckém zajetí.

Celkem bylo v průběhu podzimu 1943 přijato na ostrovech 51 bývalých německých vojáků. Ne vždy se jednalo o válečné zajatce, což se promítlo do odlišných čísel obsažených v hlášeních a statistikách. Do téhož okamžiku bylo na Středním východě přijato 12 osob,⁹⁵ z nichž zmíněných 11 dorazilo do Británie už v létě.⁹⁶ V den spojenecké invaze do Normandie, 6. 6. 1944, dosáhl počet německých vojáků přijatých na ostrovech 105 osob.⁹⁷ Na Středním východě mezitím došlo k přijetí dalších tří lidí, takže dohromady k tomuto datu sloužilo v zahraniční armádě na Západě 120 bývalých německých vojáků. U těchto osob již lze sledovat zvyšující se zastoupení Těšínanů, avšak i zde se vyskytují muži narození na území Sudet a Protektorátu. Doba jejich služby v německé armádě často nepředstavovala ani jeden rok a nezdá se být kratší, než doba strávená v zajetí.⁹⁸

Velkou část těchto osob představovali vojáci zajatí v Itálii. V daném období, kdy zde ještě nepůsobila československá mise, byli zajatci posíláni ze zajateckých táborů v Itálii do

⁹¹ Zdenko Maršálek: *Česká“ nebo „československá“ armáda?...*, s. 273.

⁹² Tamtéž, s. 273.

⁹³ VÚA-VHA Praha, Sbíрка 37, karton 99, sg. 37-90-21, Perlustrace čs. příslušníků zajatých v německé armádě, hlášení npor. Šmída, 25. října 1943.

⁹⁴ VÚA-VHA Praha, fond VKPR, karton 9, Spisy důvěrné a tajné 1943, č. příslušníci – němečtí zajatci.

⁹⁵ Ke dni 10. 12. 1943 byl na Středním východě přijat další německý voják, Miroslav Juřica.

<http://www.vuapraha.cz/soldier/1735338>, [online], c2009-2010, [cit. 2. 2. 2015].

⁹⁶ Autor laskavě děkuje Zdenko Maršálkovi za korekci informací. Více viz Zdenko Maršálek: *Česká“ nebo „československá“ armáda?...*, s. 273.

⁹⁷ Tamtéž, s. 283.

⁹⁸ VÚA-VHA Praha, Sbíрка 37, karton 100, list 251, Hlášení o výsledku zajatců 3. 9. 1943.

Afriky, kde byli vyslýcháni pplk. Bulandrem. Když byl zajatec uznán vhodným pro službu v československé armádě, bylo třeba jej dopravit na Britské ostrovy. Kromě otázky volné kapacity lodních transportů záleželo i na zajištění výstroje. Zajatec-branec nemohl být do Británie dopraven v německé uniformě. Pro každou skupinu odesílanou na ostrovy byl připraven odpovídající počet Battledressů bez nášivek Czechoslovakia a čepicových odznaků.⁹⁹ V tu chvíli také zajatec ztratil status válečného zajatce a stal se brancem československé armády, dokud nebyl prezentován u Náhradního tělesa.¹⁰⁰

Jaké bylo jejich přijetí u čs. obrněné brigády, dokládá následující úryvek z hlášení: *„Bývalí příslušníci německé armády byly přijati u jednotek s jistou rezervou, zvláště ti, kteří nemluví bezvadně česky. Po stránce vojenské působili velmi dobrým dojmem až jejich vojenské vystupování propadalo z počátku kritice. Jejich zájmem a snahou zvládnouti výcvik v co nejkratší době, jejich slušným chováním a velmi dobrým konáním služby získávají si prostředí pro sebe, se kterým se dobře sžívají. Nebylo hlášeno, že by došlo u některé jednotky k nějakým případům neshody.“*¹⁰¹

Přijímání německých vojáků vyplynulo z válečných okolností a ve svých počátcích se potýkalo s mnoha problémy a nejasnostmi. Ze začátku nebylo učiněno zdaleka vše pro jejich podchycování, což se projevilo jednak v přejímání nevyhraněných či ze Slezska pocházejících jedinců iniciativnějšími Poláky, ale také v odlivu neznámého počtu osob do USA kvůli špatné komunikaci s americkými zajateckými tábory. Samotní zajatci si stěžovali, že se o ně v Africe nikdo z československých důstojníků nestaral. Pro armádu němečtí zajatci představovali několikanásobný přínos. Byli nositeli cenných zpravodajských informací o domácích poměrech i nepřátelské armádě, ale především znamenali již vycvičené vojáky s určitými bojovými zkušenostmi.¹⁰² Dalo se očekávat, že s rozšířením válečných operací na francouzskou půdu jich v zajateckých táborech bude přibývat.

⁹⁹ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 74, sign. 35/1/74, Spisy zpravodajské 1944, Výstroj a odsun bývalých zajatců.

¹⁰⁰ WO považovalo dobrovolníky z Itálie, ať civilisty, nebo válečné zajatce za dobrovolníky, z čehož pro ně vyplývaly i lepší materiální podmínky, např. kapesné. Tamtéž, karton 85, sign. 36/28/85kv, Spisy tajné a důvěrné 1944, Itálie, dobrovolníci, finanční opatření.

¹⁰¹ Tamtéž, karton 74, sign. 35/1/74, Spisy zpravodajské 1944, Zprav. hlášení o situaci u čs. sam. obrněné brigády za měsíc prosinec 1943.

¹⁰² Tento faktor nebyl vždy absolutně platný. Docela často se stávalo, že se do zajetí dostaly osoby, které v německé uniformě strávily jen nepatrný časový úsek.

Přípravy plošného náboru německých zajatců

„Naše úřady předpokládají, že v osvobozeném území v Evropě bude značný počet československých státních občanů. Budou to dělníci v továrnách, Todtových organizacích, vězni v koncentračních táborech a občané čs. národnosti sloužící v německé armádě. Čs. úřady mají v úmyslu osoby ve voj. věku a schopné vojenské služby povolati k výkonu voj. služby v čs. armádě. Toto řešení z hlediska vojenského nebude mít velkých obtíží, poněvadž velký počet v úvahu spadajících osob budou bývalí vojáci čs. armády, znalí tudíž voj. života i pravidel. Toto řešení nemá v úmyslu komplikovati život v zázemí invazních armád. Naopak má usnadniti práci v zázemí a v dalším repatriaci.“¹⁰³

V souvislosti s přípravami spojenecké invaze na evropský kontinent vyhodnotila i československá strana důsledky, které z ní budou vyplývat. Aby mohl být naplněn cíl vlastního bojového nasazení československé jednotky, bylo třeba nejprve zajistit dostatečné pokrytí záloh. Díky přenesení operací na francouzskou půdu to nemělo představovat nejmenší problém. Počítalo se zde s širokými možnostmi získávání lidských zdrojů, přesně jak popisuje výše uvedený úryvek z komunikace mezi československým a spojeneckým velením. Československá strana zřídila za tímto účelem vojenskou misi u vrchního velení spojeneckých expedičních sil (SHAEF),¹⁰⁴ jejímž prostřednictvím komunikovala také otázky týkající se náboru dobrovolníků pro zahraniční armádu. V čele mise stál generál Andrej Gak,¹⁰⁵ jemuž bylo podřízeno dalších 7 mužů.¹⁰⁶ V době vrcholících příprav na invazi měl Gak prakticky jediný úkol. Zaříditi, aby bylo československým zástupcům umožněno vejít ve

¹⁰³ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, spisy tajné a důvěrné čj. 2–157, Provádění náboru na osvobozeném území.

¹⁰⁴ Původně byla mise utvořena u 21. skupiny armád. Na misi u SHAEF byla přejmenována v červenci 1944. Jednalo se o čistě formální změnu, takže pro přehlednost v textu uvádím jednotný název ČSVM u SHAEF.

¹⁰⁵ Divizní generál Ondřej Mězl, krycím jménem Andrej Gak (1887 – 1968). Mězl patřil v zahraničním odboji k služebně nejstarším a nejvýše postaveným generálům. Coby hrdina od Zborova a Bachmače udělal strmou kariéru. Službu v předválečné armádě končil jako velitel sboru, respektive hraničního pásma na Slovensku. Po jeho odchodu do exilu nastal určitý problém, jak efektivně zapojit nadbytečné množství vysokých důstojníků při absenci lidských zdrojů pro postavení armády. Mězl se stal velitelem Čs. vojenské mise na Středním východě a formálním nejvyšším velitelem zde působících jednotek. Po sloučení československých vojenských jednotek přestala fungovat i středovýchodní vojenská mise. V roce 1944 se Mězl ujal velení mise u SHAEF, k čemuž se díky své vysoké hodnosti hodil jako prakticky jediný kandidát. Krátce před ukončením 2. světové války byl rozhodnutím Košické vlády penzionován. Více: Jan Mengler: *Divizní generál Ondřej Mězl – Anrej Gak a jeho působení v letech 2. světové války*, bakalářská práce, Praha 2008.

¹⁰⁶ Obsáhleji k činnosti mise viz práci Zlatici Zudové-Leškové: *Zapomenutá elita. Československá vojenská diplomacie v letech 1938 - 1945*, s. 196.

styk se všemi potenciálními Čechy a Slováky vhodnými pro vojenskou službu, tedy i s německými zajatci a příslušníky Organizace Todt. Nahlédneme-li tento požadavek zorným úhlem spojenců, pak se nám československé dílčí zájmy mohou jevit nutně okrajovými, či alespoň v globálním kontextu méně významnými. Nelze se tedy divit, že úsilí generála Gaka a jeho mise zpočátku nezaznamenalo úspěch. Déle než měsíc trvalo, než se podařilo sjednat schůzku s přednostou Evropské spojenecké sekce (EACS) u SHAEF generálem Arthurem Grassettem, jenž byl tehdy již plně vytížen přípravami invaze. Když se 26. dubna 1944 podařilo Gakovi s Grassettem sejit, byla britská strana poprvé oficiálně informována o československých záměrech. Konkrétní představa Čechoslováků spočívala ve vytvoření skupiny důstojníků, kteří by byli určeni výhradně k výsledkům a prověřování zajatců a ostatních dobrovolníků připadajících v úvahu. Kromě Gaka se schůzky účastnil ještě generál Bohuš Miroslav,¹⁰⁷ jenž Grassettovi představil vlastní požadavky. Možná i z toho důvodu se britský generál cítil přehlčen. Rozhodující je, že generálové nedospěli ke konsensu.¹⁰⁸ Pro další jednání s Čechoslováky byl určen major Philipps z téhož oddělení, což z praktického hlediska slibovalo vyšší efektivitu, ale po formální stránce porušovalo diplomatický protokol. Účastníky komunikačního procesu nyní oddělovalo několik hodnostních stupňů. Schůzka s Philipppsem se odehrála o více než měsíc později, 14. června, tedy již po započetí invaze a jednání nabrala okamžitý spád. Major Philipps zařídil kontakty na příslušná velitelská místa a v následujících dnech Gak okolnosti náboru vykomunikoval.

Ke 12. 7. již měli spojenci připraveny letáčky informující zajatce o možnostech, jak se přihlásit do zahraničních armád okupovaných států. Na československé straně zůstávalo dodat 7 důstojníků, kteří by byli určeni k působení v základních táborech, tzv. *Base Camps*. Na 20. 7. byl naplánován odjezd těchto přidělených důstojníků do Skotska. Jestli se tak ale skutečně stalo, prameny nesdělují.¹⁰⁹ Jak ale napovídají další zápisy v deníku vojenské mise, tak se reálné nástupy a odjezdy pravidelně opožďovaly. Pokud se jednalo o přesun do Francie, docházelo někdy k prodlení delších než týden. Samozřejmě bylo v československém zájmu, aby operovali vyslýchající důstojníci i v zajateckých táborech ve Francii. K reálnému provedení tohoto požadavku došlo ale až tři měsíce po zahájení invaze! A to se tehdy ještě

¹⁰⁷ Generál Bedřich Neumann, krycí jméno Miroslav (1891–1964). Bývalý ruský legionář a předválečný velitel divize. V zahraničním odboji prošel různými štábními funkcemi, ve Francii 1940 krátce velel československé divizi, v Británii posléze brigádě. Od roku 1943 působil jako náčelník štábu pro vybudování branné moci.

¹⁰⁸ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Deník československé vojenské mise u 21. skupiny armád.

¹⁰⁹ Tamtéž.

nejednalo o důstojníky určené výhradně k prověřování zajatců, ale o styčné důstojníky u operujících armád, kteří měli pro podchycování zajatců učinit první kroky.¹¹⁰ První tři důstojníci určení výhradně k vyslýchání a prověřování zajatců byli odesláni do Francie až 29. října 1944.¹¹¹ Ministerstvo přitom o palčivosti tohoto problému dobře vědělo, protože již 10. července na něj upozornil II. odbor: „*Kromě toho bude nutné, aby již dnes byl určen důstojník nebo i více důstojníků, kteří by byli v ústředním zajateckém táboře jednotlivých armád bojujících ve Francii, aby zajatci-čs. příslušníci mohli být podchyceni pro čs. armádu.*“¹¹² Než došlo k tomuto opatření výrazně zvyšujícímu efektivitu prověřování, omezovalo se podchycování zajatců převážně na zajatecké tábory umístěné na Britských ostrovech.

Dějiště: Skotsko

Zajatecké tábory ve Skotsku se začaly plnit již nedlouho po zahájení invaze. Tyto transporty byly směřovány do centrálního tranzitního tábora, tzv. *Reception camp*, v Kempton Parku.¹¹³ Zde proběhlo jejich roztřídění do národnostních skupin podle státní příslušnosti k roku 1938 a vyslechnutí britskou zpravodajskou službou. Pobyť v táboře zpravidla dosahoval jednoho dne a nepřekračoval 48 hodin.¹¹⁴ Zajatci s československou státní příslušností pak měli být soustředováni do zajateckého tábora *Allied Nations* č. 2 ve Woodhouselee u Edinburghu. V prvních týdnech po invazi se tak skutečně dělo,¹¹⁵ ale protože se tento tábor, určený pro

¹¹⁰ Pro oblast Francie byl určen mjr. Václav Pán operující z Paříže, v zemích Beneluxu pak působil mjr. Jaroslav Lizálek s oficiálním sídlem v Bruselu. Činnost obou důstojníků získala záhy charakter vlastních vojenských misí, což se projevilo i posílením stavu personálu. K jejich úkolům patřilo mj. zjišťování, v kterých táborech se nacházejí zajatci českého nebo slovenského původu a zajištění prvotního styku s nimi.

¹¹¹ Jednalo se o kapitány Antonína Nováka, Bedřicha Marleho a Otto Barausche.

VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Deník československé vojenské mise u 21. skupiny armád. Datum odjezdu viz MNO-L, karton 92, Spisy tajné a důvěrné 1944, Důstojníci pro výslech ve Francii – systematizace.

¹¹² VÚA-VHA Praha, Sběrka 37, karton 100, sign. 37-90-27, list 12, Nábor zajatců do čs. armády, hlášení majora Fořta.

¹¹³ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 74, Spisy zpravodajské 1944, Hlášení kpt. Večerka 13. 10. 1944.

¹¹⁴ NA Praha, fond Státní rada, karton 13, Bývalí příslušníci SS a SA, přebírání zajatců, s. 2.

¹¹⁵ Počáteční praxi dokládá hlášení kpt. Drbohlava, že do skupiny zajatců byli zařazeni všichni muži narození na území ČSR, nebo kteří ovládají český jazyk. Nikdo ze zajatců nebyl anglickými, či americkými úřady dotázán předem, má-li v úmyslu dobrovolně vstoupit do československé zahraniční armády. Ze skupiny 36 zajatců bylo 18 přijato, 15 odepřelo přihlášku a 3 byli zamítnuti. VÚA-VHA Praha, Sběrka 37, karton 100, sign. 37-90-27, Hlášení o výslechu zajatců 27. 6. 1944.

zajatce neněmeckých národností, začal rychle zaplňovat německými zajatci, kteří nebyli shledáni vhodnými, došlo k náležité úpravě. Zajatci, kteří deklarovali československou státní příslušnost, neputovali rovnou do Woodhouselee, ale do některého z tzv. *Base camps* na území Skotska. Zde působilo od půlky července zmíněných 7 důstojníků III. odboru MNO,¹¹⁶ kteří měli na starost pečlivě prověřit státní příslušnost zajatců a provádět první informativní výsledky. Když se pak podařilo v některém z táborů zformovat početnější skupinu zajatců, byla odeslána do tábora ve Woodhouselee, kde byli zajatci podrobeni dalším výsledkům a odkud vzešly definitivní návrhy adresované přímo ministerstvu majícímu poslední slovo v otázce přijetí každého jednotlivého zajatce.

Prověřováním zajatců v táboře č. 2 byl od druhé půlky června 1944 pověřen kpt. Rudolf Drbohlav, zkušený důstojník, ne nadarmo příslušník II. zpravodajského odboru MNO. K jeho úkolům patřilo kromě vyslýchání a zjišťování státní spolehlivosti také získávání zpravodajských informací o poměrech v obsazené vlasti. Protože by z čistě technických důvodů nedokázal zajistit všechny kroky související s vyslýcháním zajatců, měl k ruce zapisovatele rovněž od zpravodajského odboru. Ani dva lidé ale nedokázali zvládnout všechna úskalí prověřovací praxe, s nimiž při plánování nikdo v Londýně nepočítal. Ze stížností kapitána Drbohlava vyplynulo, že konkrétního zajatce často není možné na obrovské ploše tábora nalézt, dále že se zajatci kvůli absenci eskorty toulali po táboře, nebo naopak, pokud měli příkázáno dostavit se k výsledku, nebylo jim to strážemi vzhledem k jazykové bariéře častokrát umožněno. Závěrem považoval Drbohlav za nemožné, aby důstojník působil přímo v táboře mezi zajatci.¹¹⁷ Není divu, že kapitán naléhal, aby byl do tábora přidělen důstojník vyšší hodnosti, který by komunikoval s velitelstvím zajateckého tábora, hájil československé zájmy před polskými důstojníky, jež rádi přebírali zajatce z Těšínska, a nakonec se také staral o materiální potřeby zajatců hlásících se do zahraniční armády.¹¹⁸ Zpravodajci II. odboru se jali situaci urychleně řešit a vznesli požadavky štábu ministerstva. Shodou okolností se ve stejný okamžik projevil další faktor, a sice naléhavá potřeba zrychlení nábora zajatců, což způsobilo, že během pouhých několika dnů došlo ve Woodhouselee k překotným změnám...

¹¹⁶ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné čj. 2–157, Zajatci, čs. státní příslušníci – provádění nábora.

¹¹⁷ Těžko říci, z jakých důvodů se jevila tato činnost Drbohlavovi nemožnou. Možná mu přišla podobná činnost neadekvátní důstojnické hodnosti, ale to je jen čirá spekulace. VÚA-VHA Praha, Sběrka 37, karton 100, sign. 37-90-28, list 10, Hlášení kpt. Drbohlava z 8. 7. 1944.

¹¹⁸ VÚA-VHA Praha, Sběrka 37, karton 100, sign. 37-90-28, list 12, Nábor zajatců do čs. armády

V širším okolí zajateckého tábora totiž byla dislokována československá samostatná obrněná brigáda (ČSOB),¹¹⁹ která se z nařízení vyšších míst začala po zahájení invaze připravovat na bojové nasazení. Mimo jiné to představovalo doplnit jednotku na válečné počty. Stejně nařízení ale zprošťovalo všechny vojenské osoby s nevyhovující zdravotní kategorií C polní služby,¹²⁰ čímž reálné stavy opět o něco poklesly. Československé velení muselo v co možná nejkratší době zajistit dostatečný počet nových vojáků. Za této situace někomu z velitelství neuniklo pozornosti, že brigáda se nachází ve stejné oblasti jako centrální zajatecký tábor pro zajatce spojeneckých národností. Tak se zrodila myšlenka, neposílat zajatce obvyklou cestou k Náhradnímu tělesu, ale rovnou k brigádě.

Požadavek, aby mohla být brigáda prohlášena bojeschopným vojenským tělesem alespoň pro nasazení ve druhém sledu, měl prvořadou politickou prioritu. Jestliže někdy během náboru německých zajatců převážila poptávka po lidských zdrojích nad bezpečnostně politickými argumenty, pak to bylo právě v momentech doplňování brigády na plné stavy před jejím odjezdem na kontinent. Protože přesun a nasazení jednotky muselo zapadat do propracovaných plánů spojenců, rozpoutala se v červenci 1944 pro československé vyšší velitele doslova hra o čas. Na začátku byly nové přírůstky posílány k brigádě klasickým způsobem přes Náhradní těleso. Naléhavá potřeba ministerstva navýšit stav brigády již ale byla znát z podobných opatření: „*K NT přijede kol. 5. července tm. transport asi 120 osob, který se bude povětšinou skládat ze zajatců. To znamená, že se bude jednat o osoby vycvičené v polní službě a proto mohou býti ihned, jakmile budou skončeny presentační formality a výslechy, odesláni k polním jednotkám.*“¹²¹ Již 9. 7. se ministr národní obrany generál Sergěj Ingr mohl při návštěvě brigády ve Skotsku osobně přesvědčit o naléhavosti situace, což se projevilo ve vydání následujícího rozkazu: Co možná nejvíce urychlit vyslýchání zajatců.¹²² Výkonné iniciativy se následujícího dne chopilo velitelství ČSOB a s politickým krytím se začalo vměšovat do prověřování a náboru zajatců.

Hned 10. 7. se do tábora č. 2 dostavil zástupce velitele ČSOB plukovník Bohumil Chodský,¹²³ aby projednal novou podobu náboru zajatců, na které se dohodl s ministrem

¹¹⁹ Jednotka byla rozmístěna jihovýchodně od města Edinburgh na několika hrabstvích.

¹²⁰ Jiří Plachý: *Kříže a hvězdy od Dunkerque*, s. 46.

¹²¹ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 85, sign. 36/28/85kv, Spisy tajné a důvěrné 1944, Vycvičení branci, odesílání k polním jednotkám.

¹²² VÚA-VHA Praha, Sbírka 37, karton 100, sign. 37-90-28, list 16, Hlášení kpt. Drbohlava z 11. 7. 1944.

¹²³ Vlastním jménem Bohumil Boček.

Ingrem. Změny se dotkly prakticky všech dosavadních praktik. K nejzávažnějším patřily tyto body:¹²⁴

- prověřování a zpravodajský výslech zajatců bude omezen jen na nejnütnější míru, tj. prověřování státní příslušnosti a osobních dat
- odsun zajatců bude směřován přímo k velitelství ČSOB, kde bude provedena jejich prezentace
- pouze sporné případy budou hlášeny MNO, které rozhodne o jejich přijetí
- zajatcům bude přilepšeno ve stravování a ošacení
- činnost kpt. Drbohlava a jeho pomocníka prap. Hlízy bude omezena jen na zpravodajské prověřování zajatců
- do tábora bude přidělen propagační důstojník od brigády

Představitelé obrněné brigády hodlali nábor mezi zajatci pevně uchopit do vlastních rukou. Plukovník Chodský patrně příliš nedůvěřoval doposud prováděným praktikám a vymínil si, aby mohl být přítomen nejbližšímu příjezdu zajateckého transportu. To by mohlo naznačovat snahu podchytit opravdu každého zajatce. Náčelník štábu brigády, pplk. Ondráček, ale kapitána Drbohlava telefonicky ubezpečoval, že ČSOB nemá žádných úmyslů zasahovat do kompetence a pravomoci MNO, nýbrž že sdílí jediné přání: Poskytnout takovou pomoc, aby odsun zajatců k jednotce byl co nejrychlejší.¹²⁵ Že šlo o zdařilý eufemismus, není třeba příliš zdůrazňovat. I kdyby jednotlivé odbory MNO s aplikovaným postupem nesouhlasily, stále se překrývaly zájmy velení brigády se zájmem vedení ministerstva.

Jak vypadalo ono nevměšování se do kompetence MNO ostatně vylíčil sám kpt. Rudolf Drbohlav: *„Přednosta styčné skupiny brigády škpt. Nevřala bez mého předběžného uvědomění žádal velitele tábora o následující: 1/ aby anglickým zajatcům čs. skupiny /jsou za dráty/ veleli čs. poddůstojníci, 2/ aby nad stany čs. skupiny anglického tajného tábora pro neNěmce vlála zdaleka viditelná čs. vlajka, 3/ z vlastní neinformovanosti projednával znovu otázku vybavování transportů zcela jiným způsobem, nežli praxe v tomto táboře vyžaduje. (...) U anglických důstojníků se tím vzbuzuje dojem nesouladu-nesouhře mezi čs. důstojníky.“*¹²⁶

¹²⁴ VÚA-VHA Praha, Sběrka 37, karton 100, sign. 37-90-27, Hlášení kpt. Drbohlava 10. 7. 1944.

¹²⁵ Tamtéž, sign. 37-90-28, list 15, Hlášení kpt. Drbohlava 11. 7. 1944.

¹²⁶ Tamtéž, sign. 37-90-27, list 46, Hlášení kpt. Drbohlava 11. 7. 1944.

Ve snaze získat opravdu maximální možný počet zajatců, vyslala brigáda do tábora vojáky pověřené propagandistickým působením. Jednak tím bylo demonstrováno politováníhodné nepochopení účelu tábora ve Woodhouselee coby tábora pro *přátelsky nakloněné* zajatce a zároveň došlo k nepříjemnostem s anglickým velením tábora. O nesmyslnosti provádění podobné akce opět kpt. Drbohlav: „*Je absolutně vyloučeno, vzhledem k choulostivé situaci polsko-české v otázce Těšínska, aby tito poddůstojníci dělali propagandu mezi zajatci polské skupiny. Polská skupina je ve zvláštním dráty ohraničeném a hlídaném táboře, do kterého nikdo nemá přístup. Podchycování zajatců pro čs. armádu nutno hledati ve shromaždištích zajatců ve V. Britanii, Francii, Italii a podobně, však nikoliv ve zdejším táboře.*“¹²⁷ Drbohlav dále napadl i propagandistické působení mezi zajatci českého původu: „*O jmenované jsem čs. brigádu nežádal a jejich přidělení pokládám za zbytečné. Do převzetí zajatců do čs. armády jsou tito stále anglickými válečnými zajatci. Jako takoví vykonávají práce od rána od 8. hodiny do večera do 18. hodin. V době zaměstnání zajatců jsou mi tito uvolnění výslechu jen na zvláštní povolení. Tito dva poddůstojníci mají tedy možnost styku se zvláštním povolením velitele tábora od 18. hodin do 20.30 hod. – kdy se tábor uzavírá.*“¹²⁸

Ne všechny zásahy měly apriori negativní dopad. Například ještě před vydáním Ingrova rozkazu o urychlení výslechů byl do tábora z vlastní iniciativy velitele Náhradního tělesa přidělen tolik chybějící pomocník, aby byl kpt. Drbohlavovi nápomocen při logistickém zajišťování výslechů.¹²⁹ Podobně požadovaný druhý náborový důstojník dorazil do Woodhouselee pouhé tři dny po formulování tohoto požadavku. Major František Maštalíř se ujal následujících úkolů: Styk s Angličany, odbavování transportů, materiální a informační činnost. Komparativní výhoda plynoucí z brzkého nástupu Maštalíře ale nezůstala plně vyžita. Trvalo ještě několik dalších dnů, než oficiální cestou doputovalo sdělení o jeho nové funkci na velitelství tábora. Do té doby jakoby Maštalíř pro Brity neexistoval a ti se ve všech záležitostech stále obraceli na Drbohlava.¹³⁰

V období naléhavé potřeby po urychleném dodávání zajatců se tito těšili opravdu neobyčejné pozornosti. Štáb MNO zařídil, aby československý červený kříž dodal *českým* zajatcům v táboře č. 2 materiální podporu v podobě 6 balíčků s cigaretami a toaletními

¹²⁷ Tamtéž.

¹²⁸ Tamtéž.

¹²⁹ Mezi jeho úkoly patřilo vyhledávání zajatců za účelem výslechu a následná eskorta do místnosti vyšetřujících orgánů. Tamtéž, sign. 37-90-28, Hlášení kpt. Drbohlava 8. 7. 1944.

¹³⁰ Tamtéž, sign. 37-90-28, Hlášení kpt. Drbohlava 14. 7. 1944.

potřebami pro celkem 120 osob.¹³¹ O přijímání zajatců projevila zájem i vojenská média, dokonce současně v jednom dni. Skupina novinářů z redakce brigádního časopisu *Naše noviny* provedla 13. 7. 1944 výslech tří zajatců za účelem publikování. Pochopitelně bez vědomí odpovědného důstojníka. Ten, když se o žurnalistické činnosti dozvěděl, okamžitě novináře vykázal. Stejně dopadla i filmová skupina brigády, která chtěla v zajateckém táboře, jenž podléhal vojenskému tajemství, pořizovat filmový záznam.¹³² Někakým způsobem se o situaci v zajateckém táboře dozvědělo Vojenské oddělení propagandy Ministerstva zahraničních věcí a tentýž den poslalo zajatcům několik publikací za účelem povznesení demokratického ducha a výuky angličtiny.¹³³ Reakce kpt. Drbohlava prostřednictvím II. odboru byla následující: „Zajatci v táboře pracují od 8. hod. do 18.30 hod. Jsou ubytováni ve stanech / žádné světlo elektrické/. Uzavírací hodina je ve 21.30 hod. Jejich pobyt zpravidla nepřesahuje dobu 10 dnů. Poněvadž procházejí přímo z Francie, jejich duševní rozpoložení ještě není ustálené, nestal se ještě případ, aby někdo projevil zájem, aby v této době začal studovati angličtinu.“¹³⁴

Mimořádná úsporná opatření při prověřování zajatců se z vojenského hlediska jevila jako nevyhnutelná. Čím dříve zajatci k brigádě nastoupili, tím déle se mohli sžívat s novými spolubojovníky i vojenskou technikou. O eminentním zájmu získat každého z politického hlediska způsobilého zajatce vypovídá i fakt, že došlo k přijetí jednookého zajatce.¹³⁵ Na konci srpna 1944, tedy nedlouho před odjezdem ČSOB na kontinent, už u brigády sloužilo téměř 420 bývalých vojáků Wehrmachtu,¹³⁶ což představovalo takřka 10% tehdejšího stavu. Během pouhých tří měsíců tedy muselo dojít k přijetí okolo 300 zajatců.¹³⁷ V danou chvíli

¹³¹ Každý balíček obsahoval 400 amerických cigaret, 20 zubních kartáčků, 20 zubních past, 20 mýdel, 100 kusů žiletek a 20 hřebenu. Tamtéž, list 11, dodací list č. 205.

¹³² Tamtéž, list 18, Hlášení kpt. Drbohlava 13. 7. 1944.

¹³³ Zásilku představovaly 3 výtisky publikace Edvarda Beneše *Demokracie dnes a zítra I. díl*, 10 výtisků knihy stejného autora *Tři roky druhé světové války*, a pak 30 učebnic *Basic English*. VÚA-VHA Praha, Sbírnka 37, karton 100, sign. 37-90-28, list 20, Čechoslováci z německé armády - knihy.

¹³⁴ Tamtéž, list 21, k přípisu Zamini.

¹³⁵ Eduard Matušek (*1925) přišel během bojů v Normandii o pravé oko. Cítil se zdrav a pro armádu jevil velké nadšení. Tamtéž, sign. 37-90-27, Hlášení kpt. Drbohlava 2. 8. 1944.

¹³⁶ Dalších několik jednotlivců se nacházelo u letectva a NT. Viz Zdenko Maršálek: „Česká“ nebo „Československá“ armáda? s. 286.

¹³⁷ Celkový přírůstek představoval 490 osob. Kromě německých zajatců šlo také o zajatce ze slovenské armády, Židy z osvobozeného koncentračního tábora a příslušníky Cizinecké legie. Achillovu patu nových přírůstků představovala jejich nízká vycvičenost. Největší část, 167 mužů, totiž nastoupila až na sklonku srpna, tedy

opatření splnila svůj účel. Z dlouhodobého hlediska se ukázalo, že se do armády dostali i nevyhovující jedinci, jejichž množství, jak se posléze ukázalo, ostatně nebylo nikterak velké. Jestli to bylo způsobeno výlučně mimořádnými opatřeními, zatím nelze s jistotou prokázat. Bývalí zajatci zůstávali i nadále pod dohledem. I když by se z vojenského hlediska nabízelo postavit ze zajatců samostatnou jednotku, snažilo se velení brigády právě takovému postupu zamezit. Předně bylo zpočátku nutné doplnit jednotlivé součásti brigády na požadovaný stav, a kromě toho považovalo československé velení za bezpečnější, když rozptílí bývalé zajatce mezi různé jednotky brigády.

Po odeslání brigády do Francie se praktiky v prověřování a odesílání zajatců vrátily ke své dřívější podobě. Zajatci byli odsouváni opět k Náhradnímu tělesu, kde proběhla jejich vojenská prezentace. Občas ale došlo k nedopatření, kdy v táboře č. 2 omylem končily i transporty určené patrně přímo k Náhradnímu tělesu. Pro ilustraci může posloužit případ, kdy byli do Woodhouselee posláni zajatci, kteří již byli prověřeni v Africe a považovali se za příslušníky československé armády. V Africe totiž požívali jisté volnosti pohybu a před odesláním transportu dostali spojenecké *Battledressy*. Po příjezdu do tábora byl celý transport z nařízení britského velitele opět přestrojen do zajateckých uniforem a to jednak z obavy, aby nevzniklo nedorozumění s táborovými strážnými, ale také, jak konstatovalo MNO, protože „*velitel tábora nemůže držet osoby v britském battle-dressu za ostatním drátem.*“¹³⁸ Do budoucna měly být podobné transporty směřovány přímo k Náhradnímu tělesu, což sice mělo svou logiku, ale ne vždy se to podařilo realizovat. Na podzim 1944 pak došlo ve Woodhouselee k zásadní personální změně. V táboře působící důstojníci Maštalíř a Drbohlav byli pohnáni k zodpovědnosti za přijetí příslušníků Waffen-SS do československé armády odvoláním ze svých funkcí. Na jejich místo nastoupili škpt. František Stránský jako velící vyslychající důstojník a npor. Ladislav Švíř. V době zvýšeného přílivu zajatců měli s prověřováním pomáhat kapitáni Václav Kovanda a Ladislav Nedbal, kteří však nebyli do tábora přiděleni nastálo.¹³⁹

V listopadu 1944 se tábor č. 2 pro zajatce spojeneckých národností začal přepřínovat. WO proto navrhlo Čechoslovákům, aby byli zajatci odsouváni k NT přímo z kmenových

ihned po prezentaci. Aniž by to kdokoliv tušil, na výcvik jim do bojového nasazení zbýval pouhý měsíc. Více viz Zdenko Maršálek: „*Česká“ nebo „Československá“ armáda?*“ s. 286.

¹³⁸ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karta 74, Spisy zpravodajské 1944, sign. 35/1/74. Zajatci z Afriky, postup při příchodu do Anglie, 15. 8. 1944.

¹³⁹ Tamtéž, karta 96, Spisy obyčejné 1944, sign. 37/8/96, Váleční zajatci čs. příslušnosti – seznam táborů.

táborů. To však narazilo na spoustu potíží.¹⁴⁰ Situaci se mimo jiné podařilo vyřešit tím, že se tábor č. 2 v první půli prosince 1945 přestěhoval do Toft Hall v hrabství Cheshire jižně od Manchesteru.¹⁴¹ Nový tábor skýtal tu výhodu, že se nacházel v nepříliš velké vzdálenosti od ostatních *Base Campů*, takže skupina škpt. Stránského mohla podle potřeby operativně působit i jinde.

Průběh náboru na ostrovech v roce 1945 již byl poznamenán četnými zkušenostmi získanými v této oblasti. Přesto i nadále docházelo ke komplikacím a anomálním projevům, veskrze způsobeným britskou stranou. Například došlo ke změně velitelů několika zajateckých táborů, což se projevilo neochotou přijímat cizí důstojníky, aby prováděli nábor. Dle britských odůvodnění měla činnost zahraničních důstojníků způsobovat komplikace při chodu tábora. Velitelé také odmítali posílat zajatce československé příslušnosti do tábora č. 2, což přirozeně popuzovalo československou stranu a vedlo až k intervenci u WO.¹⁴² Ani československá strana ale neučinila vše, aby mohla komplikacím, nebo nepředvídaným jevům předcházet. Těžko lze totiž vysvětlit, že v průběhu posledních válečných měsíců vzešlo nezávisle na sobě několik iniciativ válečných zajatců za účelem upozornění na vlastní existenci. Formulace i díky takřka bezchybnému pravopisu a určité míře nacionálního patosu působí spíše naléhavě, než prospěchářsky: „*Po příjezdu do Anglie a také již dříve, přijali jsme s radostí zprávu, že se můžeme hlásiti do Československé armády. Přestože jsme to již několikrát učinili, nedostalo se nám doposud odpovědi. Jsme již půl roku v zajetí bez jakýchkoliv zpráv, zda vůbec někdo z našich zástupců o zdejší hrstce Čechů ví.*“¹⁴³ Jiná žádost o vyslyšení se objevila o necelý měsíc a půl později: „*Přešli jsme dobrovolně do amerického zajetí, kde jsme se ihned hlásili ke vstupu do České legie, bohužel, čekáme již sedm měsíců*

¹⁴⁰ Protože by v takovém případě nešlo odsunout dobrovolníky ihned, nacházeli by se tito stále ve společnosti Němců a hrozilo by jim případné týrání. Dále by každý Base camp musel disponovat potřebnou výstrojí nutnou pro transport dobrovolníků k NT a s tím by souvisela i zvýšená náročnost na vysílání eskort pro skupinky o menším počtu osob. Nakonec by československým důstojníkům muselo být vydáno oprávnění vyslyšet ve všech inkriminovaných táborech. Tamtéž, karton 105, Spisy obyčejné 1945, sign. 39/2/105, Vál. zajatci –náborníci v jednotlivých táborech – obtíže.

¹⁴¹ Tamtéž, karton 96, Spisy obyčejné 1944, sign. 37/8/96, Váleční zajatci čs. příslušnosti – seznam táborů.

¹⁴² Stav tábora Toft Hall byl tou dobou navíc zatížen přítomností cca 500 Belgičanů a 300 Rusů, což do jisté míry blokovalo volnou kapacitu. O zmíněné zajatce navíc, dle hlášení čs. důstojníka, nejevily orgány příslušných zahraničních armád zájem. VÚA-VHA Praha, karton 105, Spisy obyčejné 1945, sign. 39/2/105, Hlášení škpt. Stránského 19. 1. 1945.

¹⁴³ Tamtéž, Spisy obyčejné 1945, sign. 39/2/105, Dopis skupiny Čechů Československé vládě v Londýně z 29. 1. 1945.

v přechodných amerických zajateckých táborech, kde jsme pohromadě s německým zajateckým vojskem mezi kterými se nám daří velmi špatně. Prosíme, abyste se námi zaujali a vysvobodili nás z poměrů tak neutěšených do kterých jsme se dostali né vlastní vinou.“¹⁴⁴ MNO vedlo evidenci táborů s přítomností čs. příslušníků a v prvním vyjmenovaném případě vědělo, že se v daném táboře skupinka zajatců českého původu nachází. Tábor se nacházel pouhých 60 mil, tedy 2 hodiny cesty, od Toft Hall, v němž působila československá skupina, která měla vysloveně v náplni zajíždět do ostatních táborů. Skupina tehdy navíc čítala již 3 důstojníky, 2 rotmistry, 2 písaře a 2 příkazníky.¹⁴⁵ Přesto došlo k vyslyšení žádosti až v březnu 1945. Druhý jmenovaný případ by mohl vypovídat, že americké tábory na Britských ostrovech byly jednoduše ignorovány.

Zajatecké tábory na území britských ostrovů sehrály klíčovou roli během rekrutace německých zajatců. Ústředním táborem č. 2 ve Woodhouselee a posléze v Toft Hall prošly více než tři čtvrtiny všech přijatých zajatců. Výjimku tvořili pouze zajatci přijatí na Středním východě a příslušníci transportů posílaných z Francie od dubna 1945 přímo k NT. Jinak byli v č. 2 prověřováni zajatci podchycení jak na ostrovech, tak v Itálii, Severní Africe, nebo v USA. Vyslychající důstojníci působící v č. 2 vykazovali nejvyšší míru zkušeností a nezdárka museli revidovat návrhy svých kolegů činných v *Base Camps*. Důstojníci z č. 2 tedy představovali jakéhosi garanta kvality přijímaných zajatců. K zásadnímu pochybení došlo pouze jednou a to za nevyjasněných okolností během mimořádných opatření v létě 1944, když se místní důstojníci zaručili za tři příslušníky Waffen-SS.

Dějiště: Francie

Náborová akce ve Francii představovala nejsložitější etapu v přijímání německých zajatců. Byla doprovázena komplikacemi nejrůznějšího charakteru; byrokratickými překážkami počínaje, geograficko-logistickými konče. Zpočátku tomu ale nic nenasvědčovalo. První plány počítaly s prezentací zajatců rovnou u brigády, která se již nacházela na kontinentu, popřípadě s přesunutím NT nebo alespoň jeho části do Francie.¹⁴⁶ Velitel ČSOB, generál Alois Liška, ostatně neměl s přijetím zajatců u své jednotky nejmenší problém a garantoval,

¹⁴⁴ Tamtéž, karton 106, Spisy obyčejné 1945, sign. 39/5/106, Dopis Repatriačnímu odboru Ministerstva sociální péče ze dne 15. 3. 1945.

¹⁴⁵ Tamtéž, karton 106, Spisy obyčejné 1945, sign. 39/5/106, Toft Hall camp, závady.

¹⁴⁶ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944, Instrukce pro nábor a výslechy – zaslání.

že po výstrojní stránce brigáda dokáže nově přijaté jedince zabezpečit.¹⁴⁷ Již v září také byly připraveny podrobné směrnice určující, jak postupovat při prověřování. První důstojníci určení k tomu úkolu ale odjeli na kontinent, jak již bylo řečeno, teprve na samotném sklonku října. Jejich činnost se navíc nerozběhla ihned, takže v kombinaci s opožděným odesláním transportů došlo k tomu, že první zajatci prověřování ve Francii vstoupili do zahraniční armády až počátkem roku 1945!

Již od září zaznamenávala československá vojenská místa zvýšený výskyt čs. příslušníků v zajateckých táborech. Dokonce i na velitelství obrněné brigády dospěly podobné informace. Velitel jednotky, generál Liška, jemuž se stále nedostávalo 175 mužů (zatímco 6 důstojníků přebývalo), proto v několika přípisech urgoval ministerstvo, aby u spojenců vyřídilo potřebné náležitosti v otázce prověřování a odeslání zajatců k čs. vojsku.¹⁴⁸ Dokonce se neostýchal zpochybnit, je-li stále nutné posílat zajatce do Británie, když se dají učinit poměrně jednoduchá opatření umožňující co nejrychlejší přísun zajatců k brigádě.¹⁴⁹ Věci se daly rychle do pohybu: ČsVM u SHAEF se pokoušela zařídit, aby mohli být i *českoslovenští* zajatci prioritně odsouváni do Británie a ministerstvo již 16. 9. plánovalo zřídit sběrné středisko za účelem jejich shromažďování. Středisko mělo plnit patrně obdobnou úlohu, jako centrální zajatecký tábor č. 2 na britských ostrovech. Měli do něj být směřováni již předběžně přezkoušení zajatci ze zajateckých táborů jednotlivých spojeneckých armád a zároveň se počítalo, že by ve středisku mohly být soustředěny i civilní osoby československé krajanské komunity ve Francii. Nemělo však jít o jediné úkoly střediska. Záměr byl velkolepý a počítal, že centrum bude sloužit jako jakési týlové zázemí brigády, kam budou posíláni nemocní či jinak služby neschopní vojáci, a také by zde byla soustředěna brigádní záloha a připravována organizace nově stavěných jednotek.¹⁵⁰ Realizace tohoto propracovaného plánu ovšem tvrdě narazila.

¹⁴⁷ Tamtéž, Váleční zajatci říšsko-německé armády, 8. 9. 1044.

¹⁴⁸ A také, aby byli co nejrychleji odesláni bývalí zajatci, které se nově podařilo prezentovat u Náhradního tělesa. VÚA-VHA Praha, fond ČsVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944, doplňky osob – vyžádání.

¹⁴⁹ Podle Lišky by stačilo, kdyby byla do Francie vyslána detašovaná skupina důstojníků od Náhradního tělesa za účelem provedení evidence a nejspíš i odvodů. Pokud by to nešlo splnit, pak Liška požadoval, aby ministerstvo vymohlo pro prověřování a odsun zajatců stejné podmínky, jaké měli v této věci Poláci. Tamtéž, Váleční zajatci říšsko-německé armády, 8. 9. 1044.

¹⁵⁰ Tamtéž, Zápolní organizace ve Francii, 16. září 1944.

Praktické otázky nábory na území Francie probrali českoslovenští zástupci s představiteli SHAEF a 21. skupiny armád teprve 2. října 1944. Setkání souviselo i s nasazením československé brigády, které spojenci zamýšleli v následujících dnech. Českoslovenští důstojníci měli na konferenci předložit svým protějškům návrh zdrojů pro doplňování předpokládaných bojových ztrát. Klíčovým bodem jednání byl nábor mezi válečnými zajatci a civilními dobrovolníky, jejichž roli, jak se později ukázalo, MNO vysoce přecenilo.¹⁵¹ V otázce válečných zajatců uznala spojenecká komise, že československá zahraniční armáda má nárok na všechny zajatce „čs. národnosti.“ SHAEF slíbil projednat jejich odeslání do Spojeného království, kde pak měli být prověřeni a podle výsledku zařazeni do československé branné moci. MNO mělo v této věci oficiálně požádat WO o udělení povolení, protože přísun zajatců do Velké Británie byl v období před konáním konference zastaven.¹⁵² Československé velení pochopitelně nechtělo být limitováno byrokratickými opatřeními a přepravními kapacitami, takže zvažovalo možnost zřízení výcvikového střediska na území Francie. Tato myšlenka ale byla ještě na konferenci zamítnuta s odůvodněním, že opatření by v konečném důsledku představovalo časovou ztrátu oproti zamýšlenému zisku.¹⁵³ Ministerstvo tedy muselo najít jiný způsob, jak efektivně začlenit zajatce do československé armády. Samotný náčelník štábu MNO, generál Stanislav Bosý,¹⁵⁴ přikládal problému vysokou prioritu a požadoval po WO udělení výjimky ve věci odsouvání zajatců na Britské ostrovy: „*Příznivé vyřešení této otázky je velmi důležité pro doplňování naší tankové obrněné brigády. Zajatci budou i nadále hlavním zdrojem, umožňujícím nám postavení doplňků v krátké době, poněvadž již mají vojenský výcvik.*“¹⁵⁵

Příznivé vyřešení otázky nábory ale bylo poněkud komplikovanější. K celé záležitosti se vyjadřoval kromě Warr Office také Foreign Office a Home Office, což naznačuje, že potíže byly spíše politického, než vojenského charakteru. WO stanovilo kvótu na 350

¹⁵¹ Na území Francie MNO očekávalo, že se bude hlásit 4 až 5000 Čechoslováků, v Belgii a Lucembursku další tisíc. Ve skutečnosti se jich do konce roku 1944 podařilo nabrat 200. Další pak vstupovali do armády ještě v roce 1945, ale ani zdaleka jejich počet nedosáhl předpokladů.

¹⁵² VÚA-VHA Praha, fond Hlavní velitelství, karton 30, Spisy tajné 1944, sign. 29/2/30, Nábor v osvobozené Evropě 2. 10. 1944.

¹⁵³ Předně by bylo nutno vytvořit patřičné výcvikové prostory ve Francii a také zde přesunout materiál nutný pro výcvik. VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944, Nábor v osvobozené Evropě, hlášení mjr. Pána ze dne 2. 10. 1944.

¹⁵⁴ Vlastním jménem Bruno Sklenovský (1893 – 1957)

¹⁵⁵ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944, Zajatci čs. národnosti, odeslání z Francie 7. 10. 1944.

civilních dobrovolníků a 1000 zajatců, načež ostatní ministerstva vyjádřila obavy, co se stane s dobrovolníky, kteří po příjezdu na ostrovy budou uznáni neschopnými vojenské služby.¹⁵⁶ Britové pochopitelně neměli v zájmu, aby se na ostrovech hromadily nepoužitelné osoby, jež by nad rámec vyžadovaly potravinové příděly. Aby náborovou akci pokud možno zpomalili, vyžadovali personální plán výstavby jednotek a odmítali posléze přijímat osoby nad rámec. Zvyšování počtu přijatých tedy muselo být odůvodněno jejich potřebou pro nahrazování ztrát nebo postavením dalších částí brigády. To se povedlo počátkem roku 1945, když WO povolilo rozšíření brigády o další tankový prapor a třetí roty příslušných součástí.

V rámci náboru si československé velení slibovalo daleko větší přísun nových vojáků od Čechů a Slováků žijících ve Francii a zemích Beneluxu. Za tímto účelem zamýšlelo MNO zřídit sběrné středisko, které mělo vyřešit jejich ubytování do doby, než budou přepraveni na ostrovy.¹⁵⁷ To se podařilo již 30. 11. 1944, ale vybavení střediska potřebným materiálem se opět protáhlo, takže jeho činnost započala někdy v prosinci roku 1944. Soustředění civilních dobrovolníků v Ostende se konec konců ne vždy dařilo. Z logistického hlediska byli civilní branci soustředěni tam, kde to podmínky umožňovaly a do sběrného střediska pak dorazil již „sesbíraný“ transport. Proto se zdá, že Ostende více využívali zajatci, i když to není z pramenů jednoznačně doložitelné. V některých hlášeních se v této souvislosti hovoří o sběrném středisku, ale bez udání místa. Naopak v některých výsledkových protokolech z roku 1945 bývá Ostende uváděno a lze tedy usuzovat, že se v takových případech jednalo právě o sběrné středisko. Pro zajatce bylo plánováno zřízení speciálního tábora, což se pak podařilo víceméně shodou náhod, než výrazným československým přičiněním. Bilance roku 1944 pro území Francie nakonec jasně hovoří ve prospěch náboru z civilních dobrovolníků.

¹⁵⁶ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 92, Spisy tajné a důvěrné 1944, sign. 36/48/92, Čs. příslušníci ve Francii – nábor. Hlášení čs. vojenského attaché ze dne 23. 11. 1944.

¹⁵⁷ O zřízení střediska proběhlo několik debat. Zvažovalo se umístit jej u Caen, posléze u Chartres a nakonec bylo zřízeno v belgickém Ostende. K jeho úkolům patřilo shromážďovat zdravotně způsobilé jedince, prověřit je z hlediska státní spolehlivosti, zabezpečit je po materiální a vybavit výstrojí, než budou odsunuti do Británie. Také zajišťovalo „létající komisi“ důstojníků, kteří měli provádět výslechy dobrovolníků v různých francouzských městech. Organizačně bylo sběrné středisko podřízeno veliteli Náhradního tělesa, avšak po hospodářské stránce spadalo pod péči obrněné brigády, která obléhala nedaleký Dunkerque. Díky tomuto zdánlivě nelogickému zásahu se dařilo šetřit finanční prostředky na chod střediska, které by při jeho vydržování zpoza ostrovů byly podstatně nákladnější. VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944, čj. 171-275, čs. sběrné středisko v Ostende. K systematizace střediska: VÚA-VHA Praha, fond Hlavní velitelství, karton 33, Spisy důvěrné 1944, sign. 31/2/33.

Ještě do konce roku se totiž podařilo vyčerpat povolenou kvótu 350 osob.¹⁵⁸ Nábor dobrovolníků ale nepředstavoval jedinou aktivitu. Příslušníci vojenské mise museli mj. zařídit přesun dezertérů Vládního vojska od švýcarských hranic k břehům kanálu a dále vyjednat, aby mohl být tento zdroj co nejrychleji zařazen k brigádě. Tudíž i po této stránce je nutno připočíst angažovaným osobám z čs. vojenské mise a úřadu vojenského attaché patřičný díl zásluh.

Pro podchycování zajatců Čechoslováky ve Francii zkrátka ještě nesvědčily všechny okolnosti. Podle ujištění 21. skupiny armád byli všichni zajatci udávající čs. příslušnost odesíláni na ostrovy, kde pak procházeli sítím táborů až do Woodhouselee.¹⁵⁹ Ode dne D do 6. listopadu tak pouze z oblasti této skupiny armád mělo být na ostrovy odesláno 693 osob, přičemž 913 čekalo na uvolnění dopravních kapacit a přesun do Británie.¹⁶⁰ To znamená, že jakékoliv československé působení v zajateckých táborech na kontinentě by bylo nadbytečné, protože stejná činnost probíhala na ostrovech. Měla by smysl pouze z psychologického hlediska pro strádající zajatce. Je tedy zarážející, že ještě v září spojenci požadovali dalších 6 důstojníků pro *screening* zajatců.¹⁶¹ Na jednu stranu tak Britové nechtěli soustředit na ostrovech nadbytečné osoby, na druhou stranu nebyly vytvořeny dostatečné podmínky, aby mohlo k prověření a následnému rozhodnutí o přijetí dojít ještě na kontinentu. Opožděný příjezd tří náborových důstojníků do Francie na konci října nakonec vůbec nevadil, protože tito zůstali ještě následující měsíc bez instrukcí. Československá strana v tomto případě nemohla nést zodpovědnost, protože důstojníci byli vysláni po dohodě se spojenci a ve své činnosti byli vázáni na jejich povolení. Protože spojenci neoficiálně přislíbili, že všem armádám bude dán rozkaz, aby vydávali své zajatce čs. příslušnosti k dispozici československým důstojníkům již na kontinentu, rozhodlo se MNO vyčkat a ponechat důstojníky určené k prověřování prozatím v nečinnosti.¹⁶² A to i přes to, že vědělo, že návrh má projít složitým řízením a nemusí být kladně vyřízen.¹⁶³

¹⁵⁸ Poslední transport 52 branců sice byl odeslán až 5. 1. 1945, ale již dříve byl soustředěn v Ostende. VÚA-VHA Praha, fond Hlavní velitelství, karton 30, Spisy zpravodajské 1944, sign. 27/2/30, Nábor ve Francii – situace a vyhlídky.

¹⁵⁹ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné 1944–1945, Hlášení mjr. Lizálka č. 38.

¹⁶⁰ Nejedná se o počet, který vstoupil do zahraniční armády. Část z uvedeného čísla neprošla přijímacím procesem. Tamtéž, hlášení č. 37, zajatci, odesílání do Anglie 26. 11. 1944.

¹⁶¹ Tamtéž, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944–1945, Odpověď gen. Gaka ze dne 25. 10. 1944.

¹⁶² Tamtéž, Hlášení mjr. Pána č. 23 ze dne 20. 11. 1944.

¹⁶³ Tamtéž.

Jedinou možností, kde mohli Čechoslováci prověřovat své příslušníky ještě na kontinentě, skýtaly zajatecké tábory francouzské armády. V období podzimu se jich zde ale nepodařilo lokalizovat významnější počet. Vojenský přidělenec ve Francii, pplk. Bulandr, měl zprávy o zhruba 250 nerovnoměrně rozmístěných osobách, které nechal prověřit prostřednictvím důstojníků Československé vojenské mise majora Pána.¹⁶⁴ Tak se stalo, že aktivní vyslýchání nakonec prováděly jiné osoby, než k tomu již v létě určené.¹⁶⁵ V prosinci pak konečně zahájili činnost i dva ze tří vyslaných náborových důstojníků.¹⁶⁶ A aby toho nebylo málo, začaly se do záležitosti prověřování zajatců vměšovat i představitelé civilních úřadů: „*Ve styk se zajatci nemůže přicházeti čs. veřejnost (...). Bohužel však do styku přicházeli všichni zaměstnanci čs. konzulátu v Marseille, kteří navštěvovali samostatně jednotlivé tábory a prováděli výslechy zajatců, aniž by k tomu měli patřičnou kvalifikaci. (...) Při tom přinášeli přehnané zprávy, že v jistých depot se nachází ještě množství čs. příslušníků a dobrých Čechoslováků. Po podrobném přezkoušení se tyto zprávy ukázaly přehnané.*“¹⁶⁷ Vojákům se nelíbilo nejen to, že civilní představitelé neměli k podobné činnosti oprávnění, ale také jejich odlišný náhled na Němce a vůbec osoby vhodné pro armádu. Po určitou dobu tak v důsledku tohoto názorového a kompetenčního rozporu docházelo k dezinformacím a případným deziluzím zajatců, kteří byvše navrženi civilními úředníky k přijetí ostře narazili na odmítnutí náborovými důstojníky.

Ti zajatci, kteří byli ve francouzských táborech uznaní nezávadnými, byli předáváni Čechoslovákům k dispozici a dále posíláni, pokud to poměry umožnily, z Marseille přes Neapol, do Velké Británie.¹⁶⁸ V prosinci nakonec došlo k obratu i v jednání se spojeneckým velením. Českoslovenští důstojníci získali povolení působit i v amerických zajateckých táborech a vyjednávalo se soustředění zajatců čs. příslušnosti na určená místa. Úsilí ale komplikovala spousta nepříznivých faktorů: Zajatecké tábory byly rozesety po celé Francii, železniční spojení bylo narušeno a pro silniční dopravu chyběly pohonné hmoty. Podle

¹⁶⁴ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karta 92, Spisy tajné a důvěrné 1944, sign. 36/48/92, Nábor dobrovolníků – hlášení pplk. Bulandra ze dne 22. 11. 1944.

¹⁶⁵ Kpt. Braun odletěl 30. 11. do Marseille prověřovat tamní zajatce a npor. Ing. Jan Šmíd, který měl tuto zkušenost již ze Skotska a severní Afriky, působil krátce rovněž na jihu Francie a poté v oblasti Dijonu.

¹⁶⁶ Kpt. Otto Barausch se v první půli prosince věnoval ještě náboru civilistů, a poté byl nasazen v oblasti Cherbourgu, kpt. Marle zůstal k dispozici v Paříži a kpt. Novák byl na vlastní žádost přesunut zpět k brigádě.

¹⁶⁷ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karta 2, Spisy 1945, Nábor čs. dobrovolníků v Marseille – stížnost, 20. 2. 1945.

¹⁶⁸ V říjnu a listopadu 1944 bylo z Marseille takto odsunuto 156 zajatců českého původu.

VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karta 2, Spisy 1945, Hlášení mjr. Pána č. 46.

některých hlášení situaci neulehčovali ani sami Francouzi podléhající chaotické organizaci.¹⁶⁹ Přes tyto komplikace se nakonec ještě do konce roku podařilo soustředit na 200 zajatců z táborů v jižní Francii do Marseille. Zajatci hlásící se v odlehlých táborech měli prozatím smůlu, neboť vyslání důstojníka za účelem prověření nebylo dočasně možné.¹⁷⁰ Ve stejnou dobu soustředili Američané vlastním přičiněním na 465 osob v jednom táboře u Cherbourgu. Skutečností, že se zde podařilo koncentrovat vyšší počet zajatců čs. příslušnosti do campu v blízkosti přístavu, nakonec tábor předurčily k tomu, aby začal plnit funkci zamýšleného sběrného tábora pro československé zajatce na území Francie.¹⁷¹ Výhody plynoucí z dosažené situace nakonec nemohly plně vyniknout kvůli liknavému přístupu WO ve věci vydávání povolení pro odsun zajatců na ostrovy.¹⁷²

Třebaže Čechoslováci již v lednu prozřetelně požadovali po WO povolení pro odsun 500 osob, aniž by takový počet byl v Cherbourgu vůbec přítomen, získali první souhlas až v únoru a to pouze pro 100 zajatců.¹⁷³ Mezitím počet zajatců v Cherbourgu stoupl na 630, z nichž 392 již bylo prověřeno. Poněvadž Britové své stanovisko odůvodňovali nedostatkem místa v zajateckých táborech,¹⁷⁴ požadoval československý vojenský attaché v Británii plk. Kalla, aby byly transporty z Francie vedeny přímo k NT.¹⁷⁵ Pro Čechoslováky by takové

¹⁶⁹ Kpt. Braun hlásí, že je takřka nemožné soustředit čs. příslušníky v Marseille, protože Francouzi neznají přesné počty Čechoslováků a ani nevědí, v jakých táborech se nacházejí. Situaci prý komplikovalo také nesmyslné přesouvání zajatců mezi tábory. VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944–1945, Hlášení kpt. Brauna č. 3 ze dne 13. 12. 1944.

¹⁷⁰ VÚA-VHA Praha, fond Hlavní velitelství, karton 30, Spisy zpravodajské 1944, sign. 27/2/30, Nábor ve Francii – situace a vyhlídky.

¹⁷¹ Krátce předtím odmítlo WO vydávat povolení na odsuny zajatců z Marseille do Neapole, takže se Čechoslováci rozhodli vyslat výsledných 67 prověřených zajatců přes celou Francii do Cherbourgu, odkud očekávali kratší dobu přesunu. Tamtéž, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944–1945, Hlášení mjr. Pána ze dne 3. 1. 1945, dále odpověď mjr. Pána ze dne 4. 1. 1945.

¹⁷² Ani jindy energickým Polákům se nepodařilo vyjednat odsun svých 4000 zajatců, kteří dle československého hlášení čekali na příslušné povolení 6 až 8 týdnů. Ani Čechoslováci nakonec nebyli úspěšnější. VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944–1945, Hlášení mjr. Pána ze dne 3. 1. 1945.

¹⁷³ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, hlášení mjr. Pána č. 42 ze dne 10. 2. 1945.

¹⁷⁴ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 105, Spisy obyčejné 1945, sign. 39/3/105, list 129, Zajatci v táborech v Cherbourgu – přesun do UK.

¹⁷⁵ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 2, Spisy 1945, Zajatci v táborech v Cherbourgu – přesun do UK.

rozhodnutí uspořilo několik dnů, ne-li týdnů pro konání výcviku.¹⁷⁶ Zavedení tohoto opatření do praxe se opět prodloužilo na více než měsíc. Ještě k 17. 3. 1945 dorazil transport 98 osob z Cherbourgu do Toft Hall.¹⁷⁷ Z bezpečnostního hlediska se dvojité prověřování ukázalo přínosným, protože důstojníci v táboře č. 2 odhalili řadu nedostatků a vyřadili z transportu 10 zajatců, „kteří za normálních výsledků by nemohli býti přijati do čs. zahraniční armády.“¹⁷⁸ Povolení pro odsun zajatců z Cherbourgu obdrželi Čechoslováci až v dubnu. Tentokrát již měl být transport dirigován přímo k NT, poněvadž spojenci dodali do tábora 450 *battledresů*. Čekalo se jen na přidělení lodi. Když se tak konečně stalo, rozhodl se kpt. Barausch, jenž měl na starosti prověřování v táboře, zařadit do transportu dalších 156 jedinců, o jejichž přijetí ale doposud nevydala ČsVM ve Velké Británii rozhodnutí.¹⁷⁹ Jeho snaha šetřit čas a dopravní kapacity se ale u nadřízených nenesla s pochopením. Opět se totiž objevily nedostatky v Barauschově prověřování. Nyní se je ale již nepodařilo vylimitovat jako dříve, poněvadž celý transport 506 zajatců byl 16. dubna přijat u NT do svazku zahraniční armády.¹⁸⁰ Přijetí nevhodných osob lze v tomto případě přičíst na vrub lidskému faktoru a částečně změně systému.

Odsun více než 500 zajatců z Cherbourgu do Británie patřil k největšímu a zároveň jednomu z posledních transportů. Válečné události nabraly rychlý spád a spojenecká vojska se nacházela již hluboko v Německu, kde nabírala do zajetí statisíce vojáků Wehrmachtu. Z technického hlediska se již nejevilo realizovatelným soustředit zajatce nadále na pobřeží lamanšského kanálu, ale především se vytratila potřeba podchycovat zajatce pro potřeby zahraniční armády. Registrace a prověřování zajatců mělo i nadále probíhat, avšak již

¹⁷⁶ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 105, Spisy obyčejné 1945, sign. 39/3/105, list 31.

¹⁷⁷ Jednalo se pravděpodobně o transport, který vyrazil z Cherbourgu 13. 2. Tamtéž, fond MNO-L, karton 106, Spisy obyčejné 1945, sign. 39/4/106, Prověření zajatci čs. původu – Cherbourg.

¹⁷⁸ Shodou okolností bylo v Toft Hall odhaleno několik nesrovnalostí, načež provedl škt. Stránský orientační výsledky. Ukázalo se, že výsledky prováděné ve Francii nezkušeným kpt. Barauschem neodpovídají standardům, na které byli navyklí na ostrovech. Škt. Stránský podal stížnost a požadoval důkladnější prověřování na kontinentu. Tamtéž.

¹⁷⁹ Po vzniku košického ministerstva národní obrany, převzala agendu londýnského úřadu Československá vojenská mise v čele s generálem Bosým. V praxi se nic nezměnilo, poněvadž generál Bosý schvaloval coby náčelník štábu MNO přijetí zajatců již dříve.

¹⁸⁰ VÚA-VHA Praha, fond ČsVM u SHAEF, karton 2, Spisy 1945, Zajatci Cherbourg, výsledky kpt. Barausche – zamítnutí do čs. armády.

výhradně za účely repatriace. Nábor mezi zajatci sice probíhal ještě nějakou dobu po německé kapitulaci, avšak dne 24. 7. 1945 byl definitivně zastaven.¹⁸¹

Při prověřování se vyslýchající důstojníci často setkávali se zajatci, kteří se po politicko-bezpečnostní stránce jeví spolehlivými, avšak kvůli vysokému věku, nebo nevyhovujícímu zdravotnímu stavu nemohli být přijati do zahraniční armády. Důstojníkům zbývaly prakticky jen dvě možnosti, jak s těmito lidmi naložit. Buď neuposlechnout nařízení a doporučit je k přijetí, nebo zajatce odmítnout, což by znamenalo návrat do zajateckého tábora mezi Němce. V oblasti jižní Francie působící kpt. Braun se tázal: „*Co však učiníte se zajatci, kteří např. přesáhli 45 let / tedy nemají mnou býti posláni / mluví však plyně česky a po všech jiných stránkách vyhovují a jsou bezpochyby dobrými čechoslováky. Nemohu je přeci veliteli tábora označiti za Němce.*“¹⁸² Československá vojenská mise majora Pána se jala situace řešit a ihned vydala patřičná opatření: „*Máme zájem aby do našeho vojska přišli pouze lidé tělesně zdatní tedy P of W nad stanovené vojenské stáří neb fysicky se nehodící ale u kterých jste zjistil, že jsou dobrými Čechoslováky, sepište na zvláštní listinu s udáním tábora a Vašich zjištění a tyto bude nutno umístit péči předně legace a dále delegáta MSP, který snad přec již sem z Londýna přijede do nějakého zvláštního tábora ve Francii.*“¹⁸³ Díky obratným vyjednávacím schopnostem majora Pána se umístění a zabezpečení zajatců, kteří pro stáří či chorobu nemohli být zařazeni do československého vojska, avšak jinak plně vyhovovali kladeným požadavkům, podařilo vyřešit v neuvěřitelně rychlém časovém horizontu. Již k 6. lednu 1945 byl ve spolupráci s francouzským ministerstvem pro válečné zajatce otevřen v Paříži dům určený pro tyto osoby.¹⁸⁴ Zahájení provozu bylo plánováno na 20. ledna, zajatci měli mít status *Displaced persons* a jejich vyživování měla převzít na svůj náklad francouzská vláda.¹⁸⁵ V březnu v domově pobývalo již 16 jedinců, kteří se ale nacházeli v žalostném stavu. Částečně byli oblečeni ještě do německých uniforem a nedostávali žádné kapesné ani cigarety. Podle nového rozhodnutí mělo jejich opatrovnictví převzít ministerstvo sociální péče, což se ale nestalo. Vojáci požadovali nápravu situace, mj.

¹⁸¹ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM ve VB, karton 11, Čs. sběrné středisko v Ostende, Spisy čj. 120–239, Nábor do armády a repatriace – pokyny.

¹⁸² VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné 1944–1945, Hlášení kpt. Brauna č. 3 ze dne 13. 12. 1944.

¹⁸³ Tamtéž, Odpověď mjr. Pána, 18. 12. 1944.

¹⁸⁴ Tamtéž, fond ČSVM u SHAEF, karton 2, Spisy 1945, čj. 22/Taj/45.

¹⁸⁵ Tamtéž, čj. 13/Taj/45.

i z toho důvodu, že měl domov přijmout dalších 17 mužů.¹⁸⁶ Po kapitulaci německých sil bylo veškeré osazenstvo pařížského domu repatriováno do Československa.

Nábor zajatců ve Francii v mnohém zklamal. Jeho hlavní cíl, tedy umožnit co nejrychlejší a nejefektivnější přísun zajatců do zahraniční armády, se podařilo naplnit až nedlouho před německou kapitulací. Do té doby představovalo prověřování zajatců ve Francii počáteční fázi složitého a zdlouhavého procesu, jehož součástí bylo i poněkud nadbytečné (z politického hlediska ale přínosné) prověřování v centrálním kampu č. 2 v Británii. Náborovou akcí ve Francii silně poznamenala také administrativní opatření britského ministerstva války. WO stanovovalo maximální počty přijatých zajatců a vydávalo povolení pro odesílání transportů. V kombinaci s reálným nedostatkem přepravních kapacit, se pak přísun zajatců do československé armády povážlivě zpomaloval. V této souvislosti nakonec ani nevalil nižší počet přidělených důstojníků za účelem vyslýchání. Určité zklamání muselo pro československou stranu představovat i samotné pozdní zahájení náboru ve Francii. Oproti předpokladům se totiž nábor a prověřování na kontinentu opozdilo o téměř půl roku. I přes všechny překážky se československým důstojníkům podařilo nacházet možnosti úniku, jak obejít nepříznivá nařízení, nebo zefektivnit nábor. S příslušnými spojeneckými místy se podařilo vyjednat koncentraci zajatců ve vhodných táborech, kde pak docházelo k prověřování. Před koncem roku 1944 se také krátce dařilo zajatce odsouvat do Velké Británie přes Itálii. Nejkratší cesta přes kanál La Manche začala být používána teprve v roce 1945. Zajatci, kterých se týkal nábor ve Francii, již nenalezli válečné uplatnění. Do zahraniční armády přišli příliš pozdě. Většina do ní vstoupila v dubnu 1945.

Závěrem musíme zmínit, že mnoho zajatců československé příslušnosti náborové akci uniklo. Na vině byly především dva důvody. Ještě v roce 1944 probíhalo v některých táborech třídění dle státní příslušnosti k roku 1939, což způsobovalo značné problémy, neboť Těšínsko tehdy náleželo Polsku (a Těšíňané byli tudíž podchycováni pro polskou armádu) a Hlučínsko se zbytkem pohraničí zase připadalo k Velkoněmecké říši, takže zejména v případě Hlučíňanů někteří zajatci popravdě udávali svou říšskou příslušnost. Takto roztřídění zajatci pak byli segregováni do patřičných táborů, a proto na ně českoslovenští důstojníci jen zřídka kdy narazili.¹⁸⁷ Druhým důvodem bývaly obavy zajatce ze msty svých německých kamarádů, kdyby se hlásili za Čecha, ale také okolnost, že z důvodu nedostatku německy mluvícího táborového personálu, byli při větším návalu zajatců používáni

¹⁸⁶ Tamtéž, Hlášení mjr. Pána č. 56, ze dne 30. 3. 1945.

¹⁸⁷ VÚA-VHA Praha, sbírka 37, karton 100, sign. 37-90-27, Hlášení kpt. Drbohlava 7. 9. 1944.

k prvotním informativním výsledkům samotní zajatci, kteří pak měli možnost měnit národnost vyslychaného dle své vůle. Zajatci označení za Němce, dle hlášení npor. Šmída, unikali čs. orgánům v malých pracovních kolonách a neprocházeli již větším táborem.¹⁸⁸

Dějiště: Itálie

Průběh náboru mezi válečnými zajatci na území Itálie se do určité míry odlišoval od situace v severní Africe, Velké Británii, či Francii. Veškerou administrativu týkající se podchycování a prověřování zajatců zajišťovala místní vojenská mise pod velením pplk. Karla Svobody. Protože se po ukončení válečných operací v Africe stal Apeninský poloostrov na dlouhou dobu jediným bojištěm s účastí západních spojenců, zaměřovala i československá vojenská mise svou činnost především na nábor dobrovolníků z řad válečných zajatců. Itálie se z tohoto hlediska jevila důležitou oblastí, poněvadž zde kromě německého Wehrmachtu byly nasazeny i jednotky protektorátního Vládního vojska a 2. slovenské technické divize. Nábor na poloostrově se tedy týkal i příslušníků těchto armád. Na počátku ještě neexistovala jasná koncepce československého postupu. V březnu 1944 ale započal velitel mise vyjednávání, aby Čechoslováci získali stejné podmínky jako Poláci, kteří působili v zázemí jednotlivých armád, a již za měsíc zaznamenal úspěch. Podařilo se vyřídit povolení pro působení v zajateckých táborech, a také zajistit pro svou činnost automobil: „*Všichni tři máme oprávnění k návštěvě zajateckých táborů v oblasti 8. armády. Já a špkt. Korejs máme též oprávnění pro oblast 5. armády. (...) Táborů 5. armády budeme navštěvovat pravidelně ve 14 denním období, tábory 8. armády podle potřeby. Odůvodněním potřeby navštěvovat zajatecké tábory obdržel jsem konečně povolení pro rekvisici auta, což nám umožňuje pohyb,*“¹⁸⁹ hlásil velitel mise, pplk. Svoboda.

Od jara roku 1944 se tak českoslovenští důstojníci na poloostrově aktivně věnovali vyhledávání a podchycování tzv. *screeningu* zajatců, českého a slovenského původu, což představovalo první krok pro jejich budoucí zařazení do československé armády. V létě pak do Itálie přibyl výhradně za účelem prověřování mjr. Václav Podhora, jenž se stal styčným důstojníkem u výše uvedených armád a pověřeným důstojníkem pro vyslychání zajatců. Mise se jeho příchodem rozrostla na čtyři osoby. I když se může zdát, že československé velení učinilo pro nábor zajatců v Itálii efektivnější opatření nežli posléze ve Francii, zůstal tento potenciál kvůli podhodnocenému personálnímu zabezpečení mise nevyužit. Přísun zajatců

¹⁸⁸ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 2, Spisy 1945, čj. 4-200, Hlášení npor. Jana Šmída z 11. 3. 1945, s. 2. Zjištění npor. Šmída autorovi potvrdili i přímí pamětníci.

¹⁸⁹ Zlatica Zudová-Lešková: *Zapomenutá elita*, s. 188.

v době jarní a letní ofensivy byl tak masivní, že jej příslušníci mise zkrátka nedokázali zdolat. Zajatecké tábory v Itálii měly veskrze charakter tranzitních táborů, takže se v době probíhajících ofensiv měnily v podstatě na přestupní stanice při cestě zajatců dále do Afriky. V reálu se tedy činnost mise omezovala na příležitostné třídění zajatců, a pokud to bylo umožněno, získávání informací zpravodajského rázu. Podrobné prověření v takových případech provedl až v Africe tamní vojenský přidělenec nebo jeho pomocník.¹⁹⁰ Otázkou zůstává, kolik příslušníků by mise musela mít, aby dokázala čelit „sezónním“ přílivům válečných zajatců, když i podstatně lépe zabezpečení Poláci zaznamenali během mimořádného náporu určité potíže.¹⁹¹

S přihlédnutím ke všem omezujícím okolnostem se čs. vojenské misi v Itálii podařilo vyjednat, aby byli českoslovenští zajatci bez ohledu na to, kterou armádou byli zajati, soustředěni v jednom britském táboře. Od července 1944 tedy měli být všichni zajatci, udávající československou příslušnost, internováni v táboře č. 209 v kampánské Afragole, kde čekali na odsun do Afriky.¹⁹² Že skutečnost neodpovídala zamyšleným plánům, dokládá soustředění zajatců americké armády v jejím vlastním evakuačním táboře. Avšak i to představovalo podstatný úspěch, poněvadž do té doby byli všichni zajatci odesíláni do Spojených států. Americký *camp* ostatně nebyl příliš vzdálen od Afragoly, takže československý důstojník mohl bez problémů působit v obou táborech.

Když byli zajatci odesláni do Afriky, dařilo se je soustřeďovat v táboře č. 203 u Alžíru, kde pak čekali na transport do Británie. Zajatci, kteří byli z různých důvodů shledáni nezpůsobilými, zůstávali ve zdejším zvláštním oddělení pro „*friendly POW*“.¹⁹³ Od října 1944 pak byli zajatci-dobrovolníci odesíláni do Spojeného království přímo z Itálie, protože vysílání transportů z Alžíru nabíralo příliš dlouhé intervaly. Paradoxně se nyní z velké části jednalo o osoby zajaté ve Francii.¹⁹⁴ Z Marseille totiž byli zajatci odesíláni do Neapole a odtud na Britské ostrovy. Českoslovenští úředníci v této cestě našli způsob, jak obejít nepříznivou logisticko-geografickou situaci, vyplývající ze soustředění zajatců na jihu Francie.

¹⁹⁰ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 97, Spisy tajné a důvěrné 1945, sign. 38/3/97, Výroční zpráva o náboru dobrovolníků v Itálii.

¹⁹¹ VÚA-VHA Praha, Sbírka 20, sign. 20-6-34, ČSVM v Itálii: Váleční zajatci – situace.

¹⁹² VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 97, Spisy tajné a důvěrné 1945, sign. 38/3/97, Výroční zpráva o náboru dobrovolníků v Itálii.

¹⁹³ Tamtéž, karton 74, Spisy zpravodajské 1944, sign. 35/1/74, Čs. vojenský attaché: Výsledky zajatců.

¹⁹⁴ Tamtéž, karton 97, Spisy tajné a důvěrné 1945, sign. 38/3/97, Výroční zpráva o náboru dobrovolníků v Itálii.

Také v Itálii se střetávaly československé a polské zájmy v otázce zajatců z Těšínska. Poláci zde, na rozdíl od Čechoslováků, měli povoleno působit v předsunutých táborech, kam přicházeli zajatci rovnou z fronty. Již zde prováděli podchycování a evidenci. Mimo to se nabízela možnost ovlivňovat československé předválečné příslušníky v otázce vstupu do zahraniční armády. Protože českoslovenští zástupci operovali až v tranzitních táborech, nemohli ovlivnit důsledky polské činnosti. Celou situaci navíc komplikoval fakt, že zde operoval polský armádní sbor. Poláci tedy nemuseli přepravovat „svě“ zajatce do Británie, ale zařazovali je rovnou k bojovým jednotkám. Protože bývali zajatci českého a polského původu často ubytováni vedle sebe, byli ti čeští konfrontováni se stavem, kdy polští zajatci dostávali cigarety a volné vycházky a následně pak byli převzati polskou zahraniční armádou.¹⁹⁵ Takové jednání nepůsobilo z psychologického hlediska zrovna nejlépe. Ve snaze alespoň částečně ovlivnit nepříznivou situaci v československý prospěch, požadoval mjr. Podhora urgentní propagandistická opatření. Ministerstvo mělo dodat radiový přijímač za účelem poslechu československých zpráv, české knihy a noviny, staré boty větších čísel a cigarety v jakémkoliv množství. Potřebu nastíněných předmětů odůvodnil mimo jiné i nutností oživit zajatcům spisovnou češtinu, změnit jejich nacistické smýšlení a ukázat jim principy svobodného světa.¹⁹⁶

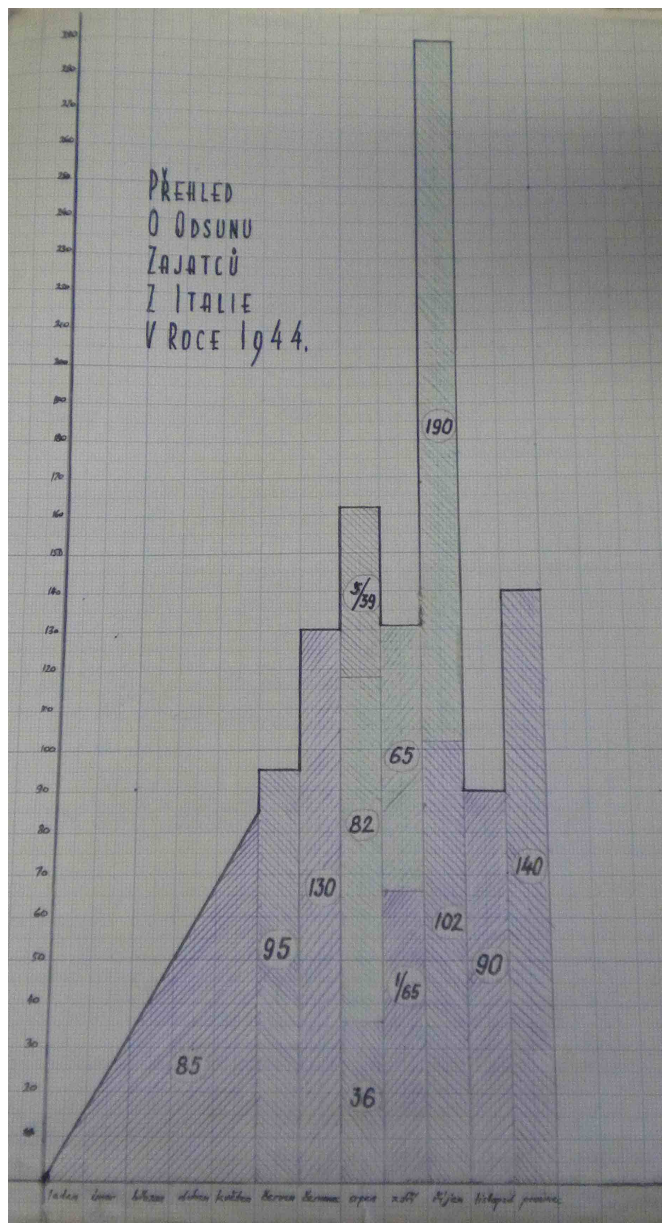
I přes všechny nedostatky a komplikace, se kterými se čs. vojenská mise v Itálii potýkala, lze konstatovat, že ve věci náboru mezi německými zajatci sehrála zásadní úlohu. Celých 1125 zajatců, hlásících se do zahraniční armády a přišedších na Britské ostrovy v průběhu roku 1944, bylo odesláno právě z Itálie.¹⁹⁷ Lze předpokládat, že určitá část z tohoto počtu neuspěla při závěrečném prověřování v centrálním zajateckém táboře pro spojenecké národní příslušníky, ale i přes to se jedná o nezanedbatelné číslo. Kdybychom odečetli předpokládané procento odmítnutých, pořád budou zajatci dopravení z Itálie představovat alespoň polovinu přijatých v roce 1944. V následujícím roce již význam náboru zajatců na Apeninském poloostrově z několika důvodů poklesl. Situaci jednak komplikovalo zdoluhavé čekání na povolení transportů ze strany WO, ale především se podařilo docílit přímých odsunů zajatců z Francie. Před koncem války a v následujících měsících tak byli zajatci československého původu podchycováni již výhradně za účelem repatriace. Poté, co byly všechny v Itálii působící původně nepřátelské jednotky Vládního vojska a slovenské

¹⁹⁵ Tamtéž.

¹⁹⁶ Tamtéž, karton 96, Spisy obyčejné 1944, sign. 37/8/96, Čs. příslušníci zajatí v Itálii – potřeby, informace.

¹⁹⁷ Tamtéž, karton 97, Spisy tajné a důvěrné 1945, sign. 38/3/97, Výroční zpráva o náboru dobrovolníků v Itálii, s. 2.

technické divize shromážděny pod československé velení, došlo ještě ke zformování záložního pluku složeného právě z německých zajatců. Před odesláním do vlasti se pluk skládal z jediného praporu o 436 příslušnících, vesměs příchozích z Wehrmachtu nebo Todtovy organizace.¹⁹⁸

Graficky znázorněný přehled odeslaných zajatců z Itálie do Velké Británie. Zhotovila ČsVM v Itálii pro potřeby výroční zprávy.¹⁹⁹

¹⁹⁸ Za pozornost stojí, že z 340 vojáků vedených pod českou národností bylo jen 125 z Těšínska a 40 z Hlučínska. VÚA-VHA Praha, fond Československé jednotky v Itálii 1945, karton 11, Spisy důvěrné čj. 1001–1022, Zpráva o vnitřních poměrech, čj. 1001, 13. 7. 1945.

¹⁹⁹ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 97, Spisy tajné a důvěrné 1945, sign. 38/3/97, Výroční zpráva o náboru dobrovolníků v Itálii.

Dějiště: USA

Náborová akce ve Spojených státech představuje nejmenší, nikoliv však marginální kapitolu v průběhu přijímání německých zajatců. Zásadní otázku podněcuje již samotný fakt, je-li legitimní nazývat ojedinělé případy podchycování zajatců v USA náborovou akcí. Prověřování zajatců na území USA nebylo plánováno, vyplynulo teprve z okolností na podnět samotných zajatců. Ostatně, kdyby československá strana nezanedbala vyjednávání s americkou armádou ohledně třídění zajatců, vůbec by nemuselo k náboru ve státech dojít. Čistě teoreticky by se tam žádní zajatci hlásící se do armády neměli nacházet.

Kořeny problému se nacházejí v nedostatečné komunikaci s příslušnými americkými místy. Zajatci, kteří upadli do rukou amerických armád, byli po určité době odsouváni do zajateckých táborů na území USA. V tranzitních táborech v Evropě obvykle nedostávali možnost hlásit se k některé ze spojeneckých národností a v případech, kdy se usilovně dovolávali československé příslušnosti, jim nebylo věnováno dostatečné slyšení. MNO na tento problém již v roce 1943 upozorňovalo, avšak k výrazné změně nedošlo, protože mnoho postižených zajatců bylo nakonec odtransportováno do USA.²⁰⁰ Zde zakročil československý vojenský attaché plk. Oldřich Španiel, který zařídil potřebné náležitosti pro jejich podchycení. Jestli byly jeho rozkazy efektivní, nelze zhodnotit, neboť se dochovalo minimum zpráv o návštěvách amerických zajateckých táborů čs. důstojníky a není jasné, jednalo-li o torzo, nebo jestli prameny dokumentují nedostatečnost provedených opatření. Protože ale některé prameny odkazují na existenci jiných dokumentů, respektive se odvolávají na prověřovací akce, o nichž se nepodařilo nalézt záznam, usuzují, že podniknuté kroky byly rozsáhlejšího charakteru.

První zpráva o aktivitě Čechoslováků ve věci prověřování německých zajatců na území Spojených států pochází z února 1944. Na rozkaz vojenského attaché navštívili pplk. Karel Hron ze zpravodajské odbočky v USA a mjr. MUDr. Karel Steinbach zajatecký tábor Ellis ve státě Illinois. Návštěva měla dvojí účel: Zjistit politickou spolehlivost a tělesnou způsobilost zajatců, kteří se dobrovolně přihlásí do čs. armády a podle možností také zjistit osobní údaje ostatních zajatců se zvláštním zřetelem na jejich politický charakter. Také z toho důvodu přišli českoslovenští důstojníci v ilegalitě a výsledky vedli tak, aby byli zajatci „ponecháni v nejistotě“ o státní příslušnosti důstojníků a účelu výsledků.²⁰¹ Výsledek byl dvojznačný. Ze

²⁰⁰ NA Praha, MV-L, karta 92, sign. 2-3-24, Zpráva gen. Bosého o něm. zajatcích.

²⁰¹ VÚA-VHA Praha, Sbírka 37, karta 100, sign. 37-90-27, Všeobecná zpráva o výsledku amer. zajatců něm. armády v Camp Ellis, Illinois, USA.

zpravodajského hlediska se podařilo zachytit spoustu důležitých informací o smýšlení německých zajatců,²⁰² avšak po stránce jejich využitelnosti pro zahraniční armádu nepřinesla mise očekávané výsledky. Z 19 zajatců se pouze jeden ukázal jako akceptovatelný. Zbylí zajatci projevili určitou míru nepřátelství vůči ČSR a ti, kteří byli vyslychajícími shledáni zásadovými stoupenci nacismu, ani nebyli dotazováni, přejí-li si vstoupit do československého vojska.²⁰³

V následujícím období se již českoslovenští důstojníci setkali s úspěchem. V zajateckém táboře McCain ve státě Mississippi se podařilo podchytit 13 Čechoslováků. K 14. 4. 1944 byly vyřízeny poslední formalities, takže skupině z československé strany již nic nebránilo odjet do Velké Británie. Shodou okolností se ve stejný moment přihlásili čs. důstojníkům 3 zajatci původem z Těšínska, kteří byli zařazeni ve skupině určené pro polskou zahraniční armádu. V následujících dnech se plánovalo odplutí zajatců odvedených do zahraničních armád na ostrovy, a protože z administrativních důvodů nemohli být zajatci jednoduše převedeni do československé skupiny, vyjednal čs. vojenský attaché v USA se svým polským protějškem, že trojice Čechoslováků zůstane v polském transportu. Československým orgánům pak měla být předána až v Británii.²⁰⁴ Jaké okolnosti vedly k tomu, že skupina čs. zajatců nakonec nebyla odeslána, zůstane prozatím nevyjasněno. Poláci svou skupinu ale úspěšně vypravili, takže jako vůbec první zajatci z USA paradoxně vstoupili do zahraniční armády oni tři branci z polského transportu. Jejich přijetí se ovšem neobešlo bez typických projevů právě zaváděného prověřovacího postupu. Po svém příjezdu byla trojice soustředěna v zajateckém táboře Gosford nedaleko Edinburghu, shodou okolností v místech, kde byla tehdy dislokována i československá obrněná brigáda. Britské úřady proto požádaly, aby zajatce prověřil někdo od ČSOB. To se stalo 13. 6., kdy důstojník pověřený velitelem brigády provedl jejich výslech. Ihned po ukončení prověřování žádal velitel tábora, aby byli tři zajatci odesláni k československé jednotce, protože se tábor připravoval na přijetí vysokého počtu zajatců získaných při invazi. Čechoslováci naopak trvali na jejich ponechání v táboře, dokud nerozhodne MNO.²⁰⁵ Rezoluce byla kladná, takže první tři zajatci dopravení

²⁰² Pplk. Hron neváhal závěrem konstatovat: „Vyslychající měli skličující dojem z této malé, ale charakteristické ukázky sudetoněmeckého problému. Pod bezprostředním dojmem tohoto výslechu dovoluujeme si upozornit na osudovou závažnost sudetoněmecké otázky, jejíž radikální řešení zdá se nám jediným možným východiskem.“

Tamtéž.

²⁰³ Tamtéž.

²⁰⁴ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karta 82, Spisy tajné a důvěrné 1944, sign. 36/21/82, Čs. zajatci v USA.

²⁰⁵ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karta 74, Spisy zpravodajské 1944, Váleční zajatci - výslech.

ze Států vstoupili do zahraniční armády o týden později. Třebaže šlo o pouhé tři jedince, projevuje se na tomto případě snaha dodržet prověřovací postup a neustoupit utilitárním potřebám brigády, což ostře kontrastuje se situací, která nastala měsíc poté...

Skupina 13 dobrovolníků se mezitím povážlivě rozrostla. Byla redislokována do antinacistického oddělení zajateckého tábora Butner v Severní Karolíně,²⁰⁶ kde narazila na další zajatce hlásící se k československé příslušnosti. Na konci srpna tábor opět navštívili českoslovenští důstojníci a uznali použitelnými dalších 13 zajatců. Protože se možnost odjezdu do Británie zatím nejevila reálnou, požívali dobrovolníci alespoň určité volnosti pohybu. Také již nebyli oděni v zajatecké uniformy, ale v britské *battle-dressy* s nášivkami *Czechoslovakia*.²⁰⁷ Další návštěva československých důstojníků se konala 5. ledna 1945.²⁰⁸ Zpravodajci vyslechli celkem 26 zajatců, z nichž pro přijetí navrhli 10. Zbytek neprošel lékařskou prohlídkou, nebo neodpovídal směrnicím. Paradoxně mezi vyslýchanými bylo i několik takových, kteří při předchozí návštěvě neobstáli. Nyní se však vyslychajícím důstojníkům zdáli již dostatečně způsobilí.²⁰⁹ Počet dobrovolníků se tak rozrostl na 36²¹⁰ a všichni si, i přes pohodlí, jehož se jim v táboře dostávalo, přáli vstoupit do zahraniční armády. Vyslychající důstojníci vyjádřili tento aspekt následovně: „*Jsou přiděleni buď do kanceláří nebo do kuchyně, nebo pracují v táborovém zátiší. Jídla mají nadbytek a znamenité. V nynější nouzi o cigarety i zajatci mohou si koupiti každý den 2 balíčky cigaret. (...) Nutno zdůraznit, že všech 26 dříve odvedených, přesto, že odsun jejich se protahuje a*

²⁰⁶ Camp Butner představoval vojenský a zajatecký tábor, který byl rozdělený na nacistickou a antinacistickou část. V protinacistickém oddělení se nacházeli občané Francie, Polska, Lucemburska, Belgie, Norska a Nizozemska, jejichž projevy nekázně zapříčinily zostření poměrů a odnětí volnosti československým zajatcům. VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 105, Spisy obyčejné 1945, sign. 39/2/105, Všeobecná zpráva o výsledku zajatců – československých příslušníků, žádajících o přijetí do československé armády v zahraničí.

²⁰⁷ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 105, Spisy obyčejné 1945, sign. 39/2/105, Zajatci, čs. občani v USA – odvodní řízení.

²⁰⁸ Camp Butner tentokrát navštívil mjr. MUDr. Karel Steinbach a npor. Eduard Lobkowicz

²⁰⁹ Důstojníci vzali v potaz i reference ostatních: „*Všichni byli znovu důkladně vyslyšáni a při rozhodování byly směrodatné výpovědi těch spoluzajatců, kteří se zdají nejvíce věrohodni, dále výpovědi amerických důstojníků a chování a politické přesvědčení zajatců samých.*“ VÚA-VHA Praha, Hlavní velitelství, karton 30, Spisy zpravodajské 1945, Všeobecná zpráva o výsledku zajatců, československých příslušníků, žádajících o přijetí do čs. armády v zahraničí, s. 6.

Pro vytvoření obrázku může posloužit posudek jednoho z vyslychaných, Gerharda Slottyho: „*Vyslychaný jest zřejmě rozčilený, má slzy v očích a opětovně prosí o přijetí. V táboře se mu vede dobře. Je v kuchyni, nemá moc práce a jídla nadbytek.*“ NA Praha, MV-L, karton 340, sign. 2-90-194, Gerhard Slotty.

²¹⁰ Mezi dobrovolníky byl i Lužický Srb a dva zajatci původně se hlásící do polské armády.

*stále odkládá / někteří byli přijati již před rokem / trvají na svém rozhodnutí vstoupiti do čs. armády a očekávají netrpělivě svůj odjezd. Je to pozoruhodné tím spíše, že se jim v táboře vede dobře.*²¹¹

Dne 1. dubna konečně přistála loď s 36 zajatci na palubě u anglických břehů. Třebaže byli někteří již několikrát prověřeni, neputovala skupina přímo k Náhradnímu tělesu, ale do tábora č. 2, kde byla podrobena pečlivým výsledkům špkt. Stránského. V kooperaci s komisí ČsVM ve Velké Británii nakonec bylo 8 zajatců zamítnuto,²¹² takže do zahraniční armády vstoupilo 18. dubna jen 28 příslušníků americké skupiny. Celkem tedy v zahraniční armádě sloužilo 31 německých zajatců, kteří prošli zajetím v USA.

Shrnutí přínosu zajatců pro výstavbu pozemních jednotek

Nábor mezi německými zajatci prošel od svého prvopočátku až do svého ukončení řadou proměn. Ve způsobu jeho provádění se odrazila lokální specifika, ale také rostoucí míra zkušeností v přímé závislosti na postupu války a zvyšujícím se počtu přijatých zajatců. Téměř vždy ale stálo na první místě bezpečnostně-politické prověření a to i navzdory nekompromisnímu faktu, že československá armáda byla na zajatcích do značné míry závislá. Letectvo vykazovalo neustálé ztráty, obrněná brigáda měla o jednu třetinu snížené stavy a pro plánované bojové nasazení bylo třeba počítat se ztrátami i v tomto směru. Třebaže se československé velení při řešení tohoto problému snažilo využít spolehlivější personální zdroje, jako byli zběhové od Vládního vojska, nebo dobrovolníci z řad krajanské komunity a dřívější příslušníci československé divize ve Francii, nedosáhly tyto nikdy významu válečných zajatců. Dobrovolníci z jejich řad totiž představovali pravidelný měsíční přísun, se kterým bylo možno počítat. Avšak ani tento faktor nepřesvědčil nejvyšší spojenecké velení, aby nasadilo brigádu po boku anglo-amerických vojsk do ofenzivních operací. Nedostatečná rychlost a pravidelnost přísunu doplňků zkrátka neumožňovala nasazení československé jednotky na hlavní bojové linii a předurčovala ji k plnění druhořadých úkolů. V tomto ohledu se ukázalo, že přidělenou roli brigáda dokázala s přehledem plnit, aniž by hrozilo její rozbití či minimálně uvedení v bojovou neschopnost.

²¹¹ VÚA-VHA Praha, Hlavní velitelství, karton 30, Spisy zpravodajské 1945, Všeobecná zpráva o výsledku zajatců, československých příslušníků, žádajících o přijetí do čs. armády v zahraničí, s. 3.

²¹² VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 105, Spisy obyčejné 1945, sign. 39/2/105, Výslechové listy zajatců – odeslání, 4. 4. 1945.

Odstavení ČSOB na vedlejší frontu tedy nebylo způsobeno politickou kalkulací, jak se po léta snažila tvrdit komunistická historiografie, ale řadou racionálních důvodů spojujících se v konečném stanovisku SHAEF.

Přísun lidského materiálu ze všech vyjmenovaných (ale i dalších marginálnějších) zdrojů vystačil nejen na doplňování ztrát vzniklých v důsledku vedených operací, ale také na postupné vystavění nových jednotek, jako byly 3. rota Motorizovaného praporu, 3. ženijní četa a 3. oddíl Dělostřeleckého pluku. Početnější jednotku, vytvořenou převážně na bázi nových přírůstků a v nemalé míře právě bývalých vojáků Wehrmachtu, představoval III. tankový prapor vzniklý v březnu 1945. Teprve na samém sklonku války, 7. 5. 1945, dosáhla brigáda plné operační pohotovosti a počtu 6164 osob.²¹³ Následující den válka v Evropě skončila a s ní i možnost nasazení jednotky v ofenzivní bojové akci. Dalších 2500 vojáků se nacházelo k tomuto datu u Náhradního tělesa.²¹⁴

Místo / datum	Počet
Střední východ	16
Británie do 6. června 1944	104
Červenec, srpen 1944	306
Září 1944	175
Říjen 1944	152
Listopad 1944	613
Prosinec 1944	363
Leden a únor 1945	306
Březen 1945	306
Duben 1945	625
Celkem	2966

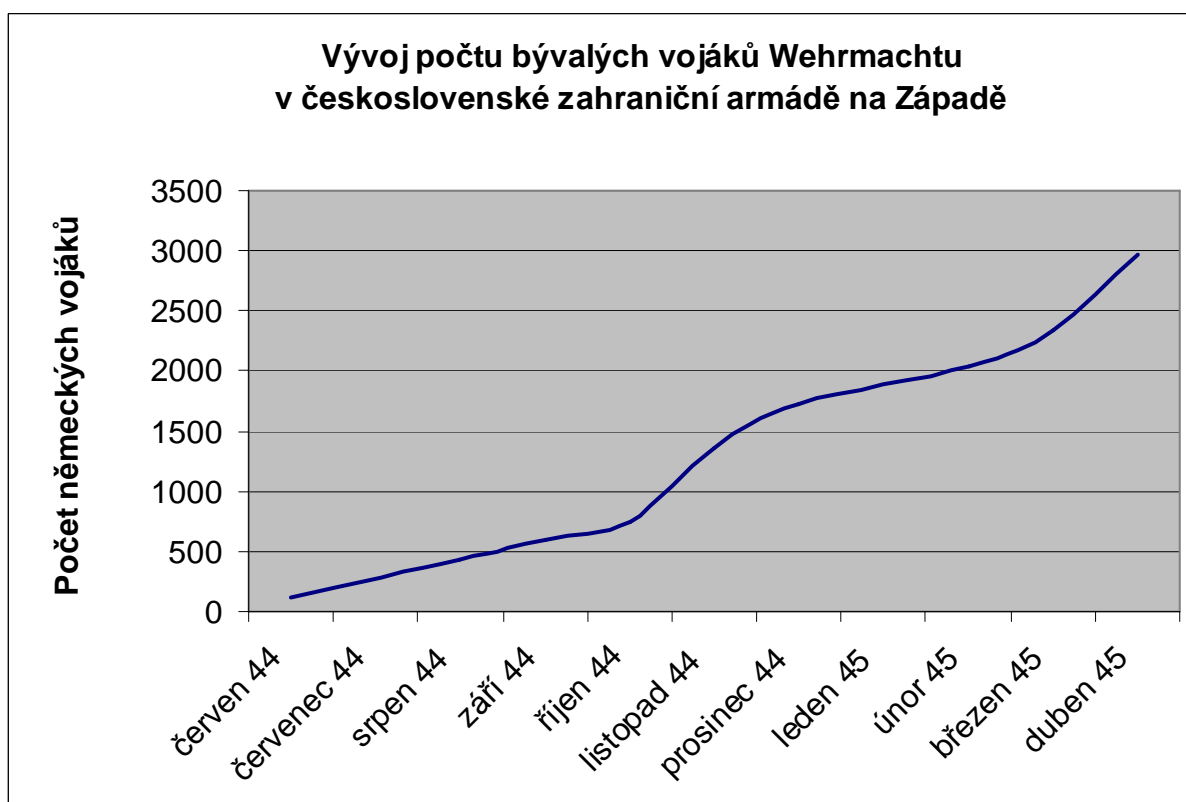
Tabulka zobrazující vývoj počtu bývalých německých vojáků v československé zahraniční armádě. Převzato ze dvou tabulek Zdenko Maršálka.²¹⁵ Reálná čísla mohou být nepatrně vyšší.

²¹³ Ivan Procházka: *Dunkerque, válečný deník*, s. 120.

²¹⁴ Zdenko Maršálek: „Česká“ nebo „Československá“ armáda?, s. 292.

²¹⁵ Zdenko Maršálek: *On the right side again*, v tisku.

Celkem sloužilo v československé zahraniční armádě na Západě na 3 100 bývalých německých vojáků.²¹⁶ Československý nábor byl po polském druhým nejrozsáhlejším, byť při vzájemném porovnání působí vskutku nepatrně. Poláci nekladli tak vysoké nároky na odváděné zajatce, ale především jich v německé armádě sloužilo diametrálně více. Přesná čísla nejsou známa, ale odhaduje se, že jich mohlo být i půl milionu, vezmeme-li v úvahu, že jen polské odbojové hnutí udávalo na počátku roku 1944 jen z Horního Slezska a Pomoří na 400–450 tisíc mužů.²¹⁷ Není tedy divu, že jich do polské zahraniční armády podařilo naverbovat na 90 000.²¹⁸ Shodou okolností i v polských ozbrojených silách představovali bývalí němečtí vojáci 1/3 stavu.

²¹⁶ Zdenko Maršálek: „Česká“ nebo „Československá“ armáda?, s. 294.

²¹⁷ Ryszard Kaczmarek: *Polacy w Wehrmachcie*, Krakov 2010, s. 177.

²¹⁸ Tamtéž, s. 322.

Směrnice a jejich uplatňování

První instrukce pro prověřování a přijímání německých zajatců do zahraniční armády vznikly v září 1943, tedy v době, kdy již u československého vojska prokazatelně 11 bývalých vojáků Wehrmachtu sloužilo. Zatím není jasné, z jakých podkladů MNO při tvorbě směrnice čerpalo. Protože, pokud srovnáme znění vyhotovených předpisů s charakteristikou předpokládaného vzorku zajatců, nebyla by polovina z oněch 11 vojáků pro československou armádu akceptovatelná. Přirozeně se tedy nabízí otázka, jaké informace posloužily pro dokreslení referenčního rámce? Pokud připustíme, že bylo přihlédnuto k již přijatým zajatcům, na jejichž statusu ostatně nešlo nic změnit, mohly být k dispozici ještě poznatky zpravodajské služby vytvářené na základě výpovědí dalších několika desítek zajatců vyslychaných v průběhu pozdního léta 1943 v Patriotic School a přijatých na podzim. Je možné, že posloužily i záznamy výslechů nepřijatých osob. Pro dané období se však žádné konkrétní nepodařilo dohledat. O jisté nedostatečnosti reprezentačního vzorku ale rozhodně vypovídá to, že direktiva vykazovala řadu mezer, opomíjela některé skutečnosti a na základě několika postulátů prakticky vyřazovala některé dobrovolníky z možnosti přijetí do zahraniční armády.

Směrnice formulovala několik základních principů, které musel uchazeč splňovat. S ohledem na Ženevské a Haagské úmluvy, jež zamezovaly vynucené službě válečných zajatců v nepřátelském vojsku, byl v první řadě kladen důraz na dobrovolnost zajatcovy přihlášky do čs. vojska. Dále bylo nařízeno prověřit československou státní příslušnost uchazeče, aby se zamezilo vstupu cizích státních příslušníků, kteří by chtěli touto cestou uniknout ze zajetí. Otázku vídeňských Čechů tato směrnice prozatím neřešila, i když je jasné, že na základě takového nařízení jim byla -coby cizím státním příslušníkům- služba v zahraniční armádě zamezena. Čeští Němci v tomto kontextu rovněž nejsou zmiňováni. Pokud by tedy ovládali služební jazyk, jenž tvořil další podstatné kritérium, nemělo by jejich přijetí teoreticky stát nic v cestě.

Vysokou pozornost věnovalo ministerstvo tomu, aby se všemi prostředky zamezilo přijetí těch zajatců, kteří se do německé armády hlásili dobrovolně. Protože byl obraz o situaci v pohraničí poskládán jen z výpovědí několika osob, v převážné míře pocházejících z Těšínska, projevil se tento vliv i do znění směrnice: „*Všeobecně bude třeba vyjímát z náboru ty zajatce, kteří sloužili v německé armádě od roku 1939 nebo v r. 1940, to proto že osoby neněmecké národnosti, i když třeba patřily do území obsazeného po Mnichově Němci,*

nebo i když jeden rodič byl německé národnosti, nebo měl dotýčný německé školy, nebyly v roce 1939, nebo 1940 mobilisovány, pokud se ovšem sami dobrovolně nehlásily. V r. 1941 byly takovéto osoby odváděny, většinou však nastoupily voj. službu v r. 1942. Z toho vysvítá, že v r. 1939 až 1940 nastoupili vojen. službu ti, kteří se hlásili do německé armády dobrovolně, nebo ti, kteří se přihlásili za Němce.“²¹⁹ Následující řádek sice hovoří, že mohou nastat případy, kdy bude třeba připustit výjimku. Jak ale ministerstvo posléze zjistilo, první směrnice v podstatě neumožňovala přijetí dvou odvodních ročníků Těšíňanů, které rukovaly roku 1940 a několika ročníkům Hlučíňanů a Čechů ze smíšených manželství sloužících ve velké míře již od roku 1939. Bylo tedy nutné důsledně rozlišovat, odkud zajatec pochází. V praxi se ale ukázalo, že někteří důstojníci toto nařízení opomíjeli, nebo vědomě ignorovali. Ještě v lednu 1945 musel velitel Čs. vojenské mise u SHAEF upozornit npor. Jana Šmída (který tehdy mimochodem již přes rok působil ve funkci vyslychajícího důstojníka a mohl se odvolat na dostatek zkušeností), aby akceptoval pozdější revidované směrnice a nebránil v přijímání obyvatel Hlučínska, kteří rukovali právě již v roce 1939.²²⁰

Směrnici doplňovaly dodatky, jež měly pomoci vyslychajícím důstojníkům zorientovat se v problematice, ale také, jak bylo deklarováno, mohly sloužit jako prozatímní a neúplné směrnice. Zpravodajci zde definovali 4 skupiny dobrovolníků hlásících se do čs. armády.

1. Češi rodem i příslušností do Protektorátu

Oproti očekávání směrnice explicitně neříká, že osoby této kategorie nebyly povolávány do Wehrmachtu, pokud se samy neprohlásily za Němce, nýbrž: „*zatím bylo zjištěno, že /Češi/ do něm. armády odvedeni nebývají. Dle údajů zajatců byli však normálně jako Němci odváděni ti Češi, kteří žádali o přiznání něm. občanství, tj. Volksdeutsche.*“²²¹ V otázce povolávání Čechů do německé armády tedy směrnice připouští jistou míru odchylky. Rozhodující pro náborové důstojníky ovšem bylo konstatování o dobrovolném přijímání německého občanství. Dle dosavadního stavu poznání můžeme konstatovat, že Češi původem z Protektorátu se do zahraniční armády dostali pouze v roce 1943, tedy v době, kdy směrnice ještě neexistovala, nebo k jejímu uplatnění z různých důvodů nedošlo (například, když rozhodnutí o přijetí zajatce padlo ještě před vydáním směrnice). Neplatnost této premisy

²¹⁹ VÚA-VHA Praha, Fond Československá vojenská mise v SSSR, karton 25, sign. 179-1-25, Poznanky získané z výsledku německých zajatců.

²²⁰ Tamtéž, fond ČsVM u SHAEF, karton 2, Spisy 1945, Odpověď MNO npor. Šmídovi 23. 1. 1945.

²²¹ Tamtéž, fond Československá vojenská mise v SSSR, karton 25, sign. 179-1-25, Poznanky získané z výsledku německých zajatců.

může vyvrátit pouze ověření údajů v Databázi příslušníků zahraničního odboje ve VÚA-VHA, jejíž statistické využití není veřejnosti umožněno.²²²

2. Češi mající německé školy, nebo jednoho z rodičů Němce (ať etnického, nebo za Němce se prohlásivšího), včetně Čechů žijících na odstoupeném území, kteří v roce 1938 neoptovali pro ČSR.

Těmto bylo uděleno prozatímní německé občanství, na jehož základě byli odvedeni. Směrnice uvádí, že se to týká i Čechů, kteří nemohli prokázat svou opci na podzim 1938. V případech, které měli zpravodajci k dispozici, rukovali takovíto teprve v roce 1942, pakliže se nehlásili dobrovolně. Pokud by výše zmíněné mělo platit generálně, znamenalo by to, že všichni Češi z pohraničí sloužili ve Wehrmachtu. Prokazatelně byli odváděni, což ovšem ještě neznamenalo reálný nástup k branné moci. Díky intervenci zaměstnavatele mohli dostat odklad či zproštění vojenské služby a podobně, jak se zdá, mohlo zabránit nástupu k Wehrmachtu ostentativní přihlášení se k češství. Každý jednotlivý případ se ale lišil, tudíž nelze vynést v této věci jednoznačné stanovisko. Rozhodující je, že zajatci z této kategorie se volky nevolky nacházeli ve značné nevýhodě, neboť hrozilo, že budou vyhodnoceni jako odrodilci či dobrovolníci Wehrmachtu.

3. *Slezáci* z území okupovaného po Mnichově Polskem a včleněného Němci do Říše. Většinou sloužící od roku 1942.

Pod tímto bodem popisuje směrnice problematiku Těšínska, kde byla masově uplatňována *Deutsche Volksliste* (DVL).²²³ Na direktivě se v tomto bodě opět příkladně projevuje, že byla utvářena na základě zkušeností s relativně nevelkým vzorkem zajatců.

4. Němci ze Sudet.

„*Němci ze Sudet, kteří se hlásili jako Němci* (sic! Pozn. aut.)“ byli odváděni již v roce 1939 často ještě před vypuknutím války. Pokud předtím sloužili v československé armádě, byla jim ve Wehrmachtu přiznána hodnost o stupeň nižší.²²⁴

²²² Z 59 autorem zjištěných zajatců přijatých v letech 1942–1943 se jich 10 narodilo na území pozdějšího Protektorátu.

²²³ Germanizační program určený obzvláště pro obyvatelstvo východních žup s polskou menšinou. Obyvatelům byly vnucovány přihlášení se k jedné ze 4 kategorií němečtví, z čehož vyplýval právní statut obyvatel jako *Volksdeutsche* a dle kategorií odstupňovaná práva a povinnosti. Výstižnou charakteristiku podal Mečislav Borák: *Fenomén německé volkslisty*, in: *Okupace, kolaborace, retribuice*, Praha 2010.

²²⁴ Zajímavé je, kde zpravodajci přišli na údaj o přiznávání nižší hodnosti. VÚA-VHA Praha, Fond Československá vojenská mise v SSSR, karton 25, sign. 179-1-25.

Co se týče přiřazení jednotlivců k jednotlivým zbraním, nedokázalo ministerstvo ze studovaných případů vyvodit obecná pravidla. Konstatuje se, že převládá pěchota, z leteckých sil pozemní personál. Informace o tom, že všichni piloti jsou dobrovolníci a tudíž je nelze přijímat, se zde ještě neobjevují.

Ministerstvu šlo v první řadě o to, zamezit vstupu zajatců, kteří ve Wehrmachtu sloužili dobrovolně. Mimoděk tím postavilo vídeňské Čechy, Hlučíňany a popř. muže ze smíšených rodin do situace, která byla pro jejich přijetí krajně nepříznivá. Vyslychající důstojníci nevěděli, kam je zařadit a často je mylně považovali právě za dobrovolníky. Stačilo, že zahlédli některý z determinantů znemožňujících přijetí, a dále již problém neřešili, byť se situace mohla mít docela jinak. Zdá se, že ministerstvo ani nemělo přesné údaje, kdo vše z dřívějších československých občanů ve Wehrmachtu sloužil a obrázek si vytvářelo teprve na základě rozborů výsledků. Směrnice opomíjela situaci českého obyvatelstva na územích přičleněných přímo k říšským župám; Pošumaví k říšské župě Bayern, Českokrumlovsko a Kaplicko k župě Oberdonnau, Vitorazsko, kousek jižních Čech a část jižní Moravy k Niederdonnau a Hlučínsko s Těšínskem k provincii Schlesien (od roku 1940 Oberschlesien). Trvalo další rok, než byly nedostatky první směrnice napraveny.

V roce 1944 vydal II. odbor druhou, tentokrát velmi precizně vypracovanou směrnici, jež zabíhala do nejjemnějších detailů. Bylo na čase, neboť s připravovanou invazí na kontinent se očekával velký příliv zajatců a stará směrnice by komplikovala práci vyslychajícím důstojníkům. Nová direktiva již zajatce dělí podle jiných kritérií. Vojáky Wehrmachtu rozlišuje na dobrovolníky, mobilizované a skupiny podle krajů bývalé ČSR, což především z uživatelského hlediska představovalo značný pokrok. Z předchozí směrnice byly zachovány požadavky na dobrovolnost a znalost jazyka, podobně jako vyjmutí takových mužů z náboru, kteří nastoupili v letech 1939-40, ovšem na rozdíl od první direktivy již v tomto případě připouští a jmenuje výjimky.

Směrnice se podrobně věnuje problematice jednotlivých příhraničních území. Precizně popisuje udělování DVL se všemi příčinami i důsledky, dále konstatuje, že *Hlučínsko*, *Opavsko*, *Děvín*, *Vitorazsko* a *Chodsko* byly přičleněny k Velkoněmecké říši a tamní obyvatelé automaticky obdrželi německou příslušnost. Definice je zde mírně zavádějící, kromě vágního vymezení daných území opomíjí, že obyvatelé celého odtrženého pohraničí obdrželi německou příslušnost. Mimo Sudetskou župu, zejména na Vitorazsku a Hlučínsku, ale byli automaticky považováni za Říšské Němce. Tento stav je explicitně vysvětlen hned

další větou: „*České obyvatelstvo těchto území stejně jako německé, je povinno brannou povinností v německé armádě.*“²²⁵ Dále se ve směrnici konstatuje, že obyvatelé výše zmíněných území rukovali již v roce 1939, čímž byli vyňati z dřívějších striktních nařízení znemožňujících jejich přijetí. Budiž vysoce hodnoceno, že zpravodajští důstojníci analyzovali problematiku opcí tamního obyvatelstva, která nebyla akceptována a to i v případech jejího naplnění, tj. přenesení trvalého bydliště na území Protektorátu. Avšak i přes tato zjištění si někteří vyslychající důstojníci posléze neodpustili do výslechových listů poznamenat narážky typu: „*Proč neoptoval?*“ Jako by zapomněli, že globální opce českého obyvatelstva již jen čistě z technických důvodů nebyla možná.

Ze směrnice opět vyplývá, že české obyvatelstvo odstoupeného pohraničí rukovalo k německé armádě, ba dokonce: „*Ve sporných případech státního občanství vyplývajících ze smíšených manželství osoby povinné vojenskou službou v roce 1943 nebyly povolávány do armády nýbrž do SS.*“²²⁶ Jak s takovými případy naložit a jestli jsou způsobilé pro přijetí do československého vojska, se ovšem v instrukcích nepíše.

Stanovisko nové směrnice vůči protektorátním příslušníkům v německé uniformě zůstalo stejné. Jsou považováni za dobrovolníky, a tudíž pro ně v zahraniční armádě není místa. Jediná výjimka se připouští pro příslušníky pracovní Organizace Todt, pokud v ní nezastávali vyšší funkce. Směrnice rovněž neopomněla zmínit výskyt vídeňských Čechů a upozornit na peripetie při jejich přijímání. Jelikož se nejednalo o československé státní příslušníky, bylo jejich přijetí závislé na rozhodnutí příslušných spojeneckých míst. Kromě toho musel každý takový jednotlivec podat žádost o přijetí samotnému prezidentu republiky.

Směrnice poskytovala především návod a orientaci ve složité problematice různých skupin obyvatelstva, jež se rozličnými způsoby dostalo do německé uniformy. Taxativně bylo vymezeno pouze to, kdo za žádných okolností nemůže být přijat do svazku československé armády. Překvapivě se zde vůbec nehovoří o přijímání Němců, či příslušníků nacistických organizací a zbraní SS. Zbytek rozhodovacího procesu tedy ležel na vyslychajícím důstojníkovi, který měl posoudit kvality zajatce, „*zda se hodí pro čs. armádu, či nikoliv.*“²²⁷

Výše nastíněná direktiva se poněkud vymyká stroze formulovaným vojenským textům. Na to, že má v podstatě nařizovat, koho lze přijmout do armády a koho ne, je příliš rozvláčná

²²⁵ VÚA-VHA Praha, fond ČsVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944, čj. 2-157, Směrnice pro přijímání dobrovolníků, bývalých čs. příslušníků ze zajateckých táborů do čs. armády, s. 3.

²²⁶ Tamtéž, s. 4.

²²⁷ Tamtéž, s. 1.

(má celkem 6 stran) a precizně vysvětluje kdejakou okolnost, která se při předchozím náboru vyskytla. Možná ve snaze být stručnější, přehlednější a více direktivnější vydal v září 1944 generál Andrej Gak,²²⁸ další instrukci určenou pro důstojníky pověřené prověřováním a výslechy zajatců na území Francie. Ve své instrukci sice odkazuje na všechny dříve vydané texty, oproti nim však vymezuje některá nová kritéria. Konečně se zde konstatuje, že v žádném případě nelze přijímat Čechy sloužící u Waffen-SS, Němce, Maďary a jiné osoby neovládající služební jazyk. Jak je to s přijímáním Němců ovládajících češtinu instrukce opět nezmiňuje. Zároveň instrukce přikazuje: „*Nepřijímat ty, kteří se hlásí zřejmě jen proto, aby se v uniformě dříve dostali domů.*“ Osoby oděné se v občanském oděvu měly být podrobeny důkladnému přezkoušení, „*aby se do armády nedostaly živly pochybné.*“²²⁹

Kámen úrazu představovalo zejména stanovení horní věkové hranice 40 let pro přijetí. Pouze v případě potřebných specialistů bylo možno připustit výjimku. Ostatní, byť fyzicky způsobili jedinci, museli svou účast v čs. armádě oželeť. Nemluvě o tom, že chaotická situace na některých bojištích ani neumožňovala naplnění rozkazu, ale mnohdy odsoudila dobrovolníka k návratu do zajateckého tábora. Diametrální odlišnost reality zajateckých táborů od londýnských směrnic pregnantně vyjádřil důstojník československé vojenské mise v Itálii pověřený vyslýcháním zajatců major Václav Podhora: „*Vase vseobecna instrukce je neprijimati lidi starsi 40 let. Kdybych ji dusledne provedl, znamenalo by to, ze bych posilal Cechy uvedomělé a zubožené do zajateckych taboru s hanlivou peceti, ze jsou Nemci. Nejssem popravcim, abych tyto lidi vydaval fysické zkáze, abych jim vpaloval na celo znameni Nemce jimz nikdy nebyli, ponechával je pod komandem nacistických feldveblu jenom proto, ze jsou starsi 40 let. Tuto zodpovednost na sebe nevezmu a odmítám kazdy podobny rozkaz az do doby, nez bude pro nase lidi zrizen tabor nebo utociste, kde by mohli lidsky zít. Pochybují, ze při znalosti pomeru by takovy rozkaz mohl byt vůbec vydan a ze by někdo mohl trvat na jeho plnění. Jestli i po tomto vysvetleni trvate na tom, ze lidi starsi 40 let nesmim prijimati do Armády pak prosím, abych byl okamzite vymenen protože si nevezmu na sebe zodpovědnost za zdravi lidi, namnoze zivitelu rodiny.*“²³⁰ Instrukce sice přikazovala takovéto zajatce shromažďovat do repatriačních táborů, což ale v Itálii, kde působil Podhora, nešlo v roce

²²⁸ Krycí jméno divizního generála Ondřeje Mézla, od roku 1944 velitele Československé vojenské mise u SHAEF, majícího tedy na starosti i přísun zajatců-dobrovolníků z oblasti Francie.

²²⁹ VÚA-VHA Praha, fond Československá vojenská mise u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944, čj 2-157, Instrukce pro důstojníky pověřené výslechy a nábořem.

²³⁰ VÚA-VHA Praha, Sběrka 20, karton 33, sign. 20-6-34, Styčný důstojník u 5. americké armády. Odeslání dobrovolníků a poměry v táborech 20. 11. 1944.

1944 uskutečnit. Určité východisko představovala internace zajatců v antinacistických odděleních zajateckých táborů, avšak ani ta nebyla ve všech případech z různých důvodů realizovatelná. Přání majora Podhory bylo naplněno alespoň pro oblast Francie, kde byl v Paříži v lednu 1945 zřízen dům pro Čechoslováky, bývalé zajatce neschopné služby.²³¹ O efektivitě soustředování příslušných osob ve středisku si ovšem vzhledem k vytíženosti dopravních toků nelze dělat iluze. Navíc dům sloužil pouze pro přestárlé zajatce nacházející se na území Francie a Belgie. Do té doby museli náboroví důstojníci jednat empaticky, takže se stávalo, že byli mnohdy přijímáni i muži, kteří dokonce sloužili v C.k. armádě za první světové války. Třebaže šlo o starší muže, mívali již za sebou obrovské bojové zkušenosti a přes svůj vyšší věk někdy oplývali i dobrou kondicí. Ostatně, pokud nebyli shledáni schopnými služby v poli, mohli najít uplatnění u týlových složek, ve skladech či kancelářích, na což poukazyval nejméně jeden vyslyšající důstojník.²³² Stanovisko MNO však bylo jednoznačné a ve své podstatě křivdilo mužům, jež si přáli bojovat, ale přesahovali věkový limit. Toto nekompromisní opatření mělo reálné opodstatnění v požadavku britského War Office, aby na ostrovy nebyly posílány osoby, jež nejsou schopny služby v poli, kvůli jejich častému propouštění z činné služby,²³³ což bývalo označováno jako plýtvání lodním prostorem.²³⁴

Na popud vojenské mise v Itálii, u níž Podhora působil, došlo ještě na sklonku roku 1944 k meziministerské diskusi, jak naložit se zajatci přesahujícími stanovený věk. MNO zde uznalo, že důsledné uplatňování horní věkové hranice 40 je nespravedlivé, avšak zároveň konstatovalo, že nemůže být zvýšena. Pokoušelo se ale najít kompromisní řešení, mimochodem i z důvodu budoucího hodnocení stanoviska MNO: „*Je pochopitelné, že tito lidé, kteří nebyli do naší armády přijati pro nezaviněnou sníženou schopnost a vyšší věk, by obviňovali v budoucnu nejen MNO, ale i vládu, že přes svoji dobrovolnou a dobře míněnou přihlášku do naší armády nebyli přijati.*“²³⁵ Kompromis měl spočívat ve vytvoření

²³¹ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 2, Spisy 1945, čj. 4-200, Hlášení mjr. Pána ze dne 6. 1. 1945.

²³² Major Podhora navrhuje jejich využití pro strážní službu. „*Jsmo na sklonku války; kdy bude třeba organizovaných jednotek. Nechapu proc není možno využití těchto lidí pro službu strážní a pracovní, zejména kdy nám v počátcích nového státu bude zapotřebí každé organizované jednotky.*“ VÚA-VHA Praha, Sbíрка 20, karton 33, sign. 20-6-34, Styčný důstojník u 5. americké armády. Odesílání dobrovolníků a poměry v táborech 20. 11. 1944.

²³³ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 105, Spisy obyčejné 1945.

²³⁴ VÚA-VHA Praha, Sbíрка 20, karton 33, sign. 20-6-34, Vojenský attaché ČSR Londýn, čj 63/taj 43.

²³⁵ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 92, Pokyny pro nábor, čj. 5717 –dův. III/1. odděl. 1944, s. 2

pracovních jednotek, do nichž by byli zajatci neschopní polní služby zařazeni. K návrhu se vyjádřilo ministerstvo průmyslu, obchodu a živností, které nepředložilo zásadnější protiargumenty. Naopak připomnělo, že snaha o vytvoření pracovního oddílu proběhla bezúspěšně již v roce 1943 a že každý československý občan má právo být přijat do zahraniční armády. Setrvání osob, které se ničím neprovinily, ba naopak prokázaly vůli na osvobození vlasti, v zajateckých táborech, považovalo ministerstvo za nepřípustné. Naopak patřilo k povinnostem čs. vlády, aby se o takové lidi postarala.²³⁶ Snaha řešit problém se tedy vyskytla, avšak k realizační fázi nedošlo. Vytvoření zvláštního pracovního oddílu nakonec ztroskotalo na povolení WO.

Kromě výše popsané instrukce vydal generál Gak ještě jedno nařízení, jež doplňovalo směrnici ve věci třídění válečných zajatců. Stanovuje, že všichni ti, kteří popírají svou příslušnost k ČSR, projevují jakékoliv nepřátelské smýšlení vůči ČSR, u kterých je z rozhovoru zřejmé, že jsou neustále smýšlení velkoněmeckého, či velkomadžarského a kteří rozhodně odmítají vstup do čs. armády, musí být ihned odmítnuti. Všichni ostatní zajatci, kteří se považují za čs. státní příslušníky, ať se hlásí, či nehlásí do armády (kromě rozhodného odmítnutí vstupu), mají být odsunuti do stanoveného tábora (*anti-nazicampu*), kde budou vyslechnuti.²³⁷ Na závěr se uvádí, aby nebyly kladeny otázky na politickou a náboženskou příslušnost.²³⁸ Při hlubším zamyšlení nad směrnicí zjistíme, že jednak odporuje dříve vydaným direktivám a především si sama protiřečí, což se záhy projevilo v praxi. Hranice, kdy se dotyčný nehlásí do armády a kdy už vstup odmítá je značně nejasná, tudíž způsobuje možnost dvojího výkladu. V realitě pak Gakovo nařízení zapříčinilo trapné situace, kdy do antinacistického tábora na návrh čs. náborového důstojníka přijeli s transportem dobrovolníků i Němci, jež s čs. armádou nechtěli mít nic společného. Tito sice byli okamžitě navráceni zpět do tábora pro Němce, reputace čs. armády však byla v očích Britů pošramocena.²³⁹

²³⁶ Tamtéž, odpověď MPOŽ: Pokyny pro nábor, čj. 10/45.

²³⁷ Co bude se zajatci tehdy, jakmile nevyhoví požadavkům, se nepíše, ale v praxi to bude znamenat jejich návrat do německého tábora.

²³⁸ Tamtéž, Směrnice pro třídění válečných zajatců-doplnění. Požadavek na nekladení otázek po příslušnosti je rovněž silně zmatečný, neboť zjišťování náboženské orientace bylo předepsáno ve výslechovém listu a politická příslušnost se zjišťovala z hlediska činnosti v nacistických stranách.

²³⁹ VÚA-VHA Praha, fond 37, karton 100, sign. 37-90-24, Hlášení kpt. Drbohlava k výnosu MNO čj. 3522 dův-III/1 odd. 44 z 3. VIII. 1944.

Výsledky

Následující kapitola se pokusí analyzovat, jaký obraz o sobě zajatci vytvářeli a jestli se tato představa promítla do jejich oficiálního posuzování. Situaci ovšem do značné míry komplikuje fakt, že sebereflexe zajatců byla zaznamenávána prostřednictvím představitelů československé armády, tedy většinou vyslychajícího důstojníka, nebo jím pověřeného pomocníka. Jinými slovy, zajatec k badateli promlouvá ústy svého prověřovatele. To s sebou přináší nutnost zvýšené ostražitosti při interpretaci výsledkových protokolů. Výsledný záznam totiž ovlivňovala celá řada vedlejších faktorů, pracovními podmínkami počínaje a osobními charakteristikami aktérů konče. Materiál navíc podléhal do značné míry standardizaci, což se promítlo na podobě kladených otázek, ale i na zaznamenaných odpovědích. Více než kdy jindy se tedy nabízí otázka o vhodnosti zvolené metody. Může být pro analýzu postojů skutečně funkční? Domnívám se, že ano, pokud bude dodržen kritický odstup a zároveň dojde ke komparaci i s jinými druhy vojenských pramenů. Vystává sice potencionální nebezpečí tendenčnosti plynoucí z absence pluralitních zdrojů, záznamy jiného charakteru ale neexistují a na využití pamětnických výpovědí autor záměrně rezignoval. Pro aplikaci metody hovoří konec konců i předpoklad, že důstojníci nemohli mít zájem na přikrášlování, respektive manipulaci výpovědí. Lze se tedy domnívat, že se prověřovatelé snažili zachytit maximální míru autenticity. Autor si je vědom, že v procesu vyslychání zajatců a zaznamenávání zajateckých výroků mohlo dojít k určitým sémantickým posunům, což ale u podobného typu pramene zkrátka hrozí. Rozbor výsledkových protokolů nebude jedinou použitou metodou. Na výsledném obraze zajatců hlásících se do armády se totiž nepodílely jen jejich výsledkové protokoly, ale především četná hlášení vyslychajících důstojníků, kteří reprodukovali svůj vlastní obraz, který si o zajatcích vytvořili. Pokusím se tedy zároveň analyzovat komunikační struktury probíhající mezi jednotlivými články procesu.

Prostředí zajateckých táborů

Ještě, než se pustíme do analýzy komunikačních struktur, považuji za účelné pozastavit se u prostředí, ve kterém k výsledkům docházelo a které v mechanismu přijímacího procesu hrálo podstatnou roli. Opět se zde odráží značná diverzita situací, neboť k výsledkům a prověřování zajatců docházelo na různých místech a za nestejných okolností. Zároveň se prostředí zajateckých táborů proměňovalo v závislosti na válečné fázi a armádě, která

provozovala kdekterý tábor. Životní podmínky v jednotlivých campech byly vskutku odlišné. Mohly zahrnovat relativně dostatek prostředků pro zajištěné a důstojné vyžití, nebo naopak naplňovat ty nejčernější představy.

Pro oblast jižní Francie na sklonku roku 1944 si můžeme udělat zhruba následující představu: „*Ve všech kampech jsou zajatci soustavně okrádáni tím, že podle předpisu jim nesmí být ponecháno nic, co by jim mohlo posloužit při event. útěku /hodinky, peníze apod.*“ Aby toho nebylo málo, přidal důstojník podávající hlášení příklad z jednoho tábora: „*Němečtí důstojníci mají v tomto táboře kantitnu, kde celou půlku jedné stěny zabírá německý prapor s hákovým křížem. Se strany francouzů je s nimi jednáno více než benevolentně. Němečtí poddůstojníci, držící různé pořádkové služby chovají se surově k neněmcům. (...) K výsledku byl mi jednou přiveden ostatními Čechy asi 19 letý horník ze Slezska, který byl vyděšen a na vše odpovídal německy, ačkoliv německy zná jen několik slov. Tento, jak mi bylo ostatními sděleno, byl tak dokřičen německými důstojníky, že se neodvážil přihlásit se do československé skupiny tábora, ačkoliv tato byla v sousedním baráku a nosila okázale čs. stužky.*“²⁴⁰

Životní podmínky v táborech na Apeninském poloostrově popsal mjr. Podhora: „*Tabor v Livornu je umístěn v sousedství vojenského trestaneckého tábora 5. Americké Armády. Ačkoliv neprselo více jak týden byla jílova půda tábora stále jeste rozmoklá. Misty bylo bahno do vyse kolen. Zajatci spí na holé zemi ukryti 3 dekami v malém stanu pro čtyři. Tabor ve Florencii se zarizuje v nedostavenych delostreleckych kasarnách. Nejsou tam okna ani dvere ani topeni a zajatci spí na dlazdicich. V obou taborech jsou ziveni studenymi konzervami. Vyziva je postacujici.*“²⁴¹ Na následujících řádcích ovšem Podhora přináší stále nepříjemnější charakteristiku: „*Život Cs.dobrovolníka v zajateckém tabore je zivotem psance. Na fronte byli okradeni o vsechno. Mám prípad, ze vojáku, který prebehl byl vypácen bodákem i zlaty mustek z ust a zlato ukradeno. Jsou otháni v jedné kosili roztrhaných satech a botách.*“²⁴²

Nebylo neobvyklé, že v důsledku špatných životních podmínek docházelo ke zhoršování zdravotního stavu zajatců, což se ostatně promítlo do sdělení několika hlášení. V oblasti jižní Francie zaznamenal zde působící kpt. Braun, že v důsledku spánku na holém

²⁴⁰ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné 1944-1945, Hlášení kpt. Brauna č. 3, 13. 12. 1944.

²⁴¹ VÚA-VHA Praha, Sběrka 20, sign. 20-6-34, Styčný důstojník u 5. americké armády. Odesílání dobrovolníků a poměry v táborech 20. 11. 1944.

²⁴² Tamtéž.

betonu bez příkrývek, se začínají u zajatců projevovat ledvinová onemocnění a revmatismus. Kromě toho měli být zajatci podvyživení a zavšivení. Nutno podotknout, že se tak nedělo v teplém létě, ale počátkem prosince, byť v poněkud teplejších podnebných podmínkách francouzské riviéry.²⁴³

Také z Britských ostrovů jsou k dispozici podobné stížnosti, ačkoliv by se dalo očekávat, že se zde negativním jevům dařilo zamezovat. V zajateckém táboře Gosford zaznamenali českoslovenští náboroví důstojníci ještě počátkem roku 1945, že němečtí zajatci inzultovali své kolegy „čs. příslušnosti“ a zkracovali je na stravě a kuřivu, poté co zjistili, že byli dotyční vyslýcháni československými důstojníky. Velitelství tábora namísto, aby problém řešilo, se snažilo situaci předcházet takovým způsobem, že zamezovalo náborovým důstojníkům v přístupu do tábora.²⁴⁴ Zajatci z řad fanatických nacistů se ovšem neomezovali jen na fyzickou formu odplaty. Byly zaznamenány případy, kdy skupiny německých zajatců pořizovaly seznamy osob hlásících se do spojeneckých armád, za účelem jejich propašování zpět do Německa. Tímto způsobem se dotyční pokoušeli vyvíjet psychický nátlak na labilnější zajatce, aby ze strachu žádnou přihlášku nepodepsali.²⁴⁵

Ani po prověření čs. důstojníkem ale neznamenalo, že budou zajatci v nejbližší době odesláni z tábora za účelem vstupu do armády. V základních táborech na Britských ostrovech byli zajatci posíláni do ústředního tábora č. 2 vždy, když se jich nashromáždil určitý počet, a to ještě za předpokladu, že v č. 2 měli dostatek volné kapacity. Ve Francii byli zajatci postupně přesunováni po kontinentálních táborech a následně odsouváni na ostrovy, pokud to umožnily logistické podmínky. Silně záleželo na volných kapacitách táborů, aby vůbec byly odeslané zajatce schopny přijímat.²⁴⁶ Proto byly někdy voleny poněkud krkolomné cesty z jižní Francie například přes Neapol. Cesta do zahraniční armády se tak někdy protáhla i na několik měsíců. Možná i z toho důvodu se MNO rozhodlo řešit materiální situaci zajatců přijatých na evropském kontinentu do zahraničního vojska. V lednu 1945 bylo vydáno nařízení o měsíční výplatě £4 všem zajatcům nacházejících se ve střediscích, z nichž se provádí odsun do Velké Británie, do doby, než budou řádně prezentováni u Náhradního

²⁴³ Srovnej VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné 1944-1945, Hlášení kpt. Brauna č. 2, 4. 12. 1944.

²⁴⁴ VÚA-VHA Praha, karton 105, Spisy obyčejné 1945, sign. 39/2/105, Hlášení škpt. Stránského, 19. 1. 1945.

²⁴⁵ VÚA-VHA Praha, karton 74, sign. 35-1-74, Spisy zpravodajské 1944, Hlášení kpt. Večerka, 1. 10. 1944, s. 7.

²⁴⁶ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné 1944-1945, Hlášení kpt. Brauna č. 3, 13. 12. 1944.

tělesa.²⁴⁷ Tímto byla alespoň pro oblast Francie řešena materiální situace těch zajatců, kteří byli uznáni vhodnými.²⁴⁸ Pro oblast Britských ostrovů se nepodařilo prokázat, že by zde docházelo k výplatám „quasižoldu“, péče o zajatce zde ale probíhala naturální formou. Důstojníci v *base camps* přidělovali zajatcům hygienické potřeby jako kartáčky, mýdla, hřebeny a zubní pasty. Někdy se podařilo dodávat i cigarety a československý denní tisk. V některých táborech tímto způsobem prakticky probíhal souboj mezi Němci a Čechoslováky o přízeň zajatců: „Čas od času dostává zdejší Lagerführer cigarety od Němc. červ. kříže prostřednictvím ženevské centrály. Lagerführer ovšem 'zrádcům' ničeho nedá a Němci pak provokativně kouří a pějí ódy na Adolfa,²⁴⁹ hlásil kpt. Večerek a zdůraznil propagandistický charakter péče o zajatce čs. původu: „Zdůrazňuji potřebu cigaret, holících čepelek, mýdla a zubních past. Tyto věci zajatci zde nedostávají a jest velmi nutné v zájmu dobrého vzhledu čs. dobrovolníků, aby byli oholeni, mohli si vypráti špinavé prádlo z fronty a aby nežebrali u stráží, nebo nehandlovali s Němci o cigarety, respektive nesbírali špačky po něm. důstojnících a stálých něm. zajatcích, kteří cigarety dostávají. (...) Závěrem jménem podělených děkuji za předchozí zásilky, které dobrovolníky příjemně překvapily a opravdu potěšily.“²⁵⁰

Zároveň byly v britských táborech zaznamenány případy docela idylického života zajatců, kdy jediný nedostatek představoval dlouhý interval mezi podchycením zajatce a jeho dopravením k závěrečnému prověření do č. 2. Případ skupiny asi 100 zajatců předběžně vyslechnutých ve Francii a uvízlých v jednom táboře na ostrovech opět hodnotil kapitán Večerek: „Jest to velmi disciplinovaná jednotka, vedená třemi četaři. Velitel tábora dal jim úplnou samosprávu, vlastní kuchyni, jídelnu a oddělenou velkou chatu pro ubytování. Mládenci si ji vyzdobili, postele jsou složeny podle čs. vzoru s jmennými tabulkami atd. Nastupují samostatně, sporů zatím s nikým neměli a velitel tábora jest s nimi velmi spokojen.

²⁴⁷ Zajatci měli zároveň splňovat podmínky dobrovolné přihlášky, kladného vyřízení, bezproblémové kázně a absence jiného zdroje příjmu.

VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 105, Spisy obyčejné 1945, sign. 39/1/105, Výplata brancům.

²⁴⁸ K praxi vyplácení příspěvků viz VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 2, Spisy 1945, čj. 88 taj.45 a čj. 137/taj/45. Příspěvek byl vyplácen ve francích, zhruba 26,65 denně po příjezdu do tábora v Cherbourgu v desetidenních intervalech.

²⁴⁹ VÚA-VHA Praha, karton 74, sign. 35-1-74, Spisy zpravodajské 1944, Hlášení kpt. Večerka, 1. 10. 1944, s. 9.

²⁵⁰ Tamtéž.

(...) *Vyzval jsem je, aby měli trpělivost, že vše není možno zařídit ihned, že se však pro ně dělá vše, co za daných poměrů jest možné.*²⁵¹

Život důstojníků určených k prověřování zajatců nebyl o mnoho pohodlnější, než jejich kolegů na frontě. Nehrozilo jim sice bezprostřední zabití v boji a s tím spojené potenciální nervové vypětí. Na druhou stranu se náboroví důstojníci museli vyrovnat s faktem, že jejich válečným údělem nebude *hrdinná* účast na bojové porážce nepřítele, ale pouhá úřednická dřina, jež při dobré víře přinese stejný efekt. Nároky kladené na výkon prověřovací práce totiž nebyly nikterak malicherné. Například, když se konečně rozjela náborová akce ve Francii, potýkali se tamní důstojníci se spoustou problémů. Nejenže neexistovala možnost nalezení odpovídajícího ubytování, ale ani se zpočátku nedostávalo dopravních prostředků. Důstojníci tak namnoze museli cestovat společně s nižším personálem na korbách nákladních automobilů.²⁵² Stejná situace se odehrávala v Itálii, kde musela československá mise dlouhou dobu operovat bez osobního automobilu.

Ani podmínky, za kterých se důstojníci věnovali prověřování zajatců, nepředstavovaly žádné ulehčení od frontové služby. Specifickou situaci v Itálii, kdy mj. nešlo dostat předepsaným normám, popisuje major Podhora: *„Neexistuje žádná možnost vyzadati si rozhodnutí MNO (Podhora zde naráží na skutečnost, že v jeho případě nelze uplatnit požadavek supervize ze strany MNO, což jej mj. zavazuje k maximální důkladnosti, pozn. aut.). Mam možnost prohlásit zajatce za Čecha a odeslati ho do Armády nebo za Nemce nacez je odeslán podle toho kym byl zajat do USA (Americany), do Indie a Afriky (Anglicany) nebo na Saharu a do Severni Afriky (Francouzi). Provereni je zpravidla soustredeno na velmi krátkou dobu. Vsechny pedsunuté tabory odesílají zajatce do tabora evakuacního zpravidla 2 dny před odplutím konvoju. Zbyva mi na provereni asi 100 osob na vyhotovení záznamu den a noc. Kancelář je netopená a to jen v jednom tabore. V tabore 209 vyslychám na dvore nebo ve stanu, ve Florencii jsem psal zaznamy na okne baraku.(...) Na trvalo není vsak možné abych pracoval bez prestavky 14 hodin denne pri cemz celé provereni i tak muze*

²⁵¹ VÚA-VHA Praha, karton 106, Seznamy dobrovolníků do čs. armády z táborů č. 23 a 184, 2. 3. 1945.

²⁵² *„myslím, že neslouží nám ku cti, když ze všech misí jedině čs. důstojník bude opět býti nucen cestovati v nákl. automobilu s poddůstojnickým personálem SHAEFu.“* Tamtéž, Hlášení mjr. Pána č. 30, ze dne 16. 12. 1944, list 2.

*byť jen velmi povrchní. Složitě případy vyžadují si dukladného proverení, které není možno prováděti v nekolika minutách.*²⁵³

Ve Skotsku, kde by se dalo očekávat, že vládly optimálnější poměry, byla situace obdobná. Například kapitán Oldřich Večerek, který se věnoval primární selekci a prověřování, hlásí: „...sám někdy trávím výslechem drahý čas, téměř denně do půlnoci, ale jsem pak jist, že odmítnu-li někoho, že jsem mu neublížil.“²⁵⁴ Ani pro oblast Marseille nepřekvapí, že zde důstojníci neměli méně práce, což dokládá kapitán Braun: „Mám k dispozici špatný psací stroj a ještě horší písárku dotazníků na stroji, píší se tužkou a budu je muset dát překlepat. Jak to stačím časově, nevím. (...) Ačkoliv jsem přetížen a musím pracovati často pozdě do noci, pokládám za prospěšné věci prodloužiti můj zdejší pobyt o další týden.“²⁵⁵ Jeho hlášení rozhodně není ojedinělým dokladem, kdy se vyslychající důstojníci snažili i přes všechny překážky pracovat s maximálním nasazením.

Jak jsme si ukázali, nebyly podmínky pro prověřování zajatců vždy ideální. Nelze se tedy divit, že vyslychající důstojník ne vždy prokázal dostatečné množství individuálního přístupu a že nedokázal zodpovědně posoudit, „zda se zajatec hodí pro čs. armádu v zahraničí - či nikoliv,“ jak zdůrazňovalo MNO.²⁵⁶ Prakticky po celou dobu náboru tak muselo ministerstvo ve věci individuálního posuzování důstojníky upozorňovat a napomínat. Zejména v roce 1945, kdy by se již dal očekávat určitý stupeň zkušeností s prověřováním, odeslalo MNO celou řadu přípisů náborovým důstojníkům, kde většinou kritizovalo příliš přísný přístup a nedostatečné přihlížení k výjimkám vymezeným směrnicemi. Nelze tedy než konstatovat, že snaha důstojníků nepřipustit do armády nežádoucí „živly“ byla vskutku mimořádná.

²⁵³ VÚA-VHA Praha, Sbírnka 20, sign. 20-6-34, Styčný důstojník u 5. americké armády. Odesílání dobrovolníků a poměry v táborech 20. 11. 1944.

²⁵⁴ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 88, Spisy tajné a důvěrné 1944, Znovupřezkoušení státní spolehlivosti dobrovolníků, hlásících se do čs. armády 31. 8. 1944.

²⁵⁵ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné 1944-45, čj. 161-275, Hlášení kpt. Brauna č. 2.

²⁵⁶ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944, čj 2-157, Směrnice pro přejímání dobrovolníků, bývalých čs. příslušníků ze zajateckých táborů do čs. armády, s. 1.

Aktéři

Protagonisté přijímacího procesu pocházeli vesměs ze dvou odlišných, v některých ohledech vyloženě protichůdných prostředí. Domnívám se, že společenské klima, ve kterém v posledních letech svého života žili, výrazně ovlivnilo jejich myšlenkové zázemí a referenční rámec, jehož prostřednictvím nahlíželi svět. V obou případech se jednalo o vojáky, respektive o vojáky rezervisty, kteří byli vytrženi ze svého přirozeného prostředí, aby dočasně plnili svou vojenskou funkci. Dotyčné osoby sice opanovaly civilní minulost, která byla ovšem do značné míry překryta důsledky čerstvého válečného prožitku. I když se v obou případech jednalo o dočasné příslušníky vojenského stavu, je otázkou, jestli jejich vojenské smýšlení našlo společné prvky. Vzhledem k diametrální odlišnosti obou armád se nabízí předpoklad, že systém vojenských hodnot, tolik podstatný pro vojenskou společnost, vykazoval určité odlišnosti. To by ovšem mohlo být předmětem samostatného výzkumu, ponechávám tedy tuto otázku otevřenou. Kromě povahy prostředí, ze kterého aktéři procesu vzešli, se na vzájemné interakci podílely i sociální faktory. Zatímco zajatci pocházeli převážně z nižších společenských vrstev a neoplývali významnějším vzděláním, českoslovenští důstojníci představovali zastupitele střední třídy s patřičnou erudicí. O vyvinutosti národnostního cítění snad na tomto místě ani není třeba zvlášť hovořit.

Zajatci

Charakteristiku zajatců z hlediska jejich regionalit a způsobů, jakými se dostali do německého vojska, podala první kapitola. Nyní se pokusíme zaměřit na způsob jejich hodnotové orientace a referenční rámec, v čemž nám pomohou výsledky analýzy²⁵⁷ německé autorské dvojice Sönke Neitzela a Haralda Welzera.²⁵⁸ S vědomím, že závěry jejich historicko-psychologického výzkumu nemusí být pro vojáky českého původu důsledně uplatnitelné, bude popis referenčního rámce na následujících řádcích sloužit spíše pro vytvoření představy, v jakém prostředí se zajatci po dobu služby v německé armádě

²⁵⁷ Jedná se velice obsáhlou analýzu referenčního rámce německých vojáků, založenou na studiu odposlechových protokolů. Viz Sönke Neitzel, Harald Welzer: *Soldaten. Protokolle vom Kämpfen, Töten und Sterben*. S. Fischer, Frankfurt am Main, 2011. V Česku vyšla tato zajímavá publikace pod titulem: *Vojáci. Protokoly o boji, zabíjení a umírání*, Academia, Praha 2014.

²⁵⁸ Prvně zmíněný působí jako profesor historie, specializací druhého je sociologie a sociální psychologie. Díky rozdílnému profesnímu zaměření, se autorům podařilo vskutku interdisciplinární dílo.

pohybovali. Jestliže u příslušníků Těšínska můžeme nastíněný hodnotový systém do značné míry vyloučit, pak u českých Němců (popřípadě osob s německými rodiči), kteří se rovněž ve velkém množství hlásili do zahraniční armády, se podobná charakteristika jeví reálnou. Zcela opomenout tuto problematiku nelze, poněvadž předchozí vojenská služba zajatců se neodehrávala ve vakuu a můžeme tedy určitou formu ovlivnění předpokládat.

Jak poukázali Neitzel s Welzerem, hodnotová orientace vojáků Wehrmachtu byla, nezávisle na tom, jednalo-li se o aktivní stoupence nacistické ideologie či nikoliv, povážlivě konzistentní.²⁵⁹ Jejich referenční rámec byl silně ovlivněn pruským dědictvím, jež bylo reprodukováno představami německé vojenské elity. Jednalo se o klasické vojenské ctnosti, jako byla statečnost v boji, tvrdost, odhodlání, plnění povinností a poslušnost.²⁶⁰ Tyto vlastnosti v kombinaci se železnou disciplínou pak byly vojákovi nekompromisně vštěpovány, aby došlo, pokud možno, k jejich zautomatizování. „Představa, že voják musí za všech okolností splnit svou povinnost jako voják, byla v referenčním rámci zakotvená tak pevně, že ji dokázala zpochybnit pouze bezprostřední hrozba smrti a úplná vojenská porážka. Jednání v souladu s normami mohlo dosáhnout svých mezí jedině tam, kde se systém wehrmachtu zhroutil, nebo kde již vlastní smrt nedávala žádný větší smysl. Oběť jako taková totiž nebyla součástí tradičního vojenského hodnotového systému – a nacistické vedení nemělo v průběhu války příliš velký úspěch, když se jej snažilo zradikalizovat.“²⁶¹ Orientace na klasické vojenské ctnosti byla navíc podporována a budována skrz kulturu vojenských řádů a vyznamenání. I pro obyčejného vojáka měla být dosažitelná celá řada ocenění, jež měla působit nejen jako motivace, ale zároveň jako veřejné ohodnocení jeho válečné dráhy. „Odznaková kultura“ nabyla rychlého efektu, díky jejímu zdařilému průniku do civilní společnosti, založenému například na propagaci vojáctví už mezi nejmenšími dětmi. Klasické vojenské hodnoty tak mají pro vnímání a interpretaci jednání německých vojáků zásadní význam.²⁶² Do jaké míry ale zakořenily u osob českého původu, zůstává otázkou. Právě v jejich případě lze předpokládat určité sociobiografické důvody pro rezistenci. Pokud tedy

²⁵⁹ Sönke Neitzel, Harald Welzer: *Vojáci. Protokoly o boji, zabíjení a umírání* s. 84 a s. 426.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 74.

²⁶¹ Tamtéž, s. 427.

²⁶² Pokud se ale jedná o sociální interakce a uplatňování násilí, pak se němečtí vojáci nikterak nelišili od vojáků jiných armád. Na tomto místě mám na mysli chápání války jako obyčejné práce, motivy pomsty, nenávisti, skupinové myšlení a sebenaplňující se prorocství ve vztahu k nepříteli. Jednání vojáků totiž bylo ovlivněno obecnými sociálními a psychologickými faktory, jejichž krystalizaci umožňuje válečný stav a referenční rámec války. Sönke Neitzel, Harald Welzer: *Vojáci. Protokoly o boji, zabíjení a umírání*, s. 404–421.

daný hodnotový systém zajatci českého původu nesdíleli, minimálně se s ním po dobu vojenské služby setkávali. A právě střet dvou odlišných náhledů mohl mít fatální následky. Ať v souvislosti s přípravou dezerce, nebo v prostředí zajateckého tábora, kde se zajatec hodlal hlásit jako československý příslušník.

Důstojníci

Pro funkci vyslychajících důstojníků byli většinou systematizováni důstojníci v záloze. Možná z toho důvodu, že armádní velení nekladlo náboru až takovou důležitost a raději upřednostňovalo zkušené kádry u bojových jednotek. Možná se ministerstvo domnívalo, že při náboru lépe uplatní osoby příšle z civilní sféry. Pochopitelně se ale také mohlo jednat o pouhou souhru náhod bez zamýšleného odůvodnění.

V případech, kdy nemohl prověřování provádět nikdo jiný, než oblastní vojenský přidělenec, se jednalo o důstojníka z povolání. To byl i případ vůbec prvního osobního kontaktu s německými zajatci v severní Africe roku 1943. Vyslýchání tehdy vedl vojenský attaché u vlády Svobodných Francouzů a zároveň styčný důstojník u spojeneckých sil na Středním východě pplk. Rudolf Bulandr.²⁶³ Jestli se podílel také na prověřování dvou zajatců v předchozím roce, se nepodařilo zjistit. V Africe ale vyslychal i v roce 1944, dokud nebyl nucen přesunout své působíště do Francie. Na území Britských ostrovů se už téměř výlučně věnovali prověřování záložní důstojníci. Dokud měl záležitost v gesci zpravodajský odbor MNO, prověřovali ještě zpravodajští důstojníci, což se projevilo na přidělení kpt. Drbohlava²⁶⁴ do tábora č. 2, ale po kauze s přijetím vojáků Waffen-SS, přešla tato pravomoc na důstojníky Náhradního tělesa. Od 1. 10. 1944 tak náborové skupině v č. 2 velel škt.

²⁶³ **Rudolf Bulandr** (1896 Kobylníky, okr. Slaný – 1967 Praha)

Na konci 1. světové války vstoupil do italských legií. V meziválečném období absolvoval vysokou školu válečnou v Paříži a od roku 1937 působil ve vojenské diplomacii. Na různých diplomatických postech působil po celou válku až do konce roku 1945. Posléze byl povýšen na generála a stal se předsedou vojenské kanceláře prezidenta republiky. Roku 1951 byl z armády propuštěn.

Zlatica Zudová-Lešková: *Zapomenutá elita. Československá vojenská diplomacie v letech 1938 - 1945*, s. 45–46.

²⁶⁴ **Rudolf Drbohlav** (1914 Löbau, Sasko - ?)

Vystudoval obchodní a poté vojenskou akademii. Před válkou velel v armádě pěší četě. Účastnil se bojů ve Francii a od roku 1941 sloužil u II. odboru MNO. Po válce povýšen na majora, avšak po změně režimu v únoru 1948 propuštěn z armády a degradován. Následně z Československa emigroval.

VÚA-VHA Praha, fond kvalifikačních listin, Rudolf Drbohlav (1914)

František Stránský.²⁶⁵ Tomu prošla „pod rukama“ převážná část přijatých i nepřijatých zajatců, neboť v rámci osobní konfrontace působil jako poslední článek přijímacího procesu. Ke změně situace došlo v dubnu 1945, kdy začali být zajatci z Francie posíláni přímo k NT, takže do tábora č. 2, putovali již výlučně zajatci internovaní na Britských ostrovech. Osobní kvality špkt. Stránského se díky jeho určení do centrálního tábora nutně podepsaly na výsledcích náboru zajatců. Vzhledem k torzovitosti jeho kvalifikační listiny můžeme pouze konstatovat, že jej nadřízení hodnotili jako svědomitého, pracovitého se smyslem pro povinnost a velmi dobrým postřehem a úsudkem.²⁶⁶

Dalším důstojníkem, jenž osobně prověřil patrně druhý nejvyšší počet zajatců, byl příslušník italské vojenské mise mjr. Václav Podhora.²⁶⁷ Jeho profesionální kvality oceňovali nadřízení na nejvyšší možnou míru. V poválečné kvalifikační listině se můžeme dočíst, že má velmi vyvinutý smysl pro povinnost a odpovědnost, značnou duševní pružnost, postřeh a logický úsudek. Charakterově jej hodnotili jako velmi vyrovnaného, klidného, bez škodlivých návyků.²⁶⁸ Podobnou charakteristiku zaujímá i důstojník, jenž dominoval v pomyslné tabulce na samém sklonku války, kpt. Otto Barausch:²⁶⁹ „*Velmi dobrý záložní*

²⁶⁵ **František Stránský** (1896 Praha - ?)

Absolvoval gymnázium, obchodní akademii a textilní abiturientský kurz. Jeho předválečná kariéra není známa. Roku 1940 opustil Protektorát, aby ve Francii vstoupil do zahraniční armády, kde sloužil v nižších velitelských funkcích vždy s velmi dobrým hodnocením. Od 1. 10. 1944 do 30. 9. 1945 působil jako velitel náborové skupiny v zajateckém táboře č. 2. V padesátých letech byl degradován.

VÚA-VHA Praha, fond kvalifikačních listin, František Stránský (1896).

²⁶⁶ Tamtéž.

²⁶⁷ **Václav Podhora** (1895 Brandýsek, okr. Slaný – 1965 Nemyšl)

Absolvoval reálné gymnázium a obchodní akademii. Za 1. světové války sloužil jako velitel čety v císařské armádě. Poté, co upadl na ruské frontě do zajetí, sloužil krátce v srbském vojsku a následně v čs. legiích. Po válce vystudoval vysokou školu válčnou, ale roku 1926 z armády odešel. Působil jako ředitel zahraničních poboček různých československých firem. V roce 1940 vstoupil do zahraniční armády ve Francii a v roce 1942 se stal vojenským attaché u královské jugoslávské vlády v Londýně. V letech 1944–1945 působil jako Officer PoW v Itálii a zároveň jako zástupce velitele tamní vojenské mise. Po válce zastával různé funkce na MNO a MZV. Roku 1950 byl přeložen do výslužby a degradován na vojína

Zlatica Zudová-Lešková: *Zapomenutá elita. Československá vojenská diplomacie v letech 1938 – 1945*, s. 139–140.

²⁶⁸ VÚA-VHA Praha, fond kvalifikačních listin, Václav Podhora (1896).

²⁶⁹ **Otto Barausch** (1911 Rožná nad Pernštejnem, okr. Nové Město na Moravě - ?)

Vystudoval reálné gymnázium, 4 semestry Vysoké školy obchodní a kurs učitele obecné školy. Od roku 1937 pracoval ve Francii jako účetní a překladatel. Kromě češtiny ovládal ještě další 4 světové jazyky. V prosinci roku 1939 vstoupil ve Francii do zahraniční armády. Účastnil se ústupových bojů na Marně, Sieně a Loiře a do

důstojník. Svoji práci vykonává nejvýš spolehlivě. Pro repatriaci do vlasti vybírá s bezohlednou spravedlivostí pouze element státně spolehlivý. Svým bezvadným vystupováním u Američanů se velmi dobře zasloužil o dobrou propagaci čs. důstojnictva. (...) Jeho velitelské zkušenosti při zacházení s válečnými zajatci měly za následek jednak udržení disciplíny v čs. sekcích zajateckých táborů a jednak přispěly k získání cenných informací pro americkou zprav. službu /cíle pro spojenecké nálety v Německu./ Za tuto úspěšnou činnost byl též vyznamenán americkým vyznamenáním Bronz Star.“²⁷⁰

V kontrastu s tím působí jiné hlášení: „Výsledky kpt. BARAUSCHE nejsou prováděny pečlivě a zajatci nejsou jím tázáni a vyšetřováni o příslušnosti k nazistickým organizacím /SA/, o důvodech k vstupu do německé armády, přijetí německého občanství apod. Na příkladu bratři Jindřich a Ervín MINOL-ové, kteří po příchodu k NT se přiznali k své příslušnosti k SA, vypověděli, že ktp. BARAUSCHEM nebyli na toto tázáni.“²⁷¹

Zhodnotit činnost kpt. Barausche tedy není snadné, neboť je neoddiskutovatelné, že právě jeho přičiněním se na sklonku války dostala do armády řada nepohodlných osob. Patrně to nelze přičítat Barauschově nekompetentnosti, ale spíše souběhu několika faktorů. Vzhledem k blížícímu se konci války se zajatci evidentně snažili maskovat svou minulost. Kamufláže ovšem brzy braly za své, neboť s vysokou mírou přítomnosti bývalých zajatců v zahraniční armádě se zvyšovalo i riziko provalení. Mnoho zajatců se navzájem znalo z předválečného období a vzájemným udáváním mohli řešit případné osobní spory. Výpovědi zajatců, že nebyli na tak závažné okolnosti, jako členství v NS organizacích, dotazování, se zdají být nevěrohodnými. Zajatce totiž mohly vést k podobnému tvrzení vlastní motivace. Ověření tvrzení je ovšem nereálné, poněvadž se nepodařilo dohledat konkrétní výsledkové protokoly.

Poslední důstojník, jenž si na tomto místě zaslouží pozornost, je npor. Ing Jan Šmíd.²⁷² Ten působil coby vyslychající důstojník pravděpodobně nejdelší dobu, a sice od samých

roku 1943 velel četě s výtečnou a posléze velmi dobrou klasifikací. Zároveň absolvoval několik odborných kurzů a stáží. Od konce roku 1944 prověřoval zajatce na severu Francie.

VÚA-VHA Praha, fond kvalifikačních listin, Otto Barausch (1911)

²⁷⁰ Tamtéž, Kvalifikační listina, část II za období 1. 6. 1943 až 31. 12. 1945.

²⁷¹ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 2, Spisy 1945, ČSVM ve VB: Zajatci Cherbourg, výsledky kpt. Barausche – zamítnutí do čs. armády. 18. 4. 1945.

²⁷² **Ing. Jan Šmíd** (1912 Třebechovice pod Orebem - ?)

Vystudoval reálné gymnázium a stavebnictví na ČVUT. Patřil mezi první, kteří vstoupili ve Francii na podzim 1939 do zahraniční armády. Během krátké doby vystřídal několik funkcí. Za obranných bojů velel četě. Nestihl se vrátit do Adge a ustoupit do Británie. Takže znovu nastoupit vojenskou službu se mu povedlo až v roce 1943.

počátků v severní Africe, až po konec války na území střední Francie. Také jeho povaha byla charakterizována jako klidná a rozvázná. Z vlastností pak byla oceňována přesnost, svědomitost a vzorná píle. Je zvláštní, že i tak zkušený vyslychající důstojník, jako byl Jan Šmíd, žádal ještě na samém sklonku války upřesnění některých instrukcí ohledně přijímání zajatců. Vzhledem k svému dlouhodobému působení ve funkci vyzoroval jisté jemné nuance, které poněkud problematizovaly oficiální stanoviska.²⁷³ V některých ohledech se ale dotazoval na problémy, které již patřičně ošetřovaly předepsané směrnice. Nastíněné hypotézy npor. Šmída se shodovaly se závěry směrnic, což také potvrdila nadřízená čs. vojenská mise. Můžeme tedy jen spekulovat, proč žádal o instrukce ve věcech, které měl znát.

Je až s podivem, že všichni sledovaní vyslychající důstojníci disponovali, dle dikce pramenů, mimořádným nadáním a bezvadnými charakterovými vlastnostmi. Zároveň se mělo jednat o muže s vysokým rozhledem, odbornou způsobilostí a nadprůměrnou znalostí světových jazyků. Ve většině sledovaných případů vykazuje jejich hodnocení nejvyšší stupeň. Výše zmínění důstojníci ale pochopitelně nebyli jediní, kteří se věnovali prověřování zajatců. Celkově se v průběhu války různou měrou zapojilo do prověřování více než 30 důstojníků a po jejím ukončení jejich počet dokonce ještě narostl.²⁷⁴ Pro období roku 1945 jsou známy i případy, kdy výslechy v táboře č. 2 prováděli pověřování rotmistři. Osoby uvedené v této kapitole, měly dle autorova názoru, na přijímání zajatců největší podíl a to buď z hlediska funkčního zařazení, nebo vzhledem k množství jimi prověřených zajatců.

Poté působil coby důstojník II. zpravodajského odboru u vojenského attaché Rudolfa Bulandra v Alžíru, kde také přišel do kontaktu se zajatci. V Africe se mimochodem stihl oženit. Od konce roku 1944 a v roce následujícím pak prověřoval zajatce ve Francii.

VÚA-VHA Praha, fond kvalifikačních listin, Ing. Jan Šmíd (1912).

²⁷³ Například se mu zdálo, že členství v HJ v letech 1939 – 1941 by mělo být posuzováno negativně, protože „všeobecně je zřejmé, že Češi, až na řídké výjimky, byli do HJ nuceni až v r. 1942.“ Československá vojenská mise ve Velké Británii v této věci zaujala své konzistentní stanovisko, že členství v HJ nelze principiálně zamítat a je třeba posuzovat každý případ individuálně.

VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 106, Spisy obyčejné 1945, sign. 39-5-106, Pokyny pro výslechy zajatců – dotaz npor. Šmída.

²⁷⁴ Dne 25. dubna 1945 bylo například ad hoc určeno 8 důstojníků (vesměs nově aktivovaných osob z Francie) k prověřování zajatců na osvobozeném území. Z přijatých měly být ve Francii a Německu stavěny strážní prapory. Část důstojníků se měla po provedení úkolu vrátit na ostrovy, zbytek byl systematizován pro 1. strážní prapor. Jestli došlo k uskutečnění, se nepodařilo zjistit.

VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 2, Spisy 1945, 5 000 zajatců ve Francii – výslechy. 25. 4. 1945.

Obsah výslechu

Pro usnadnění náboru a zejména unifikaci evidence byl vydán společně s druhou směrnicí vzor výslechového listu a k němu obsáhlé vysvětlivky popisující různé varianty, s nimiž se vyslýchající důstojník mohl v praxi setkat. Byly v nich obsaženy snad všechny aspekty a situace, což činilo vysvětlivky takřka dokonalými. Jediný problém spočíval v tom, že kromě *vysvětlivek* existovaly ještě mírně odlišné „*poznámky k výsledkům*.“ Vnucuje se tedy otázka ohledně rozšíření obou dokumentů, mohla-li jedna osoba znát *vysvětlivky* i *poznámky*, ale především, jak důstojníci tyto dokumenty interpretovali? V textu je totiž operováno s pojmem *Neněmci*, pod čímž se rozumějí příslušníci ozbrojených sil českého původu. Na tomto místě ale československá strana opomněla, že německé úřady nazíraly původ inkriminovaných skupin obyvatel zcela odlišně. Zatímco na postavení Těšínanů, jakožto osob negermánského původu, se obě strany prakticky shodují, Hlučíňané a Češi s německými předky byli pokládáni v podstatě za etnické Němce. Výroky, jež je stavějí do role *Neněmců* v německé armádě, tedy nemohou platit. Jedná se o věty typu, že *Neněmci* nejsou zařazeni u létajícího personálu, parašutistů (pokud ano, tak pouze jako dobrovolníci), ani jako posádky válečných lodí. Dále pak, že osobám *neněmeckého* původu je v podstatě zamezeno dosažení vyšších hodností (viz dále). Uvědomovali si náboroví důstojníci, že někteří lidé z odtrženého pohraničí byli pokládáni za Němce a opatření vůči osobám *nečistokrevného* původu se na ně nevztahovala?

Zajatci byli dotazováni na své jméno a příjmení,²⁷⁵ zajatecké číslo, dosaženou hodnost²⁷⁶ a vyznamenání včetně důvodu nabytí, přesný název jednotky v originálním znění,²⁷⁷

²⁷⁵ Jméno mělo korespondovat s údaji v matrice, což sami zajatci nerespektovali a udávali počeštěné podoby svých příjmení.

²⁷⁶ Vysvětlivky uvádí, že osoby *neněmeckého* původu dosahovaly zpravidla hodností Obergefreiter, Oberkanonier, Obergrenadier a jen zřídka hodnosti Unteroffizier. Kromě toho, že jsou zde nesprávně uvedeny stupně „starších vojínů“ jako ekvivalenty desátnické hodnosti (Obergefreiter), se podařilo zjistit, že poddůstojnická hodnost Unteroffizier nebyla až tak výjimečná. Voják jí mohl nabýt i způsobem, že již dříve dosáhl v československé armádě ekvivalentní hodnosti četaře.

²⁷⁷ Zde byla připojena malá analýza definující, kde všude slouží osoby *neněmeckého* původu. Jediná oblast, kde slouží všichni bez výjimek je pozemní armáda (Heer), u letectva a námořnictva slouží pouze spolehliví Němci. Aby zajatec mohl být přijat, musel splňovat tyto předpoklady. Přitom v zahraniční armádě již od roku 1943 jeden bývalý aktivní pilot sloužil... Ohledně zbraní SS vysvětlivky píše: „*Nejprve od druhé poloviny 1943 branci zařazování do jednotek SS. Občané ze Slovenska /Slováci neb Němci/ v jednotkách SS slouží jako dobrovolníci.*“

přináležet k německým spolkům a organizacím, výcvik prodělaný v německé armádě, datum a místo narození, domovskou příslušnost, mateřskou řeč²⁷⁸ svou i rodičů, národnost,²⁷⁹ národnost rodičů, náboženství, rodinný stav, školní vzdělání,²⁸⁰ znalost jazyků, civilní povolání,²⁸¹ poslední bydliště a službu v předválečné československé armádě. Dále se zjišťovaly přesné údaje o zajatcově příbuzenstvu, a to jejich povolání, národnost, stáří a státní příslušnost. Pak následoval stručný životopis s důrazem na důvody nástupu služby u německé branné moci a službou samotnou. Zjišťovaly se rovněž okolnosti zajetí, zda voják přeběhl dobrovolně, či byl zajat s celou jednotkou a jestli se hned v táboře hlásil jako Čechoslovák. Výsledky byly uzavírány konstatováním zdravotního stavu, místem provedení výslechu a posudkem vyslyšejícího důstojníka.²⁸² V instrukci *poznámky k výslechu* se dokonce uvádí i návod na správný posudek, který by měl obsahovat, jak ovládá státní jazyk, zda se vyskytuje přízvuk v řeči */slezský, moravský atd./*, jestli děti mají německá jména, případnou angažovanost příbuzných zajatce v nacistických složkách, v jaké hodnosti byl převzat z čs. armády a hodnostní postup v německé armádě.²⁸³ V závěru instrukce prozíravě přikazovala oznámit zajatcům před započítím výslechu, že „v Anglii jsou k dispozici výsledky od několika set tisíc SS, SA a ostatních zajatců, takže event. nepravdy a výmysly udané při

VÚA-VHA Praha, fond ČsVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944, čj 2-157, Vysvětlivky k výslechovému listu

²⁷⁸ Primordialistické pojetí národnosti výstižně charakterizuje následující instrukce: „*Dle mateřské řeči lze posuzovati pravdivost udané národnosti.*“ Tamtéž.

²⁷⁹ Ve „*Vysvětlivkách*“ je poznamenáno, že občané Těšínska zpravidla udávají národnost slezskou a občané Hlučínska zpravidla národnost moravskou. Dále pak: „*Mnozí němečtí zajatci německé národnosti, kteří se nechtějí k této své národnosti přiznati, zaměňují národnost za státní občanství bývalé ČSR, tj. udávají národnost československou.*“ (SIC!) V „*poznámkách*“ se přikazuje vyplnit národnost až na konec výslechu. VÚA-VHA Praha, fond Československá vojenská mise ve Velké Británii, karton 11, Čs. sběrné středisko Ostende 1945, Poznámky k výslechům.

²⁸⁰ Vysvětlivky důstojníkovi mj. připomínají, aby nezapomínal, že na Hlučínsku i Těšínsku byly po záboru české školy zrušeny, tudíž se vyslyšchanému nenaskýtala jiná alternativa.

²⁸¹ „*Dle povolání po 1938/39 lze posouditi, zda-li byl zajatec německými úřady považován za spolehlivého či nikoliv. (...) Zvláštní zřetel u osob, které ještě za trvání ČSR pracovaly v Německu.*“

²⁸² VÚA-VHA Praha, fond ČsVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944, čj. 2-157, Vysvětlivky k výslechovému listu.

²⁸³ VÚA-VHA Praha, fond ČsVM ve Velké Británii, karton 11, Čs. sběrné středisko Ostende 1945, Poznámky k výslechům.

*výslechu mohou takovým jenom přitížiti a je proto mluvíti nutno při výslechu pouze pravdu.*²⁸⁴

Výsledný záznam výslechu se značně odlišoval podle data a místa vyhotovení. Vzhledem k tomu, že první rok náboru *vysvětlivky* ani *poznámky* neexistovaly a důstojníci se mohli řídit pouze jedinou směrnicí, odrazilo se to i do výslechové praxe. Záznamy nejsou příliš standardizované a projevují se vysokým stupněm narativity. Postupně lze pozorovat snahu o optické členění výslechového protokolu za účelem snadnější orientace. V Itálii tak byl (patrně) místní vojenskou misí vydáván předtištěný formulář, do jehož kolonek se zapisovaly zajatcovy údaje. V porovnání s výslechy z jiných lokalit jsou bohužel italské záznamy o poznání stručnější, možná právě z důvodu vysoké vytíženosti. Podobný avšak jinak strukturovaný předtištěný formulář byl používán od podzimu roku 1944 výslechovou skupinou centrálního tábora č. 2. Zbylé záznamy výslechu jsou vedeny v intencích vzoru výslechového listu z léta 1944. Výslechových protokolů kpt. Barausche z tábora v Cherbourgu z jara 1945 se bohužel nepodařilo dopátrat. Patrně se nedochovaly.

Možnosti sebeinterpretací zajatců

*„Německý režim nám nic nepřinesl dobrého a z toho důvodu jsem chtěl bojovat jako čechoslovák. Věděl jsem, že když přiznám členství v SA, že bych nebyl přijat do armády a z toho důvodu jsem to zatajil,*²⁸⁵ odpověděl při dodatečném přezkoušení voják Karel Haberhauer na otázku, proč své členství v SA neudal při vyslýchání ve Skotsku. Situaci odhadl dokonale, třebaže svůj prohřešek dlouho v tajnosti neudržel. Jedná se o ojedinělý případ, nebo podobnou strategii zajatci užívali naprosto běžně? Ve své starší práci jsem nastínil tezi, že „pokud měl zajatec v úmyslu vstoupit do zahraniční armády, musel se stylizovat do role nevinné oběti válečné mašinérie, aby zvýšil svou šanci na přijetí.“²⁸⁶ Nyní si nejsem její platností zcela jist, a proto se ji pokusím v následující kapitole podrobit kritice. Při důkladnějším zamyšlení totiž vyvstávají navazující otázky, které tezi poněkud komplikují: Kdo a proč mohl mít zájem vykreslovat o sobě pozitivní obraz? A předkládal vůbec výslechový rámec pro takové vyličení dostatek prostoru?

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ NA Praha, fond MV-L, karton 333, sign. 1-90-154, list 25.

²⁸⁶ Jiří Neminář: *Obyvatelé Hlučína v československé zahraniční armádě na západě*, bakalářská práce, vedoucí práce Jana Čechurová, Praha 2012, s. 49.

Každý zajatec pochopitelně mohl, pokud mu to jeho schopnosti umožňovaly, patřičně pozměnit důležité údaje, jako například svou mateřskou řeč a národnost. Stejně tak se nabízelo zamlčení nepříznivých okolností, například příslušnost k německým organizacím, či držbu vojenských vyznamenání.²⁸⁷ Také vlastní curriculum vitae mohl zajatec podat tak, aby nevyvolal podezření. Z druhé strany vzato nemohl nikdo ze zajatců přesně vědět, který faktor budou čs. vojenští představitelé považovat za kompromitující. Stejně tak, pokud se zajatec domníval, že se ničím neprovinil, nemohl svou minulost patřičně interpretovat. Nejvyšší míru snahy o kladné posouzení důstojníkem lze očekávat u osob s nejednoznačným původem a u českých Němců, kteří měli dobrý důvod si myslet, že vylepšení vlastního profilu bude před čs. důstojníky nevyhnutelné. Výslechové protokoly právě této skupiny osob dokládají rozsáhlé třecí plochy a právě mezi nimi by se mohla vyskytovat pro nastíněnou tezi úrodná půda.

Výsledky studia výslechových listů nicméně nedodávají patřičné argumenty. Byly sledovány údaje o mateřské řeči, národnosti, rodičích, politické organizaci, vojenské hodnosti, vyznamenáních a zmínky o formě upadnutí do zajetí, tedy jestli dotyčný udával, že zběhl. Obsahová stránka biografických pasáží byla reflektována do té míry, pokud vzbuzovala podezření, že byla záměrně stylizována. Vzhledem k nemožnosti ověření sledovaných údajů, zůstalo východisko v komparaci a hledání analogií. Hned první diskrepance se v tomto směru vyskytla v případech, kdy zajatec udával mateřskou řeč německou, avšak národnost českou.²⁸⁸ Jestli stálo za podobným tvrzením pouhé ztotožňování, respektive zaměňování státní příslušnosti s národností, nebo mělo jít o záměrnou deklaraci češství, těžko doložíme. Podstatné je, že frekvence podobných nesrovnalostí je poměrně značná. Jak byla tato snaha reflektována vyslychajícími důstojníky, o tom v následující kapitole.

Jelikož nelze jednoznačně určit, do jaké míry docházelo k instrumentalizaci sledovaných údajů, pokusím se alespoň nastínit frekventovaná topoi, k nimž se zajatci uchýlovali. Ať již byly údaje pravdivé, či nikoliv, lze je číst jako pokusy o odvrácení pozornosti, nebo jako doklady vlasteneckého smýšlení. Mezi nejoblíbenější topoi patřilo zdůrazňování nátlaku na vlastní osobu, jenž se často projevoval hrozbou koncentračního

²⁸⁷ Tato možnost byla limitována existencí a doložitelností patřičných dokumentů (např. vojenské knížky), nebo samotných vyznamenání in natura, které skutečný stav věcí nekompromisně potvrzovaly.

²⁸⁸ Případná česká národnost rodičů zde nehraje roli, neboť se stejná informace vyskytuje u zajatců s německými rodiči, tak u těch pocházejících ze smíšených manželství.

tábora.²⁸⁹ Nezřídka zajatci uváděli, že sami věznění na Gestapu, nebo přímo v koncentračním táboře, zažili.²⁹⁰ Pokud zajatci nedisponovali vlastní zkušeností s represivním aparátem, pak nešetřili odkazy na blízké příbuzné trpící nacistickou perzekucí (otcové vyslyšení, popř. umučení Gestapem,²⁹¹ bratrové v koncentračních táborech,²⁹² manželky vystavované nátlaku bezpečnostních složek). Někdy se vyskytly i odkazy na vlastní politickou nespolehlivost.²⁹³ Spektrum dotvářely poukazy na různé formy nesouhlasu s nacistickým režimem (zaměstnávání českých nebo židovských dělníků,²⁹⁴ pravděpodobné dezerte bratrů na východní frontě²⁹⁵). Nechybí ani vlastenecké momenty: „*Oženil se s upřímnou Češkou a vedl českou domácnost. (...) Ve svém nitru cítí se býti Čechem, pohyboval se výlučně v české společnosti.*“²⁹⁶ Když měli zajatci zdůvodňovat nabytí německého občanství, objevovalo se kromě automatického nabytí, podepsání DVL a získání příslušnosti po rodičích také dobrovolné přihlášení se k německé národnosti. K nejzajímavějším výpovědím patří v tomto směru jedna, kdy zajatec tvrdil, že je nemanželským synem židovského otce, a aby se vyhnul pronásledování, dobrovolně přijal říšskoněmecké občanství.²⁹⁷

V intencích kladného vztahu k českému národu a potažmo československému státu líčili zajatci i období své předválečné vojenské služby a to napříč regionálním spektrem. Stavění se do role svědomitých československých vojáků tak lze vyzorovat u českých Němců, obyvatel Těšínska, Hlučínska i ostatních obyvatel zabraného území. Obvykle se zajatci uchýlovali k prvkům, jež měly bezpodmínečně legitimizovat jejich spolehlivost. Mezi výpověďmi tak můžeme často nalézt údaje, že zajatec sloužil jako dělesloužící poddůstojník, nebo že byl předválečným důstojníkem v záloze (čemuž ale neodpovídala jejich nižší

²⁸⁹ NA Praha, fond MV-L, karton 335, sign. 2-90-162, list 16636, sign. 2-90-163, list 16749,

²⁹⁰ Tamtéž, sign. 2-90-167, list 17159, karton 337, sign. 2-90-174, list 17893, karton 340, sign. 2-90-193, list 19785/1 až 4.

²⁹¹ Někdy bývá ve výpovědích vázán vstup do německé armády na záchranu blízké osoby. NA Praha, fond MV-L, karton 331, sign. 2-90-140, list 14440, karton 333, sign. 2-90-153, list 266, karton 337, sign. 2-90-179, karton 342, sign. 2-90-206, list 463 a dále.

²⁹² Tamtéž, karton 341, sign. 2-90-200, list 20403, karton 333, sign. 2-90-150, list 288, list 468.

²⁹³ Časté jsou příslušnosti k německé sociální demokracii, komunistické straně, výjimečně i k „Rote Wehr“ a s tím související vyšetřování německou policií. Tamtéž, karton 342, sign. 2-90-208, list 29817, karton 335, sign. 2-90-163, list 16769.

²⁹⁴ Tamtéž, karton 331, sign. 2-90-140, list 14594, známost se Židovkou: karton 335, sign. 2-90-164, list 18893.

²⁹⁵ Tamtéž, karton 341, sign. 2-90-198, list 20403.

²⁹⁶ Tamtéž, karton 331, sign. 2-90-139, list 14308.

²⁹⁷ Tamtéž, karton 331, sign. 2-90-140, list 14444.

německá hodnost), nebo že se zajatec hlásil na vojenskou akademii.²⁹⁸ Zcela pochopitelně nemohly být všechny výpovědi smyšlené, některé ovšem vykazovaly podstatné nesrovnalosti, čehož si všímali i vyslyšající důstojníci. Výslechový protokol tak občas obsahuje přípis s příkazem dodatečného zjištění některých okolností, dosažený výsledek se ovšem objevuje zcela mimořádně. Díky faktu, že se k některým osobám dochovalo více výslechových protokolů, lze na základě jejich komparace konstatovat, že jen velmi málo zajatců využilo situace a upravovalo svůj vojenský životopis pro osobní prospěch přičítáním zásluh, udáváním vyšších hodností, nebo tvrzeními, které se jevily přinejmenším podezřelé.²⁹⁹ Přestože byly výslechové protokoly shromažďovány za účelem evidence rovnou na několika místech,³⁰⁰ nikdo z důstojníků podezřelé údaje neporovnával. Díky koncentraci záznamů z různých táborů ale můžeme vypočítat poměrně kuriózní snahy. Pro představu například jeden zajatec při prověřování v USA tvrdil, že byl v předválečné armádě rotmistrem s osmi odslouženými lety. Aby byla výpověď věrohodnější, tak si dokonce posunul datum narození. Při vyslyšání v č. 2 už svou hodnost snížil na rotného a v budoucnosti ji patrně již neuplatňoval.³⁰¹

Dalším frekventovaným prvkem vyskytujícím se ve výpovědích jsou zmínky o dezercích. Takové údaje dnešní historik již vůbec nemůže ověřit a je poměrně pravděpodobné, že lépe na tom nebyli ani vyslyšající důstojníci. Pokud tedy zajatec chtěl demonstrovat svůj postoj vůči německé armádě, mohl relativně bez větších obav zakomponovat zmínku o vlastní dezerci. Způsoby formulací a interpretací jednotlivých

²⁹⁸ Např. z komparace dvou výslechů jedné osoby vyvstává rozdílné vyznění jednoho údaje. Při prvním výslechu (není z něj jasné kdy a kde byl proveden) zajatec udal, že se hlásil na vojenskou akademii, z níž byl po mnichovských událostech z důvodu bydliště na obsazeném území propuštěn. Druhý výslech při perlustraci v táboře č. 2 obsahuje údaj, že dotyčný byl v září 1938 přemístěn do informační kanceláře Vojenské akademie. Tato informace zcela posunuje původní vyznění. Z dokladu vlasteneckého smýšlení se tak stává obyčejná položka vojenského životopisu. VÚA-VHA Praha, Sběrka 37, karton 98, sign. 37-90-2, list 18, a karton 100, sign. 37-90-27, list 445.

²⁹⁹ „Vojákem nebyl, jen v mobilisaci se dobrovolně přihlásil a byl přidělen k ppl (pravděpodobně k pěšímu pluku, pozn. JN) jako spojka-dodával zprávy mezi opevněním.“ NA Praha, fond MV-L, karton 334 sign. 2-90-156, list 742.

³⁰⁰ Veškeré výslechy shromažďovalo MNO (pravděpodobně štáb a III. odbor) a posléze ČSVM ve Velké Británii. Neucelenými řadami výslechů disponoval i zpravodajský odbor.

³⁰¹ Zarážející je, že ani vyslyšajícímu důstojníkovi, který zajatce ohodnotil jako pomalého a nepřilíš inteligentního, nepřišlo podezřelé, že dotyčný s takovou výbavou měl dosáhnout rotmistrovské hodnosti. NA Praha, fond MV-L, karton 342, sign. 2-90-206, list 21023 a Záznam o výslechu z 13. VII. 1943 v táboře McCain.

dezercí se při tom značně liší. Opět se zde setkáme s kuriózními formami přeběhnutí, jako například s krádeží automobilu,³⁰² hromadnými dezercemi,³⁰³ nebo vyloženým prostřelením se přes německé linie.³⁰⁴ Nejčastější interpretace dezerce ovšem představuje ukrytí se na odlehlém místě, nebo vzdálení se od jednotky při jejím ústupu (v pramenech nejčastěji formulováno jako *zůstal pozadu*). V souvislosti s dezercemi se také objevují zmínky, že zajatci přebíhali k partyzánům, na jejichž straně posléze po různě dlouhé období bojovali.

Pro „správné“ vyličení vojenské služby u německé armády se zajatcům naskýtal rovněž dostatek prostoru, ovšem jen velmi malý počet osob jej patřičně využil. Drtivá většina zajatců hovoří o svém působení v německé uniformě s až nečekanou upřímností. Náznaky instrumentalizací lze tedy spatřovat jen ve vyjadřování k získaným vyznamenáním, někdy i k hodnostem.³⁰⁵ Dosažený hodnostní stupeň totiž většinou nešlo zapřít, neboť distinkce si zajatci ponechávali i v táborech, nicméně působí podezřele, pokud dotyčný narukoval na začátku války, prodělal tažení na východní frontě a neudal žádné vyznamenání. O to podivnější se takové údaje jeví, když zajatec disponoval poddůstojnickou hodností, pro jejíž získání musel projevit patřičné vlastnosti a dovednosti. Je tedy možné, že za odpovídajících okolností zajatci svá vyznamenání zamlčovali. Vzhledem k nemožnosti verifikace ale tato domněnka zůstane i nadále ve stádiu hypotézy.³⁰⁶ Případů, kdy se toto podezření nabízí, však nebylo pozorováno nikterak převratné množství. Dá se tedy konstatovat, že většinou

³⁰² Zajatec udává, že dezertoval v osobním automobilu, jenž pak nikdo nechtěl koupit. Zpeněžil tedy alespoň pneumatiky a získanou částku věnoval rodině, u které se rok skrýval, než se přihlásil do spojeneckého zajetí. NA Praha, fond MV-L, karton 334, sign. 2-90-156, list 535. Jiný zajatec uvedl, že po dohodě s civilním obyvatelstvem zajel se svým vozem, v němž vezl náklad talířových min, do hustého křoví a tři dny se pak u civilistů skrýval. NA Praha, fond MV-L, karton 332, sign. 2-90-144, list 14801.

³⁰³ Zajatci udávají, že přebíhali ve skupinkách. V jednom případě se podařilo zaznamenat hromadnou dezerci celého praporu, který „odpochodoval do zajetí“. Otázkou je, lze li to ještě považovat za formu zběhnutí.

³⁰⁴ NA Praha, fond MV-L, sign. 2-90-208, list 378.

³⁰⁵ V takových případech se obvykle hovoří, že byl dotyčný do dané hodnosti systematizován svou funkcí (např. účetní poddůstojník, šéfkuchař, překladatel, vedoucí zbrojír apod.) Je zajímavé, že se v tomto ohledu často vyskytují nebojové funkce, což se jeví o to podezřelejší, když byl dotyčný před válkou úzce specializován (např. strojník motorového člunu, ženista). Zdá se podivné, že by německá armáda na využití těchto schopností rezignovala a zařazovala pro ni *exkluzivní* jedince do podřadnějších funkcí. K dalším vysvětlením nabytí poddůstojnické hodnosti patřilo, že byla udělena za dlouholetou službu.

³⁰⁶ Autor se pokoušel hypotézu ověřit na vybraném vzorku 80 osob v berlínské Deutsche Dienststelle (WASt), instituci uchovávající personální záznamy všech německých vojáků. Zařízení bohužel nebylo schopno poskytnout materiály k požadovanému množství osob. Nakonec se ukázalo, že v dochovaných materiálech se informace o vyznamenání vůbec nevyskytují.

zajatci svá vyznamenání přiznávali. Důstojníky někdy bývala tato okolnost přehlížena, častěji se ovšem vyslychající dožadovali vysvětlení okolností nabytí. Zde se již nabízel prostor pro účelovou interpretaci, respektive bagatelizaci. Konec konců, v mnohých případech zajatec ani neměl jinou možnost, protože vyřčení skutečného důvodu by jej zdiskreditovalo natolik, že by byl pro zahraniční armádu odmítnut. Pokud čin, za který zajatec obdržel vyznamenání, odpovídal obecným vojenským hodnotám a mohl být klasifikován jako neutrální, pak jej zajatci uváděli. Jednalo se například o poskytnutí zdravotnické pomoci raněnému kamarádovi, nebo opravu poškozených kabelů pod nepřátelskou palbou. V záznamech z doby, kdy se nábor teprve rozjížděl, se dokonce vyskytují i věrohodná vysvětlení dokládající účast na bojových akcích, aniž by to bylo zajatcům na závalu.³⁰⁷ Posléze ale přiznání se ke statečnosti v boji mizí.

Jak již bylo uvedeno, systém německých vyznamenání byl velmi propracovaný.³⁰⁸ Existence širokého spektra nejrůznějších ocenění umožňovala jejich získání poměrně početné vrstvě obyčejných vojáků. Nejrozšířenější formu představoval železný kříž II. třídy, jenž byl propůjčen 2,3 milionům vojáků.³⁰⁹ To znamená, že jeho nositelem byl každý 8 příslušník Wehrmachtu. Z logiky věci tudíž vyplývá, že se odpovídající počet nacházel i mezi zajatci usilujícími o vstup do čs. armády. A nabytí svého železného kříže museli nějak vysvětlit. Nejfrekventovanější výmluvou bylo v tomto směru zdůvodnění zraněním, respektive mnohonásobným zraněním. Této okolnosti si povšiml i kapitán Otto Barausch, když v jednom z hlášení napsal: „Zajatci při výslechu udávají, že *EISERNE KREUTZ II Klasse* se uděloval velmi hojně. Že byl dáván automaticky tomu, kdo byl zraněn 3 kráte, nebo kdo byl delší dobu na vojně. To jsou pro ně vše maličkosti.“³¹⁰ Kromě zranění ale zajatci udávali i

³⁰⁷ Kupříkladu: Sutrmabzeichen za rozbití 3 krytů na východní frontě a EK II za záchranu 3 vojáků z minového pole. NA Praha, fond MV-L, karton 334, list 657.

³⁰⁸ Zatímco většina západních států disponovala pro ocenění statečnosti jednotným typem válečného kříže, který mohl být udělován multiplicitně, a válečnou medailí za statečnost (Meddal of Honor, československá medaile za chrabrost), Německo kromě svého železného kříže o patřičných stupních disponovalo ještě rozsáhlým systémem bojových odznaků. Existovaly tak speciální bojové odznaky pro letce, námořníky, příslušníky ponorek, tankisty, dělostřelce, pěšáky, apod. Dlouhodobé nasazení v přední linii a účast v bodákových útocích byla oceňována zvláštní sponou za boj z blízka. Za účast v prestižních bitvách směli nosit jejich veteráni rukávové štíty či nášivky. Díky charakteristickému designu a snadné rozlišitelnosti, tak dokázal kterýkoliv laik bezpečně dekodovat s kým má při setkání tu čest. Německá vyznamenání tak neměla pouze vojenské účely, ale výrazně se podílela na militarizaci společnosti.

³⁰⁹ Sönke Neitzel, Harald Welzer: *Vojáci. Protokoly o boji, zabíjení a umírání* s. 82.

³¹⁰ VÚA-VHA Praha, MNO Londýn, karton 105, sg. 39-2-105, Spisy obyčejné 1945

další nepravdivé důvody, za něž by v reálu železný kříž nemohli dostat. Nezřídka se jednalo o dlouholetou a příkladnou službu.³¹¹ Často byly výmluvy vyložené banální a je až s podivem, že nepřišly vyslychajícím důstojníkům podezřelé.³¹² Bagatelizaci získaných železných křížů lze tedy považovat za jedinou ověřitelnou interpretaci s cílem vykreslení se v lepším světle.

Je poměrně očekávatelné, že zajatci zatajovali své členství v německých spolicích a nacistických organizacích. Platí to především pro účast v SdP³¹³ a NSDAP.³¹⁴ Z přidružených nacistických institucí se všichni svorně přiznávali k členství v DAF,³¹⁵ kde byla účast „dobrovolně povinná“, avšak docela často se při výpovědích objevovala i přiznání ke spolkům jako NSV³¹⁶ a NSKK.³¹⁷ Ve výjimečných případech zajatci udávali své členství v SdP, netušivše jak kompromitující údaje na sebe poskytují.³¹⁸ Zejména s blížícím se koncem války stoupl počet přiznání ze strany českých Němců k členství v některé z organizací. Všichni ale svorně udávali, že byli pouze přispívajícími členy a neměli tudíž aktivní podíl na žádné z činností. Jevu si povšiml i vyslychající důstojník, npor. Jan Šmíd, který situaci příznačně odhadl: „*Je tu pravděpodobná snaha se pojistit proti tomu, že by se jejich jména našla v seznamech strany a zároveň omluvit pokud možno nejvíce členství.*“³¹⁹ Někdy vypovídali i o své příslušnosti k organizaci SA. Takovou minulost náborové směrnice u potenciálního příslušníka zahraniční armády neakceptovaly, proto je zarážející, že minimálně ve dvou případech z počáteční fáze zajateckého náboru došlo k přijetí osob, jež se

³¹¹ Frekventované je zdůrazňování služby u nebojové jednotky, nejčastěji funkčního zařazení jako kuchař. NA Praha, fond MV-L, karton 333, sign. 2-90-154, list 94.

³¹² Tamtéž, karton 335, sign. 2-90-164: „*EK II obdržel, protože zůstal jako jediný z původní kompanie.*“ list 16861. „*Vyslychaný vypovídá, že EK II byl proto vyznamenán, že již před tím měl 2 jiná vyznamenání.*“, list 16893.

³¹³ Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana), po záboru pohraničí byli všichni její členové automaticky převedeni pod NSDAP.

³¹⁴ Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, německá nacionálně socialistická strana.

³¹⁵ Deutsche Arbeitsfront, německá pracovní fronta, svaz sdružující německé zaměstnance i zaměstnavatele nahrazující zrušené odbory.

³¹⁶ Nationalsozialistische Volkswohlfahrt, nacionálně socialistická péče o národní blaho. Veskrze charitativní spolek.

³¹⁷ Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps, nacionálně socialistický motoristický sbor. Šlo o spolek sdružující automobilisty či motorkáře, většinou mladé nadšence do techniky.

³¹⁸ NA Praha, fond MV-L, karton 333, sign. 2-90-153, list 268.

³¹⁹ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 106, sign. 39-5-106, Spisy obyčejné 1945, Výsledky zajatců v PWE # 16 v Maily le Camp, 12. 4. 1945.

ke členství v této složce otevřeně u výsledku přiznaly.³²⁰ V pozdějším období už se podobná historie neopakovala. Mlčení zajatců v této záležitosti u výsledků dosvědčuje i to, že se čas od času provalila podobná skutečnost během jejich vojenské služby. Buď se dotyčný pod tíhou svědomí přiznal,³²¹ nebo byla jeho minulost vlivem stoupající přítomnosti bývalých zajatců odhalena.³²² Na konci války tak vyšlo najevo členství v nacistických složkách rovnou u několika desítek zajatců.³²³ Ti byli tudíž separováni a vedeni jako nespolehliví, dokud nebyli v poválečném Československu předáni do trestního řízení v rámci retribučního procesu. U zajatců, jimž se podařilo kompromitující informace zamlčet, se obvykle problematická minulost provalila po válce, když žádali např. o státní občanství, respektive když o nich Studijní ústav ministerstva vnitra s mimořádnou pečlivostí shromažďoval veškeré dostupné informace. Došlo tak ke zjištění, že v zahraniční armádě sloužili nejen řadoví členové SdP, respektive NSDAP, ale také její funkcionáři.³²⁴ Pikantním se může jevit případ jednoho z prvních přijatých zajatců, Bedřicha Kaspera, jenž pravděpodobně jako jediný bývalý zajatec ze Západu dosáhl v čs. armádě až na hodnost poručíka. Po válce se na něj zjistilo, že byl čekatelem strany NSDAP.³²⁵ Dnes již úsměvně může působit, že jiný

³²⁰ NA Praha, fond MV-L, karton 330, sign. 2-90-136, list 371, karton 331, sign. 2-90-138, Josef Baier.

³²¹ Záznam dodatečného výsledku: „Proč jste se nepřiznal?“ Odpověď: „Protože jsem se styděl, po výsledku jsem řekl četaři, jehož jméno neznám, že nemůžu jít do čs. armády, protože jsem podepsal něco, co není pravda. Tento četař mi řekl, abych jel a přiznal se až u NT.“ NA Praha, fond MV-L, karton 333, sign. 1-90-154, list 25.

³²² V lednu 1945 se jednalo o 23 osob, členů SA, NSKK a především HJ, které se nacházely u Náhradního tělesa. NA Praha, fond Státní rada Londýn, karton 13, bez sign., Zpráva Jana Masaryka o zajatcích z NS organizací Státní radě.

³²³ Jen z organizací SS a SA se podle jednoho seznamu jednalo o 8 osob. VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 106, sign. 39-4-106, Spisy obyčejné 1945, Seznam osob pro odsun do zajateckého tábora. Pozdější záznam hovoří dokonce o 20 takových osobách. Dohromady jich bylo přes 40, z nichž však polovina byla přijata v dubnu 1945, přičemž k odhalení členství došlo bezprostředně po prezentaci. Těmto osobám bylo přijetí do armády okamžitě zrušeno, avšak i nadále se nacházely u vojska, neboť válečné právo zakazovalo jejich návrat do zajateckých táborů. VÚA-VHA Praha, sbírka 37, sign. 37-17-17, Skupina nespolehlivých. K více než 100% nárůstu došlo vlivem přijetí vysokého počtu zajatců během krátké doby a chybě v prověřování.

³²⁴ Např. ABS Praha, fond SÚMV, 2M, Augustin Stanovský, karta s relací.

³²⁵ Zřejmě z toho důvodu bylo proti němu u MLS v Brně zahájeno trestní řízení, jež však bylo krátce nato dle § 90 zastaveno.

VÚA-VHA Praha, sbírka 24, Bedřich Kasper.

bývalý člen SdP a NSDAP obdržel za svou svědomitou službu u dopravního oddílu Československou medaili za zásluhy II. stupně.³²⁶

Z rozboru výslechových protokolů vyplývá, že teze o zajateckých snahách vylepšovat své postavení úplně neplatí. Narušuje ji totiž především široký výskyt výpovědí, které nejeví známky stylizace. Stejně tak by se v protokolech asi nevyskytoval tak vysoký počet údajů o příslušnosti zajatců k nejrůznějším německým organizacím. Zdá se tedy, že zajatci při prověřování ve většině případů vypovídali upřímně a sdělovali i skutečnosti, které mohly mít na jejich posouzení negativní vliv. Teprve když ze situace vyplynulo, že by mohly vyčenené okolnosti vrhat špatné světlo, snažili se je patřičně zlehčovat. Věrohodnost výpovědí potvrzuje i fakt, že zajatci ve stejné míře jako nastíněná topoi zmiňovali situace, o nichž mohli předpokládat, že je představitelé zahraniční armády nezanechají bez povšimnutí. Kromě již zmíněného přiznávání se k členství v nacistických organizacích se jednalo o podrobné líčení vojenské dráhy, kde čs. důstojníky obzvláště iritovalo (což ovšem zajatci nemohli vědět) včasné narukování v roce 1939. Výjimkami nejsou ani zmínky o dobrovolném vstupu do německé armády,³²⁷ nebo o dobrovolném přijetí německé státní příslušnosti.³²⁸ Podobně mohli zajatci předpokládat, že připomínání členství svých příbuzných v SA a SS (nejsou výjimky, kdy zajatci uvádějí, že otec slouží u SS jako dozorce v koncentračním táboře)³²⁹ asi nebude reflektováno dvakrát pozitivně. Také při udávání mateřské řeči a národnosti mohli například němečtí zajatci, pokud disponovali patřičnými jazykovými dovednostmi, upravit svou mateřskou řeč na českou. Jak již ale bylo uvedeno výše, pokud k takovým případům docházelo, udávali českou národnost při německé mateřštině. Upřímnost zajateckých výpovědí zaznamenávali i vyslyšající důstojníci a podávali o tom patřičná hlášení. Výstižně se k tomuto aspektu zmínil kpt. Otto Barausch: *„Hlava Rudolf, jest to chlapec, který mluví perfektně česky bez nejmenšího německého přízvuku, otec zavřen pro politickou činnost. Tento hoch mě mohl při výslechu klidně udat*

³²⁶ VÚA-VHA Praha, kartotéka západ, Alois Jurček.

³²⁷ NA Praha, fond MV-L, karton 341, sign. 2-90-200, list 20514.

³²⁸ Tamtéž, karton 335, 2-90-162, list 18636.

³²⁹ VÚA-VHA Praha, sbírka 37, sign. 37-90-27, list 183.

*mat. řeč českou a byl by mimo podezření.*³³⁰ Ostatně právě na přílišné upřímnosti ztroskotalo přijetí nespočtu zajatců.³³¹

Jediní, na koho by se mohla vztahovat nastíněná teze, byli čeští Němci, kteří si uvědomovali, že jejich postavení není v očích československých představitelů stabilní. Do jaké míry byli schopni a vůbec ochotni se stylizovat, ovšem i nadále zůstane otázkou. Analýza totiž nebrala v potaz psychologické faktory působící na lidské jednání za situací podobných těm v zajateckých táborech v druhé půli války. Pokud se zajatci stali pevnou součástí referenčního rámce třetí říše, pak se to nějakým způsobem muselo projevit. K tomuto problému podal významné svědectví i jeden z vyslychajících důstojníků: „*U mladých zajatců, kteří byli dlouho v HJ je možno pozorovati úplné zmechanizování (zdraví ještě nyní zdviženou paží).*“³³² Za takových okolností by jakákoliv stylizace byla krajně nedůvěryhodná.

Na základě faktu, že se zajatci neprofilovali zcela v pozitivním světle, ale zmiňovali často i okolnosti jim přitěžující, si o nich vojenská místa dokázala udělat poměrně reprezentativní představu. Představitelé armády získávali s přibývajícím počtem zajatců čím dál tím rozmanitější vzorek nejrůznějších situací a jednání. Proto poněkud překvapuje, že i navzdory možnosti vytvořit si značně reprezentativní obraz, zaujímal nekompromisní hlediska často stojící na stereotypch. Pro úplnost jen zbývá dodat, že ne všichni zajatci si přáli vstoupit do zahraniční armády. Avšak i s těmi probíhaly krátké informační výslechy. Pomineme-li Němce, kteří se odmítali hlásit z ideologických důvodů, našlo se dost osob udávajících národnost českou. Pohnutky byly různé; počínaje znechucením vojenskou službou a čistě osobní motivy, především tedy působením rodinných příslušníků v německé armádě, konče.³³³ U takovýchto osob možno předpokládat, že jakákoliv úprava osobních údajů by

³³⁰ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 105, sign. 39-3-105, Spisy obyčejné 1945, Hlášení č. 13 z 13. února 1945.

³³¹ Počty odmítnutých několikanásobně převyšovaly počty přijatých. Většina neodpovídala směrnicím, ale i přes to existoval vysoký počet osob, které splňovaly požadavky, ale prostě byly odmítnuty. Pro letmou představu: Gustavu Bernardovi bylo přičteno na škodu, že byl členem DAF a německého červeného kříže (sic!). Posudek je navíc zakončen konstatováním, že zaměstnání v *Poldovce* obdržel jistě díky německé protekci. NA Praha, MV-L, karton 331, list 14594.

³³² VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 106, sign. 39-5-106, Spisy obyčejné 1945, Výslechy zajatců v PWE # 15 dne 5. dubna 1945.

³³³ NA Praha, fond MV-L, karton 340, sign. 2-90-192, list 19618.

„*Do čs. armády dobrovolně vstoupiti nechce, poněvadž nechce bojovat proti bratrům a otci, kteří jsou v německé armádě.*“ Tamtéž, karton 338, sign. 2-90-185, list 18984.

postrádala smysl. Naproti tomu zajatci, kteří byli vyslychajícími důstojníky odmítnuti, se i nadále snažili budit příznivý dojem vzorným chováním. Výstižně situaci popsal škt. Stránský: „*Naši zajatci se chovají bezvadně a je ku podivu, že se neustále i po odmítnutí hlásí jako Čechoslováci. Je velmi malé procento trestaných.*“³³⁴

Posuzování zajatců

Postihnout proces posuzování německých zajatců v celé své šíři se jeví prakticky nemožným, stejně tak, jako pokusit se nalézt v různých názorech a z nich plynoucích rozhodnutích určitou konzistenci. Exemplárním dokladem budiž případ dvou zajatců vykazujících vysokou míru shody. Měli totožné příjmení, národnost i rodinný původ. Možná se i osobně znali, poněvadž se oba po určitou dobu nacházeli v centrálním zajateckém táboře č. 2 a interval od provedení obou výsledků činil pouhých 16 dnů. Zatímco Eduard Frank³³⁵ nejevil předpoklady pro přijetí; byl totiž Němcem, rakouským státním příslušníkem a poddůstojníkem (Unteroffizier) vyznamenaným železným křížem II. třídy, šance jeho o dva roky mladšího souputníka Emila Franka³³⁶ se zdály příznivějšími. Emil byl sice rovněž německé národnosti, avšak z moravského Rousínova a ve Wehrmachtu měl hodnost pouhého svobodníka (Gefreiter). Jeho členství v HJ nepředstavovalo v době provedení výsledku počátkem roku 1945 již žádný problém.³³⁷ Emilovu pozici mohla vylepšit ještě zmínka, že v srpnu 1944 dezertoval a skrýval se 3 dny u Francouzů, dokud fronta nepostoupila a on byl předán do zajateckého tábora. Také Eduard uvedl, že zběhl a poté se dokonce 4 dny skrýval.³³⁸ Rakouskou příslušnost omluvil tím, že otec, coby komunista, se v říjnu 1938 přestěhoval s celou rodinou do Rakous, aby unikl pronásledování od zfanatizovaných Němců z rodné obce. Na návrh velitele vyslychajících důstojníků, škt. Stránského, mělo v prvním

³³⁴ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 106, sign. 39-5-106, Spisy obyčejné 1945, K návrhu zřízení čs. zajateckého tábora, 16. 3. 1945.

³³⁵ NA Praha, fond MV-L, karton 333, sign. 2-90-51, list 544.

³³⁶ Tamtéž, list 545.

³³⁷ MNO zohlednilo ve svých výnosech mládí dotýčných v době členství v organizaci. Všichni zajatci zapsaní v HJ tak neměli být principiálně odmítáni.

³³⁸ Motiv skrývání se po vykonané dezerci je rovněž velice častým. V podstatě podtrhuje autenticitu dezerce a mimo jiné akcentuje odhodlání zajatce ji provést. Zběhnout od jednotky k civilistům představovalo značně riskantní podnik.

případě, vzhledem ke komplikovanosti situace, rozhodnout MNO. V případě Emila Franka již Stránský přijetí jednoznačně doporučil s následujícím posudkem:

„Vyslýcháný je německé národnosti čs. původu. Český jazyk ovládá dokonale. Udává, že doma se mluvilo jen česky, jelikož bydleli 25 let mezi Čechami v české obci a zaměstnávali české dělníky. Údaje se zdají býti pravdivými. Dělá dobrý dojem. Doporučuji jeho přijetí do čs. zahr. armády.“³³⁹

Jaké asi muselo být překvapení, když tento případ ministerstvo vyhodnotilo záporně. Náčelník štábu MNO, generál Bosý, k posudku připsal:

„Německého původu – sice mladý – 21 let, ale jistě jako člen HJ vyškolený nazi – školy má všechny německé. Nedoporučuji“ A modrým perem přidal ještě jeden komentář důstojník II. odboru major Talášek: *„Z něm. rodiny, v českém kraji, kde Němci tvrdě udržovali němectví. Nedop.“³⁴⁰* Posudky důstojníků z ministerstva vydávané od „zeleného stolu“ zde vykazují značnou míru stereotypizace a v konečném důsledku popírají předchozí ministerská nařízení o empatickém a individuálním přístupu v posuzování členství v HJ. Argument, že se **jistě** jedná o vyškoleného nacistu, nakonec získal vyšší váhu, než dojmy důstojníka z bezprostředního setkání.

Záležitost podstatně rozporuplnějšího Eduarda Franka prošla oproti tomu bez jakýchkoliv výhrad. Zmíněný příklad tak vykázal zcela opačný výsledek, než by se dalo očekávat. Jak je tedy možné, že dva takřka shodné případy našly tak odlišnou míru posouzení? Je očividné, že určení jasných faktorů, které vedly k rozdílnému rozhodnutí, zkrátka nebude reálné. Přesto bychom se mohli alespoň pokusit ukázat, co si důstojníci mohli o zajatcích myslet a na základě jakých podnětů.

Jak lze pozorovat, nepředstavovalo samotné posuzování jednoznačný a stabilní jev, nýbrž poměrně dynamický a vůči vnějším vlivům do určité míry rezistentní cyklus výměn názorů mezi jednotlivými vojenskými místy. Naprosto zásadní byla propojenost vzájemného působení. Oficiální pohled na zajatce se vyvíjel na základě přítomných stereotypů, dostupných informací a osobních stanovisek prvních zpravodajských důstojníků. Naproti tomu byly řady vyslýchajících důstojníků v pozdějších fázích nábory ovlivňovány již vytvořeným oficiálním míněním, jež bylo kodifikováno v textech směrnic, instrukcí a konkrétních dokumentů vydávaných ad hoc. Předepsaná stanoviska však nevytvářela

³³⁹ NA Praha, fond MV-L, karton 333, sign. 2-90-51, list 545.

³⁴⁰ Tamtéž.

nepropustnou bariéru. Třebaže lze v posuzování pozorovat zpřísňující se tendence, docházelo i k drobným úpravám oficiálního názoru vzhledem k rozšiřujícímu se vzorku prověřovaných zajatců. Zjednodušeně si lze problém posuzování představit jako pomyslný trojúhelník, jehož vrcholy tvořili zajatec, prověřující důstojník a ministerstvo národní obrany coby nejvyšší kontrolní orgán.³⁴¹ Představitelé jednotlivých vrcholů na sebe vzájemně působili a mohli podstatně ovlivnit konečný výsledek prověřování. I když se zajatci většinou nesnažili lhát, projevovali k nim důstojníci patřičnou nedůvěru. Byli si totiž dobře vědomi zodpovědnosti na sebe kladené. Úloha ministerstva pak spočívala v potvrzení návrhu vyslýchajícího důstojníka, nebo jeho negaci a to v obou směrech. I když se ve většině případů názory vojáků shodovaly, našlo se dost zajatců nespĺňujících jednoznačná kritéria pro posouzení státní spolehlivosti, na kterých odlišnost možných názorů krystalizovala. Z faktorů, jež byly příčinou rozdílných pohledů, vyvstávají do popředí národnost s mateřskou řečí, okolnosti nabytí říšského občanství a některé problematické aspekty vojenské služby v nepřátelské armádě, zejména její délka a ukazatele nadprůměrnosti, jako například německá vyznamenání. Nezanedbatelnou roli hrál také osobní dojem, jenž si důstojníci utvořili. Pohled na německé zajatce se postupem času proměňoval. V počátcích náboru byla evidentní zvýšená míra tolerance, ke konci války zastávali všichni účastníci procesu již poměrně přísná měřítká.

Názorové odlišnosti mezi důstojníky

Ač to nemusí být na první pohled patrné, odehrával se na pozadí přijímání zajatců názorový střet jak mezi prověřovacími důstojníky navzájem, tak mezi nimi a představiteli vyššího velení. Důstojníci se neshodovali nejen v otázkách posuzování míry provinění některých Čechů, či v záležitosti samotného výkladu směrnic, ale především v pohledu na československé Němce a na jejich budoucnost v poválečném Československu. Obecně se s nimi do budoucna nepočítalo,³⁴² byť formálně za dodržení určitých podmínek mohli být do

³⁴¹ Každý jednotlivý výslechový protokol prověřoval štáb MNO v čele s generálem Bosým. Po zahájení činnosti košického ministerstva v dubnu 1945 přebrala kontrolní agendu československá vojenská mise ve Velké Británii, do níž se Bosého štáb transformoval. Prakticky se nic nezměnilo, protože na vlastní činnosti se podíleli pořád stejní lidé.

³⁴² Například návrh dekretu prezidenta republiky o vojenské povinnosti některých osob, jenž ovšem nakonec nebyl přijat, jasně hovoří, že osoby německé ale i maďarské národnosti nelze do armády přijímat: „*Poněvadž ve chvatu mobilisace nelze spolehlivost nijak zjišťovati, je nutno zvoliti všeobecné měřítko, snadno zjištitelné, které zajišťuje největší pravděpodobnost, že do armády nebudou zařazeny osoby nespolehlivé. Takovým všeobecným*

armády přijati, k čemuž také za daných okolností docházelo. Nejvyšší místa ovšem přijímání Němců, nebo jen pouhé nakládání s nimi coby s československými příslušníky, neviděla ráda. Značně nevybíravě se v tomto ohledu vyjádřil velitel čs. vojenské mise u SHAEF generál Andrej Gak:

*„Sudetské Němce, zacházet s nimi jako s Němci z říše a tedy se o ně nestarat. Nevím, co pořád s těmito vrahy našich lidí doma pořád zahraniční Čechoslováci mají tolik problémů. Kopnout a dost.“*³⁴³

Naproti tomu existoval mezi důstojníky i proud, mající s československými Němci pochopení a usilující o jejich poválečnou reintegraci. Za nejaktivnější představitele tohoto proudu můžeme považovat kapitána Oldřicha Večerka, jenž prováděl *screening* zajatců ve skotských *base camps* a majora Václava Podhora, pověřeného důstojníka pro vyslýchání zajatců v Itálii. Oba důstojníci se v žádném případě nestavěli do role německých zastánců, ba naopak se proti takovému pojetí ostře ohrazovali. V první řadě jim však šlo o demokratické principy. Podhora soudil, a informoval o tom MNO, že určitou minoritní část československých Němců lze považovat za loajální občany a umožnit jim plnoprávné začlenění do poválečné společnosti:

„Otazka Sudetských Nemcu. Ten, kdo prožil počátky tvoreni armády v Anglii, kdo zná radu lidí, kteří se starali, jak by se vyhnuli vojenské službě v Cs. armáde, ten kdo sloužil s nepotrestanými desertery z fronty má možná dnes vzdálen života v Anglii jiné merinko na rádného nebo spatného občana CSR. Asi 90% Nemcu zůstává Nemci. Nemci z presvedčení horsích nebo lepsích odstínu. Ve zbytku asi 10% jsou lidé slusní o nichž mám dojem, ze podle měřítká jaké jsme měli v odboji v Anglii by velmi dobre obstáli jako rádní občané CSR.“

Aby podpořil své tvrzení, tak se ohradil, že nemá Němce zrovna v lásce: *„Nepatrím k lidem kteří mají Nemce rádi nebo jim nadrzovali. Na druhé strane odmítat každého Nemce považuji za něco co se prici celému duchu naseho demokratického uceni.“* K otázce přijímání Němců se totiž explicitně nevyjadřovaly ani směrnice. Klíčovou měla být znalost jazyka, kterou ovšem Podhora relativizoval právě v souvislosti s lidmi, jejichž motivace bojovat proti nacismu byla jednoznačná a právě neznalost služebního jazyka jim byla na překážku. *„Tezko odmítat lidi, kteří preběhli k partysanum, bojovali s nimi po celé dlouhé mesice, nebo kteří se*

měřítkem může býti jediné národní příslušnost.“ NA Praha, fond Státní rada Londýn, karton 74, Branný výbor 11. 9. až 2- 10. 1944, příloha A Dekret prezidenta republiky ze dne, kterým se stanoví vojenská služební povinnost některých osob, s. 3.

³⁴³ VÚA-VHA Praha, fond ČsVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944, čj 2-157, čj. 157/taj/44, odpověd' gen. Gaka podřízeným důstojníkům.

*pripojovali spontane ke skupinám našich vojáků pomáhali jim při deseraci. (...) Znalost jazyka je pojmem nesmírně širokým. Vojákové postací znalost rozkazu. Správně cesky nemluví většina lidí z Tesínska. Prosím Vás proto o zcela jasny rozkaz. Na příklad: Nemce nepřijímejte vůbec, leč v následujících případech které demonstrativně vyjmenujte.*³⁴⁴

Také Večerkové bylo jasné, že ne všechny hlásící se zajatce lze zařadit do řad československého vojska. Proto zvažoval zřízení zvláštního oddílu Pioneer Corpsu,³⁴⁵ který by byl složen výhradně z československých Němců. Odmítal, aby všichni Němci, jež udávali československou příslušnost a hodlali zůstat občany Československa i po válce, byli apriori označováni za nacisty a jako takoví posíláni do příslušných táborů, kde je stihl trest za jejich postoj.³⁴⁶ Představa *správného* Němce měla být podle Večerka asi následující:

„Podotýkám znovu, že k čs. státní příslušnosti se hlásí jen Němci, kteří mají čisté svědomí a mohou se vrátit do ČSR i do smíšeného území bez obav, že budou za své skutky během německé okupace trestáni. Jedná se o malé chalupníky, dělníky socialisty atd. Mnozí z nich zde prohlásili, že po válce jsou ochotni býti Čechy, aby nemuseli znovu prožívat to, co měli za Hitlera a žít v míru v ČSR jako řádní občané.“³⁴⁷

Reakce MNO na Večerkovy návrhy se zdají hned v několika směrech vyhocené:

„Způsob, kterým postupujete při hodnocení osob pro přijetí do čs. armády není správný a odporuje nejen vydaným směrnicím, nýbrž i logickému úsudku. Navrhujete pro přijetí do čs. armády 27 osob z německých zajatců. Z jejich podrobných výslechových protokolů bylo zjištěno komisí u MNO, že pouze jediná z Vámi navržených osob – a to jistě zcela výjimečně – přichází v úvahu pro přijetí do čs. armády. Ostatní jsou buď takoví Němci, kteří nepřicházejí v úvahu vůbec a nebo Češi, jejichž činnost byla v nejhorších okamžicích republiky taková, že jsou jasně vyloučeni z přijetí do čs. armády. Omezte svoji činnost pouze na to, co Vám bylo

³⁴⁴ VÚA-VHA Praha, Sbírká 20, karton 33, sg. 20-6-34, Styčný důstojník u 5. americké armády. Odesílání dobrovolníků a poměry v táborech 20. 11. 1944.

³⁴⁵ Royal Pioneer Corps byl britský ženijní sbor zaměřený výhradně na nebojovou ženijní činnost. Také z toho důvodu v něm během války sloužily tisícovky německých zajatců, kteří se chtěli nějakým způsobem podílet na porážce Německa.

³⁴⁶ „...posílají se na pospas Němcům, kteří vědí, že se hlásili do čs. armády – zradili tedy Říši- a podle toho s nimi nakládají využívajíce této příležitosti ku špinění čs. vlády (...).“

VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 88, Spisy tajné a důvěrné 1944, Znovupřezkoušení státní spolehlivosti dobrovolníků, hlásících se do čs. armády 31. 8. 1944.

³⁴⁷ Tamtéž.

nařízeno a pak se nestane, že budete navrhovati pro přijetí do čs. armády osoby naprosto nevhodné, jako Němce, kteří jsou ochotni státi se Čechy’.³⁴⁸

Asi by bylo nemístné podezřívát Večerka z germanofile. Svůj niterný postoj vůči Němcům totiž osobitě vyjádřil v jiném hlášení: „*Osobně bych nejraději viděl všechny Němce z ČSR v Německu, nebo pod drnem. Ale tito Němci zde pobiti nebudou, vrátí se domů, nebo budou pokračovati v boji proti Republice v USA či Kanadě, resp. v poválečném Německu. Jest proto důležité, aby ti, kteří si hodlají ponechati čs. státní občanství byli odděleni od říšských Němců a započato s jejich převýchovou. Dána jim možnost naučiti se češtině, pracovati již zde pro Anglii a později pro ČSR v pracovních oddílech. (...) Prezident Beneš nechce mít armádu politickou, ale žádá, aby každý důstojník byl schopen politicky myslet. V tomto případě to znamená, že jest povinností důstojníků, politikům sděliti fakta, která mohou ovlivniti politický děj událostí v blízké budoucnosti!*“³⁴⁹

K podobným závěrům jako Oldřich Večerek, byť možná z praktičtějších než z ideových důvodů, dospěl i škpt. František Stránský, kterého lze považovat za přísného a nekompromisního důstojníka, což se shodou okolností stávalo předmětem Večerkovy kritiky.³⁵⁰ Stránský v březnu 1945 navrhl zřízení zvláštního zajateckého tábora pro všechny Němce, Čechy, jež byli členy nacistických organizací a Slováky z Waffen SS. Svůj návrh zdůvodnil ryze pragmaticky. Vzhledem k faktu, že se podobných osob nashromáždilo již na 800, usnadnila by jejich koncentrace případnou poválečnou repatriaci. Podobně by se takovým opatřením zamezilo, aby tyto osoby nadále zatěžovaly prověřovací orgány, protože, jak Stránský hlásil „*odmítnutí zajatci do čs. armády po odsunu do něm. zaj. tábora se vrátili přes jiný něm. zaj. tábor zpět do tábora č. 2.*“³⁵¹ Ani Stránský, vybavený skutečně věcnými argumenty, nezaznamenal nejmenší úspěch. MNO jej odmítlo se stejnou razancí jako Večerka s jeho podněty. Do oficiální odpovědi se promítly všechny dobové tendence o nakládání s Němci. Příznačný je argument, že stát musí mít zájem na snížení počtu Němců a neměl by je tudíž repatriovat. „*Kdo se domnívá, že český nebo slovenský národ čeká na dovoz Němců z ciziny, se tragicky mýlí.*“³⁵² Z dalších argumentů je zajímavý ještě ten, že zařazením

³⁴⁸ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 88, Spisy tajné a důvěrné 1944, Zajatci z tábora Happendon Camp. Koncept odpovědi.

³⁴⁹ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 74, sign. 35-1-74, Spisy zpravodajské 1944, Hlášení kpt. Večerka, 1. 10. 1944, s. 7.

³⁵⁰ V jednom z hlášení si Večerek stěžoval, že Stránský nenalézá pro zajatce dostatek pochopení.

³⁵¹ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 106, Návrh na zřízení čs. zajateckého tábora, 7. 3. 1945.

³⁵² Tamtéž.

Němců do čs. pracovních skupin by vznikl precedens pro jejich návrat do ČSR a zároveň politický argument pro domácí Němce. Koncept odpovědi je zakončen konstatováním, že důvod, proč se Němci hlásí za Čechoslováky, je evidentní. Chtějí uniknout osudu zajatců, „a proto kličkují, jak se dá.“³⁵³

Pokud se podrobněji zaměříme na osobnost kpt. Večerka³⁵⁴ a jeho názory na přijímání německých zajatců, zjistíme, že vybočoval ve více aspektech. Neváhal se pustit do kritiky výslechových praktik, nedostatečnosti směrnic a nekorektního zacházení se zajatci. Dokonce se nebál polemizovat se samotným ministerstvem. Své vlastní pojetí ostatně aplikoval do náborové praxe. Ačkoliv byl pouhým důstojníkem „vyhledávačem“, tedy prvním článkem v prověřovacím procesu na ostrovech, přesahoval své kompetence a vykonával činnost nad rámec svých povinností. V podstatě se snažil urychlit celý přijímací proces a přeskočit závěrečnou fázi prověřování v čísle 2. Zajatce jím prověřené navrhoval rovnou k přijetí, přičemž ministerstvu zasílal jejich nestandardizované obsáhlé životopisy. Svým nadřízeným sdělil, že nesouhlasí s tím, aby byla celá agenda soustředěna do Woodhouselee, které je při náporu zajatců značně přetíženo, takže jsou tamní výsledky prováděny povrchně a rychle, protože se stává, že „řada dobrých chlapců jest odmítána.“³⁵⁵

³⁵³ Dále se ještě argumentovalo zatížením státní pokladny, a bojem proti Němcům při zajišťování pohraničí (sic!). Tamtéž, koncept odpovědi.

³⁵⁴ **Oldřich Večerek** (1906 Slavkov u Opavy – 1987 Brno)

Večerek nebyl původním povoláním profesionální voják, nýbrž poštovní úředník a mimoprofesionálně náruživý skaut. Aktivně působil v domácím odboji, ale poté, co se o něj začalo zajímat Gestapo, uprchl z Protektorátu a vstoupil do zahraniční armády ve Francii. V Anglii pak byl krátce, díky civilním zkušenostem, velitelem polní pošty. Od července 1944 pak prověřoval zajatce v zajateckých táborech Happendon, Douglas a Lanarkshire ve Skotsku. Stejnou funkci prováděl i v následujícím roce, ale již jako příslušník britské *Political Intelligence*. Po válce byl povýšen na majora a stal se zástupcem velitele čs. vojenské mise ve Frankfurtu, tudíž se i nadále věnoval personálním otázkám. Třebaže šlo o pouhého záložního důstojníka, dostával od svých nadřízených vždy nejlepší hodnocení, takže snad nebudeme přehánět, když konstatujeme, že šlo o nadaného a schopného jedince. Napovídalo by tomu i široké spektrum mimoprofesionálních aktivit, jimiž se věnoval a všeobecný rozhled, který byl v pravidelných hodnoceních zdůrazňován. Večerkova kvalifikační listina je ostatně ze všech listin sledovaných důstojníků nejobsáhlejší.

VÚA-VHA Praha, fond kvalifikačních listin, Oldřich Večerek (1906).

Internetová encyklopedie města Brna, heslo Oldřich Večerek, dostupné z: http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/?acc=profil_osobnosti&load=7980 [online], [cit. 1. 4. 2015].

³⁵⁵ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karta 74, sign. 35-1-74, Spisy zpravodajské 1944, Hlášení kpt. Večerka, 1. 10. 1944, s. 8.

Možná stálo za Večerkovou snahou jeho osobní přesvědčení, že důstojníci ve Woodhouselee se nedokáží do situací zajatců dostatečně vcítit. Svůj postoj vyjádřil v jednom z hlášení adresovaných ministerstvu: „*Rozhovorem jsem zjistil, že výslech v Edinburku (myšleno Woodhouselee, pozn. aut.) se děl v mnohých případech podle schematických otázek určitého druhu a podle nich byl sepsán protokol, který plně nevystihnul složité případy a tím se stálo, že MNO nemohlo rozhodnouti správně. Vyslychající neznal, nebo prostě nechtěl znát skutečné poměry doma, nic nedal na poměry sociální, rodinné, nesnažil se oceniti dalším rozhovorem charakter dobrovolce, spíše se ho snažil kličkami zmást a usvědčit ho ze lži, nežli mu pomoci, aby řádně objasnil a vyjádřil své bolesti.*“³⁵⁶.

Večerek sám pocházel z pohraničí, tudíž byl více než dobře obeznámen s tamními poměry. Také to mohl být důvod, proč se domníval, že pro objektivní hodnocení jsou kompetentní pouze lidé s obdobnou zkušeností, jako měl on sám. V jeho kritice lze vycítit stále přítomnou hořkost nad pomnichovskými událostmi, ale také nad pokrytectvím některých vládních činitelů. „*A zase sociální důvody to byly, které je zahnal do područí Němců! Zním z vlastní zkušenosti poměry v pohraničí, jak těžko se tam žilo a ještě obtížněji sháněla práce, zvláště za Němců. Těmto lidem bylo vytýkáno, že neoptovali pro tzv. druhou republiku. Vyslychající ale zapomněl, jak vláda druhé republiky rozhlasem i tiskem vyzývala naše hraničáře, aby neoptovali, že není pro ně práce ve zmrzačeném Československu, že se musí smířit s osudem a žít s Němci. (...) Inteligence prostě zmizela ve vnitrozemí a lid zůstal sám, bez porady, bez pomoci. Prožil jsem toto vše sám na vlastní kůži a věřím, že posuzovat takové případy jest velmi těžké pro toho, kdo odešel dříve, nežli Němci spustili naplno ďábelské plány. Přijmeme-li tak úzkoprsé stanovisko, že odmítneme každého, kdo má paní Němku, co se pak stane s těmi zde v Anglii, kdo mají již po čtyři léta ženy Němky, Rakušanky, Maďarky a dosud jim nebyly na závalu při zastávání mnohdy velmi vysokého úřadu.*“³⁵⁷ Neznalost poměrů a dezinterpretaci zajateckých výpovědí ostatně demonstroval na příkladu, že vyslychající v čísle 2 nebrali v potaz, že za Rakouska např. na Těšínsku všude nebylo českých škol, pročež hodnotili docházku do ústavů s jiným vyučovacím jazykem veskrze záporně. Sám se ostatně v záležitostech Slezska a jeho obyvatel aktivně angažoval.³⁵⁸ Svě

³⁵⁶ Tamtéž, fond MNO Londýn, karton 88, Spisy tajné a důvěrné 1944, Znovupřezkoušení státní spolehlivosti dobrovolníků, hlásících se do čs. armády 31. 8. 1944.

³⁵⁷ Tamtéž.

³⁵⁸ Večerek ve svých hlášeních vždy plédoval za příslušníky Těšínska a Hlučínska a jejich využití pro dobro československé věci po válce. Zároveň byl činným členem exilového Kroužku Slezanů, inicioval exilové vydání Slezských písní a veřejně zastával názory o přináležetosti Těšínska, Ratibořska, Hlubčicka a Kladska

obsáhlé hlášení pak doplnil konkrétními příklady protektorátních příslušníků a Čechů z pohraničí, kteří byli okolnostmi donuceni sloužit v německé armádě, avšak rozhodnutím MNO nebyli přijati, proti čemuž se Večerek samozřejmě ohradil. Argumentoval, že pokud někdo ze zajatců neudal při výslechu úplnou pravdu, má být po válce doma soudně stíhán.³⁵⁹

Večerkův přístup nebyl hodnocen ze strany nadřízených dvakrát pozitivně. Nejenže se podstatně rozcházel s oficiální linií, důvod k averzi zavdával již jen formální stránkou svých hlášení. Ta jsou mimořádně dlouhá a obsáhlá, a to i poté, co byl na přílišnou rozvláčnost ministerstvem upozorněn. „Vzhledem k tomu, že MNO si nepřeje číst dlouhé životopisy a zprávy o jednotlivých zajatcích, upouštím v tomto hlášení od detailního popisu jednotlivých dobrovolníků.“³⁶⁰ Předdeslané hlášení tak mělo „pouze“ 9 stran. Zacházení do podrobností Večerek zdůvodnil tím, že zamýšlel použití zjištěných údajů pro účely vojenské propagandy, ale také pro doplnění stávajících směrnic pro posuzování zajatců. Že byl nastíněný přístup Večerkovi bytostně vlastní, dokládá i jeho hodnocení z kvalifikační listiny, kde je charakterizován jako poněkud mnohomluvný a nesmírně iniciativní se sklony k překročování pravomocí.³⁶¹ Proto snad příliš nepřekvapí, že i směrnice se snažil vykládat způsobem, jak asi původně byly zamýšleny, pročež narazil u jiných vojáků na nepochopení.

MNO Večerkovy připomínky hodnotilo přesně v opačném gardu a striktně je zamítlo. Zajatci, za které tak houževnatě bojoval, byli navraceni do německého tábora, kde jim hrozilo fyzické napadání pro zradu, které se v očích Němců dopustili. Večerkův apel „*Má právo kritiky a odsuzování ten, který hladovému nepomůže? Bylo hodně sobeckosti i doma a*

k českému státu, což bylo předmětem kritiky ze strany polské exilové vlády. Večerek se také podílel na vedení protipolské propagandy, která si příliš nezadala s tou protičeskou vedenou Poláky (srovnej s kapitolou *Spor o zajatce z Těšínska*). Jiří Friedl: Vztahy mezi československou a polskou exilovou armádou ve Velké Británii listopad 1940- červen 1941, *Historie a vojenství* 2/2004, s. 69. Dále viz Jiří Friedl: „*Slezané, bratři od Ostravice a Olzy!*“ *Spory o zajatce z Těšínska mezi ČSR a Polskem 1943-1945*, in: *Slezský sborník* 2/2003, s. 109.

³⁵⁹ Stejného názoru byl například velitel ČSOB generál Liška. V Británii totiž stejně nešlo všechny informace podrobně prověřit, třebaže zpravodajská služba vytvářela rozsáhlé databáze československých příslušníků a jejich vztahů k republice. Pohružka budoucího postihu za účelem eliminace nepoctivých dobrovolníků se tedy jeví jako docela rozumný návrh. Mějme na paměti, že situace, kdy sporní zajatci, označení za čs. příslušníky, čekali v táborech a pak byvše odmítnuti odjeli mezi Němce, rozhodně nepůsobila dobře na ně samotné, natož na Angličany, kterým se pak naskýtal prostor pro pochybnosti nad nerozhodností a organizačními schopnostmi československých orgánů.

³⁶⁰ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 74, sign. 35-1-74, Spisy zpravodajské 1944, Hlášení kpt. Večerka, 1. 10. 1944, s. 1.

³⁶¹ VÚA-VHA Praha, fond kvalifikačních listin, Oldřich Večerek (1906).

*přijmeme-li takové bezohledné měřítko, tedy budeme moci pozavírat v nové Republice možná třetinu decimovaného národa,*³⁶² tak nepadl na úrodnou půdu. Sám z boje rovněž nevyšel nejlépe, neboť si mezi důstojníky nadělal zlou krev. Pod jedno z hlášení byl modrou tužkou připsán komentář, že by do armády hned vzal každého Němce, ať tedy dělá jen to, co má a že by jakožto hraničář mohl vědět, jak to v pohraničí chodí.³⁶³ Podpis je bohužel nečitelný. Svou roli určitě sehrál i již zmíněný fakt, že Večerek byl pouhý záložní důstojník. Už jen to mohlo působit jako důvod pro některé nadřízené, aby naň pohlíželi s despektem. Ještě před koncem války byl nicméně povýšen na štábního kapitána a po válce dokonce na majora. Oldřich Večerek nebyl jediným důstojníkem, který se oficiálním místům mohl jevit problematickým. Rozhodně ale u něj můžeme pozorovat nejvyšší míru názorové odlišnosti.

Posuzování národnosti aneb přidělování identity

V záznamech výslechových protokolů lze pozorovat rozšířený jev, kdy prověřující důstojníci nebyli ochotni akceptovat právo zajatce si svobodně zvolit svou národnost. Udávanou národnost různými úvahami zpochybňovali a většinou z takto malicherného důvodu zajatce nedoporučili k přijetí. Podobný trend se vyskytoval i u důstojníků provádějících supervizi protokolů na ministerstvu, kteří v rozporu s udávanou národností přímo do posudků připisovali svou vlastní verzi národnosti, nejčastěji v podobném vyznění: *jistě se jednalo o spolehlivého Němce, má německé školy, takže se jedná o Němce*, apod. Za typický příklad můžeme považovat následující úryvek: *„Vyslychaný je německé národnosti, udává však českou, čemuž nechci věřit, neboť má školy německé. Služební jazyk ovládá dobře.“* Závěrem doporučeno, avšak generál Bosý³⁶⁴ od zeleného stolu připsal: *„Sudetský Němec – ze smíšeného manželství – školy má německé – zdá se, že rodina byla více německá – manželka Němka. Nedoporučuji.“*³⁶⁵ Místo racionálního odůvodnění zajatcova nepřijetí rozhodl osobní

³⁶² Tamtéž, fond MNO Londýn, karton 88, Spisy tajné a důvěrné 1944, Znovupřezkoušení státní spolehlivosti dobrovolníků, hlásících se do čs. armády 31. 8. 1944.

³⁶³ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 88, Spisy tajné a důvěrné 1944, Znovupřezkoušení státní spolehlivosti dobrovolníků, hlásících se do čs. armády 31. 8. 1944.

³⁶⁴ **Bruno Sklenovský**, krycím jménem Stanislav Bosý (1893 Větrkovice, okres Opava – 1957 Toronto) Generála Bosého lze považovat za určitý protipól kapitána Večerka. Ač rodák z moravsko-slezského pomezí, kladný vztah k německé menšině si patrně nevybudoval. Zajatci, a to jakéhokoliv původu, pro něj měli důležitost pouze coby personální zdroje.

³⁶⁵ NA Praha, fond MV-L, karton 333, sign. 2-90-150, list 448.

pocit o esenciálním němectví dotyčného, aniž by podobný názor byl podpořen ministerskými směnicemi.

O neschopnosti přiznat zajatcům právo na sebeurčení dále vypovídá případ jednoho vzdělaného zajatce, který ač syn německých rodičů, udával, že se v nitru cítí být Čechem, oženil se s Češkou a pracoval v českém prostředí. Dokonce i vyslychající jej pro příznivý dojem doporučil. Důstojník MNO ovšem připsal následující posudek: „*Má pouze německé školy. I když byl členem zednářské lóže, neznamena to, že měl vztah k čs. národu.*“³⁶⁶ Jiný zajatec³⁶⁷ se setkal s posudkem MNO, že „*je Němec, přes to, že otec byl legionářem. Z otcova legionářství nemůže těžiti syn Němec.*“³⁶⁸ Že se jednalo o přívržence státoporného aktivistického proudu německé politiky, o čemž svědčilo jeho členství v německé sociální demokracii a Rote Wehru a údajné věznění v koncentračním táboře Dachau, vůbec nebylo bráno v potaz.

Pokud nějaké okolnosti zavdávaly podnět pro „němectví“ zajatce, neslo se posuzování v duchu samonaplňujících se proroctví: „*Do české armády nebude přijat. Jistě věřil a snad ještě věří, že to Němci vyhrají. Nikdy se nesnažil, aby z něm. armády sběhnul /Dukelský průsmyk/. (...) Do čs. armády nebude přijat. Jest zcela něm. původu i výchovy. Jistě se hlásil sám, neboť je-li matka Češka, byl by normálně nenastoupil, neboť jest z Čes. Budějovic.*“³⁶⁹ „*Nastoupil službu v něm. armádě velmi brzo, jako každý Němec. Je svobodný, tedy nezávislý a mohl se jistě dostat do Protekt., kdyby k nám měl vztah.*“³⁷⁰ „*Jmenovaný narodil se v místě které náleželo Německu. Potom bylo přiděleno k Č.S.R. Po Mnichově opět bylo pod přímým vlivem Němců, Nazistů. Jeho čeština nese typický přízvuk hlučínský. Jeho matka byla Němkyně, ale v rodině – švagr je čs. četnický praporčík. Ponechávám rozhodnutí MNO.*“³⁷¹

Výše nastíněnému postupu se vlastně ani nelze příliš divit, poněvadž byl doporučen a požadován z vyšších míst. Vysvětlivky k výslechovému listu totiž podávají podrobný návod, jak „spolehlivě“ zjistit národnost: „*Kupř. bratr vyslychané osoby byl v roce 1938 příslušníkem SS v Moravské Ostravě a v roce 1939 vstoupil dobrovolně do německé armády.*“

³⁶⁶ NA Praha, fond MV-L, karton 331, sign. 2-90-139, list 14308.

³⁶⁷ Pocházel z Nýrska, otce měl Čecha, matku Němku. I ve výpovědi jsou znatelné typické prvky pro smíšené prostředí, ve kterém vyrůstal

³⁶⁸ 335, 2-90-167, list 17159.

³⁶⁹ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 106, sign. 39-5-106, Spisy obyčejné 1945, Zajatci ve Francii, výslechy npor. Šmída, přijetí do čs. armády.

³⁷⁰ NA Praha, fond MV-L, karton 332, list 14838.

³⁷¹ Tamtéž, karton 336, sign. 2-90-169, list 17394.

Dle tohoto faktu vyslýchaný doznal svou skutečnou národnost a státní občanství/ tj. od roku 1939 byl automaticky německým státním občanem/.

Vyslýchaná osoba udává národnost českou, ale její bratr již v roce 1939 sloužil v německé armádě. Tento fakt dokázal jmenovanému, že německými úřady byla již v roce 1938 jeho rodina považována za německou.

Jmenovaný předstírá národnost českou, kdežto podle sourozenců jsoucích v německých státních službách / policie, veřejná správa – Landrát, nedá se předpokládati, že by tyto úřady zaměstnávaly osoby neněmeckého původu a smýšlení.“³⁷²

Návodu nelze upřít, že nepostrádá logické argumenty a že mohl být do značné míry funkční. Smutné ale je, že se ve třech po sobě jdoucích odstavcích pomíchaly různé kategorie, které pak již zaneprázdněný důstojník nemusel hlouběji rozlišovat. To, že byl někdo považován za Němce, ještě neznamena, že se musel nutně za Němce dobrovolně hlásit a být tedy z principu nepřijatelný pro zahraniční armádu. Naopak, prostřední odstavec je pouze strohým dokladem, aniž by takto byl patrně původně zamýšlen, že každý, kdo sloužil v německé armádě, byl z nějakého důvodu považován za Němce. Pokud pak bratr sloužil v armádě již od roku 1939, znamená to, že rodina již tehdy byla německou; o způsobu nabytí takového statutu to ovšem nic nevyovídá. Asi nejvíce explicitní stanovisko o tom, koho lze považovat za Čecha a koho za Němce, bylo vyřčeno vůči příslušníkům Todtovy organizace. Prakticky každý, kdo nezastával funkci obyčejného dělníka, nebyl způsobilý pro přijetí, poněvadž se vyskytovalo podezření, že kolaboroval, dobrovolně přijal německou národnost, nebo ji automaticky obdržel(!). Směrnice zde totiž vůbec nekladla rozdíl mezi automatickým a dobrovolným nabytím. Vyšší funkci Kolonnenführera směrnice u Čechů akceptovala jen tehdy, jestliže ji získali na základě odborné kvalifikace.³⁷³

Přisuzování národní identity ovšem fungovalo i naopak. Tedy tak, že byl kladen přílišný důraz na zajatcův český původ, vychování, nebo školní docházku do českých škol. Zejména u mladých zajatců ze smíšených manželství, nebo zkrátka nejednoznačných poměrů, se za určitých okolností můžeme setkat s následujícím hodnocením: *Je to Čech, může být přijat; je to mladý zdravý hoch, syn Čecha; po otci Čech, má české školy, patřil do obsazeného území a musel přijmout říšskoněmeckou příslušnost.*³⁷⁴

³⁷² Ponecháno autentické odsazení. VÚA-VHA Praha, fond ČsVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944, čj 2-157, Vysvětlivky k výslechovému listu.

³⁷³ Tamtéž, Směrnice pro přejímání dobrovolníků bývalých čs. příslušníků ze zajateckých táborů do čs. armády, s. 6.

³⁷⁴ NA Praha, fond MV-L, karton 337, sign. 2-90-174, list 18131, sign. 2-90-174, list 17816.

Třebaže Němci neměli být apriori zamítáni, lze pozorovat tendenci, kdy býval pouhý německý původ stále častějším důvodem pro nepřijetí do zahraničního vojska. V lednu 1945 se k tomuto problému zcela explicitně vyjádřilo i MNO, takže pro závěrečné dějství války můžeme Němce mezi zajatci považovat za nežádoucí. Důvodem odmítnutí měly být dle ministerského přípisu pouze neznalost služebního jazyka, **úplný německý původ** (zvýraznil autor), určitý druh provinění vůči ČSR a příslušnost k SS.³⁷⁵ Jediným, kdo se neustále za Němce a nevyhraněné osoby zasazoval, byl kpt. Oldřich Večerek: „České uvědomění u obou posledních nutno probudit. Oba chtějí sloužit, ale smíšené manželství doma je národně nevyhranilo. Nacisty nebyli, nejsou a nechtějí být. Přes poměry v zajateckém táboře sami se hlásili do armády. Česky mluví dobře, ačkoliv po léta nemluvili. Doporučuji, aby se jim dala příležitost se česky doučit a národně upevnit v armádě.“³⁷⁶

Situace vyeskalovala po kapitulaci Německa, kdy již československé velení nejevilo vůli přijímat Čechy ze smíšených rodin. Proti takovému pojetí se ostře postavil npor. Ing. Jan Šmíd, jemuž MNO zamítlo 8 zajatců ze smíšených manželství s odůvodněním, že je nelze přivést domů v čs. uniformě, když jejich otcové budou eventuelně souzeni a zbaveni státního občanství. Šmídova argumentace byla věcná a nevybíravá: „U všech těchto případů je předpoklad, že měli skutečně českou výchovu a je těžko dokázat, že by se nějak v jejich letech proti ČSR provinili, na což je kladen důraz v nařízení MNO o přejímání zajatců (...). Domnívám se, že není možno odsuzovati děti, když je souzen otec. Dle vyslychající praxe ze smíšených manželství, jakmile jeden z manželů je Němec a v rodině se mluvilo česky, musel mít český člen rodiny – otec, či matka, skutečně silnou individualitu.“³⁷⁷ A jako příklad Šmíd uvedl syna československého plukovníka, bývalého velitele 311. bombardovací peruti Karla Tomana-Mareše,³⁷⁸ jenž byl bez problému přijat: „Jmenovaný byl přijat a jeho matka je Němka. Je vidět, že zde se vliv otce Čecha projevil v rodině větší mírou. Výše uvedené

³⁷⁵ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 105, Spisy obyčejné 1945, sign. 39-1-105, Zajatci z Francie – nábor. 27. 1. 1945, s. 6.

³⁷⁶ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 74, Spisy zpravodajské 1944, čj. 347/taj.-6270/taj., hlášení kpt. Večerka, 24. 8. 1944.

³⁷⁷ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 106, sign. 39-4-106, Spisy obyčejné 1945, Zajatci zamítnutí do čs. armády, 6. června 1945.

³⁷⁸ Plukovník letectva Karel Mareš za války užíval krycí jméno Toman. Když se zjistilo, že se jeho syn nachází ve spojeneckém zajetí ve Francii, byla přijata nadstandardní opatření. Karel Mareš měl být urychleně vyjmut ze zajateckého tábora, prezentován v Paříži a poté převezen k Náhradnímu tělesu. VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 106, sign. 39-5-106, Spisy obyčejné 1945, Zajatci ve Francii, výslechy npor. Šmída – přijetí do armády.

případy jsou ty, kde je matka Češka a vliv matky je normálně na výchovu dětí převládající. Mimo to jde o zajatce, kteří normálně byli do čs. armády ještě před dvěma měsíci přijímáni (...). Pokládal jsem za svou povinnost na tyto případy upozornit a to ne z důvodu, že bych se stával ohleduplným pro Němce po skončení války, ale proto, že zamítnutím těchto mladých zajatců, kteří mají veškeré předpoklady k podchycení, dostanou se tito do stejného postavení jako horliví nazisti, úplní Němci, či oportunisti. Je těžko se nedomnívat, že styk s těmito bude mít skutečně velmi špatný vliv a nezletilí zajatci budou vlastně zcela pro východu ztraceni, či nakaženi vypočítavostí těch, kteří odůvodněně byli zamítnuti.“³⁷⁹ Částečně lze samozřejmě pochopit zostřená měřítká na konci války, neboť do zahraniční armády se hlásil čím dál vyšší počet českých Němců, kteří již nebyli pro zahraniční armádu žádoucí. Stanovisko velení vůči osobám ze smíšených manželství lze nicméně považovat jako nesmírně přísné a v konečném důsledku kontraproduktivní.

Jak tedy měl vypadat ideální zajatec? Obecně lze říci, že komparativní výhodu zaujímal zajatci mladších ročníků, kteří byli posuzováni blahosklonněji. Neměli rodinu, jejíž zabezpečení by je mohlo svádět ke vstupu do nacistických organizací, popřípadě k jiným projevům loajality vůči německému státu. Německou příslušnost získali po rodičích, poněvadž sami v té době byli většinou dětmi. Obecnou školu, případně nižší ročníky měšťanské školy absolvovali zpravidla na českých školách za první republiky. Starší zajatci to měli v tomto ohledu horší, poněvadž jim bylo často vyčítáno, že neoptovali a neopustili zabrané území. Zároveň zajatci starších ročníků zaujímal předpoklady pro delší službu ve Wehrmachtu, což potenciálně zapříčiňovalo zvýšený výskyt nepohodlných okolností, jako např. vyšší hodnost, více získaných vyznamenání, ale i kompromitujících zkušeností (protipartizánský boj). Co se týče původu, pak téměř bezproblémově působili zajatci z Těšínska, poněvadž jich bylo nejvíce a vyslychající důstojníci s nimi měli největší zkušenost. Zároveň svorně deklarovali své češství, což důstojníci nezpochybňovali. Oproti očekávání, bylo poměrně komplikované posuzování zajatců z Hlučínska a z obsazeného pohraničí, poněvadž tito často rukovali již v roce 1939, na což někteří důstojníci ani po vydání nových směrnic nebrali ohled. U ostatních zajatců, zejména z území Protektorátu, pak pochopitelně vyvstávalo podezření, jakým způsobem dotyčný nabyt německé příslušnosti, což povážlivě komplikovalo jejich šance na přijetí.

³⁷⁹ Tamtéž, sign. 39-4-106, Spisy obyčejné 1945, Zajatci zamítnutí do čs. armády, 6. června 1945.

Vojenské kvality

Celý proces přijímání bývalých německých vojáků se vyznačoval silným antagonistickým pnutím. Na jednu stranu přicházelo vhod, že do zahraniční armády vstupují muži s ukončeným výcvikem, neznáma i s četnými bojovými zkušenostmi. Na stranu druhou byli odmítáni, či přinejmenším neradi viděni v tomto smyslu ocenění zajatci. Pokud se projevil důkaz o zajatcových schopnostech v podobě poddůstojnické hodnosti, či patřičného vyznamenání, znamenalo to pro něj takřka vždy problém. V patřičné instruktaži se vyslyšající důstojník mohl dočíst, že „*osoby neněmeckého původu dosahují zpravidla nejvýše hodnosti Obergefreiter/Oberkanonier/Obergrenadier. Velmi zřídka se vyskytuje hodnost UNTEROFFIZIER.*“³⁸⁰ Je pravdou, že značná část v zajateckých táborech drtivě zastoupených Těšíňanů odpovídala tomuto postulátu a to jednak z důvodu jejich nižší spolehlivosti, ale také poněvadž šlo o mladé jedince, jež se pohybovali ve věkovém rozmezí okolo 20 let. Naopak zajatci pocházející z území Sudet, nebo některé z ostatních hraničících říšských žup, dosahovali poddůstojnických hodností celkem často. Nabízí se jednoduché vysvětlení. Vzhledem k tomu, že v Německu byla branná povinnost zavedena teprve v roce 1935, byli muži z odstoupeného pohraničí mající za sebou vojnu u československé armády cenným přírůstkem pro německou válečnou mašinerii. Wehrmacht se potýkal s nedostatkem vycvičených poddůstojníků, proč by tedy neměl vzít zavděk dřívějšími československými poddůstojníky? Na příkladu obyvatel Hlučínska lze dokázat, že i bývalí vojáci československé armády měli nakročný slibný postup a neznáma dosahovali hodnosti Unteroffizier.³⁸¹ Pro československou armádu byla tato hodnost ovšem na překážku. Jedna z později vydaných instruktaží pro vedení výslechů hovoří, že každý, kdo obdržel hodnost Unteroffizier a vyšší, má být zamítnut. Jediná výjimka se připouští, byla-li dosažena v roce

³⁸⁰ První tři zmíněné mimochodem nejsou ekvivalentní hodnosti. Poslední dvě uvedené nemají český ekvivalent, odpovídají typu „staršího vojína“. Prakticky nemají žádný význam, neboť se udělovaly vojákům s odslouženými lety, kteří neměli předpoklady ani na dosažení hodnosti Gefreiter, tedy svobodník. Na tomto místě se hodí připomenout odlišný systém československých a německých poddůstojnických hodností. Zatímco v československé armádě bylo nutno absolvovat pro dosažení hodnosti z této skupiny poddůstojnickou školu, v německé armádě byly hodnosti odpovídající našim poddůstojnickým udělovány za odsloužená léta. Teprve až na hodnost Unteroffizier, odpovídající zhruba naší hodnosti četaře bylo nutno prodělat poddůstojnický kurz, respektive školu. Tuto odlišnost si neuvědomovala československá strana přidávající německým hodnostem na bázi Gefreiter vyšší hodnotu, než v reálu měly.

³⁸¹ Z výsledků autorovy účasti v projektu Hultschiner-Soldaten.

1944 a později.³⁸² Je pochopitelné, že tato snaha měla za cíl vyjmout z náboru potenciálně nebezpeční živly, především fanatické stoupence nacismu. Co se ale dosažení vojenské hodnosti týče, zůstává otázkou, do jaké míry se zde překrývá osobní přesvědčení s vojenskými výkony a z toho vyplývající hodnocení nadřízenými mající vliv na udělení hodnosti. Jen pro představu, ještě na samotném konci války, kdy samotné prověřování nabralo přísnější charakter, dorazilo k NT v rámci největšího transportu zajatců z francouzského Cherbourgu o počtu 509 osob 24 zajatců v hodnosti Unteroffizier a 1 Feldwebel.³⁸³

Mezi zajatci se vyskytl i značný počet osob, které absolvovaly svou vojenskou službu již za první republiky. Některé přitom dosáhly poddůstojnických hodností. V takovém případě se zajatci dožadovali uznání svých předválečných šarží, aby nemuseli sloužit jako obyčejní vojíni. Zahraniční armáda takové požadavky akceptovala, avšak neuznávala je automaticky, nýbrž nechala žadatele podrobit zvláštnímu prověření. Bývalý zajatec, nyní již příslušník zahraničního vojska, musel před komisí vybraných důstojníků vylíčit podrobné údaje o studiu na poddůstojnické škole, a poté byl přezkoušen ze znalostí, jež byly kladeny na požadovanou hodnost. Ze zkoumání zkušebních protokolů vyplynulo, že uznání prvorepublikové hodnosti nečinilo problém, pokud voják při přezkoušení hovořil výhradně o své předválečné vojenské službě.³⁸⁴ K akceptování hodnosti ovšem docházelo jen tehdy, když byly prokázány patřičné vojenské znalosti.³⁸⁵ Pokud se ale bývalý zajatec při

³⁸² VÚA-VHA Praha, Fond Československá vojenská mise ve Velké Británii, karton 11, Čs. sběrné středisko Ostende 1945, Poznámky k výsledkům.

³⁸³ VÚA-VHA Praha, sbírka 20, karton 35, sign. 20-35-20, Seznam členů transportu.

³⁸⁴ V některých protokolech, zvláště v těch z let 1943 a 1944, bývá služba v německé armádě vynechána. Od podzimu 1944 se již však začíná její stručný souhrn vyskytovat. Lze se domnívat, že na ni byli vojáci tázáni. I v takových případech ale často umně překlenují otázku vlastní hodnosti. Díky tomu byly předválečné šarže příznány například i německým poddůstojníkům (Unteroffizier). Srovnej: NA Praha, fond MV-L, sign. 2-90-202/20674 a sign. 2-90-179/18363 s VÚA-VHA Praha, sbírka 24, Rudolf Návrat, zkušební protokol a Jan Tichý, zkušební protokol.

³⁸⁵ To byl i případ patrně vůbec prvního bývalého vojáka Wehrmachtu, který žádal o uznání své předválečné hodnosti: „Po přezkoušení voj. Gunčíka dospěla komise k názoru, že jmenovaný pravděpodobně byl v poddůstojnické škole u p. pl. 48 u kulometné čety jako frekventant. Jeho znalosti těžkého kulometu jsou dosti dobré. Znalosti strážní služby, polní služby a mapového materiálu odpovídají tak asi znalostem desátníka. Jmenovaný absolvoval poddůstojnickou školu téměř před 6 lety a jak sám přiznává, hodně věcí zapomenul, jelikož řadu let neměl příležitost se s nimi zabývat. (...) Komise proto navrhuje, přiznati mu hodnost desátníka. Později může být povýšen na četaře.“

VÚA-VHA Praha, sbírka 24, Augustin Gunčík, zkušební protokol.

prověřování zmínil také o své německé hodnosti, znamenalo to dostatečný důvod, aby jeho prvorepubliková hodnost nebyla uznána. Zamýšlený prostředek zmínit svou německou hodnost jako legitimizační argument pro existenci předválečné šarže byl československými důstojníky chápán přesně v opačném gardu. Vůbec nehrálo roli, že žadatel prokázal požadovanou erudici. Závěrečný posudek se pak nesl zhruba v následujícím znění: *Jmenovaný projevil sice dosti odpovídající vojenské znalosti, které postačují k přiznání hodnosti desátníka, poněvadž v německé armádě získal hodnost obergefreitera, doporučuje komise přiznání hodnosti až na půdě ČSR.*³⁸⁶ K dodatečnému přiznání hodnosti na území republiky již nedošlo, takže řada prvorepublikových poddůstojníků byla díky své službě v zahraniční armádě prakticky degradována. Neuznávání předválečných hodností na základě nabytí hodnosti v německé armádě se tudíž jeví značně nespravedlivým. Kdyby přezkušovací komise věděla, že německá armáda akceptovala československé hodnosti a kdyby si tuto skutečnost ověřila konfrontací s výsledovými protokoly zajatců, neuznala by předválečné hodnosti patrně nikomu. V každém případě se na této skutečnosti odráží nekompromisní postoj v nahlížení služby „Čechoslováků“ v německé armádě. Veškerá pozornost byla soustředěna na německou hodnost an sich, aniž by bylo reflektováno, že na její dosažení často nemohl mít jedinec žádný vliv.

Kolika bývalým zajatcům byla předválečná hodnost uznána, nevíme přesně. V kronice Náhradního tělesa se v březnu 1945 píše o 6 četařích, 4 desátnících, 4 svobodnících a 2 rotmistrech. Jiný záznam z ledna téhož roku podává dokonce ještě vyšší čísla: 16 četařů, 28 desátníků 23 svobodníků a 1 rotný.³⁸⁷ V tomto soupise ale není uvedeno, jedná-li se výlučně o bývalé vojáky Wehrmachtu. Počet vojáků, jimiž hodnosti uznány nebyly, neznáme vůbec.

Obdobný problém panoval na poli válečných vyznamenání. Zajatci se sice snažili dosažená ocenění bagatelizovat, protože úplně zamlčet je při vlastnictví vojenské knížky nemohli. Českoslovenští důstojníci dosažená německá vyznamenání pochopitelně neviděli rádi, a třebaže zajatec vyhovoval všem kritériím, mohla být jeho žádost zamítnuta. Tolerovala se vyznamenání za zranění, kdežto železné kříže byly na překážku. Proto zajatci zlehčovali situaci a svorně tvrdili, že i kříž dostali za vícenásobné zranění, jen aby nemuseli přiznat skutečné důvody, které by je mohly stavět do role obzvláště snaživých vojáků v německé armádě. Ministerstvo uváděné důvody nijak zvlášť neproblematizovalo, takže se

³⁸⁶ Tamtéž, sbírka 24, Josef Kolarčík, zkušební protokol, Emil Meisel, zkušební protokol, Alfons Olšák, zkušební protokol, Emil Šíma, zkušební protokol.

³⁸⁷ VÚA-VHA Praha, fond NTVB, kronika V. díl, nečíslováno.

nabízí vysvětlení, že tímto způsobem nechtělo komplikovat již tak složitou situaci.³⁸⁸ Ba dokonce velmi často zaujímalo kladný postoj k vyznamenaným, i když je vyslychající důstojník pro přijetí nedoporučoval. Pro kpt. Barausche například představovalo dosažené vyznamenání zásadní překážku pro přijetí. Ve svých souhrnných hlášeních proto vždy zdůrazňoval vyšší hodnost i vyznamenání, především železné kříže. Někdy připojil i vlastní glosu: „*Smutné jsou případy Eduarda Pohludky a Adolfa Pikeše, prvně jmenovaný (...) vyznamenán Němci Eisernes Kr. I a II třídy, otec Čech, matka taktéž. Adolf Pikeš (...) mat. řeč česká, oba rodiče Češi. Vyznamenán EK IIkl. Jmenované jsem zamítl.*“³⁸⁹ MNO oba zajatce schválilo. Barausch neváhal ani zpochybnit kvalitu výslechů jiných důstojníků, když namátkou prověřil již prověřený transport zajatců a narazil na vyznamenaného: „*Upozorňuji dále na evidenční list 323 Milerský Karel, prověřen npor. Šmídem a kde bylo snad přehlédnuto, že jmenovaný má EK II. Prosím o patřičný rozkaz pro vyjmutí jmenovaného ze skupiny vybraných pro čs. armádu.*“³⁹⁰ V tomto případě, zdá se, byl úspěšný, neboť o záležitosti nerozhodovalo ministerstvo. Je zvláštní, že v otázce vyznamenaných zajatců Barausch zaujímal nekompromisní stanovisko, zatímco členové nacistických organizací mu, obrazně řečeno, unikali pod rukama.

Úhrnem lze konstatovat, že v první řadě bylo usilováno o maximální bezpečnostní prověření zajatců. Našlo se však i dost čs. důstojníků, kteří by rádi přijímali více zajatců a to nejen z důvodů jejich převýchovy a začlenění do československé společnosti, ale také kvůli jejich hodnotě coby zdroji lidské síly. Naprosto utilitární stanovisko v tomto směru zastával velitel obrněné brigády generál Alois Liška, který byl na zajatcích do značné míry závislý, a proto neváhal při vhodných příležitostech se za jejich vyšší přijímání zasazovat. V jednom z textů lze mezi řádky vyčíst, že jej mrzí vysoká míra odmítavosti zajatců, když se po bok spojenců začínají stavět státy, jejichž armády ještě nedávno bojovaly za nepřátelský tábor. Liška zdůrazňoval, že pokud se již někdo hlásí do zahraniční armády, tak jeho náklonnost k nacismu jistě nebyla tak hluboká, jako například u kovaných SS-manů, a proto by byl shovívavější. Armáda pak má poskytnout všem zajatcům možnost prokázat své kvality, a pokud se někdo z nich provinil, má být po válce poháněn k zodpovědnosti. Služba v armádě by nicméně neměla být nikomu odpírána.³⁹¹

³⁸⁸ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 105, Hlášení kpt. Barausche č. 2 z 27. 1. 1945.

³⁸⁹ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 105, Hlášení kpt. Barausche č. 4.

³⁹⁰ shaef 2, Hlášení kpt. Barausche č. 11 z 11. 2. 1945.

³⁹¹ NA Praha, fond Státní rada Londýn, karton 9, bez sign., Přípis velitele obrněné brigády k záležitosti bývalého člena SA Pavla Kawulka, s. 3.

Zajatci a otázka jejich členství v nacistických organizacích

Při dotazování na členství v nacistických organizacích, vedl sebemenší náznak osobního zakolísání k zamítnutí zajatce pro zahraniční armádu. Příslušnost k předním organizacím jako SdP, NSDAP, SA a SS automaticky znemožňovala vstup do zahraniční armády. Spolky jako NSKK, či NSV měly být tolerovány, byť v praxi znamenaly komplikace. S koncem války se zostřílo i nahlížení na členství v těchto organizacích, když ministerstvo formulovalo, že NSKK a NSFK³⁹² má být stejně závadné jako SA.³⁹³ Aby bylo dosaženo autentické výpovědi, podepisovali zajatci při výsledku prohlášení, že pravdivě přiznali členství v uvedených organizacích a že budou-li přijati na základě nepravdivých údajů nebo zamlčených skutečností, musí počítat s poválečným soudem a potrestáním. Protože tato forma nátlaku nebyla zcela úspěšná, pomáhali si často důstojníci různými lstmi. Například oznamovali zajatcům, že československá vláda má k dispozici rozsáhlé seznamy příslušníků nacistických organizací.³⁹⁴

Přesto se v několika případech členství v některé z organizací provalilo až během služby dotyčného u československého vojska. Při následném přezkoumávání všichni vojáci pochopitelně udávali, že členství bylo vynucené a nepřekračovalo nezbytnou míru angažovanosti. Polní prokurátor proto vypracoval posudek právní povahy členství v SS a SA. Za předpokladu, že dotyčný vstoupil do těchto organizací z neodolatelného donucení, nemělo být členství považováno za zločin. Vlastní posouzení, jednalo-li se o skutečnost neodolatelného donucení, měl provést teprve soud. A protože ten se mohl naprosto transparentně konat až po válce na území republiky, nastávala zde patová situace. Polní prokuratura vědoma si tohoto problému, proto vydala stanovisko, že v případě osob z odtržených území lze připustit, že ke vstupu do SA byly skutečně přinuceny výhrůžkami. Totéž pak mělo platit i pro SS, byť v daleko menší míře.³⁹⁵ Jan Masaryk pověřený výkonem funkce ministra národní obrany nicméně vydal výnos, že členství v SS a SA je považováno

³⁹² Nationalsozialistisches Fliegerkorps, nacionálně socialistický letecký sbor.

³⁹³ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 96, sign. 37-10-96, Spisy obyčejné 1944, Zajatci – přijetí do čs. armády

³⁹⁴ Kpt. Barausch rozšířil na konci války v jím navštěvovaných zajateckých táborech, že čs. vláda má k dispozici kompletní kartotéku nacistické organizace na území ČSR a zaznamenával úspěchy. VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 3, Spisy 1945, Výslech válečných zajatců 29. dubna 1945.

³⁹⁵ NA Praha, fond Státní rada Londýn, karton 9, bez sign., Právní povaha SS a SA.

za zločin a všichni, u nichž se zjistí, že byli členy těchto organizací, musí být z politických důvodů propuštěni z armády.³⁹⁶ To ovšem bylo realizovatelné pouze u osob čerstvě prezentovaných. Vojáci, kteří již sloužili např. u brigády a na něž se členství v těchto organizacích provalilo, již z armády vyloučit nešlo. Byli staženi k Náhradnímu tělesu, kde posléze vytvořili tzv. skupinu nespolehlivých osob. Nic nepomohly ani přímluvy generála Lišky, že zjišťování pravých příčin vstupů do nacistických organizací se dá v zahraničí jen stěží uskutečnit, a bylo by proto lepší dotyčné raději zapojit do boje proti Německu.³⁹⁷ Armáda se snažila všech nespolehlivých za každých okolností zbavit, leč vrátit je do zajateckého tábora s ohledem na ženevské konvence nemohla. Byly vymyšleny způsoby, jakými by šlo dotyčné zpátky do táborů odeslat,³⁹⁸ nicméně nakonec celá skupina nespolehlivých skončila po válce v Československu, kde byla předána do zajateckého tábora v Plzni-Doudlevcích.³⁹⁹

Komplikovanější situace nastala při posuzování členství zajatců mladších ročníků v Hitlerově mládeži (HJ). V prvním roce náboru německých zajatců byly případy s výskytem členství v HJ tolerovány, nebo možná záměrně ignorovány. Zároveň se zdá, že zajatci tyto skutečnosti při výsleších nepřiznávali, neboť byl zaznamenán nezvykle nízký počet členů HJ přijatých mezi prvními zajatci. V druhé půli roku 1944 se ale takových případů vyskytlo několik najednou, přičemž ve stejnou dobu propukla aféra s přijetím tří příslušníků Waffen-SS. MNO proto již nechtělo opakovat trpkou zkušenost s příslušníky SS a členy HJ vehementně odmítalo. To se ale nelíbilo vyslyšajícím důstojníkům v táborech, kteří takový přístup pokládali za nespravedlivý. Velice razantně se za bývalé příslušníky HJ postavil velitel vyslyšající skupiny ve Woodhouselee škpt. Stránský: *„Nemohu se ubránit pocitu křivdy na těchto mladých, zdravých českých lidech, kterým bývá a je promíjeno, přihlásil-li se jejich otec z donucení / někdy i dobrovolně / k německu, ale kterým nyní není prominuto, že ve věku, v němž se politicky nemyslí a neuvažuje, byli hrozbami vězení a pokutování přinuceni vstoupit do Hitlerjugend, i když mnozí tento spolek navštívili pouze několikrát a pro neznalost němčiny se zpěvu a cvičení ani nezúčastnili. Němci na obsazeném území hnali*

³⁹⁶ Tamtéž, bez sign. Odpověď k čj. 8517 dův. – 2. oddělení 1944.

³⁹⁷ Tamtéž, bez sign., Přípis velitele obrněné brigády k záležitosti bývalého člena SA Pavla Kawulka, s. 3

³⁹⁸ Ze dnešního pohledu se může jevit až absurdní jeden z návrhů, kdy měly být nespolehlivé osoby předány francouzským jednotkám bojujícím pod čs. velením u Dunkerque, které by je „opětovně“ zajaly a zařadily do vlastních táborů. VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 106, sign. 39-104-106, Spisy obyčejné 1945, Osoby nežádoucí v čs. armádě – odsun.

³⁹⁹ VÚA-VHA Praha, sbírka 37, sign. 37-17-17.

do něm. organizací kde koho a hnali bychom vodu na jejich mlýn, kdybychom mladíkům, tehda ještě takřka dětem, znemožnili boj proti zlu, které pochopili až když je pozdě. Hovoří-li se o převýchově mladých českých lidí, pak armáda je prvním zdrojem takové převýchovy a bylo by jen dobře, kdyby ti, kdož se do HJ dostali bez vlastní viny a z přinucení, dosáhli abolice před našimi úřady.“⁴⁰⁰

MNO se tedy v této politicky ožehavé záležitosti obrátilo na Ministerstvo vnitra s prosbou o sdělení názoru na přijímání příslušníků HJ nyní i do budoucna. V dotazu MNO byla v podstatě reprodukována slova špkt. Stránského, že osoby, které vstoupily do HJ, byly v inkriminované době nezletilé, přičemž se tak událo z donucení na nátlak rodičů, příbuzných nebo zaměstnavatelů.⁴⁰¹ Vnitro zareagovalo souhlasně v podobném duchu: „*Přijetí takových osob nelze generálně odmítati, nýbrž je nutno zkoumati každý případ individuálně.*“⁴⁰² Doporučilo, aby byl kladen důraz na zjištění, zda dítě vstoupilo do organizace z cizí vůle a jestli bylo členství pouze formálního charakteru. Závěrem vyjádřilo obavu, jak bude zařazení členů HJ do bojové jednotky působit psychologicky na své okolí.⁴⁰³

Souhlasné stanovisko MV tak vytvořilo předpoklad pro přijímání bývalých příslušníků HJ. Aby bylo dosaženo maximální míry kontroly, konalo se první skupinové přijetí za specifických podmínek.⁴⁰⁴ K 16. listopadu 1944 se u Náhradního tělesa v Southendu on Sea sešla smíšená komise složená ze zástupců Státní rady, vojska a ministerstva spravedlnosti,⁴⁰⁵ aby přezkoumala záležitosti 15 mládenců.⁴⁰⁶ Komise nejprve prostudovala výslechové protokoly a následně si nechávala jednotlivě předvolávat přezkušované osoby. Prameny udávají, že bylo postupováno velice pečlivě. Členové komise zkoumali rodinné poměry

⁴⁰⁰ VÚA-VHA Praha, Sbírka 37, sign. 37-17-18, list 50, Cudek Valentin, Smogy Vladislav a Knapik Ladislav, žádost o změny rozhodnutí.

⁴⁰¹ NA Praha, fond MV-L, karton 92, sign. 2-3-24, Zajatci čs. státní příslušnosti, členové HJ – dotaz.

⁴⁰² Tamtéž, karton 92, sg. 2-3-24, Zajatci čs. státní příslušnosti, členové HJ – odpověď.

⁴⁰³ Tamtéž.

⁴⁰⁴ Na následujících řádcích bude čerpáno ze dvou zpráv o průběhu prověřování. Viz NA Praha, fond MV-L, karton 92, sign. 2-3-24, Záznam dr. Maláče o přezkoušení bývalých členů HJ a Zpráva komise státní rady o výslechu německých zajatců československého původu, přihlásivších se do československé armády.

⁴⁰⁵ V komisi zasedali předseda branného výboru por. Karel Janšta, poslankyně Anežka Hodinová, Prof. dr. Vladimír Klecanda, Alexandr Vido, dr. Maláč z ministerstva vnitra a dr. Václav Beneš z ministerstva spravedlnosti. Za vojenskou správu byl v komisi přítomen velitel Náhradního tělesa plk. Petr Novák.

⁴⁰⁶ Mladíci byli ve věku 18 až 21 let (ročníky 1923-1926) a pocházeli z Těšínska (5 případů), Hlučínska (3 případy), ostatního obsazeného pohraničí (3 případy) a z Protektorátu (4 případy, z nichž 2 udávali německou národnost).

vyslýchaných a snažili se dobrat pohrnutí, které je vedly jak ke vstupu do německé, tak do československé armády. Ve všech případech nakonec došlo ke přijetí vyslýchaných, byť u tří osob nepanovala jednomyslná shoda. Zarážející je, že člověkem, který se v daných případech postavil proti přijetí, byla jediná ženská členka komise, Anežka Hodinová-Spurná.⁴⁰⁷ Lze jen spekulovat, bylo-li to zapříčiněno její stranickou příslušností. Názory komise se podstatně lišily od stanovisek důstojníků z MNO, neboť pro komisi vůbec nepředstavovalo překážku, že jeden z vyslýchaných naprosto neovládal český jazyk. Jinak komise maximálně reflektovala, že šlo o jedince, kteří v době odstoupení pohraničí měli okolo 14 let, a tudíž neexistovaly objektivní podmínky pro jejich samostatné jednání. Výraznější připomínky se vyskytly pouze vůči jednomu vyslýchanému, že nemá dostatek vlasteneckého přesvědčení a do zahraniční armády vstupuje ryze z hmotných důvodů.⁴⁰⁸ Závěrem komise doporučila, „aby přijatí byli zařadění odděleně a byli ještě delší dobu vhodným způsobem pozorování a vychovávání.“⁴⁰⁹

Z charakteristiky přijatých zajatců, kterou komise vypracovala, je patrné, jak hluboce byl zakořeněn referenční rámec typický pro Třetí říši i u tak mladých vojáků, jako byli vyslýchaní: „Celkem komise získala výsledkem těchto 15 býv. německých vojáků smutný obraz fyzické a mravní bídy v níž náš lid doma po leta německého teroru živoří. Není pochyby, že mnozí nepřemohou tohoto strašného hospodářského a národnostního útlaku, že podlehnou a ve svém zoufalství ponechají své děti na pospas nacistické propagandě, která je pak zformuje, vlastně zdeformuje tak, že náš převýchovný úkol bude velmi nesnadný, ba v mnohých případech beznadějný. Již na těchto patnácti případech lze pozorovati vlivy nacistické výchovy popř. působení nacistického okolí, u všech 15 je zcela pochopitelná vlašnost národní, nelze ani pozorovat, že by vůbec nějak odsuzovali zásady nacistické, nanejvýš že řekli: „nic dobrého jsme od Němců neměli“, nebo „jinak bychom nedostali práci, kdybychom se nebyli dostali do Hitler-Jugend“ apod. Odhodlání některých ke vstupu do československého vojska a zejména jejich argumentaci, že jako Češi chtějí bojovat za svou

⁴⁰⁷ V jednom případě se domnívala, že se dotyčný vůbec nehodí pro čs. armádu, u ostatních dvou osob její stanovisko podpořil ještě dr. Maláč. Tito dva vyslýchaní totiž před komisí otevřeně vypovídali o zločinech nacistického režimu. Oba zdůrazňovali, že na popravách neměli nejmenší účast, nicméně u dvou členů komise tyto výpovědi vzbudili pochybnosti.

⁴⁰⁸ „Jako důvod, že se hlásí do čs. armády, udal, že za 4 roky Němců neměl nic dobrého. Že se chce vrátit do Čech, kde má chalupu a pole a chce něco udělat, aby tam mohl žít.“ NA Praha, fond MV-L, karton 92, sign. 2-3-24, Záznam dr. Maláče o přezkoušení bývalých členů HJ, s. 4.

⁴⁰⁹ Tamtéž, karton 92, sign. 2-3-24, Úřední záznam z prověření příslušníků HJ.

*vlast, možno přijímati jen s jakousi rezervou. Zdálo se někdy, že si to za dveřmi řekli, jak na komisi zapůsobit takovouto vlasteneckou větou. U některých to znělo přirozeně, u jiných se však komisi zdálo, že je to jaksi nacvičená fráze bez vnitřního hnutí a obratu k lepšímu.*⁴¹⁰ Z posudku je zároveň znatelné, jak hluboká propast zela mezi příslušníky Státní rady, pro něž byla zcela závazná oficiální, nacionálně definovaná koncepce Čechoslovákismu, a vyslychanými zajatci, kteří nepovýšili své nacionální cítění na svého druhu náboženství. Kromě implicitního vyčítání nedostatku vlastenecké odhodlanosti totiž na následujících řádcích komise zcela zjevně klade (nedobrovolnou pozn. aut.) službu v německé armádě vojákům za vinu. Své rozhodnutí o přijetí dotyčných pak odůvodňuje pohnutkou, dát jim možnost svá provinění odčinit a prokázat *účinnou lítost*.

Vzhledem ke zkušenosti, již komise díky této záležitosti nabyla,⁴¹¹ žádala ministerstvo, aby se ve všech budoucích případech mohla k přijímaným vojákům vyjádřit (mj. za účelem hlubšího zjištění stavu, v jakém se mládež *doma* nachází) a zároveň tím poskytnout armádě politické krytí.⁴¹² To ale nebylo vzhledem k masovému charakteru náboru mezi zajatci možné, poněvadž by opatření nesmírným způsobem narušilo *plynulý chod*(!) celé akce. Znamenalo by to mimo jiné, že by civilní osoby ze Státní rady měly působit v zajateckých táborech, o čemž MNO nepředpokládalo, že bude Brity povoleno. Proto ministerstvo navrhlo, aby se činitelé Státní rady „čas od času přesvědčili o náborové činnosti MNO,“ přičemž ve sporných případech by ministerstvo po Státní radě požadovalo posudek.⁴¹³ Ministerstvo oslovilo Státní radu již v lednu 1945, ve věci prověření 23 bývalých členů HJ,

⁴¹⁰ NA Praha, fond MV-L, karton 92, sign. 2-3-24, Zpráva komise státní rady o výsledku německých zajatců československého původu, přihlásivších se do československé armády s. 5.

⁴¹¹ Profesor Klecanda hovořil o prověřování příslušníků HJ ještě na následující schůzi branného výboru, kde poukázal na určité nebezpečí, vyplývající z přijímání takových osob do zahraniční armády, zejména při jejich nasazení na frontě. Zdůraznil, že Státní rada sice převzala politickou zodpovědnost za jejich přijetí, hlavní díl práce však spočívá na vojenské správě, jež nyní musí rozpustit mladíky mezi různé útvary, aby nezůstali pohromadě. Zároveň Klecanda politoval, že nebyla probrána otázka antisemitismu, jejíž přítomnost považoval zejména u NT za dlouhodobě aktuální. Poprosil proto, aby vojenská správa napravila opomenutí komise Státní rady a vysvětlila bývalým členům HJ, že antisemitismus nelze v demokratické armádě trpět.

NA Praha, fond Státní rada-Londýn, karton 75, bez sign., branný výbor 28. 11. až 1. 12. 1944, Zápis ze 7. schůze branného výboru ve druhém zasedání čtvrtého období Státní rady ze dne 7. 12. 1944, s. 6.

⁴¹² NA Praha, fond MV-L, karton 92, sign. 2-3-24, Zpráva komise státní rady o výsledku německých zajatců československého původu, přihlásivších se do československé armády, s. 9.

⁴¹³ NA Praha, fond Státní rada-Londýn, karton 13, bez sign., Bývalí příslušníci SS a SA, přebírání zajatců, 21. 12. 1944, s. 3.

SA a NSKK, kteří v zajateckém táboře zapřeli tuto skutečnost.⁴¹⁴ Rozhodovací pravomoc v principu stejně náležela ministerstvu národní obrany a vyslychajícím důstojníkům, jimž bylo ostatně neustále kladeno na srdce, aby při řešení jednotlivých případů měli na paměti, že zvláště osoby, které v době okupace ČSR byly dětmi, neměly *-hlavně ve Slezsku-* dosti hluboké národní uvědomění.⁴¹⁵

Nábor do zahraniční armády byl silně výběrový, což kontrastuje zejména v porovnání s Poláky, kteří ochotně přijímali kromě polských příslušníků také Němce, Rusy, Estonce, Litevce, Lotyšy a Čechy z Těšínska.⁴¹⁶ Zpravodajci II. odboru MNO charakterizovali na základě informací od Britů polský nábor tak, že ke vstupu do své zahraniční armády prakticky donutí všechny zajatce, poněvadž jim dávají na výběr účast na osvobození Polska, nebo návrat do zajateckého tábora.⁴¹⁷ Oproti tomu se českoslovenští důstojníci přeci jen snažili důkladně prověřit každého zajatce, o čemž svědčí i tendence ministerstva mírnit přísnost některých vyslychajících důstojníků. I takový mjr. Václav Podhora, který na první pohled může působit empaticky až benevolentně, se k vlastnímu stylu vyjádřil, že při sebemenším podezření o koketérii zajatce nacismem, jej posílá zpět do zajateckého tábora.⁴¹⁸ Každý vyslychající důstojník hodnotil podle jiných kritérií, tudíž silně záleželo, na koho zajatec narazil. Ministerstvo apelovalo, aby zajatci nebyli ze zajateckých táborů odesíláni dříve, dokud nebudou jejich výslechové listy prostudovány v Londýně, aby se nestávalo, že byl dotyčný navrácen do zajateckého tábora pro Němce a jeho zpětné vyjmutí pak bylo jen obtížně vymáhateľné.⁴¹⁹ Nastávaly ovšem i opačné situace, kdy volná přepravní kapacita československého transportu do Británie umožnila odeslání neproověřených zajatců, u kterých hrozilo, že někteří budou zamítnuti. Takový přístup ministerstvo oproti očekávání silně kritizovalo.⁴²⁰ Rozhořčení ministerstva se nakonec ukázalo navýsost oprávněným, neboť ve

⁴¹⁴ Tamtéž, Zajatci čs. st. příslušnosti, členové nár. soc. organizací – dotaz, 10. 1. 1945.

⁴¹⁵ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 105, sign. 39-2-105, Spisy obyčejné 1945, Zajatci z Francie – výslechové listy, s. 3.

⁴¹⁶ Jiří Friedl: *Na jedné frontě. Vztahy československé a polské armády za druhé světové války*, s. 339.

⁴¹⁷ AMZV Praha, fond LA-D, karton 219, Hlášení kpt. Drbohlava ze dne 5. 7. 1944.

⁴¹⁸ VÚA-VHA Praha, Sbírka 20, karton 33, sign. 20-6-34, Styčný důstojník u 5. americké armády. Odeslání dobrovolníků a poměry v táborech 20. 11. 1944.

⁴¹⁹ VÚA-VHA Praha, fond MNO Londýn, karton 105, Nábor ve Francii, další pokyny.

⁴²⁰ Někteří vyslychající důstojníci se snažili šetřit čas i prostředky takovým způsobem, že do transportu (jenž mnohdy na odplutí čekal celé měsíce) zařadili i zajatce, o jejichž přijetí ještě nebylo rozhodnuto. Nejzrůslehší takový případ nastal při odeslání největšího zajateckého transportu na jaře 1945 z Cherbourgu, kdy bylo nad rámec posláno 155 zajatců, z nichž bylo 6 zamítnuto a dalších 30 mělo být podrobeno dodatečnému výslechu.

jmenovaném případě bylo do armády zařazeno i několik členů nacistických organizací, NSDAP, SS a SA. Nezáviděníhodnou situaci způsobil nedlouho před německou kapitulací lidský faktor. Patrně, kdyby bylo vyčkáno na obligátní verdikt MNO, tak by k nepříjemné záležitosti nedošlo. Přisun zajatců za každou cenu tedy nebyl vyloženě žádoucí.

Shrnutí

Třebaže nemůžeme výpovědi zajatců verifikovat, zdá se být pravděpodobným, že zajatci byli u výsledků upřímnější, než by se dalo očekávat. Obraz, jenž o sobě podali, tudíž lze považovat za značně reprezentativní. Nasvědčuje tomu řada faktorů, především rozsáhlý výskyt nepříznivých okolností, o kterých mohli předpokládat, že jim budou při vstupu do zahraniční armády na překážku. Když už se zajatci pokoušeli stylizovat, nebo některé záležitosti své minulosti vyloženě instrumentalizovat, pak šlo o aspekty jejich příkladné vojenské služby, zejména o bagatelizaci získání vyšších hodností a vyznamenání. Zde se předkládaná vysvětlení mohou zdát natolik průhledná, že se současník může až podívat, proč se nad věcí nepozastavovali samotní vyslýchající důstojníci. Velká část zajatců, především pokud jde o muže mladších ročníků, ovšem neměla důvody se stylizovat do příznivého hávu. Vzhledem ke svému nižšímu věku se dotyční „nestihli“ zkompromitovat, a pokud už jejich minulost znečišťoval nějaký ten šrám, jako například angažmá v Hitlerjugend, pak dotvářeli dobrý dojem svým nadšením a neochvějnou touhou vstoupit do zahraniční armády. Náznaky i vyložené projevy stylizace proto lze pozorovat především u zajatců starších třiceti let napříč regionalitou jejich původu. Tito také občas zamlčovali své členství v nacistických organizacích. Pokud se ovšem v zahraniční armádě nacházel někdo z okruhu jejich známých a podal udání, museli ze své minulosti zodpovídat a v roce 1945 jim již hrozilo zrušení prezentace a zpětné převedení do statusu brance, protože navrácení do zajateckého tábora nebylo možné.

Pokud jde o vytváření názoru na posuzování zajatců, došlo během prvního roku náboru ke značným úpravám oficiálního stanoviska. Výpovědi více než 500 zajatců, kteří vstoupili do zahraničního vojska do září 1944, a blíže neznámého počtu nepřijatých osob se podepsaly

Tamtéž, fond ČSVM u SHAEF, karton 2, Spisy 1945, Zajatci Cherbourg, výslechy kpt. Barausche – zamítnutí do čs. armády.

VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, Spisy tajné a důvěrné 1944, Vysvětlivky k výslechovému listu.

na vydání nových směrnic, jež refletovaly v podstatě všechny okolnosti důležité pro patřičné prověření. Stanovisko direktiv pak sice sloužilo coby závazná norma, v otázce posuzování osob německého původu, respektive osob nesoucích dříve statut říšských Němců, ovšem nadále panovaly komplikace a nejasnosti. Názory vyslychajících důstojníků a jejich nadřízených z ministerstva se vyznačovaly výraznou nekonzistencí jak na horizontální, tak na vertikální ose. Zejména pro důstojníky MNO, jimiž náleželo rozhodnutí s definitivní platností, aniž by přišli se zajatcem do kontaktu, platilo, že nedodržovali jednotné stanovisko. I když sami napomínali své podřízené, aby přistupovali ke každému případu individuálně a museli je v rozhodování mírnit a měnit tedy záporná stanoviska v kladná, nezřídka tomu bylo právě naopak. Velmi často bohužel bez náznaku jakéhokoliv racionálního důvodu. Nelze proto vyjádřit paušální zhodnocení názorů ministerstva, poněvadž v případech vykazujících značnou míru podobnosti rozhodovalo pokaždé jinak.

Mezi československými důstojníky se vyprofilovaly zhruba dva názorové proudy. Někteří vyslychající důstojníci viděli v zajatcích také lidské bytosti, pro něž služba v armádě představovala vyloženě několikanásobné východisko. Mimo jiné by napomohla v jejich poválečné reintegraci, především pak v reintegraci loajálních Němců, jimiž tato skupina důstojníků nechtěla odpírat vojenskou službu. Mezi podpurné argumenty patřilo, že nelojální zajatci nemají zájem na službě v zahraničním vojsku, a také, že případné provinění v zahraničí nejde doložit a tudíž, kdo se proti Československu provinil, má být spravedlivě potrestán, ale až po válce. Do této skupiny lze zařadit i vojáky z nejvyšších pater československého velení, zejména ministra národní obrany a posléze hlavního velitele generála Sergeje Ingra a velitele československé obrněné brigády generála Aloise Lišky. I když u posledních dvou jmenovaných se zdá, že v zajatcích spatřovali především snadno dostupný zdroj doplňků a byli tudíž ochotni slevit z jejich bezpečnostního prověřování. Naproti tomu zde stála poměrně silnější skupina, která svá stanoviska stavěla do značné míry na předsudcích a stereotypch. Za její čelné představitele lze považovat generály Andreje Gaka a Stanislava Bosého, jenž byl podepsán pod téměř každým výslechovým protokolem a nesl tak osobní zodpovědnost za přijetí či nepřijetí většiny německých zajatců. Jejich přijímání se tedy neslo v nejpřísnějším duchu, třebaže jistým přehmatům nešlo zabránit. Potenciálně nebezpečné zajatce se úspěšně dařilo odhalovat i po jejich přijetí do zahraničního vojska při dodatečném prověřování u náhradního tělesa, nebo následkem zvláštního pozorování, které bylo každému zajatci věnováno.

Paradoxy, kauzy, konflikty

Politická reflexe náboru válečných zajatců

Skutečnost, že u německých ozbrojených sil sloužili i bývalí českoslovenští občané, nebyla pro politiky žádným tajemstvím. K tématu vyšlo v průběhu roku 1943 několik článků na stránkách exilových periodik⁴²¹ a kromě toho byli poslanci Státní rady pravidelně informováni ministrem národní obrany gen. Sergějem Ingrem. Není bez zajímavosti, že o prvních přijatých německých vojácích se generál vůbec nezmínil. Na plenární schůzi pouze informoval, že se v severní Africe nacházejí zajatci Wehrmachtu čs. původu, které bude třeba prověřit.⁴²² Nelze se tedy divit, že představa příslušného politického orgánu ohledně přijímání německých vojáků vypadala zhruba takto:

„Státní rada, která před časem s lítostí musela vzít na vědomí, že vojenská náborová mise v Kanadě nedocílila očekávaných úspěchů, poněvadž jí nepředcházela politická propaganda, nyní vyslechla s uspokojením, že třebas s jistým zpožděním dělají se přípravy k náboru Čechoslováků v Africe a to nejenom těch, kteří slouží v cizinecké legii, ale též z řad zajatců a těch, kteří jsou v internačních táborech. Státní rada očekává, že náborová akce v Africe po zjištění závad v Kanadě a Severní Americe, bude mít lepší výsledek.“⁴²³

Toliko první oficiální vyjádření branného výboru státní rady ze září 1943. Třebaže se v prohlášení hovoří teprve o přípravách náborové akce, probíhalo tou dobou již intenzivní prověřování několika desítek zajatců, kteří zakrátko vstoupili do zahraniční armády. Několik jich přitom v československé armádě už sloužilo. Lze se domnívat, že ministr národní obrany záměrně neposkytoval veškeré informace, jakoby vyčkával, kterým směrem se situace vyvine. Patříčné údaje svědomitě dávkoval vždy jen na podnět zvenčí. Obširnější přehled situace podal teprve až o dva a půl měsíce později na zasedání branného výboru v závěru listopadu 1943.⁴²⁴ Z jeho slov je zřetelné, že možnosti náboru mezi hypoteticky loajálnějšími

⁴²¹ Čechoslovák, Nové Československo.

⁴²² NA Praha, fond Státní rada-Londýn, karton 48, Zpráva ministra národní obrany div. gen. S. Ingra na XXXIII. plenární schůzi v třetím zasedání státní rady, konané dne 1. září 1943, s. 2.

⁴²³ NA Praha, fond Státní rada-Londýn, karton 73, II. schůze branného výboru, Návrh rezoluce.

⁴²⁴ Byla přijata opatření, aby byli zajatci odděleně koncentrováni a byl jim umožněn styk s čs. vojenskými orgány. Několik desítek jich bylo přijato. Ve styk se zajatci vstoupili vojenští zástupci i v USA. Delší dobu se vede jednání o 400 čl. občanech, kteří mají být v některém z táborů v Itálii.

čs. příslušníky, tedy zejména mezi krajany v Kanadě, jsou mizivé. Nejistý výsledek panoval také stran 1500 československých vojáků u cizinecké legie (jejichž přijetí posléze ztroskotalo), takže němečtí zajatci vyplynuli jako jeden z nevyhnutelných zdrojů. Ingr mezi řádky sděloval, že MNO dělá pro jejich podchycení maximum, i přes zdlouhavou a někdy problematickou komunikaci s přílišnými spojeneckými místy.

Tématika přijímání německých zajatců se pochopitelně neobešla bez názorových střetů. Na půdě branného výboru došlo k několika diskusím, které reflektovaly různé aspekty související s nábořem. Zásadní otázku představovalo, kdo z Čechů a v jakém počtu u německých ozbrojených sil vlastně slouží. Názory se lišily vsutku diametrálně a to většinou v závislosti na osobní zkušenosti a regionálním původu účastníků diskuse. Zatímco tedy Arnošt Frischer, který prožil jistý čas v protektorátu, argumentoval, že do německé armády se mohl dostat jen ten, kdo se prohlásil za Němce, Ján Čaplovič s Jožou Davidem kontrovali situaci v okupovaném pohraničí. Oba se nezávisle na sobě shodli, že na obsazeném území žije minimálně 800 tisíc Čechů, z čehož prvně jmenovaný vyvodil přítomnost 80 tisíc Čechů ve Wehrmachtu, zatímco David jejich počet odhadl dokonce na 90 až 100 tisíc.⁴²⁵ S názorem souhlasil i generál Ingr, který neopomněl zdůraznit, že při prověřování zajatců je nutno důkladně vyšetřit všechny okolnosti a dojde-li se ke kladnému výsledku, musí být příslušná osoba přijata.

Těmto ministrovým slovům předcházela ještě jedna drobnější diskuse, kterou vyvolal komunistický poslanec Jozef Valo provokativním dotazem, je-li Ingrovi známo, že mezi přijatými zajatci jsou i muži, kteří se hlásili dobrovolně k boji proti Sovětskému svazu. Odpověď samozřejmě byla negativní. Valova informovanost ovšem musela být pro přítomné překvapující, protože vzápětí konkretizoval svou otázku, že se jedná o armádní příslušníky přijaté ještě na Středním východě. Dle Valových informací se dotyční měli chlubit tím, jak se na východní frontě účastnili trestních expedic proti Ukrajincům. Ohledně verifikace těchto závažných údajů již ale nebylo dále diskutováno. Nejostřejší debata mezi poslanci proběhla, když měl branný výbor projednat posudek k rozpočtu MNO v tomto znění:

„Branný výbor vyslechl se zájmem zprávu o tom, že mnozí čs. příslušníci, kteří byli přinuceni bojovat v nepřátelských armádách, hlavně v armádě německé v severní Africe a které spojenci zajali, se hlásí k službě v čs. zahraniční armádě. Výbor žádá však vojenskou

Tamtéž, karton 73, Zápis z 3. schůze branného výboru konané dne 23. listopadu 1943, list 407.

⁴²⁵ Tamtéž, karton 73, Zápis z 11. schůze branného výboru v třetím zasedání Státní rady dne 15. září 1943 a zápis ze 4. schůze branného výboru dne 30. listopadu 1943.

správu, aby se spolehlivost a oddanost těchto zajatců k Československé republice zkoumala zvláštní pečlivostí tak, abychom měli záruku, že budou do naší armády přijímány výhradně osoby prodchnuté upřímným cítěním vlasteneckým. Zvýšení početních stavů nespolehlivými živly bylo by krajně nebezpečné a vedlo by jen k oslabení armády. Branný výbor předpokládá, že vojenská správa učinila v tomto ohledu žádoucí velmi rigorózní opatření a vyloučila z náboru nejen všechny osoby podezřelé, ale i takové, o nichž nemá dostatečných informací, zaručujících vlastenecké smýšlení a spolehlivost.“⁴²⁶

Opodstatněné připomínky vůči nastíněnému textu byly v následující diskusi různými způsoby relativizovány, dokud nedošlo ke konstatování, že i poslední zmíněný požadavek vlastně nelze zaručit. V podobném duchu jako probíraný text se nesl tlumočený dotaz poslance Františka Uhlíře, který se na finančním výboru tázal, jde-li skutečně o Čechoslováky donucené sloužit ve Wehrmachtu a jestli byla přijata náležitá opatření, aby se do československé armády nedostali zrádci. Pro Uhlíře by takovým znakem byla skutečnost, že daná osoba obdržela v německé armádě hodnost nebo vyznamenání. Připomínku důrazně zpochybnil Joža David, když odkázal na vlastní legionářské zkušenosti, a sice že na udělení vyznamenání nemůže mít jednotlivec významnější vliv. S Davidem překvapivě souhlasil také Bohumil Laušman, který rozhodnost při posuzování zajatců ještě více relativizoval. Podle něj ani otázka, jestli se jedinec hlásil dobrovolně do Wehrmachtu, nemůže být rozhodná, protože osobně zná dva případy, kdy se dotyční nechali naverbovat, aby pak mohli přeběhnout (sic!). Shovívavý přístup vůči zajatcům podpořil i zpravodaj výboru poručík Karel Janšta, který rezignoval na získání relevantních údajů. Podle něj zkrátka „není často možné konat přesné šetření o spolehlivosti jednotlivců.“⁴²⁷

Situaci se snažil uvést na pravou míru sám ministr národní obrany Ingr, když přítomné detailně seznámil, jak probíhalo prověřování u doposud přijatých zajatců (vyjma těch ze Středního východu). „*Jde vesměs o československé příslušníky, kteří se hlásí dobrovolně k službě v naší armádě. Jsou podrobni dlouhému šetření v Patriotic School. Jde při tom o dva druhy výsledků zpravodajskými a bezpečnostními orgány. Tyto výsledky trvají někdy několik týdnů. Nejprve je provádějí orgány britské služby, pak orgány naší zpravodajské a bezpečnostní služby. Pak následuje event. ještě další výsledek smíšenými britsko-československými orgány, aby se vysvětlily případné nejasnosti a rozpory. Výsledky jsou*

⁴²⁶ NA Praha, fond Státní rada, karton 73, Návrh posudku branného výboru o rozpočtu ministerstva národní obrany na rok 1944 pro 4. schůzi branného výboru konanou dne 30. XI. 1943, s. 3 - dodatek, list 461.

⁴²⁷ Tamtéž, karton. 73, Zápis ze 4. schůze branného výboru dne 30. listopadu 1943, s. 6.

*velice důkladné, ale na druhé straně je přirozeně téměř vyloučeno, získati naprostou spolehlivou informaci.*⁴²⁸ V otázce posuzování hodností si ministr neodpustil drobný sarkasmus vůči brannému výboru, když lakonicky konstatoval: *„branný výbor sám žádal přece v případě vojáků ze slovenské armády, aby jim byly ponechány hodnosti, které měli v této armádě. (...) Máme dobrovolce nejen z německé a slovenské, ale také z chorvatské a maďarské armády a musí se přirozeně postupovat podle jednotného hlediska. Uznáváme-li hodnosti získané ve slovenské armádě, nemůžeme postupovati zásadně jinak v jiných případech.*⁴²⁹

Že uznávání německých hodností politicky nemůže projít, Ingr bezpochyby věděl. V tomto ohledu měl na mysli spíše dopady takových opatření u mužstva, jež všechny podobné případy, ať u bývalých slovenských nebo vládních vojáků, neslo s nelibostí. Na druhou stranu je minimálně zajímavé, že si dovilil relativizovat dosavadní nejednotný přístup vůči nepřátelským armádám a postavil je všechny na jednu rovinu. Další diskuse, která by rozvinula Ingrovo pojetí, ale bohužel nenastala. V závěru své řeči pak generál shrnul, že prakticky neexistuje směřodatný předpoklad definující, koho lze a koho nelze do armády přijmout. Vždy se totiž najde – a pro konkrétní příklad ani během jednání výboru nechodil daleko – dostatek případů narušujících obecnou představu.⁴³⁰ Nebál se poukázat, že záruka spolehlivosti získaných informací prostě neexistuje. Rozhodující kritérium pro něj představoval osobní dojem při výsleších a samotná skutečnost dobrovolné přihlášky. Právě dobrovolným přihlášením do československého vojska se zajatec vystavoval značnému riziku. Autonomní organizace zajateckých táborů totiž umožňovala fyzické napadání nepohodlných osob, což si ministr dobře uvědomoval. U pojmu dobrovolnosti můžeme tedy na tomto místě pozorovat jiný charakter, než jaký získal v další fázi války. Její konec se zatím stále nacházel v nedohlednu, což ovlivňovalo posuzování motivací. Posléze se systém v třídění a systematizaci zajatců změnil, takže fyzické inzultace mohly být do jisté míry eliminovány. V každém případě se generál Ingr snažil ujistit přítomné o obecné pečlivosti při prověřování zajatců. Definitivní souhlas s přijetím každého zajatce ostatně náležel jemu, což také neopomněl zdůraznit. Konec konců, s přijetím do armády posuzování bývalého zajatce nekončilo, poněvadž ten byl i nadále podroben pozorování ze strany vyšších míst i vlastních

⁴²⁸ Tamtéž.

⁴²⁹ Tamtéž, s. 7.

⁴³⁰ Ingr uvedl několik případů, které vždy nějakým způsobem odporovaly předpokládaným zásadám a měly demonstrovat nutnost individuálního přístupu. Snažil se ukázat, že i v situacích na první pohled jasně vypadajících, může být zdánlivá překážka naopak výhodou.

spolubojovníků. Závěrem lze říci, že Ingrův osobní postoj vůči zajatcům byl značně tolerantní, což dokládají i poslední slova jeho filipiky: „*Jsou-li pochybnosti, které jsou odůvodněny pouhými dohady, je záhodné, aby se postupovalo blahovlně. Má se lidem eventl. dáti možnost, aby napravili dřívější nesprávný postup, neboť jinak mohli by doma právem říci, že jim byla odňata možnost sloužiti československé věci.*“⁴³¹

K dalšímu rozsáhlému přetřásání problematiky přijímání německých válečných zajatců došlo na půdě branného výboru téměř o rok později při probírání osnovy dekretu republiky, který upravoval povinnost vojenské služby osob sloužících ve Vládním vojsku, slovenské armádě, nebo v některé z pravidelných nepřátelských armád, které z důvodu nižšího věku nebyly v předválečné republice podrobeny odvodu. Dekret měl doplňovat dřívější mobilizační rozkaz, jenž se ovšem vztahoval pouze na vojenské osoby a vynechával tudíž všechny muže odvodního ročníku 1918 a výše, kteří neprošli předválečným odvodem. MNO odůvodňovalo nutnost vydání dekretu nemožností dodržení stávajících předpisů a zároveň potřebou stanovit povinnost uposlechnutí mobilizační vyhlášky danými osobami.⁴³²

Dekret stanovoval vojenskou povinnost válečným zajatcům, pod nimiž rozuměl bývalé čs. státní příslušníky (především z odtržených území), kteří „*byli nepřátelskými mocnostmi odvedeni a zařazeni do jejich pravidelných armád, nikoliv tedy jiných vojenských nebo polovojenských organizací.*“⁴³³ Důrazem na pravidelné armády bylo bezpochyby zamýšleno zamezení platnosti opatření na příslušníky Waffen-SS. Zároveň dekret explicitně zamítal vojenskou povinnost osobám německé a maďarské národnosti, jež generálně kvalifikoval jako nespolehlivé. Oproti příslušníkům Vládního vojska a slovenské armády, kteří se mohli

⁴³¹ Tamtéž.

Výrazové prostředky užívané během politické diskuse nelze bohužel analyzovat, poněvadž záznam jednání je pouhým převyprávěním a nikoliv doslovným přepisem. Můžeme pouze pozorovat určité motivy, jako je motiv provinění a polepšení. V jednom případě se tento námět objevuje ve formulaci „*obrácení hříšníci*“. Nelze pominout, že jistá část členů Státní rady chápala službu v německé armádě, byť vynucenou, za provinění, což ostatně dala najevo v rezoluci pro přijímání bývalých příslušníků HJ.

⁴³² NA Praha, fond Státní rada-Londýn, karton 74, Branný výbor 11. 9. až 2- 10. 1944, příloha A, Dekret prezidenta republiky ze dne, kterým se stanoví vojenská služební povinnost některých osob, Důvodová zpráva s. 1.

⁴³³ Tamtéž, s. 2.

stát součástí zahraniční armády přechodem pod československé velení,⁴³⁴ mohli být bývalí příslušníci nepřátelských armád odvedeni až dnem prezentace a to z důvodu, aby byla zjištěna jejich fyzická a psychická způsobilost, „*poněvadž Němci a Maďaři konali válečné odvody s účelem dosáhnouti nejvyšších možných počtů a proto odváděli i osoby, které my bychom neuznali za schopné vzhledem k jejich fyzickému nebo duševnímu stavu. Kromě toho se jejich stav válečnými útrapami, případně zraněními, určitě nezlepšil, takže i z toho důvodu jich celá řada nebude schopna vojenské služby.*“⁴³⁵ Závěrem dekret pravil, že zmiňované osoby nemohou být zařazeny do československé armády, pokud „*se provinily proti věrnosti Československé republice, byly dobrovolně ve službách nepřítele, nebo jejich státní spolehlivost je pochybná,*“⁴³⁶ což odpovídalo i znění mobilizačního dekretu.

Vůči návrhu dekretu vznesli členové branného výboru řadu připomínek, z nichž zásadní byly, je-li takového opatření vůbec třeba,⁴³⁷ dále že je opomíjena pracovní polovojenská Organizace Todt, ale především se několikrát objevilo upozornění na kvalitní provádění náboru: „*...nesmí dojíti k neuváženému a tak ukvapenému naboru, že by se tím ohrožovala politická hodnota a struktura armády.*“⁴³⁸ Ivan Petruščák byl v této věci ještě o stupeň explicitnější: „*Nutno si uvědomit, že provedením dekretu nabude naše armáda jiného rázu a jiné tvárnosti, než je měla dosud. Sestává zatím jen z těch nejlepších a nejoddanějších bojovníků, kteří opustili republiku buď ihned před válkou, nebo kteří alespoň přešli k spojencům již před delší dobou. (sic!)*“⁴³⁹ Nyní dostaneme do armády lidi, kteří, třeba budou dobrými Čechy, Slováky nebo Karpatskými Ukrajinci, přece žili delší čas v docela jiném prostředí a i když jsou upřímnými odpůrci fašismu a hitlerismu, podléhali přece do určité míry jeho vlivu.“⁴⁴⁰ Dále uvedl příklad, že na doposud přijatých zajatcích (označuje je jako Rommelovce) bylo pozorováno zapuštění nacistické ideologie. Z tohoto důvodu

⁴³⁴ Stačilo, aby se velení chopil člověk uznaný exilovou vládou, nebo aby jednotka hromadně přešla ke spojencům. Okamžikem přechodu se stávají příslušníky čs. armády, byť technické stránky budou doladěny později. Tamtéž, s. 4.

⁴³⁵ Tamtéž, s. 5.

⁴³⁶ Tamtéž.

⁴³⁷ Poslanci Státní rady se shodli, že lze stejně dobře uplatnit dosavadní branný zákon, který říká, že nachází-li osoby ve vojenském věku, pak se na ně vztahuje i povinnost vojenské služby.

⁴³⁸ Tamtéž, Zápis ze 14. schůze branného výboru ve čtvrtém zasedání Státní rady, konané dne 2. října 1944, s. 6.

⁴³⁹ Příznačně se zde ukazuje typická představa o ideálním složení zahraniční armády. Ve skutečnosti na podzim 1944 odpovídala takovéto charakteristice již asi jen polovina mužstva.

⁴⁴⁰ NA Praha, fond Státní rada-Londýn, karton 74, Branný výbor 11. 9. až 2- 10. 1944, Zápis ze 14. schůze branného výboru ve čtvrtém zasedání Státní rady, konané dne 2. října 1944, s. 4.

považoval za nezbytné poskytnout jim náležitou péči a převýchovu. Petruščák také navrhl preciznější formulaci dekretu za účelem zamezení vstupu do armády válečným zločincům. Aby zdůraznil důležitost svého požadavku, uchýlil se k oblíbenému užití konkrétního příkladu: „...máme v armádě člověka, který je takovým sprostým zločincem, který se sám vůči ostatním vojákům zmínil o tom, že spolu s Němci všel lidi, že znásilňoval ženy a pak je zastřelil a přesto, že tato věc je zcela jasně zjištěna, je tento člověk dosud ve svazku naší armády, místo, aby byl vrácen do zajateckého tábora nebo zajištěn ve vězení do té doby, až se bude moci soudit pro své válečné zločiny. Nejde o nějaký nejasný případ, nýbrž o zcela jasnou a doznanou věc a právě tento příběh nás nabádá k tomu, abychom při znovuvybudování armády zachovávali největší opatrnost (...).“⁴⁴¹ Nakonec se poslanci v námitkách shodli, je-li vůbec nutné, řešit otázku formálního odvodu zvláštním dekretem, v čemž je podpořil i ministr Masaryk. Rudolf Smetánka pak ještě poznamenal, že by bylo dobré vyjmout z dekretu Němce a Maďary, kteří již v zahraničním vojsku slouží a prokázali, že jsou dobrými vlastenci a spolehlivými občany.⁴⁴² Ministerstvu tak byly předány výše nastíněné připomínky, včetně několika stylistických úprav (např., že znění „osoby, které byly zařazeny do některé pravidelné nepřátelské armády“ zní nepřekně).

Armáda dokázala připomínkám politiků věcně oponovat a prakticky ve všech bodech poukázala na nemožnost úprav. Odpověď vyznívá, jakoby Státní rada znění zamýšleného dekretu vůbec nepochopila. Především ale vojenští úředníci MNO konstatovali, že znění připravovaného dekretu již nelze změnit, poněvadž je funkcí dříve schváleného mobilizačního dekretu, v jehož intenci již byly na Slovensku vytištěny mobilizační vyhlášky.⁴⁴³ Ke konfrontaci s připomínkami připomínek pak došlo během dalších dvou schůzí branného výboru a neakceptování poznámek se členů Státní rady pochopitelně dotklo. Poslanec Rudolf Smetánka, jsa zároveň majorem generálního štábu, ale navrhnul, aby rada přes všechny výhrady dekret odsouhlasila, poněvadž by neustále vznikaly nové a nové

⁴⁴¹ NA Praha, fond Státní rada-Londýn, karton 74, Branný výbor 11. 9. až 2- 10. 1944, Zápis ze 14. schůze branného výboru ve čtvrtém zasedání Státní rady, konané dne 2. října 1944, s. 5.

Petruščák měl patrně na mysli záležitost vojína Václava Michala, o kterém bylo veřejně známo, že se chlubil svou činností na východní frontě, včetně poprav židovského obyvatelstva. O hromadném znásilnění a následném zastřelení ukrajinské ženy se zmiňoval i vojín Alois Rybář, který se však k činu nedoznal, hájiv se, že pouze vyprávěl, co zaslechl od kamarádů.

⁴⁴² Tamtéž, s. 8.

⁴⁴³ Tamtéž, „Připomínky ministra národní obrany k rozpravě branného výboru Státní rady konané dne 2. října 1944.“

námítky, a dekret by pro zdlouhavost debaty nešlo včas uskutečnit. Do příštího zasedání proto Smetánka vypracoval poradní zprávu, v níž kromě námitek vůči dekretu kritizoval vzájemný poměr mezi Státní radou a vojenskou správou. Na formulaci textu se podílel i prof. Vladimír Klecanda a nejostřejší pasáže, jež ostatně více než výstižně definovaly momentální činnost Státní rady, měly následující znění: *„Význam poradní činnosti Státní rady se takto znevažuje a její poradní zprávy by se staly pouhým řečnickým cvičením, kdyby se jí předkládaly osnovy, které už nemohou měnit. Aniž by chtěla činiti výtku ministru J. Masarykovi, který tehdy ještě MNO nespravoval, Státní rada vytýká s politováním tento nesprávný postup, který se bohužel v MNO častěji projevuje a žádá ministra, aby zjednal ve svém resortu nápravu. Neboť proč by se měla Státní rada zabývat osnovami, na kterých již nemůže nic měnit, jaký význam by měly její poradní zprávy, když by se nemohlo užítí jejich rad? (...) kdyby se jí tedy byl včas dostal nynější návrh dekretu presidenta republiky nebo alespoň onen mobilizační dekret, jehož zákonný podklad se má nyní vytvořiti, k posouzení po stránce politické, byla by měla - aniž by zasahovala do věcí ryze vojenských - možnost dosáhnout vhodnějších formulací přinejmenším alespoň stejném účinku vojenského a přitom bylo možno vyhnouti se politickému ohrožení dalšího zdárného vývoje naší branné moci.“*⁴⁴⁴

Navrhovaný dekret nakonec vůbec nevešel v platnost, a jak můžeme dnes s odstupem posoudit, na přijímání dotyčných osob do zahraniční armády se to nijak výrazněji nepodepsalo. Ostatně zůstává diskutabilním, do jaké míry by byl v případě svého prosazení zaveden, vzhledem k brzkému konci války, do praxe. Než samotný dekret je tedy zajímavá přidružená diskuse zahrnující široké spektrum názorů.

⁴⁴⁴ NA Praha, fond Státní rada-Londýn, karton 75, Branný výbor 1.–15. 1. 1944, Příloha A 2. schůze branného výboru, Návrh mjr. Smetánky na poradní zprávu Státní rady.

Spor o zajatce z Těšínska

Nábor německých zajatců byl po celou dobu svého trvání poznamenán konflikty mezi československou a polskou zahraniční armádou v otázce přijímání osob z Těšínska. Obě strany totiž považovaly tamní obyvatele za vlastní státní příslušníky. Zatímco polská exilová vláda chápala Těšínsko za integrální součást polského území, na základě statu quo v den vypuknutí války, Československo odmítalo takovou interpretaci akceptovat a razilo vlastní pojetí válečného stavu s Německem již od vypuknutí sudetské krize a s tím související obnovu státu v předmnichovských hranicích. Nalezení vzájemného konsenzu bylo ztěžitelné, neboť se zde nejednalo pouze o zajatce, coby dostupný zdroj lidské síly, ale především o letitý spor o přináležitost těšínského regionu. Kdyby kterákoliv strana uznala nárok protistrany na zajatce z Těšínska, legitimizovala by tak i jejich pojetí státní příslušnosti a tudíž přináležitosti celého regionu.

Podchycování zajatců z Těšínska pro polskou zahraniční armádu (PSZ)⁴⁴⁵ započalo již v Africe roku 1943. Svůj podíl na tom měla i okolnost, že československá strana nejevila o „své“ zajatce zájem, respektive nepodnikla patřičná opatření, aby mohli být zajatci českého původu důsledně podchycováni. Kromě britských důstojníků tak zajatci jako první spojenecké důstojníky v táborech potkávali právě Poláky. A ti často neváhali naplno využít situace ve svůj prospěch. Obvykle prováděli manipulativní agitaci, která obsahovala následující prvky:

- v případě odmítnutí se zajatec již nebude moci vrátit na rodné Těšínsko, které bude po válce patřit Polsku
- československá armáda v zahraničí neexistuje, případně neexistují československé zastupitelské úřady
- československá vláda odjela do Ruska a nechala zahraniční armádu bez prostředků a nebude jevit zájem o zajatce českého původu⁴⁴⁶
- v případě odmítnutí bude zajatec navrácen do zajateckého tábora mezi Němce a bude s ním nakládáno jako s nacistou (v několika případech takto bylo skutečně učiněno)⁴⁴⁷

⁴⁴⁵ Polskie Siły Zbrojne.

⁴⁴⁶ AMZV Praha, fond LA-D, karta 219, Protokoly s čs. vojíny, bývalými zajatci (Michal Václav, Lukáš Vilém, Kaňa Ervin, Urbánek Jan, Pyšný Hubert, Příbík Emil, Witzky Tadeáš, Běleš Jan, Foltýn Josef, Gogolka Jan, Goryčka Adolf, Macošek Alois)

⁴⁴⁷ Tamtéž, Protokoly s čs. vojíny, bývalými zajatci (Drobek Alois, Skrizovský Josef, Charvát Leopold, Cedivoda František)

Je symptomatické, že argumentace na totožné bázi probíhala po celou dobu trvání kauzy nezávisle na místě a konkrétních polských důstojnících. Kromě výše popsané manipulace na zajatce působil také emoční faktor, kdy jich spousta hlásících se za Čechy jednoduše podlehla zklamání, že o ně patřičná československá místa nejevila zájem. Z nouze, ale možná i z trucu, se dotyční hlásili k Polákům, což si československá strana dobře uvědomovala.⁴⁴⁸ Přihlásit se do polského vojska také znamenalo vysvobození od útrap zajateckého tábora, kde se zajatci vstoupivší do kontaktu se spojeneckými důstojníky, či *hlásící se jako Neněmci*, stávali oběťmi fyzického napadání.⁴⁴⁹

I když polští důstojníci prováděli agitaci neférovými prostředky, v některých případech se v Africe zasloužili o přiřazení zajatců z Československa do tábora pro zajatce spojeneckých národností v Almě (místy k tomu docházelo ale i vlastním přičiněním zajatce). Postupně se zde zformovala skupinka 34 *Čechoslováků*, které se dařilo nátlaku polských důstojníků odolávat. Skupina se ostatně neskládala výlučně z Těšíňanů, jichž bylo pouze 21, ale i z vídeňských Čechů a osob z ostatních pohraničních regionů,⁴⁵⁰ a jejímu vzniku, respektive oddělení od Poláků, napomohly četné konflikty mezi polskými a českými zajatci ústící až ve vzájemné napadání.⁴⁵¹ Protože se britským úřadům nepodařilo navázat kontakt s Čechoslováky, byla skupina německých zajatců hlásících se ke svému českému původu odeslána spolu s polskými zajatci do Británie.⁴⁵² Zde nastalo přemlouvání polskými důstojníky nanovo a za použití obdobných argumentů. Avšak nyní již skupina neušla pozornosti československých zpravodajských důstojníků, kteří zajatce prověřili a předali výsledky ministerstvu národní obrany. Po přezkoumání celé záležitosti nakonec MNO vyžádalo diplomatický zákrok.⁴⁵³ Aniž by došlo ke konzultaci problému s příslušnými čs. zastupiteli v severní Africe, byla polskému ministerstvu zahraničí v relativně krátkém

⁴⁴⁸ VÚA-VHA Praha, fond VKPR-L, karton 9, Čs. příslušníci, něm. zajatci, hlášení z 10. 9. 1943.

⁴⁴⁹ Tamtéž.

⁴⁵⁰ VÚA-VHA Praha, Sběrka 37, karton 100, sign. 37-90-27, Hlášení o výsledku německých zajatců české národnosti ve Skotsku, 25. 10. 1943.

⁴⁵¹ AMZV Praha, fond LA-D, karton 219, Protokol s voj. Emilem Přibíkem.

⁴⁵² Tamtéž, Polská propaganda mezi zajatci z Těšínska, hlášení II. odboru MNO.

⁴⁵³ Z dokumentu lze vyčíst patřičné rozhořčení: „*Výroky polských orgánů* (následuje vyjmenování jednotlivých výroků pozn. JN) *jsou prostě nehorázné a nemohou zůstat bez povšimnutí. (...) Ministerstvo národní obrany má však za to, že již výroky svědků jak jsou uvedeny v příloze, jsou dostatečným průkazným materiálem, aby ministerstvo zahraničních věcí mohlo proti jednání polských orgánů zakročit.*“ Dokument koncipoval sám ministr Ingr.

Tamtéž, Nekorektní propagace Poláků mezi zajatci z německé armády, příslušníky Těšínska.

sledu předána protestní nóta.⁴⁵⁴ Ukázalo se, že zákrok MZV byl ukvapený a v konečném důsledku kontraproduktivní. Poláci odmítli československé argumenty a naopak kontrovali příklady oboustranné spolupráce, již potvrdili i čs. politici a vojenští zastupitelé.⁴⁵⁵ Vojenský přidělenec v Alžíru, pplk. Rudolf Bulandr konstatoval, že vyznění nóty neodpovídá jeho osobním pozitivním zkušenostem. Podle jeho zpráv polské konzuláty na území severní Afriky pomáhaly československým příslušníkům a upozorňovaly čs. úřady na výskyt jejich státních příslušníků, z nichž dva byli dokonce ppk. Bulandrovi předáni.⁴⁵⁶

Informace obou stran se tedy dostaly do příkrého rozporu. Jestliže se do doby vyhocení vzájemných vztahů dařilo vést určitou spoluprací, po předání protestní nóty lze pozorovat zhoršující se tendence, místy až nepokrytou nevráživost. Přitom by k situaci nedošlo, kdyby k ní nedali podnět samotní bývalí zajatci. Z komparace pramenů lze vystopovat pravděpodobného iniciátora kauzy, vojína Václava Michala, samozvaného vůdce československé skupiny z tábora v Almě. V Michalovi se zrcadlí zajímavá, avšak zároveň rozporuplná osobnost plná kontroverzí.⁴⁵⁷ Ač nepocházel z Těšínska, zaujímá nejobsáhlejší výslech, na který pak navazují protokoly ostatních zajatců skupiny. Ti se na Michalova tvrzení navíc často odvolávají. Mnohdy ani nesdělují vlastní zkušenosti, ale zprávy, které

⁴⁵⁴ Jiří Friedl: *Němečtí zajatci pocházející z Těšínska jako předmět sporu mezi polskou a československou exilovou vládou v Londýně – nástin problematiky*. In: Zlatica Zudová-Lešková (edd.): *Válečný rok 1944*. Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19. až 20. října 1999, Praha 2001, s. 215.

⁴⁵⁵ Jiří Friedl: „*Slezané, bratři od Ostravice a Olzy!*“ *Spory o zajatce z Těšínska mezi ČSR a Polskem 1943-1945*, in: *Slezský sborník 2/2003*, s. 101.

⁴⁵⁶ AMZV Praha, fond LA-D, karton 219, Opis hlášení pplk. Bulandra z 3. ledna 1944.

⁴⁵⁷ Již samotný fakt jeho přijetí je zářející. Narodil se roku 1910 v Písku a byl příslušný do Vídně. V německé armádě sloužil již od roku 1939 a dosáhl v ní hodnosti Obergefreiter. Náborovým směrnícím neodpovídal hned v několika ohledech. V táborech se ale projevoval značně vlastenecky, pročež si vybudoval pozitivní reference. Kladného hodnocení dosáhl i u československé armády, poněvadž byl vybrán pro výsadkovou operaci SOE na území Francie, ze které ale sešlo. Zároveň se jednalo o rozporuplnou osobnost s dobrodružnými sklony. Před válkou sloužil 6 let ve francouzské cizinecké legii a během své služby v zahraniční armádě se chvástal okolnostmi svého působení u Wehrmachtu. Tím vyvolával pobouření mezi svými spolubojovníky a nařčení z antisemitismu. Údajně se měl chlubit, že sám zabil 80 Židů. V návaznosti na sérii kázeňských vojenských prohřešků byl počátkem roku 1945 odsouzen k 9 měsícům vězení nepodmíněně. Výkon trestu ale byl odložen na poválečnou dobu. Konce války se nedožil, neboť zemřel při dopravní nehodě během obléhání přístavu Dunkerque. VÚA-VHA Praha, Sbíрка 24, Václav Michal.

VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 91, sign. 36-44-91, Spisy tajné a důvěrné 1944. Dopis Nového Československa ministerstvu obrany o stížnostech na voj. Michala.

Petr Hofman, Zdenko Maršálek: *Dunkerque 1944-1945*, NLN, Praha 2011, s. 394–397.

zaslechli právě od Michala. Lze se oprávněně domnívat, že Michal záměrně rozšiřoval mezi zajatci protipolské nálady a patřičně interpretoval protičeskoslovenské postoje polských důstojníků za účelem odvrácení pozornosti od vlastní minulosti. Jeho protipolská aktivita v zajetí musela být něčím výrazná, jinak by se neocítl na stránkách polských hlášení.⁴⁵⁸ O iniciační roli Václava Michala vypovídá i další fakt: Jeho skupina totiž nebyla prvním větším prověřovaným celkem německých zajatců v létě a na podzim 1943. Téměř o dva měsíce dříve bylo ve Skotsku prověřeno jiných 18 zajatců (z poloviny se jednalo o Těšíňany), u nichž se podobný problém nevyskytl.⁴⁵⁹ Je neoddiskutovatelné, že k protičeskoslovenské agitaci ze strany polských důstojníků došlo. Československé armádní velení si ale vytvořilo reprezentativní představu na základě výpovědí nevelké skupiny zajatců, jež mohly být do jisté míry ovlivněny působením problematického Václava Michala. Unáhlená diplomatická reakce pak způsobila, že nelehce vybudovaná spolupráce českých a polských úřadů v Africe se prakticky rozpadla.⁴⁶⁰ V kombinaci s dalšími faktory začaly být konflikty mezi československým a polským nábořem na denním pořádku.

Svou vinu na pokračování sporu totiž nesla samotná praxe při třídění zajatců v tranzitních táborech. Zajatci byli dotazováni na státní příslušnost k roku 1939, která byla u Těšíňanů popravdě polská. V některých případech se spojenečtí důstojníci tázali na národnost, případně mateřskou řeč, kterou příslušníci Těšínska udávali jako slezskou. Jsa ovlivněni zkušeností s bohatým výskytem Hornoslezanů u německých ozbrojených sil, pak spojenci logicky řadili všechny Těšíňany k Polákům. Pokud se u třídění vyskytl polský důstojník, což nebývalo řídkým jevem, neexistovala pro zajatce jiná možnost, než putovat do polské skupiny.⁴⁶¹ Některé údaje dokonce hovoří, že zajatci byli dotazováni stylem, jsou-li Němci, nebo Poláky, takže téměř každý raději upřednostnil méně bolestivou variantu.⁴⁶² Proto se MNO opět jalo situaci diplomaticky řešit. MZV nechalo vypracovat další nótu

⁴⁵⁸ Jiří Friedl: *Němečtí zajatci pocházející z Těšínska...*, s. 215.

⁴⁵⁹ VÚA-VHA Praha, Sbíрка 37, karton 100, sign. 37-90-27, Hlášení o výsledku zajatců, 3. 9. 1943.

⁴⁶⁰ Jiří Friedl: *Němečtí zajatci pocházející z Těšínska...*, s. 215.

⁴⁶¹ AMZV Praha, fond LA-D, karton 219, Zajatci z Těšínska, nesprávné zařadování do polské armády. VÚA-VHA Praha, Sbíрка 37, karton 100, sign. 37-90-27, Hlášení kpt. Drbohlava ze 7. 9. 1944.

⁴⁶² AMZV Praha, fond LA-D, karton 219, Výsledky zajatců – hlášení. 9. 7. 1944.

Podobné případy dokládá i mjr. Podhora pro oblast Itálie. Tamtéž: Příloha k čj. 193/45/taj. Opis.

Z Francouzské Marseille hlásil kpt. Braun: „*Zdá se, že Polská armáda pohltila již mnoho takových lidí / ze Slezska. / Dozvěděl jsem se od těchto, že jim polští důst. v něm. zaj. táborech říkali: Bud' se přihlas do polské armády, nebo zde shnij mezi Němci, Čechoslováci tě nechají plavat.*“ VÚA-VHA Praha, fond ČSVM u SHAEF, karton 1, hlášení kpt. Brauna č. 3 z 13. 12. 1944.

polské vládě, která ovšem byla podstatně mírnější (předání ovšem záměrně protahoval ministr Jan Masaryk).⁴⁶³ MNO mezitím důrazně apelovalo v otázce Těšínska na WO a generála Grasetta, jenž měl coby přednosta evropské sekce u SHAEF podobné záležitosti v kompetenci. Podobně byli informováni velvyslanci USA a Velké Británie, aby se pokusili zařídit patřičná technická opatření.⁴⁶⁴ V řádu několika měsíců se dostavily alespoň dílčí výsledky. Zajatci měli být po příchodu do táborů informováni o existenci zahraničních armád a československým důstojníkům bylo povoleno působit v prověřovacích táborech. Zajištění kontroly nařízených ustanovení se ale kvůli trvale podhodnocenému stavu důstojníků operujících v zajateckých táborech ne vždy dařilo.⁴⁶⁵

Než se podařilo veškerá opatření realizovat, našli vynalézaví zpravodajští důstojníci způsob, jak nepříznivý stav zvrátit, alespoň v rámci možností, v československý prospěch. Díky soustředění všech *přátelských*⁴⁶⁶ zajatců v centrálním táboře č. 2 se již krátce po započetí invaze podařilo odhalit, že se v polském oddělení tábora nacházejí českoslovenští příslušníci. Došlo k tomu opět díky vlastní iniciativě příslušných zajatců, kteří hlásivše se nemocnými, využili příležitosti, aby vyhledali československého důstojníka. Ten okamžitě zakročil u velitelství tábora, takže bylo „*po dosti trapné výměně názorů s polským důstojníkem za přítomnosti anglického důstojníka rozhodnuto, že polská skupina celá nastoupí a bude dána každému svobodná volba, chce-li zůstat v polské skupině, neb si vybrati československou neb jakoukoliv jinou.*“⁴⁶⁷ Kromě 12 přihlásivších se Těšíňanů se dostavil neočekávaný výsledek v podobě více než 40 osob, které odepřely službu v polské armádě, protože se považovaly za *Volksdeutsche*.⁴⁶⁸ Do budoucna pak vyslychající důstojník v č. 2 požadoval, aby při každém příjezdu nového transportu do tábora bylo všem zajatcům za přítomnosti čs. i polských důstojníků přečtena v několika jazycích výzva ke svobodnému zvolení národnostní skupiny. Jedině takovým způsobem se dařilo zamezovat nedobrovolné službě zajatců u polské zahraniční armády.⁴⁶⁹

Rozsáhlejšími lokálními specifiky, jež nelze pominout, se vyznačovala situace v Itálii. Jak již bylo nastíněno v předchozích kapitolách, ovlivnilo místní poměry působení II.

⁴⁶³ Jiří Friedl: *Němečtí zajatci pocházející z Těšínska...*, s. 216.

⁴⁶⁴ Tamtéž, *Zajatci z Těšínska, nesprávné zařadování do polské armády*, Přípis dr. Procházky ministru Ripkovi.

⁴⁶⁵ Jiří Friedl: „*Slezané, bratři od Ostravice a Olzy!*“, s. 116.

⁴⁶⁶ V pramenech označováni jako *friendly*.

⁴⁶⁷ AMZV Praha, fond LA-D, karton 219, Výslechy zajatců – hlášení ze dne 9. 7. 1944.

⁴⁶⁸ Tamtéž.

⁴⁶⁹ VÚA-VHA Praha, Sběrka 37, karton 100, sign. 37-90-27, Hlášení kpt. Drbohlava, nedatováno, list 93.

polského armádního sboru generála Władysława Anderse. Korpus utrpěl v bojích o Monte Cassino značné ztráty, takže hrozila jeho masivní redukce až na pouhou divizi. Zachování bojové hodnoty sboru bylo přitom pro spojence důležité nejen z taktického hlediska, ale i kvůli ohledu na veřejné mínění. Pro Anderse tedy pravděpodobně nepředstavovalo problém, přesvědčit velitele spojeneckých vojsk na poloostrově, generála Harolda Alexandera, že dokáže ztráty nahradit Poláky sloužícími v německé armádě.⁴⁷⁰ Veliteli polského sboru hrál do karet ještě jeden podstatný fakt: V Itálii byly totiž nasazeny jednotky s vysokou koncentrací Hornoslezanů. Oproti Čechoslovákům se tak Poláci těšili řadě podstatných výhod. Díky tomu, že jejich sbor operoval na frontě, nabíral do zajetí německé vojáky, přičemž Hornoslezany mohl okamžitě podchycovat pro svou potřebu. Pregnantně vyjádřil situaci velitel čs. vojenské mise v Itálii pplk Karel Svoboda: „*Predne zajatci zajati polskym sborem jsou a priori pro nas ztraceni, protoze jsou okamzite zpracovani polskymi dustojniky, kteri jim vysvetli, ze zadna ceskoslovenska armada neexistuje a ze nechti-li jit s Nemci, musi se prihlasit k nim.*“⁴⁷¹ Na ostatních místech měli polští důstojníci povoleno působení v předsunutých zajateckých táborech. Byli tedy opět mezi prvními, kdo se setkal se zajatci a náležitě toho využívali ve svůj prospěch. Přihlášení se do polské armády s sebou ostatně neslo i materiální výhody. Pomineme-li dodávky potravin, cigaret a tiskovin pro zajatce, pak zde pozitivním způsobem ovlivnila jejich životy autonomní organizace uvnitř zajateckých táborů, kde Poláci vytvářeli vlastní oddělení a nemuseli tak být podrobeni velení a svévoli německých poddůstojníků.⁴⁷²

Nepříznivou situaci pro československou armádu se pokusil řešit důstojník italské mise mjr. Václav Podhora. Dostávaly se k němu zprávy, že u jednoho praporu zformovaného ze zajatců slouží Češi z Těšínska, avšak nemohl tuto skutečnost prokázat. Toho si byli polští důstojníci dobře vědomi a na výzvy o propuštění čs. příslušníků reagovali záporně. Nepomáhala ani přítomnost amerického důstojníka. Díky své neústupnosti ale Podhora dosáhl úspěchu. Velitel polské jednotky nakonec nechal nastoupit svůj útvar k osobní konfrontaci s československým majorem. Ten vyzval přítomné, je-li mezi nimi Čech, ať vystoupí z řady. K obecnému překvapení se v jednotce zajatců-branců našlo 21 takových osob. Jak se ukázalo, nešlo jen o Těšíňany, ale i o starého horníka z Chotěšova a dva sudetské Němce ze Šumperka. Jejich spontánní vystoupení bylo polskému velení nepříjemné,

⁴⁷⁰ Jiří Friedl: *Němečtí zajatci pocházející z Těšínska...*, s. 217.

⁴⁷¹ VÚA-VHA Praha, Sbírka 20, sign. 20-6-34, Hlášení o polském náboru, Rim 2. 12. 1944, list 282.

⁴⁷² Podle hlášení mjr. Podhory ale takový osud postihl osoby hlásící se k Čechoslovákům. Tamtéž.

mladší důstojníci se ještě pokoušeli některé zadržet slovy „Pan jest Polakem“, ale nezaznamenali úspěch. Díky tomuto zákroku se Podhorovi podařilo přesvědčit velitele tábora, aby neodesílal polské transporty bez podobného prověření. V reakci na prokázaná fakta poukázal Podhora, že podobná praxe se odehrává již delší dobu a že má zprávy o 100 Čechů v jiné polské jednotce. Žádal jejich propuštění a neshledal se s odporem.⁴⁷³

Na základě předchozího úspěchu jednal Podhora počátkem prosince 1944 s představiteli týlu polského armádního sboru o možnostech propuštění československých příslušníků české národnosti z jeho řad. Trval ale na požadavku osobní konfrontace: „*Jsem totiž přesvědčen, že naši lidé se nepřihlásí sami, dokud neuvidí představitele čs. armády.*“ Takový návrh ale polský velitel pochopitelně zamítl. Naopak požadoval po Podhorovi jmenný seznam Čechů v polské armádě. Tato možnost nebyla pro změnu akceptovatelná pro československého důstojníka, poněvadž by vyžadovala provádění průzkumu v řadách polské armády, což by nepůsobilo pozitivně na vzájemné, již bez toho dost rozjitřené, vztahy. Avšak ani polská strana nezaujímal bezpodmínečně vyhraněný postoj. Našli se lidé ochotní hledat konsenzus, bohužel ale nedisponovali dostatečnou funkcí a hodnotou. Jeden kapitán, který od začátku figuroval v kauze, se otevřeně Podhory před velitelem polského týlu zastal. Od nadřízeného se mu ovšem dostalo jednoznačného poučení: „*Což pan myslí, že Těšínsko je české? My Poláci myslíme, že Těšínsko je navždy polské. Proto občani Těšínska jsou Poláky! Doufám, že pan kapitán nepřijal žádné Čechy z Čech a Moravy.*“⁴⁷⁴ Dle Podhorovy úvahy byl posléze kapitán za svůj postoj potrestán. V následujících dnech již Podhora jednal přímo s velitelem polské odvodní služby, což vyústilo ve vydání rozkazu, že všichni Češi v polském sboru mají být propuštěni.⁴⁷⁵ Jak ale poukázal Jiří Friedl na základě studia polských pramenů, uposlechli výzvy jen tři sudetští Němci a jeden Čech z Brna.⁴⁷⁶ Poněkud rozporuplnou se v tomto kontextu jeví zpráva, že díky „*záslužné činnosti*“ mjr. Podhory se podařilo ještě do Vánoc 1944 získat z polských řad a dopravit do Británie 250 československých příslušníků.⁴⁷⁷ Není zcela jasné, pokud nebylo toto číslo nadneseno, jakým

⁴⁷³ VÚA-VHA Praha, Sbírka 20, sg. 20-6-34, ČSVM v Itálii: Hlášení o polském náboru, příloha 1.

⁴⁷⁴ AMZV Praha, fond LA-D, karton 219, Příloha k čj. 193/45/taj. Opis.

⁴⁷⁵ Mělo jít o tajný rozkaz generála Anderse ze dne 11. 1. 1945. AMZV Praha, fond LA-D, karton 219, Propuštění Čechoslováků z polské armády.

⁴⁷⁶ Jiří Friedl: „*Slezané, bratři od Ostravice a Olzy!*“, s. 116.

⁴⁷⁷ AMZV Praha, fond LA-D, karton 219, Nepřístojné rekrutování československých příslušníků Poláky, 12. 1. 1945.

způsobem toho během jednoho, dvou měsíců dosáhl, když prameny uvádějí pouze jednotlivé případy.

Celková situace se do konce války již nezlepšila. Podchycování osob z Těšínska pro polskou armádu probíhalo i nadále a veškeré protesty československých míst se mýjely účinkem. Vzhledem k ignoraci druhé protestní nóty bylo dlouho zvažováno, zda nepodat třetí, což po přerušení diplomatických styků s polskou londýnskou vládou ztratilo smysl. Ani spojenci neměli v zájmu dráždit polské vojáky, jejichž sil stále nutně potřebovali, takže celý konflikt se postupně, vzhledem k ukončení války, transformoval na otázku repatriace čs. příslušníků Andersova sboru. Po určitých peripetiích a rozmíškách nakonec dorazilo v prosinci roku 1945 do Československa na 260 českých příslušníků polské jednotky.⁴⁷⁸ Jak ale napovídají materiály Státní bezpečnosti, byly jejich počty podstatně vyšší. K 30. září 1948 evidovala českotěšínská úřadovna StB 1 672 bývalých příslušníků polské západní zahraniční armády, z nichž mělo být 997 Čechů (mnoho se jich ovšem k české národnosti hlásilo pod tlakem poválečných okolností).⁴⁷⁹

Nezbývá, než společně s Jiřím Friedlem konstatovat, že na otázce přináležitosti zajatců z Těšínska se naplno projevila neslučitelnost postojů československé a polské exilové vlády. Obě byly vedeny snahou zajistit svým armádám co nejvíce vojáků, což místy dospělo k užití ne zrovna férových praktik. Československá armáda přitom zaujímala korektnější stanovisko, neboť stavěla na maximální dobrovolnosti a v principu nebránila ve službě ani rodilým Polákům, pokud ovládali služební jazyk, zatímco polská armáda stavěla všechny zajatce před nekompromisní volbu o dvou východiscích.⁴⁸⁰ Díky propracované infrastruktuře pro působení v zajateckých táborech dokázali polští armádní činitelé podchycovat zajatce s maximální efektivitou. Odpovídal tomu jak velkorysý počet za tímto účelem systematizovaných důstojníků, tak prostý fakt frontové účasti polských jednotek a nadstandardní vztahy se spojeneckým velením. Naproti tomu Čechoslováci museli nevyhnutelně působit jako „chudí příbuzní“, neboť za účelem náboru neučinili zdaleka vše, co se v dané chvíli nabízelo. Jen v oblasti vyslýchání zajatců se této problematice věnovalo od léta 1944 ani ne 10 důstojníků. Z tohoto faktoru logicky vyplývá, že při prvním kontaktu se zajatci se polští představitelé těšili komparativní výhodě. Zůstává otázkou, do jaké míry by

⁴⁷⁸ Jiří Friedl: *Němečtí zajatci pocházející z Těšínska...*, s. 218.

⁴⁷⁹ Jiří Friedl: „*Slezané, bratři od Ostravice a Olzy!*“, s. 122.

⁴⁸⁰ Tamtéž, s. 123.

konflikt vyeskaloval, kdyby nedošlo k nepromyšlené diplomatické intervenci. V každém případě se problematika těšínských zajatců stala významnou třecí plochou mezi oběma *státy*.

Kauza s příslušníky Waffen-SS

V srpnu 1944 vrcholily přípravy Československé samostatné obrněné brigády před jejím odplutím na kontinent a do posledního momentu probíhalo její doplňování na předepsané početní stavy. Dne 22. 8. byli se skupinou 107 mužů⁴⁸¹ podrobeni odvodu také 3 bývalí příslušníci Waffen-SS. Jednalo se o dva Čechy a jednoho Slováka, kteří v inkriminované době měli mezi 18 a 25 lety a dle svých výpovědí vstoupili do SS pod nátlakem.⁴⁸² Jejich začlenění do svazku československé armády v zahraničí posléze přerostlo v rozsáhlou aféru, jež byla propírána na stránkách několika periodik a vyvolala bouřlivé reakce. To zapříčinilo, že představu veřejného mínění o náborech mezi německými zajatci do jisté míry ovlivnily dopady této kauzy.

K přijetí bývalých vojáků SS vlastně ani nemuselo dojít. MNO totiž schvalovalo návrhy vyslyšajících důstojníků a vydávalo konečné rozhodnutí ve věci každého jednotlivce. Na počátku celé kauzy zaujímal ministerstvo původně zamítavý postoj, rozhodlo se jej ale pod dojmem okolností a na zvláštní přímluvu vyslyšajících důstojníků z tábora č. 2 přehodnotit. Nutno podotknout, že u *klasických* případů nebyla žádná přímluva náborových důstojníků z tábora č. 2 zaznamenána. Bylo by tedy zajímavé zjistit, jaké pohnutky vedly jinak neoblomné důstojníky a skálopevné MNO k tak fatálnímu rozhodnutí. Protože se jednalo o kontroverzní stanovisko s vysokou mírou ožehavosti, hodlal pro něj generál Ingr zajistit potřebnou politickou podporu u Prezidia ministerské rady. V návrhu přijetí ministr uvedl, že by „*nebylo správné jejich [příslušníků Waffen-SS, pozn. JN] žádosti o přijetí do čs. armády*

⁴⁸¹ Zdenko Maršálek: „Česká nebo československá armáda?“ s. 285.

⁴⁸² Ferdinand Kellner *1925 v Rychvaldě na Těšínsku. U odvodu byl donucen podepsat přihlášku k SS. Sloužil u 2. tankové divize SS „Das Reich“. Dne 31. 7. 1944 byl po útěku od jednotky zajat Američany, jimž se hlásil jako Čech. V zahraniční armádě přijal krycí jméno Ferdinand Richter.

Alexander Mach *1919 Mörs am Rhein, od roku 1934 bydlel s rodiči v Hrdlovce u Duchcova. V roce 1943 byl odveden k SS, kde následně sloužil u 16. divize „Götz von Berlichingen“. V zahraniční armádě měl krycí jméno Karel Faber.

Rudolf Kovalčík *Strážky u Kežmaroku. Vyrůstal v sirotčinci a do SS vstoupil pod tlakem okolností. Sloužil u 2. tankové divize SS „Das Reich“. 30. 7. dezertoval k Američanům. V zahraniční armádě sloužil pod krycím jménem Rudolf Puček.

*a priori zamítati.*⁴⁸³ Což odůvodňoval jejich přílišným mládím a stupněm indoktrinace, vůči níž neměli přirozené obrany. Vzhledem k neobvykle empatickému přístupu se zdá, že zde ani tak nehrála roli potřeba zajištění co nejvyššího počtu vojáků, jako snaha proměnit nacistickou ideologií ovlivněné mládence ve vlastenecké Čechoslováky. Armáda měla na tomto místě převzít výchovnou funkci a pomoci s reintegrací postižených zajatců do demokratické společnosti. Návrh se nesl v následujícím znění:

*„Takové případy vyžadují bedlivého uvážení dříve, než může být rozhodnuto o přijetí do čs. armády. Třebaže vyslychaní působí dobrým dojmem a jejich výpovědi zdají se být věrohodné, je nezbytné, aby takovéto případy byly důkladně přezkoumány. Kromě výsledku v zajateckém táboře, na jehož základě by byli přijati do čs. armády, byli by podrobně vyslyšáni u NT nebo u MNO. Vzhledem k závažnosti těchto výsledků bylo by vhodné, aby výsledky byly prováděny před komisí a MNO nemá námitek, aby byla složena ze zástupců ministerstva národní obrany, ministerstva vnitra, ministerstva spravedlnosti a případně i branného výboru. Tato komise by s konečnou platností rozhodla o přijetí do čs. armády. Přijatí byli by u náhradního tělesa podrobeni intenzivní výchově a věnována jim zvláštní pozornost po delší dobu a teprve potom by byli posláni do bojové jednotky.“*⁴⁸⁴

Zarážející však je, že tento spis byl zaslán na Prezidium ministerské rady až dva dny po prezentaci dotyčných zajatců. Není tedy jisté, zda-li o tom ministr národní obrany věděl a snažil se pouze již učiněnému rozhodnutí přidat na legitimitě, nebo jestli došlo k pouhému nedopatření. Tomu by napovídala další fakt, že dotyční vojáci byli zařazeni k brigádě, se kterou na přelomu srpna a září odpluli do Francie. Tím byl ovšem naprosto popřen záměr výchovného působení. Stejně tak jako bylo pasé jejich jakékoliv další prověřování za tímto účelem zřízenou komisí. MNO na situaci celkem pragmaticky zareagovalo a navrhlo ponechat zmíněné tři vojáky u brigády s tím, že komise bude prověřovat teprve případy, které nastanou v budoucnosti. Zároveň Ingr garantoval, že již byla učiněna opatření, aby byla dotyčným věnována zvláštní pozornost jak po stránce zpravodajské, tak především po linii *národnostně výchovné.*⁴⁸⁵

Otázka služby bývalých příslušníků Waffen-SS pochopitelně přišla na přetřes na nejbližším jednání branného výboru. Generál Ingr zde zopakoval argumenty, proč se rozhodl

⁴⁸³ NA Praha, fond MV-L, karton 92, sign. 2-3-24, Zajetí příslušníci SS útvarů čs. původu, hlásící se do čs. armády, 24. srpna 1944.

⁴⁸⁴ Tamtéž.

⁴⁸⁵ Tamtéž, Zajetí příslušníci SS útvarů čs. původu, hlásící se do čs. armády, 14. září 1944.

je do armády přijmout a přidal další důvod, že službou v československé armádě budou moci odčinit svou přináležitost k SS.⁴⁸⁶ Ministr uznal, že podíl na nastalém stavu měla mimořádná opatření a snaha brigády vzít s sebou do pole co nejvíce lidí. Nepřenášel však alibisticky vinu na souběh okolností a velitelství brigády, ale sám převzal za situaci plnou zodpovědnost.⁴⁸⁷ V následující debatě se vyrojila řada oponentních názorů demonstrujících politické a právní aspekty služby bývalých SS-manů v zahraniční armádě. Především taková věc odporovala navrhovanému retribučnímu dekretu, který považoval členství v SS za těžký zločin. Kromě toho se celá záležitost jevila i politicky nepřipustnou, což symptomaticky formuloval prof. Vladimír Klecanda: „*Myšlenka, že by se doma mohli dovědět o tom, že bývalí SS-Manni jsou s našimi na frontě, je přímo nesnesitelná.*“⁴⁸⁸ Není tedy divu, že se branný výbor jednomyslně shodl, aby tři bývalí příslušníci SS byli odvoláni od brigády a vyloučeni z armády.⁴⁸⁹ Jelikož ve stejnou dobu proběhla výměna na postu ministra národní obrany,⁴⁹⁰ garantoval nový správce ministerstva Jan Masaryk, že co nejdříve učiní patřičná opatření. Stejně stanovisko jako branný výbor zaujalo i ministerstvo spravedlnosti⁴⁹¹ a nesouhlas s jejich přijetím vyjádřilo i ministerstvo vnitra.⁴⁹² Reakce Jana Masaryka byla taková, že již 6. října vydal příkaz veliteli brigády, aby tři dotyčné vojíny odeslal při první příležitosti zpět do Anglie.⁴⁹³ Opatření provázela určitá míra komičnosti, poněvadž MNO žádalo vydání osob podle rodných jmen, kteréžto byly u ČSOB vedeny již pod jmény krycími. To zapříčinilo mírnou komplikaci, takže vojáci byli od brigády odesláni až 19. 10. 1944.⁴⁹⁴

⁴⁸⁶ NA Praha, fond Státní rada – Londýn, karton 74, Zápis z jednání, s. 17.

⁴⁸⁷ Tamtéž, s. 18.

⁴⁸⁸ Tamtéž, s. 24.

⁴⁸⁹ Tamtéž, Zápis z jednání 23. 9. 1944, s. 4.

⁴⁹⁰ Generál Ingr musel pod tlakem řady okolností odstoupit z funkce ministra a stal se Hlavním velitelem branné moci. Oficiálně tak mělo být z důvodu neslučitelnosti obou funkcí a také skutečnost, že ministrem by měla být civilní osoba. Gustav Svoboda: *Generál Ingr*, s. 92.

Je evidentní, že Ingr se snažil bývalé příslušníky Waffen SS v armádě ponechat. Záležitost zaznamenal ve svých denících i Jan Opočenský: „*Tři gestapáci, kteří byli dáni do armády, musili z ní zase ven, ačkoliv se Ingr tomu bránil.*“ Viz Jana Čechurová: *Válečné deníky Jana Opočenského*, Praha 2001, s. 379.

⁴⁹¹ NA Praha, fond MV-L, karton 92, sign. 2-3-24, odpověď na čj. 4342-dův.I.odb.

⁴⁹² Tamtéž, čj. 4342-dův.I.odb.

⁴⁹³ Tamtéž, Němečtí zajatci /ss/ v čs. armádě, odpověď k čj. 1202/44. Zároveň VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 91, Spisy tajné a důvěrné 1944, sign. 36-45-91, Němečtí zajatci SS, odeslání.

⁴⁹⁴ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 91, Spisy tajné a důvěrné 1944, sign. 36-45-91, Němečtí zajatci SS, odeslání.

Mezitím o kauze informovalo Nové Československo:

„Se strany MNO stalo se již v minulosti tolik věcí, které bylo nutno kritizovat. Ale tohle je vrchol! Což nenapadlo odpovědné činitele v MNO, že bývalí SS-áci do československé armády, která je armádou svobody, nepatří? Naším lidem doma má být poskytnuta podívaná, že ti, kdož v katanských oddílech SS maštrovali z domova na frontu – přijdou zpět s osvoboditelskou armádou? (...) Je možné, aby vedle těch, kteří se s nasazením života protloukali z domova, do zahraniční armády přišli i lidé, kteří nosili černou uniformu s umrlčímu lebkami? Je naše brigáda nějakým žoldáckým oddílem anebo nástrojem národně osvobozovacího boje? Je zajímavé, že se při přijetí bývalých SS-áků nikdo nebouřil, (...) 'Jádro armády' mlčelo jako zařezané.“ V závěru článku lze vyčíst také implicitní obvinění generála Ingra: *„Zdá se, že jsou tu mezi námi v emigraci různosti v mínění o tom, kdo má a kdo nemá být příslušníkem naší armády. Za takových okolností někdo musí mít pravdu – buď my anebo ti, kdo akceptují přijímání lidí z SS do československé armády!“*⁴⁹⁵

Jakkoliv lze považovat Nové Československo za tendenční periodikum, nelze mu upřít, že vystihlo aspekty, které byly ze strany MNO podceněny nebo ignorovány. Třebaže moderní historiografie již stírá rozdíly mezi Wehrmachtem Waffen-SS a odkrývá zločinný charakter „čistého“ Wehrmachtu,⁴⁹⁶ takže bychom dnes již nekladli přílišné odlišnosti mezi - z donucení sloužícími- vojáky SS a branné moci, dobové vnímání bylo pochopitelně silně poznamenáno oprávněným negativním míněním o Himmlerově organizaci. I když lze přístup MNO lidsky chápat, z politického hlediska se dopustilo fatálního přehmatu. Nelze se tedy divit, že článek rozpoutal vlnu reakcí mezi čtenáři, z nichž některé byly na stránkách časopisu otištěny. Mimo jiné se vyskytly i reakce o přípustnosti německých vojáků v zahraniční armádě vůbec. Za příklad byly dávány antisemitské projevy, vychloubání se účastí na vyvražďovacích akcích a snaha jednoho vojáka nosit na československé uniformě německý železný kříž.⁴⁹⁷

Kauza narušila i samotnou soudržnost armády. Nad přijetím bývalých členů SS se oprávněně rozhořčili příslušníci československého letectva, konkrétně personál 310., 311. perutě a depotu čs. letectva. V Novém Československu publikovali proti takovému jednání

⁴⁹⁵ Nové Československo, č. 37, roč. 5, 23. září 1944.

⁴⁹⁶ Mimořádnou vlnu kontroverzí a rezonance v německé společnosti vzbudila v tomto ohledu koncem 90. let výstava Zločiny Wehrmachtu, jež dokumentovala jeho podíl na vyhlazovací válce. Odvrácený obraz německé branné moci, včetně zajímavých analýz legend o čistém Wehrmachtu brilantně podal německý historik Wolfram Wette: *Wehrmacht. Obrazy nepřítel, vyhlazovací válka a legendy*. Argo, Praha 2006.

⁴⁹⁷ Nové Československo, č. 38, roč. 5, 30. září 1944, Fórum čtenářů, dopis „manželky vojáka“.

ostrý protest, pod nějž se podepsalo 125 příslušníků 310. perutě.⁴⁹⁸ Pod další dopis zveřejněný o několik týdnů později, se dokonce podepsalo 210 příslušníků bombardovací peruti.⁴⁹⁹ Kromě toho protestovali u svých velitelů a u velitele čs. depotu, jemuž byla odeslána podobná rezoluce jako do Nového Československa. Argumenty byly veskrze totožného charakteru. Letci zdůrazňovali, že v SS slouží výhradně mimořádně horliví jedinci, a to dobrovolně. Dále, že jejich službu nelze omlouvat mládím ani nerozvážností a konečně, že nemohou sloužit v jedné armádě s těmi, kteří se účastnili potírání domácího odboje.⁵⁰⁰ U 310. perutě mužstvo dokonce požadovalo, aby mu byl vydán seznam všech zajatců přijímaných do zahraniční armády, za účelem zamezení přijetí kolaborantů.⁵⁰¹ Přístup personálu peruti se sice může zdát naivním, avšak nikoliv nepochopitelným. Byli to příslušníci letectva, kteří jako jediní od počátku války nasazovali životy a vedli boj za svobodu Československa, když to politicko-geografická situace neumožňovala pozemním silám. Exkluzivní charakter tohoto druhu *zbraně* a snadno rozpoznatelné a následně vykazatelné úspěchy podněcovaly v příslušnících letectva nezdědka elitářské nálady. Tudíž nepřekvapí, že právě letci, byť v tomto případě paradoxně příslušníci pozemního personálu, vykazovali vyšší míru nespokojenosti, což se projevilo celou řadou protestních akcí. Důvodem byl většinou pocit nedocenění mezi poddůstojníky a rotmistry, kteří požadovali zrovnoprávnění s důstojnickým sborem, nebo případně dosažení stejných výhod a požitků. Podobné pohnutky zapříčinily i další stížnost letců, která v kontextu s přijímáním německých zajatců stojí za zmínku. Byla podána téměř ve stejnou dobu a vymezovala se především vůči přijímání příslušníků Vládního vojska. Těm byly uznány rotmistrovské hodnosti, zatímco letci „nemohli být povyšováni a museli konat ponižující práce, poněvadž bylo dost šarží.“⁵⁰² Příslušníky peruti dráždilo, že „vladaři“ dosáhli svých hodností během trvání 2. republiky

⁴⁹⁸ „Je to skutečně vrchol jednání našich pánů na MNO. Nesmíme dopustit, aby zrádcové našli cestu do nové republiky v uniformě naší armády a unikli tak spravedlivému tretu.“ in: Nové Československo, č. 39, roč. 5, 7. října 1944.

Zpravodajský důstojník posléze označil tuto formu protestu za nevhodnou a nevojenskou.

⁴⁹⁹ „My, kteří dnes stojíme proti našemu úhlavnímu nepříteli, prohlašujeme veřejně, že si nepřejeme státi po boku s lidmi takového druhu a vrátiti se s nimi domů jako rovný s rovným, jako bratr s bratrem.“ in: Nové Československo, č. 42, roč. 5, 28. 10. 1944.

⁵⁰⁰ Nové Československo, č. 39, roč. 5, 7. října 1944, dále: VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 91, Spisy tajné a důvěrné 1944, sign. 36-45-91, Přijímání příslušníků SS do armády – protest jednotek čs. letectva.

⁵⁰¹ Tamtéž, Zpravodajské hlášení zprav. důstojníka 310. peruti.

⁵⁰² VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 92, Spisy tajné a důvěrné 1944, sign. 36-47-92, Stížnost mužstva 310. peruti – hlášení, 17. listopadu 1944.

nebo Protektorátu a nyní pobírali až o třetinu vyšší plat než oni, kteří již pátým rokem bojují proti Německu. Takže i v tomto případě se ostře vymezili proti přijímání lidí, kteří „*sloužili Hitlerovi nebo Gestapu, třebaž byli předtím členy čs. armády.*“⁵⁰³

První vypracovaná reakce československého velení byla překvapivě ostrá a místy až sarkastická. Pozemnímu personálu bylo úvodem připomenuto, že plní své úkoly v bezpečí života a v poměrném pohodlí vůči vojákům na bojišti. „*Snad tyto dva prvky neb lépe řečeno tyto dvě výhody jsou příčinou dávající dostatek času k úvahám, aniž by o všeobecných poměrech byli informováni / případně svými veliteli/ a zavdávají tak podnět k nemístným stížnostem a obtížím uvnitř. čs. zahraniční armády. Všichni ti, které stížnosti označují za pomocníky Hitlera neb Gestapa, byli zařazeni do čs. zahraniční armády po provedení výslechu a očistném řízení u MNO. Svým původem i příslušností jsou Češi a k uhájení svého života pomáhali Hitlerovi právě tak dobře, jako všichni členové rodin pozemního personálu 310. stih. peruti. Z hlediska stížnosti jest pak celý národ ať přímým neb nepřímým pomahačem Hitlera a podle toho by pak plynulo, že český národ jsou toliko příslušníci zahraniční armády z r. 1939-40.*“⁵⁰⁴ Definitivní podoba byla posléze poněkud zmírněna, což se podepsalo především na vypuštění „analytické“ pasáže o charakteru českého národa. V závěru reakce se pak ministerstvo vyjádřilo i k přijímání zajatců: „*Z válečných zajatců zařaděných do čs. armády v zahraničí již mnozí padli u Dunkerque. Tak i mnohý zařaděný do čs. zahraničního vojska položí ještě svůj život jako oběť na cestě k samostatnosti naší vlasti. Z toho hlediska jest stížnost mužstva 310. stíhací perutě nešetrná vůči těmto dobrovolníkům a dnešním příslušníkům čs. armády zvláště proto, že uvedené důvody stížnosti nejsou rázu ideového, nýbrž že plynou z pohnutek materiálních.*“⁵⁰⁵ Příslušníci letectva tak byli tímto způsobem informováni o aspektech nábory mezi vojáky nepřátelských armád. Ohledně bývalých příslušníků SS byli letci vyrozuměni, že se připravuje jejich odsun do zajateckých táborů.⁵⁰⁶ Tomu ale předcházelo vyslechnutí dotyčných smíšenou komisí Státní rady.

Protože ministerstvo zaregistrovalo v době vrcholící mediální reflexe „kauzy SS“ zvýšený výskyt bývalých příslušníků HJ hlásících se do armády, nehodlalo opakovat stejnou chybu. Svůj postup od počátku konzultovalo s politickými místy, což vyvrcholilo ve společné komisionální prověřování příslušníků HJ, do něhož byli zahrnuti i dřívější členové Waffen-

⁵⁰³ Tamtéž.

⁵⁰⁴ Tamtéž, Stížnost mužstva 310. peruti – hlášení, čj. 5515 –dův. III/1. odděl.

⁵⁰⁵ Tamtéž, odpověď na čj. 9758/zprav.1944.

⁵⁰⁶ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karta 91, Spisy tajné a důvěrné 1944, sign. 36-45-91, Přijímání příslušníků SS do armády – protest jednotek čs. letectva.

SS, stažení mezitím od brigády k Náhradnímu tělesu. Ke dni 17. listopadu 1944 se u NT sešla komise složená ze zástupců Státní rady, dvou ministerstev a vojska,⁵⁰⁷ aby na základě prověření vojáků zaujala politické stanovisko. Poté, co komise vyslechla členy HJ, byli přivedeni dokonce 4 bývalí příslušníci SS. Navýšení počtu o jednoho muže způsobil trapný omyl velitelství brigády, které odeslalo i vojína trpícího vadou řeči. Ten na otázku, s kterým plukem šel na frontu, koktajíc odpověděl: „*s-s-s regimentem 725, čímž se do zápisu dostalo SSRegiment atd.*“⁵⁰⁸ Proti jeho zařazení do československé branné moci neměla komise námitek.

Vyslýchání vojáků se dělo bez přihlídnutí k původním výslechovým protokolům, které komise prostudovala teprve ex post. Zde si povšimla poznámky, že dotyční byli přijati na přímluvu vyslýchajících důstojníků, což vyjádřila poznámkou: „*Komise (...) doporučuje, aby se oběma pánům dostalo poučení, jak se má služba v SS posuzovat.*“⁵⁰⁹ Pochybení nakonec stálo vyslýchající důstojníky z tábora Woodhouselee jejich funkce. Mjr. Maštálř i kpt. Drbohlav byli na doporučení Státní rady odvoláni.⁵¹⁰ V konečné rezoluci byla komise nekompromisní: „*I když si komise byla vědoma osudu těchto tří příslušníků SS, budou-li vráceni do zajateckého tábora, přece jen ani na okamžik nebyla na pochybách, že nelze být. SS-many zařadovat do československé armády, nechceme-li rozvrátit její morálku a předem již přivést ustanovení retribučního zákona ad absurdum.*“⁵¹¹ Politické rozhodnutí vrátit bývalé příslušníky SS do zajateckého tábora však ztroskotalo na Ženevských konvencích, které návrat vojenských osob do zajateckého tábora nepřipouští. Tři bývalí vojáci SS tak zůstali i nadále příslušníky zahraniční armády. Nacházeli se ovšem u Náhradního tělesa pod bedlivým dozorem. Čas od času se příslušná československá místa snažila intervenovat u WO, aby povolilo odsun dotyčných zpátky do zajetí, to však pokaždé s ohledem na mezinárodní úmluvy odmítlo.⁵¹² Navenek ale bylo tvrzeno, že *bývalí SS* se již u československé armády nenachází, aby zbytečně nedocházelo k rozdmýchávání nežádoucích

⁵⁰⁷ Za Státní radu byl v komisi předseda branného výboru por. Karel Janšta, Anežka Hodinová, prof. Vladimír Klecanda a Alexandr Vido. Za ministerstvo vnitra dr. Maláč a za ministerstvo spravedlnosti dr. Václav Beneš. NA Praha, fond MV-L, karton 92, Zpráva komise státní rady o výslechu německých zajatců československého původu, přihlásivších se do československé zahraniční armády /17. listopadu 1944/

⁵⁰⁸ Tamtéž, s. 7.

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 8.

⁵¹⁰ NA Praha, fond Státní rada, karton 13, Bývalí příslušníci SS a SA, přebírání zajatců, s. 2.

⁵¹¹ NA Praha, fond MV-L, karton 92, Zpráva komise státní rady o výslechu německých zajatců československého původu, přihlásivších se do československé zahraniční armády /17. listopadu 1944/, s. 9.

⁵¹² Například v dubnu 1945 bezvýsledně intervenoval čs. vojenský attaché v Británii plk. Josef Kalla.

nálad. Teprve po ukončení války a deportaci dotyčných do Československa, s nimi mohlo velení volně naložit. Jak se dále odvíjely jejich osudy, nevíme, avšak polní prokurátor se na ně ještě před odjezdem z Británie chystal uvalit vyšetřovací vazbu, nerozhodne-li generální prokuratura jinak.⁵¹³ Pokud nebyli dotyční souzeni před MLS, mohli být na základě analogie s jinými případy vráceni do zajateckých táborů. S dodržováním konvencí si v poválečném období stále mocnější Obranné zpravodajství nelámalo hlavu. K obvyklé praxi patřilo prověřování bývalých německých vojáků a jejich případná perzekuce. Za příklad může posloužit případ vojáka, jenž byl udán, že obdržel německá vyznamenání za zničení několika ruských tanků, takže byl počátkem roku 1946 vyjmut ze svazku československé armády a předán do zajateckého tábora.⁵¹⁴

Přijetí bývalých vojáků SS se málem opakovalo na počátku roku 1945. Relativně nezkušený vyslyšející důstojník kpt. Otto Barausch zařadil do skupiny zajatců doporučených k přijetí i několik příslušníků Waffen-SS. Jen díky zavedené praxi, že každý jednotlivý případ přezkoumávalo MNO, se podařilo Barauschovu chybu včas odhalit a tím i zamezit vzniku další potenciální aféry. K přijetí dalších bývalých příslušníků SS však přece jen došlo. V jednom případě nastalo provalení této skutečnosti vlivem udání, že dotyčný byl členem Allgemeine-SS.⁵¹⁵ Druhý zajatec se sám přiznal, že byl nakomandován k náhradnímu praporu 1. pancéřové divize SS Leibstandarte Adolf Hitler, kde však setrval jen 5 dnů, než byl opět poslán k letectvu. Protože pravdivost jeho výpovědi potvrzovaly i údaje v Soldbuchu (vojenské knížce), bylo nakonec jeho přijetí povoleno.⁵¹⁶ Několik dnů po prezentaci ale MNO přehodnotilo postoj vůči této osobě a dotyčný putoval mezi své „kolegy“ u skupiny nespolehlivých osob.

Ministerstvo mělo dostatek informací, že u Waffen SS slouží spousta Slováků a Karpatských Němců, jejichž služba se kvalitativně nijak nelišila od služby jiných obyvatel Československa u obyčejného Wehrmachtu. Od náborových důstojníků se na ministerstvu sešla řada hlášení hovořících o nuceném zařazení Slováků k SS: *„Množí se případy a zdá se zcela pravděpodobné, že mnozí naši příslušníci byli zařazeni do SS jako do jakékoliv jiné*

⁵¹³ VÚA-VHA Praha, sbírka 37, sign. 37-17-17, Váleční zločinci, 27. 7. 1945.

⁵¹⁴ ABS Praha, fond 302, sg. 302-121-4, Albert Tvrдый.

⁵¹⁵ VÚA-VHA Praha, sbírka 37, sign. 37-17-18, výslechový list Eduarda Klimszy (krycí jméno Lupinský). Dotyčný byl dodatečně prověřován a rovněž zařazen do skupiny nespolehlivých. Po válce Klimsza podával žádost o ospravedlnění.

⁵¹⁶ Tamtéž, výslechový list Josefa Szwedý.

pozemní armády,⁵¹⁷ hlásil npor. Jan Šmíd. „...vojáci ze slovenské armády, propuštění v červnu, byli předáni do Waffen SS,⁵¹⁸ informoval o několika stovkách lidí ze slovenské armády kpt. Barausch. Podobně se vyjádřil o jejich povaze v jednom z jiných hlášení: „Slovenští příslušníci, kteří nastoupili po 7. 7. 44 přebíhali ke spojencům při první příležitosti, která se jim naskytla. Mají naprosto náladu bojovat s Němci a jsou šťastni, že by mohli k nám.“⁵¹⁹ I kdyby byli sebevíce obětí válečné mašinérie a chtěli sebevíce bojovat proti Němcům, nemohlo jim to být umožněno. Jednou se stali příslušníky organizace, o jejíž zločinnosti panoval všeobecný konsensus a z tohoto hlediska byli pro československou armádu nepřijatelní.

Kauza přijetí tří bývalých příslušníků Waffen-SS otevřela bolavé téma skutečného a formálního provinění. Ukázala existenci dvou naprosto odlišných a nesmiřitelných přístupů. Na jedné straně stálo individuální hledisko posuzující konkrétní okolnosti a hledající schůdné východisko, na straně druhé se objevilo principiální stanovisko určující podle objektivních znaků, koho lze považovat za válečného zločince. Ministerstvu národní obrany v čele s generálem Ingrem by až tak nevadilo, že mladíci nosili odlišnou uniformu. Vidělo v nich ovce sešlé z cesty, Čechoslováky, kterým má za povinnost pomoci. Oproti tomu politická reprezentace a většina exilové společnosti si uvědomovala symbolickou stránku služby v SS. Z tohoto hlediska se jevilo vyloženě skandálním, aby v zahraniční armádě sloužili lidé příšedší z organizace proslulé svým fanatismem a absencí zábran konat i ty nejhrůznější zločiny. Všichni tři mladíci se tedy provinili už jen tím, že sloužili ve Waffen-SS, třebaže z části do nich vstoupili nedobrovolně.⁵²⁰ U jejich souputníků sloužících ve Wehrmachtu třeba již od počátku 40. let ale existovala daleko vyšší pravděpodobnost, že se dopustili některého z válečných zločinů. Chránila je však imunita příslušnosti k regulárnímu a „za všech okolností čestně jednajícímu“ vojsku. I když někdy vplynulo na povrch antisemitské založení některých vojáků, nebo jejich zločinná činnost na východní frontě, nikdy tyto případy nepřerostly v podobnou aféru.

⁵¹⁷ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 106, sign 39-4-106, Spisy obyčejné 1945, Odsun zajatců z PWE 457 do Cherbourg a Paříže, 20. března 1945.

⁵¹⁸ VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 105, sign 39-2-105, Spisy obyčejné 1945, Hlášení kpt. Barausche č. 6 z 1. února 1945.

⁵¹⁹ karton 99, sign. 38-8-99, Spisy tajné a důvěrné 1945, Hlášení kpt. Barausche č. 19 ze 7. února 1945.

⁵²⁰ A v případě sirotka Rudolfa Kovalčíka lze najít polehčující okolnosti v absenci patřičné výchovy a katastrofální sociální situaci.

Přijetí bývalých německých vojáků v československých jednotkách

„Náhradní těleso prožívá vzrušující dny. Mezi příslušníky německé armády v Normandii bylo přinuceno sloužiti mnoho našich českých lidí. Přicházejí do Anglie jako zajatci a hlásí se do armády. Denně takřka vítáme zde u nás zástupy branců, mladých, schopných mužů, rozradostněných, že znovu slyší rodnou řeč a jsou mezi svými. Takřka týden co týden odcházejí transporty těchto vojáků k naší brigádě, chystající se do Francie. Příliv svěžích, nových sil umožňuje pak brigádě, aby se zbavila slabších a starších vojáků, (...).“⁵²¹

Takto pozitivně pln emocí hodnotil přísun německých zajatců kronikář Náhradního tělesa nedlouho po zahájení invaze na evropský kontinent. Spojenecké zajatecké tábory se bezprostředně poté začaly plnit německými vojáky, což se brzy promítlo i na personálním složení Náhradního tělesa. Třebaže již zde v předchozím období zaznamenali zkušenost s bývalými zajatci, jejich nynější přísun skokově vzrostl. Jen během prvních dvou letních měsíců 1944 přišlo k NT tolik německých exzajatců jako za celý předcházející rok. Záznam se týká právě oněch zajatců přišedších v první vlně po zahájení invaze a lze v něm spatřovat určité nadšení plynoucí z přijímání bývalých německých vojáků. Kronikář náhradního tělesa je pojímá ve vlasteneckém duchu a zároveň jim přiznává nemalou vojenskou hodnotu. Jsou mladí, svěží, nadšení a umožňují v rychlém časovém sledu ozdravit složení brigády, která doposud musela vést ve stavu i osoby naprosto nevhodné pro vojenskou službu (přestárlé, superarbitrované, apod.).

Některé podobné prvky lze spatřit v jednom z vůbec prvních souhrnných hodnoceních dřívějších zajatců z konce roku 1943. Také zde jsou zdůrazňovány vojenské kvality. Moment vlastenectví bychom však hledali marně, ba naopak nedokonalá znalost českého jazyka (a již se nedovíme zapříčiněná-li německým původem, nebo vlivem slezských dialektů) zavdávala podněty minimálně k určité odměřenosti:

„Bývalí příslušníci německé armády byly přijati u jednotek s jistou rezervou, zvláště ti, kteří nemluví bezvadně česky. Po stránce vojenské působili velmi dobrým dojmem až jejich vojenské vystupování propadalo z počátku kritice. Jejich zájmem a snahou zvládnouti výcvik v co nejkratší době, jejich slušným chováním a velmi dobrým konáním služby získávají si

⁵²¹ VÚA-VHA Praha, fond NTVB, kronika V. díl, nečíslováno.

prostředí pro sebe, se kterým se dobře sžívají. Nebylo hlášeno, že by došlo u některé jednotky k nějakým případům neshody“⁵²²

Pozitivní hodnocení přiznal bývalým zajatcům i II. (zpravodajský) odbor MNO:

„Slezáci velmi neradi nastupovali vojenskou službu v německé armádě, ale když už museli, tak jim doma rodiče říkali, že vědí co mají dělat. Většinou se hlásili do Afriky dobrovolně, poněvadž si mysleli, že se snadněji dostanou do zajetí, než na východní frontě. (...) Když byli na dovolené, někteří v Protektorátu, nebo když projížděli Německem a setkali se tam s Čechy, kteří byli na práci v Německu, záviděli jim tito, že jsou v německé uniformě a mohou se dostat aspoň do zajetí a zahraniční armády. Celkem jsou Slezáci velmi dobrým, nekompromisním českým prvkem.“⁵²³

Na jednu stranu tak lze pozorovat, kterak oficiální záznamy hovoří o vlastenectví bývalých německých vojáků a jejich přijetí „starými“ příslušníky zahraniční armády pokládají za téměř bezvadné. Na druhou stranu se ale vyskytlo několik výpovědí samotných exzajatců, kteří pozitivní vyznění podstatně narušují. Výpovědi vznikly v důsledku nepovedených dezercí, kázeňských prohřešků, nebo pro podezření z válečných zločinů, jež byly vyšetřovány polním četnictvem. Výpovědní hodnota záznamů je proto sporná, poněvadž mohlo jít stejně dobře o promyšlený exkulpační argument, jako o upřímnou výpověď o vztahu mezi československými vojáky. Svě činy exzajatci odůvodňovali tím, že v československé armádě byli vystaveni narážkám na svou minulost. Například vojín Alois Rybář, jenž byl nařčen ze spoluúčasti na znásilnění, zastřelení civilních osob a protičeskoslovenských výroků, se hájil následovně: *„U vel.[itelské] roty I. tank. praporu byl jsem dlouhou dobu jediným příchozím z něm. arm. a bylo mi dáváno na jevo, že nejsem vítaným kamarádem a byl jsem většinou příslušníků roty ignorován a často i provokován. Nebyl jsem v oblibě pokud si pamatuji u čet. Motyčky, který mi kladl různé otázky o poměrech v něm. armádě a pak mě pomlouval za mými zády.“⁵²⁴* Je vcelku pochopitelné, že bývalí vojáci Wehrmachtu byli vystavováni zvědavým dotazům svých kolegů, což mnohdy mohlo vést k dezinterpretaci výpovědí o činnosti německé armády a zvěrstvech, která prováděla na východě. Stejně tak tomu bylo s Rybářovým obviněním vzniklým od překroucené interpretace zkazků, jež si od něj

⁵²² VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 74, sign. 35/1/74, Spisy zpravodajské 1944, Zprav. hlášení o situaci u čs. sam. obrněné brigády za měsíc prosinec 1943.

⁵²³ VÚA-VHA Praha, sbírka 37, karton 100, Výslech něm. zajatců čs. národnosti, s. 12.

⁵²⁴ VÚA-VHA Praha, sbírka 24, Alois Rybář, výslech na OPČ.

příslušníci roty nechali vyprávět. Věrohodnost Rybářovy výpovědi nicméně podbourává fakt, že své kázeňské přestupky v československé armádě po válce završil dezercí.⁵²⁵

Podobně se vyjádřil i jiný bývalý zajatec, shodou okolností přijatý do svazku čs. armády stejně jako Rybář, tedy na podzim 1943: „*Asi v prosinci 1943 byl jsem přidělen k brigádě a přidělen k druhému tank. praporu, vel.[itelské] rotě (...). Tam se mi stal život nesnesitelným, jelikož jsem musil poslouchati každodenně a stále nevráživé poznámky proti nám Rommelovcům a jednou i jsem byl napaden jedním vojákem s nožem v ruce. Nevydržel jsem toto zacházení a rozhodl jsem se sběhnouti a chtěl jsem se přihlásiti do polské armády.*“⁵²⁶

⁵²⁵ Tamtéž, Zatýkáci rozkaz.

⁵²⁶ VÚA-VHA Praha, sbírka 24, Arnošt Ničevo.

Závěr

Československá zahraniční armáda na Západě měla, co se týče nahrazování ztrát a doplňování stavů, jen velmi omezené možnosti. Mohla stavět na bázi osob, které se během války nacházely z různých důvodů v zahraničí. Zpočátku se tudíž musela spolehnout na příslušníky krajanských komunit, uprchlíky z Protektorátu a politické či židovské exulanty. Tím se ale její zdroje dramaticky vyčerpávaly. Přírůstky totiž přicházely jen v nepatrné míře a sotva dokázaly pokrýt rozsáhlé superarbitrace a válečné ztráty. Pozemní vojsko totiž sloužilo jako jakýsi rezervoár záloh letectva, a také jako personální základna pro paravýsadky do Protektorátu, takže jeho početní stav po jistou dobu mírně klesal. Obrněná brigáda vykazovala značně redukovaný stav, ba ani nedokázala nahradit ztráty v případě zamýšleného bojového nasazení. Právě v době příprav bojového nasazení obrněné brigády se naplno ukázalo, jak významným zdrojem pro její doplňování, respektive pro doplňování celé zahraniční armády, budou předváleční českoslovenští příslušníci sloužící v některé z armád nepřátelského tábora. Jednalo se o vojáky Vládního vojska, slovenské armády a především o vojáky německého Wehrmachtu, jejichž zastoupení v zajateckých táborech bylo pochopitelně nejčetnější, přičemž jejich přísun nabíral úměrně době trvání války stoupající tendenci.

V německé armádě totiž byly přinuceny sloužit desetitisíce dřívějších československých občanů, kteří po svém zajetí hodlali vstoupit do zahraniční armády. K jejich přijetí ovšem nemohlo docházet čistě z utilitárního důvodu zajistit pozemním silám co nejvíce personálních doplňků, jak by se mohlo zdát. Každý dobrovolně se hlásící zajatec byl zatažen do složitého procesu prověřování, aby armáda do svých řad přijala pouze osoby zdravotně a politicky způsobilé. V prvních měsících nábory sice ještě neexistoval dostatečně reprezentativní referenční rámec pro posuzování zajatců, s rostoucím počtem případů se jej podařilo vytvořit a zároveň zpřísnit celou proceduru. Mezi základní předpoklady pro nepřijetí daného zajatce do zahraniční armády patřilo, že se během okupace dobrovolně hlásil za Němce, sloužil dobrovolně v německé armádě, nebo byl členem některé z nacistických organizací. Ke konci války jsou již ale pozorovatelné zřetelné tendence, kdy byly odmítány také osoby udávající německou národnost, byť jejich přijímání ještě v dřívější době za předpokladu, že ovládaly služební jazyk, nepředstavovalo problém.

Do zahraničního vojska mohli být přijati pouze ti, kteří k německé armádě narukovali z donucení a nezahladili si s nacistickým režimem nad rámec očekávání. Podle znění směrnic se

jednalo o muže především z pohraničních oblastí, kteří nezávisle na vlastní vůli přišli o své *česství*. Proto byli za tímto účelem v zajateckých táborech několikrát vyslýcháni československými důstojníky. Posouzení výpovědí, které v těchto záležitostech leželo na vyslýchajících důstojnících, ovšem nebývala konzistentní. Navíc se zde velmi často střetával názor prověřujícího důstojníka a jeho nadřízeného z MNO, který prováděl supervizi výslechových protokolů. Nezřídka docházelo k zaujetí naprosto opačných závěrů, takže nezbyvá, než konstatovat, že aplikace předepsaných norem probíhala vždy v závislosti na konkrétních aktérech, jejich rozvaze, zkušenostech, osobním dojmu a zažitých předsudcích, které často hrály rozhodující roli. Měřítka pro posuzování zajatců byla přísná, někdy možná až zbytečně schematická. Lze říci, že kritérium jakési *morální* a národnostní čistoty zajatce převážilo nad nevyřčeným požadavkem získat co největší počet zkušených vojáků. Československé velení, třebaže mohlo teoreticky přijmout více německých zajatců, nakonec přijalo jen ty, u nichž si bylo bezprostředně jisto, že půjde o loajální občany.

K přijetí prvních dvou vojáků Wehrmachtu došlo již v roce 1942 na území severní Afriky. V následujícím roce bylo přijato dalších několik desítek zajatců z afrického a italského bojiště. Skutečný bod zlomu ovšem představovala teprve spojenecká invaze na kontinent. Během krátké doby došlo k zajetí vysokého počtu německých vojáků, kteří byli převezeni do zajetí na Britské ostrovy. Ve stejnou dobu zároveň putovali do Británie zajatci prověřeni v Itálii, takže v pravou chvíli umožnili doplnění československé brigády a její odeslání do Francie za účelem plnění bojového úkolu. Každý měsíc pak přicházeli do zahraniční armády bývalí zajatci v řádu stovek. Jednalo se ovšem pouze o zajatce ze zajateckých táborů v Africe, Itálii a Skotsku. Náborová akce na území Francie se oproti všem plánům rozjela až na samém sklonku roku 1944. Osoby zajaté a prověřované na tomto území navíc přišly do zahraniční armády příliš pozdě, aniž by stačily zasáhnout do bojů. Celý nábor zároveň doprovázely komplikace, jako například nedostatek materiálního zabezpečení pro brance a volné kapacity lodních transportů do Velké Británie. Počty přepravovaných branců byly navíc limitovány nařízeními britského ministerstva války. Není tedy divu, že intervaly mezi prověřením na kontinentě, odesláním do Británie k Náhradnímu tělesu a posláním zpět k Dunkerque, byly delší, než by se dalo očekávat. Proběhly sice snahy posílat zajatce přímo k ČSOB, avšak nebyly realizovány. Stávalo se, že skupina zajatců shromážděná v jednom táboře čekala na transport i více než půl roku. Přes všechny tyto problémy se dařilo zajistit pravidelný přísun zajatců, kteří v relativně krátké době umožnili postavit chybějící části brigádních jednotek (třetí oddíl dělostřeleckého pluku, třetí rota motopraporu, části motorizovaného přezvědného oddílu atd.) a postupně dokonce posloužili jako základ pro

vytvoření dosud nepostavených útvarů (tankový prapor III). Intervaly se postupně zkracovaly, takže doba pobytu u Náhradního tělesa před odesláním k bojové jednotce často nepřesahovala jeden měsíc. Poslední příslušníci Wehrmachtu dorazili k Dunkerque koncem března 1945 a mnozí zde dokonce ještě stačili položit svůj život. Masivní část bývalých vojáků Wehrmachtu však již do Francie nedojela. Skončila válka, a tak konali výcvik u Náhradního tělesa. Paradoxně teprve těsně před koncem války na evropském kontinentě se brigádě podařilo dosáhnout na předepsané válečné stavy.

Bývalí vojáci Wehrmachtu tvořili plnou třetinu stavu československého zahraničního vojska na Západě. Nakonec ani nemohli uplatnit status účastníka národního odboje, neboť příslušný *Zákon č. 255/1946 o příslušnících československé armády v zahraničí a některých jiných účastnících národního boje za osvobození* takové právo bývalým příslušníkům nepřátelských armád odpíral.

Seznam zkratek

- ABS – Archiv bezpečnostních složek
- AMZV – Archiv ministerstva zahraničních věcí
 - cpt. – captain (kapitán)
 - čet. – četař
- ČSOB – Československá samostatná obrněná brigáda
- ČsVM – Československá vojenská mise
- ČSZM-B – Časopis Slezského zemského muzea, řada B
 - ČVS – Československé výcvikové středisko
- DAF – Deutsche Arbeitsfront (Německá pracovní fronta)
 - des. – desátník
 - DP – Displaced Persons (zavlečené osoby)
- DVL – Deutsche Volksliste (německý germanizační program)
- EK II – Eisernes Kreuz zweiter Klasse (železný kříž 2. třídy)
 - FO – Foreign Office (britské ministerstvo zahraničí)
- Gefr. – Gefreiter (svobodník)
 - gen. – generál
- HaV – Historie a vojenství
 - HJ – Hitlerjugend (Hitlerova mládež)
 - kpt. – kapitán
 - mjr. – major
- MNO – Ministerstvo národní obrany
- MSP – Ministerstvo sociální péče
- MV – Ministerstvo vnitra
- NA – Národní archiv
- npor. – nadporučík
- NSDAP – Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Německá nacionálněsocialistická strana)
- NSFK – Nationalsozialistisches Fliegerkorps (Nacionálně socialistický letecký sbor)
- NSKK – Nationalsozialistisches Kraftfahrkorps (Nacionálně socialistický motoristický sbor)
- NSV – Nationalsozialistisches Volkswohlsfahrt (Nacionálně socialistická organizace sociální péče)
- NT – Náhradní těleso

- NTVB – Náhradní těleso, Velká Británie (zkratka archivního fondu)
- OBZ – Obranné zpravodajství
- OPČ – Oddíl polního četnictva
- OT – Organisation Todt (Todtova organizace)
- PMR – Prezidium ministerské rady
- por. – poručík
- POW – Prisoner of war (válečný zajatec)
- plk. – plukovník
- pplk. – podplukovník
- PSZ – Polskie siły zbrojne (Polská zahraniční armáda na západě)
- RAD – Reichsarbeitsdienst (Říšská pracovní služba)
- RAF – Royal Air Force (Britské královské letectvo)
- SA – Sturmabteilungen (útočné oddíly)
- SdP – Sudetendeutsche Partei (Sudetoněmecká strana)
- SHAEF – Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force (Vrchní velitelství spojeneckých expedičních sil)
- SISb. – Slezský sborník
- SOkA – Státní okresní archiv
- SS – Schutz Staffeln (ochranné oddíly)
- škpt. – štábní kapitán
- Uffz. – Unteroffizier (poddůstojník, odpovídá zhruba české hodnosti četaře)
- VÚA-VHA – Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický archiv
- WO – War Office (Britské ministerstvo války)

Seznam pramenů a literatury

Archivní prameny

Archiv bezpečnostních složek Praha

Fondy: 2M – Odbor politického zpravodajství MV
302 – Hlavní správa vojenské kontrarozvědky
305 – Ústředna státní bezpečnosti

Archiv ministerstva zahraničních věcí Praha

Fondy: Londýnský archiv
Londýnský archiv-důvěrný

Bundesarchiv, Berlin-Lichterfelde

fond R 58

Národní archiv Praha

Fondy: Ministerstvo vnitra – Londýn
Státní rada, Londýn

Vojenský ústřední archiv - Vojenský historický archiv

Fondy: Československá vojenská mise u SHAEF
Československá vojenská mise ve Velké Británii
Československá vojenská mise v SSSR
Československé jednotky v Itálii 1945
fond kvalifikačních listin
Hlavní velitelství
Kartotéka západ
Ministerstvo národní obrany, Londýn
Náhradní těleso – Velká Británie
odvodní protokoly
Sbírka 20
Sbírka 24
Sbírka 37
Vojenská kancelář prezidenta republiky-Londýn

Periodika

Čechoslovák, ročník 1943, 1944, 1945

Nové Československo, ročník 1943, 1944, 1945

Zprávy Státní rady 1944, 1945

Edice pramenů

ČECHUROVÁ Jana et al.: *Válečné deníky Jana Opočenského*, Karolinum, Praha 2001

JECH, Karel, KAPLAN, Karel: *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*, Doplněk, Brno 2002

Literatura

ALY, Götz: *Hitlerův národní stát*, Argo, Praha 2007

ANDERSON, Benedikt: *Představy společenství. Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Karolinum, Praha 2008

BARTOŠ, Josef: *Okupované pohraničí a české obyvatelstvo 1938–1945*, SPN, Praha 1986

TÝŽ: *Postavení českého obyvatelstva na severní Moravě za nacistické okupace*, Vlastivědný ústav Šumperk, Šumperk 1969

TÝŽ: *Základní charakteristika východních Sudet (vládního obvodu Opava) 1938–1945*, in: *Historie okupovaného pohraničí 1*, Ústí nad Labem 1998, s. 7–24

BEER, Fritz: *... a tys na Němce střílel, dědo?* Artforum, Praha 1997

BENDA, Jan: *"Do vlasti z vlasti emigruj a zpátky zase ..."* *Migrace z okupovaného pohraničí ve druhé republice* [rukopis], rigorózní práce, Praha 2011

TÝŽ: *Útěky a vyhánění z pohraničí českých zemí 1938–1939. Migrace z okupovaného pohraničí ve druhé republice*, Karolinum, Praha 2013

BORÁK, Mečislav: *Fenomén německé volkslisty*, in: *Okupace, kolaborace, retribuice*, Ministerstvo obrany ČR, Praha 2010, s. 111–119

TÝŽ: *Těšínské Slezsko v rámci okupovaného pohraničí v letech 1938–1945*, in: *Historie okupovaného pohraničí 11*, Ústí nad Labem 2006, s. 83–133

TÝŽ: *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945 - 1948)*, Tilia, Šenov u Ostravy 1998

BROD, Toman: *Československá samostatná obrněná brigáda u Dunkerque (1944-1945)*, in: *Historie a vojenství 5/1960*, s. 648-694

BROD, Toman; ČEJKA, Eduard: *Na západnom fronte, história československých vojenských jednotiek na západe v rokoch druhej svetovej vojny*, Obzor, Bratislava 1965

BROWNING, Christopher: *Obyčejní muži. 101. záložní policejní prapor a konečné řešení v Polsku*. Argo, Praha 2002

ČEJKA, Eduard: *Československý odboj na západě*, Mladá fronta, Praha 1997

EMMERT, František: *Češi ve Wehrmachtu*, Vyšehrad, Praha, 2005

- ERIKSEN, Thomas Hylland: *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*, Sociologické nakladatelství, Praha 2012
- FENCL, Vilém, ŘÍHA, Martin: *Československá armáda ve Velké Británii*, MV & H, Praha 2003
- FRIEDL, Jiří: *Němečtí zajatci pocházející z Těšínska jako předmět sporu mezi polskou a československou exilovou vládou v Londýně – nástin problematiky*, in: *Československá armáda 1939-1945, příspěvky z mezinárodní konference 22.-23. října 2002*, Avis, Praha 2003, s. 214-218
- Týž: *Na jedné frontě. Vztahy československé a polské armády za druhé světové války*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2005
- Týž: „*Slezané, bratři od Ostravice a Olzy!*“ – spory o zajatce z Těšínska mezi ČSR a Polskem 1943-1945, in: *Slezský sborník 2/2003*, s. 94-127
- Týž: *Vztahy mezi československou a polskou armádou v Británii, listopad 1940–červen 1941*, in: *Historie a vojenství 2/2004*, s. 61–76, pokračování v čísle 3/2002, s. 34–43.
- GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska I., II.*, vydání první, Slezská univerzita v Opavě, Filozoficko-přírodovědecká fakulta, Ústav historie a muzeologie, Opava 2003
- GEBAUER, Josef; ŠTĚPÁN, Václav: *Válečná kronika Opavska*, vydání první, Kulturní středisko zámek Kravaře, Kravaře 2001
- GEBHART, Jan, KUKLÍK, Jan: *Druhá republika 1938–1939*, Paseka, Praha-Litomyšl 2004
- GELLNER, Ernest: *Národy a nacionalismus*, Hříbal, Praha 1993
- Týž: *Nacionalismus*, Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno 2003
- GRIM, Tomáš, KLADIWA, Pavel: *Sborník z konference při příležitosti 90. připojení Hlučínska k Československu (4. února 1920)*, Museum Hlučínska, Hlučín 2010
- GROBELNÝ, Andělín: *Nacistická okupační politika a výkon okupační správy na Těšínsku*, in: *Slezský sborník 75, 1/1977*, s.23-38
- HAASE, Norbert; PAUL, Gerhard: *Die anderen Soldaten. Wehrkraftzersetzung, Gehorsamsverweigerung und Fahnenflucht im zweiten Weltkrieg*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main 1995
- HOFMAN, Petr, MARŠÁLEK, Zdenko: *Dunkerque 1944–1945. Ztráty československé samostatné obrněné brigády během operačního nasazení ve Francii*, Lidové noviny, Praha 2011
- HOFMAN, Petr, ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: *Československá vojenská zahraniční služba v letech 1938-1945*, sborník studií, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2008
- HRBEK, Jaroslav, SMETANA Vít a kol.: *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945, I, II*, Paseka, Praha 2009
- HROCH, Miroslav: *Národy nejsou dílem náhody. Příčiny a předpoklady utváření moderních evropských národů*. SLON, Praha 2009
- CHRÁSTECKÝ, Metoděj a kol.: *Hlučínsko, Valticko, Vitorazsko...podobná minulost*, Museum Hlučínska, Hlučín 2008
- JANOSCH, Hermann: *Das Hultschiner Ländchen*, Oberschlesische Gesellschaftsdruckerei Ratibor, Ratibor 1930
- KACZMAREK, Ryszard: *Polacy w Wehrmachcie*, Wydawnictwo literackie, Krakov 2010

- KASÍKOVÁ, Jana: *Repatriace a návrat Čechů po druhé světové válce z totálního nasazení a internace na území Německa*, bakalářská práce, [online]. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2011. 136 s. Vedoucí práce Jana Čechurová
- KOCH, Magnus: *Fahnenfluchten. Deserteure der Wehrmacht im Zweiten Weltkrieg – Lebenswege und Entscheidungen*, Schöningh, Paderborn 2008
- KOKOŠKA, Stanislav a kol: *Nultá hodina? Československo na jaře 1945 ve strategických souvislostech*, Euroslavica - Slovanský ústav AV ČR, Praha 2011
- KOLDINSKÁ, Marie, ŠEDIVÝ, Ivan: *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*, NLN, Praha 2008
- KOL. AUTORŮ: *Vojenské dějiny československa IV, Naše vojsko*, Praha 1988
- KOL. AUTORŮ: *Vojenské osobnosti československého odboje 1939 – 1945*, MO ČR AVIS, Praha 2005
- KOL. AUTORŮ: *Sudety pod hákovým křížem*, Albis international, Ústí nad Labem 2002
- KOL. AUTORŮ: *Polski czyn zbrojny w II wojnie światowej. Walki formacji polskich na Zachodzie 1939–1945*. WMON, Warszawa 1981
- KOPECKÝ, Milan: *1. československá tanková brigáda v SSSR, tankisté československé zahraniční armády na východě v letech 1943-1945*, MBI, Praha 2001
- LATZEL, Klaus: *Deutsche Soldaten–nationalsozialistischer Krieg? Kriegserlebnis, Kriegserfahrung 1939–1945*, Ferdinand Schöningh Verlag, Paderborn 1998
- MALÍŘ, Otmar: *Občané z Těšínska u Dunkerque*, in: Těšínsko 4/2001, s. 9-17
- MAREK, Jindřich: *Háchovi Melody Boys. Kronika českého vládního vojska v Itálii 1944–1945*, Svět křídel, Praha 2003
- MARŠÁLEK, Zdenko: *Českoslovenští občané německé národnosti v čs. brigádě ve Velké Británii 1940-1944*, in: Historie a vojenství 2/1997, s. 131-155
- TÝŽ: „Česká“ nebo „Československá“ armáda? Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939–1945, disertační práce, ÚČD FF UK, Praha 2014
- TÝŽ: „On the right side again“, *Wehrmacht POWs in exile military units of the occupied countries – the case of Czechoslovakia and Poland*, v tisku
- MENGLER, Jan: *Divizní generál Ondřej Mězl – Andrej Gak a jeho působení v letech 2. světové války*, bakalářská práce, Praha 2008
- MOLLEROVÁ Sabine et al.: *Můj děda nebyl nácek. Nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha 2010
- MÜCKE, Pavel: *Co by mohla válka přinést nám? Místa paměti vojáků druhého čs. zahraničního odboje* [rukopis], Praha 2005
- TÝŽ: *Místa paměti druhé světové války. Svět vojáků druhého zahraničního odboje*, Karolinum, Praha 2014
- TÝŽ: *Rámce paměti druhé světové války v českých zemích. Vzpomínkové práce vojáků druhého čs. zahraničního odboje*, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, Praha 2013
- MYŠKA, Milan: *K osudům tzv. Moravštiny v bývalém pruském Slezsku*, in: Časopis Slezského zemského muzea, roč. 12/1963, s. 95–104

- TÝŽ: *Z tajných zpráv gestapa o Těšínsku*, Krajské nakladatelství Ostrava, Ostrava 1964
- TÝŽ: *Nástin dějin Těšínska*, Ostrava-Praha 1992
- ORLÍK, Josef: *Opavsko a severní Morava za okupace*, Krajské nakladatelství Ostrava, Ostrava 1961
- PALLAS, Ladislav: *Nacistická národnostní politika na Horním Slezsku 1939–1945*, in: Slezský sborník 79, 1/1981, s. 27–66
- PAVELČÍKOVÁ, Nina: *Fenomén Hlučínska jako příhraniční oblasti z historického hlediska*, in: Hranice a pohraničí jako specifický historický, sociokulturní a filosofický fenomén, Ostrava, Ostravská univerzita, 1999, s. 57-61
- TÁŽ: *Fenomén "moravectví" v novém pojetí?* In: Slezský sborník 99, Hlučín-Kravaře, s. 310-312
- TÁŽ: *Peripetie vývoje Hlučínska v letech 1938–1948*, in: Hlučínsko v proměnách času, Hlučín 1995, s. 64–72
- TÁŽ: *Postoje obyvatel Hlučínska v letech politických zvrátů 1930–1945*, in: Slezský sborník 4/1990, s. 280–295
- PAVLICA, Tomáš: *Československý vojenský odboj na západě v letech druhé světové války*, Amosium servis, Ostrava 1990
- PEJČOCH, Ivo, RAJLICH, Jiří: *Vojín Walter Bláha, alias Valtr Blažek – dva úlety z totality*, in: Historie a vojenství 3/2011, s. 82-107
- TÍŽ: *Synové Emanuela Moravce*, in: Historie a vojenství 1/2009, s. 78-89
- PILÁT, Vladimír: *Českoslovenští vojáci očima obránců Dunkerque*, in: Československá armáda 1939-1945, příspěvky z mezinárodní konference 22.-23. října 2002, Avis, Praha 2003, s. 120-123
- PIVCOVÁ, Zuzana: *Náhradní těleso – historie a charakter jednotky, možnosti využití dochované dokumentace ve Vojenském ústředním archivu Praha*, in: Československá armáda 1939-1945, příspěvky z mezinárodní konference 22.-23. října 2002, Avis, Praha 2003, s. 98-99
- TÁŽ: *Přijímání německých zajatců z německé armády do čs. západní armády*, in: Válečný rok 1944, Příspěvky účastníků mezinárodní konference konané ve dnech 19-20. října 1999 v Praze, Avis, Praha 2001, s. 267-270
- PLAČEK, Vilém: *Prajzáci, aneb k osudům Hlučínska 1742–1960*, Kulturní dům Hlučín a Kulturní středisko zámek Kravaře, Hlučín-Kravaře, 2000
- TÝŽ: *Hlučínsko v letech 1938-45*, in: Historie okupovaného pohraničí 11, Ústí nad Labem 2006
- TÝŽ: *Ostravská průmyslová oblast v letech 1938–1945*, in: Průmyslové oblasti 3. Sborník prací, Opava 1971
- TÝŽ: *K otázce německé volkslisty na Těšínsku*, in: Časopis Slezského muzea, řada B, 1978, s. 97–121
- TÝŽ: *Amtsbezirk Suchau v době nacistické okupace*, Slezský sborník 66, 3-4/1968, s. 310–326, 458–466
- PLACHÝ, Jiří: *Kříže a hvězdy od Dunkerque*, Svět křídel, Praha 2011

- TÝŽ: *Obraz nepřítele, posádka pevnosti Dunkerque ve výpovědích německých zajatců*, in: *Historie a vojenství* 2/2010, s. 67-91
- TÝŽ: *Československé tankové výcvikové středisko ve Velké Británii*, in: *Historie a vojenství* 4/2009, s. 60-68
- PLACHÝ, Jiří a kol.: *Jmenný seznam příslušníků československé zahraniční armády na západě, A–K, L–Ž, OKP MO*, Praha 2011
- POMORSKI, Jan: *Uhol pohľadu v súčasnej historiografii*, dostupné z: http://www.forumhistoriae.sk/FH2_2009/texty_2_2009/pomorski.pdf
- PROCHÁZKA, Ivan: *Dunkerque, Válečný deník Československé samostatné obrněné brigády (říjen 1944 - květen 1945)*, Avis, Praha 2006
- RADVANSKÝ, Zdeněk: *K otázce uprchlíků z pohraničí českých zemí po Mnichovu 1938*, in: *Historie okupovaného pohraničí* 2, Ústí nad Labem 1998, s. 5–52
- RAŠKA, Francis D.: *Otázka služby sudetských Němců v československé zahraniční armádě ve Velké Británii za 2. světové války*, in: *Historie a vojenství*, 1/2004, roč. 53, s. 23-33
- REICHEL, Peter: *Svůdný klam Třetí říše*, Argo, Praha 2004
- ROCHLA, František Josef: *Kořeny vlastenectví: studie o podmínkách a sociálních údajích, o příslušnících československé zahraniční armády v letech 1939-1945 a o jejich vlasteneckých předpokladech*, Doplněk, Brno 1998
- ŘEHÁČEK, Karel: *Národnostní složení obyvatelstva v říšské župě Sudety v roce 1939*, in: *Historie okupovaného pohraničí* 4, 1999, s. 97–118
- SMOLIŇSKI, Józef: *Polskie Siły Zbrojne na Zachodzie: 1939-1945*, Egros, Warszawa 1997
- SOMMR, Josef: *Od Tobruku do Plzně, Naše vojsko*, Praha 1992
- STANĚK, Tomáš: *Němečtí váleční zajatci v českých zemích 1945–1950, Nástin vybraných problémů*, Slezské zemské muzeum, Opava 2011
- SVOBODA, Gustav: *Československá samostatná obrněná brigáda ve Velké Británii*, in: *Historie a vojenství*, 6/1994, s. 7-105
- Týž: *Československá samostatná obrněná brigáda a operace Overlord*, in: *Historie a vojenství* 4/1996, s. 60-76
- Týž: *Armádní generál Sergěj Jan Ingr : 1894–1956*, Praha 1998
- ŠAFARČÍK, Jaroslav: *Občané z Těšínska u Dunkerque*, in: *Těšínsko* 1/1990, s. 3-7
- ŠEDIVÝ, Ivan: *C.k / C. a k. vojáci mezi češtvím a rakušanstvím*, in: Rudolf Kučera a kol.: *Identity v českých zemích 19. a 20. století: Hledání a proměny*. Praha 2012, s. 111–131
- ŠPANIEL, Oldřich: *Československá armáda druhého odboje*, Orbis, Praha 1945
- TESSIN, Georg: *Verbanden und Truppen der deutschen Wehrmacht und der Waffen-SS im Zweiten Weltkrieg 1939-45, Band 1, Band 9*, Osnabrück 1967
- WELZER, Harald, NEITZEL, Sönke: *Vojáci. Protokoly o boji, zabíjení a umírání*. Academia, Praha 2014
- WETTE, Wolfram: *Wehrmacht. Obrazy nepřítele, vyhlazovací válka a legendy*. Argo, Praha 2006
- ZAVADIL, Blahoslav: *Nebyli jsme svatí*, Barrister&Principal, Brno 2012

ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě, Politika a nálady obyvatel v říšské župě sudety*, Praha 2001

ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Zlatica: *Československí vojenská diplomati a ich postoj k okupácii a kolaborácii*, in: *Okupace, kolaborace, retribuice*, Ministerstvo obrany ČR, Praha 2010, s. 41-53

TÁŽ: *Zapomenutá elita–Českoslovenští diplomaté v letech 1938–1945*, Mladá fronta, Praha 2012

ZÜCKERT, Martin: *Zwischen Nationsidee und staatlicher Realität. Die tschechoslowakische Armee und ihre Nationalitätenpolitik 1918-1938*, München 2006

ŽÁČEK, Rudolf: *Dějiny Slezska v datech*, Libri, Praha 2004

Elektronické zdroje

Deutsches Historisches Museum: <http://www.dhm.de/> (20. 4. 2015)

Herold M. a kol: http://www.hultschiner-soldaten.de/_cz/beweggruende.php (20. 4. 2015)

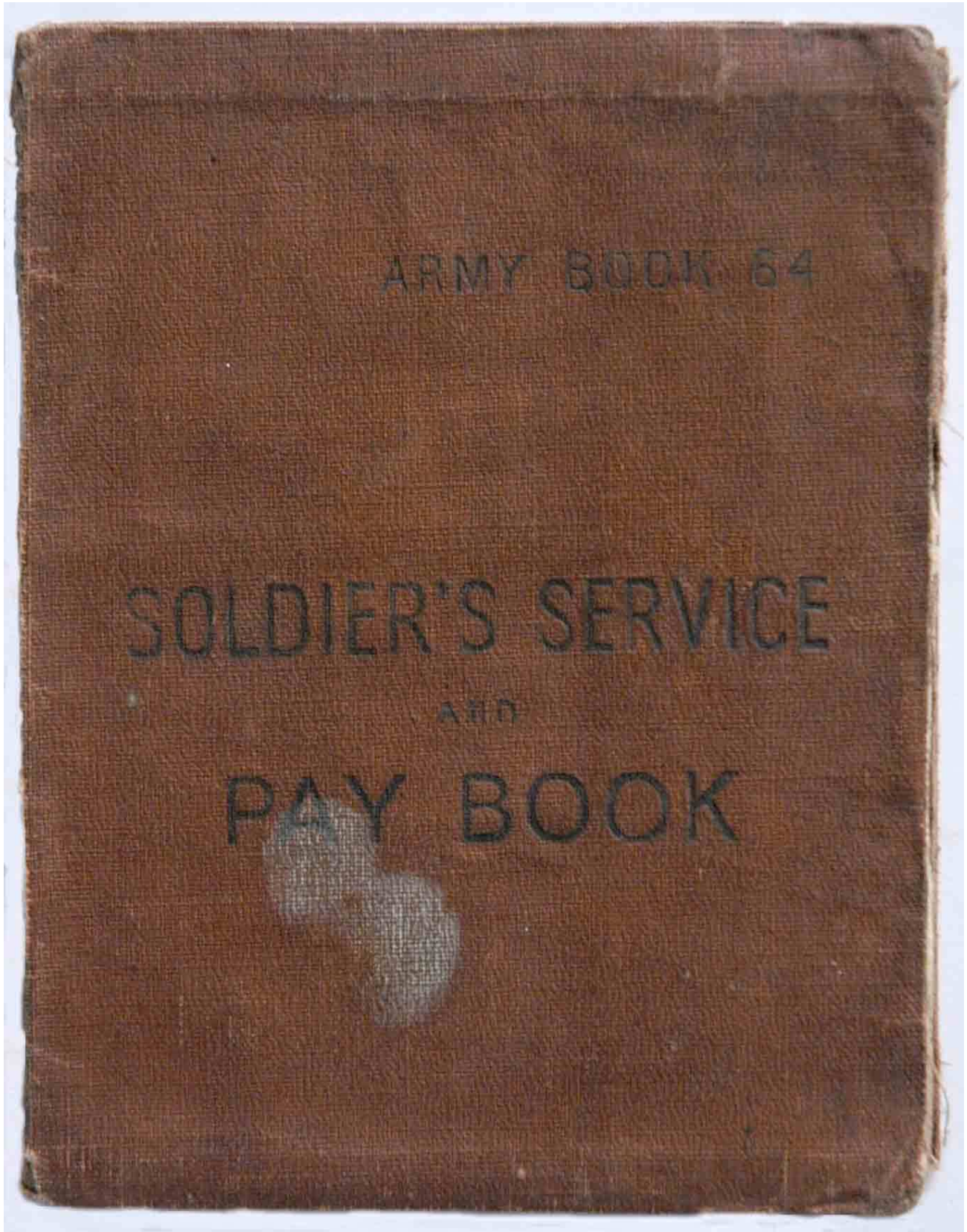
Lexikon der Wehrmacht, <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de> (20. 4. 2015)

VÚA-VHA: *Databáze příslušníků čs. vojenských jednotek v zahraničí za 2. světové války*, <http://www.vuapraha.cz/pages/DatabazeVHA/DatabazeLegionaru.aspx> (20. 4. 2015)

Zákon č. 255/1946 o příslušnících československé armády v zahraničí a některých jiných účastnících národního boje za osvobození
<http://aplikace.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1946/sb107-46.pdf> (25. 3. 2012)

Zmyślony Wojciech: <http://www.wehrmacht-polacy.pl/> (20. 4. 2015)

Přílohy

Slezané, bratři od Ostravice a Olzy!

Kdesi na této západní frontě-stejně jako na východní v řadách spojeneckých armád se bijeme také my, vojáci Československé republiky. Bijeme se za Čechy, za Moravu, za Slovensko, ale bojujeme také za slezské Beskydy, za svobodu Ostravice a Olzy, za právo rodného jazyka lidu pod Těšínem, z Frýdku, z Ostravy, z Orlové, z Karviné a Dombrové. Bijeme se také za vaše matky, a sestry, aby nad nikým z nás už nevisela cizácká hůl otrokáře a aby se už nikdy po našich horách a nivách nerozléhala cizácká řeč. Markýz Goering není o nic ukrutnější a padouštější než byl markýz Gero.

Nahnali vás do svých řad, abyste umírali za jejich zisky, za jejich zvůli. Právo proměnili v bezpráví, pravdu za lež, lásku v nenávist. Ano, nenávist rozseli a smrt sklízejí.

Vojska ruské armády bojují už na německé půdě. Ve středu Evropy se hrdinní bojovníci Rudé a Jihoslovenské armády blíží k Vídni, na jihu a na západě naši velcí spojenci Britové, Američané a Francouzi den za dnem zužují kruh kolem Německa. Již nyní Němci poznávají na vlastním těle všechny hrůzy války, kterou rozpoutali.

Víme, že nejste v řadách germánského vojska rádi. Ale i pasivní podpora, kterou Němcům dáváte, je podporou nepřítele světa, kultury, demokracie a hlavně nepřítele naší rodné země, našeho jazyka našeho národa, našeho státu. Nedávejte své životy za vrahy svých otců a za znásilňovatele svých sester, rozprášených po světě v německých službách. Slezský bard Petr BEZRUC napsal:

Co bude z mých synků, co bude z mých děvuch,
až mne ráz ze štoly vytáhnou mrtva?
Můj synek dál bude kopat a kopat,
na Krvinné kopat
a děvuchy- co bývá z hornických děvuch?
Což kdybych tak jednou prokletým kahanem do
štoly mrštil,
sehnoutou do výše narovnal šíji,
levici zaťal a vykročil přímo,
půlkruhem od země k obloze vzhůru
klaxdivo zdvihl a jiskřící oči,
tam pod božím sluncem.

Nemáte už mnoho času utéci z německé hanby, která se brzo promění v německé peklo, které by také Vás spálilo. Nemáte už mnoho na rozmýšlenou, abyste i vy zdvihli kladivo a uhodili mezi oči germánskou nestvůru. Čekáme vás, abyste s námi společně bili vraha. Ještě můžete splynout s velkou rodinou spojeneckých kamarádů-vojáků a jít společně s námi po slavné cestě vítězství.

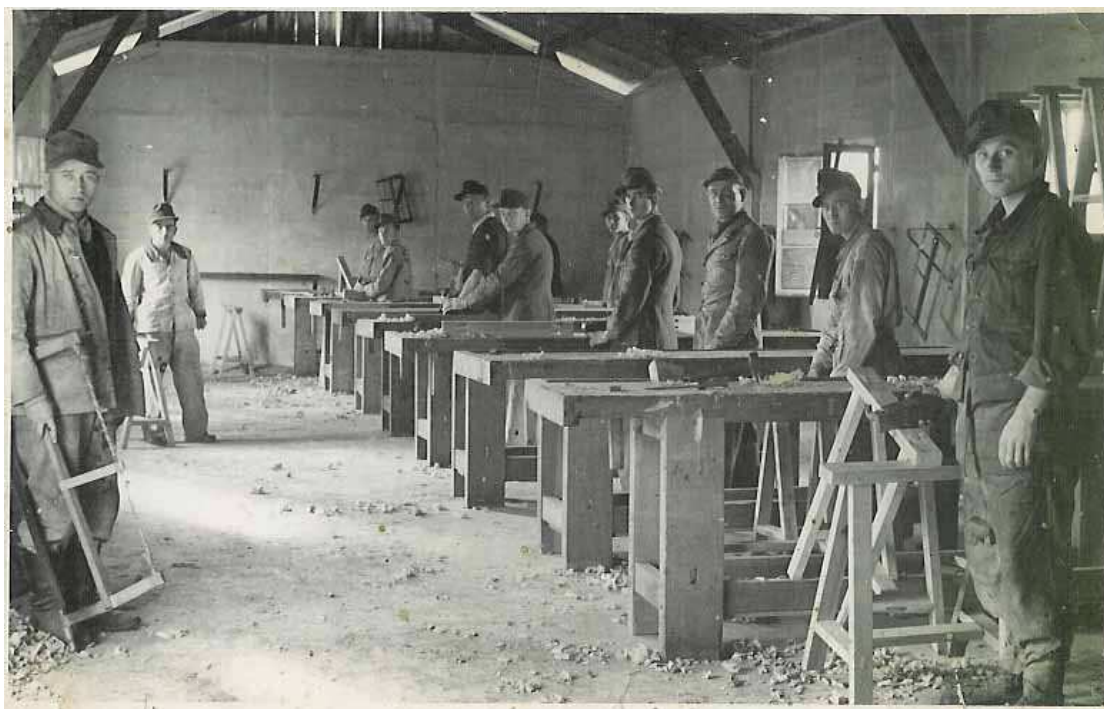
Přijďte, Slezané. Přijďte bratři od Ostravice a Olzy Voláme Vás my,- vojáci českoslovenští.

Na západní frontě, v lednu 1945.

*Tento leták je průvodním listem pro
vstup do spojeneckých linií.*

*This leaflet is a passport for
entry into the allied lines.*

Leták určený německým vojákům z Těšínska. Koncipován byl v lednu 1945, o jeho distribuci se však nepodařilo nalézt doklady. (VÚA-VHA Praha, fond MNO-L, karton 105)

Skupina zajatců při práci ve stolařské dílně. Severní Afrika 1944 nebo 1945. (archiv autora)

Zajatci českého původu ve Spojených státech amerických. (archiv autora)

*Zajatci před hasičským vozem v britském zajateckém táboře na území Itálie.
(archiv Petra Barče)*

Zajatci před prádelnou v jednom ze zajateckých táborů v severní Francii. (archiv autora)

Zajatec před stanem tlumočnicka. (fotoarchiv VHA)

Za dráty zajateckého tábora. (fotoarchiv VHA)

*Zajatci po příchodu do tábora a odloučení od ostatních příslušníků čs. armády
(fotoarchiv VHA)*

*Npor. Ladislav Švír čte nově příchozím zajatcům prohlášení o vstupu do čs. armády.
Zajatecký tábor pro osoby spojeneckých národností č. 2. (fotoarchiv VHA)*

Zajatci vyčkávající na rozhodnutí o přijetí. (fotoarchiv VHA)

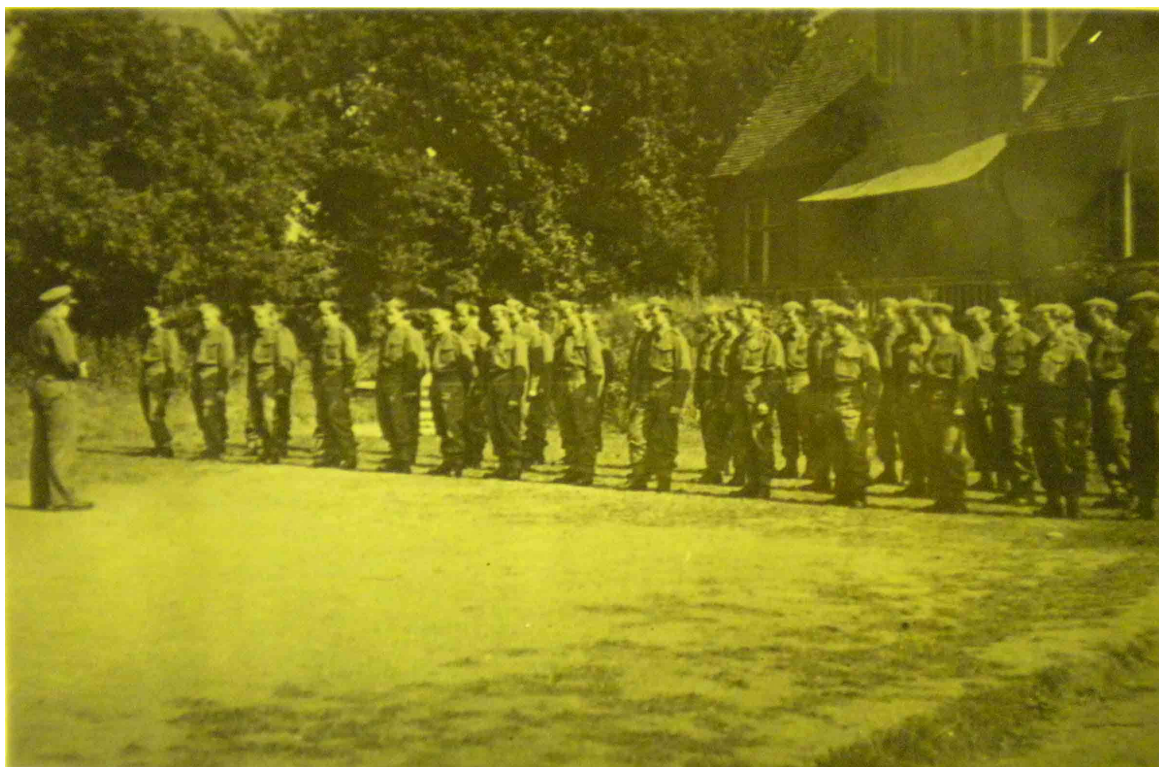
„Zajatci při práci. Před jejich prověřením a přezkoušením, zda-li jsou hodni vstoupiti do čs. zahraniční armády.“ (fotoarchiv VHA)

„Po přijetí odchází k čs. armádě.“ (fotoarchiv VHA)

Proměna vojáka Wehrmachtu v příslušníka čs. zahraniční armády. Iniciála z V. dílu kroniky Náhradního tělesa. (VÚA-VHA)

*„Přivítání skupiny čs. příslušníků z Normandie /německé armády/ u PVR. N.T.
dne 14. srpna 1944.“ (fotoarchiv VHA)*

*Bývalý zajatec již jako příslušník ČSOB v obléhacím prostoru Dunkerque.
(archiv Adolfa Grygarčíka)*

Příslušníci ČSOB při kratochvíli u Dunkerque. (archiv Adolfa Grygarčika)

Skupina bývalých zajatců z Hlučína po návratu do vlasti před vinohradskou sokolovnou. (archiv Anny Fišerové)

Adolf Grygarčík (1926–2012)

Do zahraniční armády vstoupil na podzim 1944 a u Dunkerque si vysloužil čs. válečný kříž a čs. medaili za chrabrost. (archiv Adolfa Grygarčíka)

Antonín Paskuda (1918 - ?)

Sloužil ve Wehrmachtu již od roku 1939. V srpnu 1944 padl do amerického zajetí a díky shodě příznivých okolností vstoupil již v září do zahraniční armády. Vojenskou službu ukončil v hodnosti desátníka. (SOKA Opava)

Bedřich Hubáček jako Gefreiter Luftwaffe a na následující poválečné fotografii již jako voják československé armády. (archiv Bedřicha Hubáčka)

Albert Tvrдый byl po ukončení války opět navrácen do zajateckého tábora, neboť obdržel německý železný kříž za zničení několika sovětských tanků. (ABS)